

ZIJN AKKER WAS DE WERELD

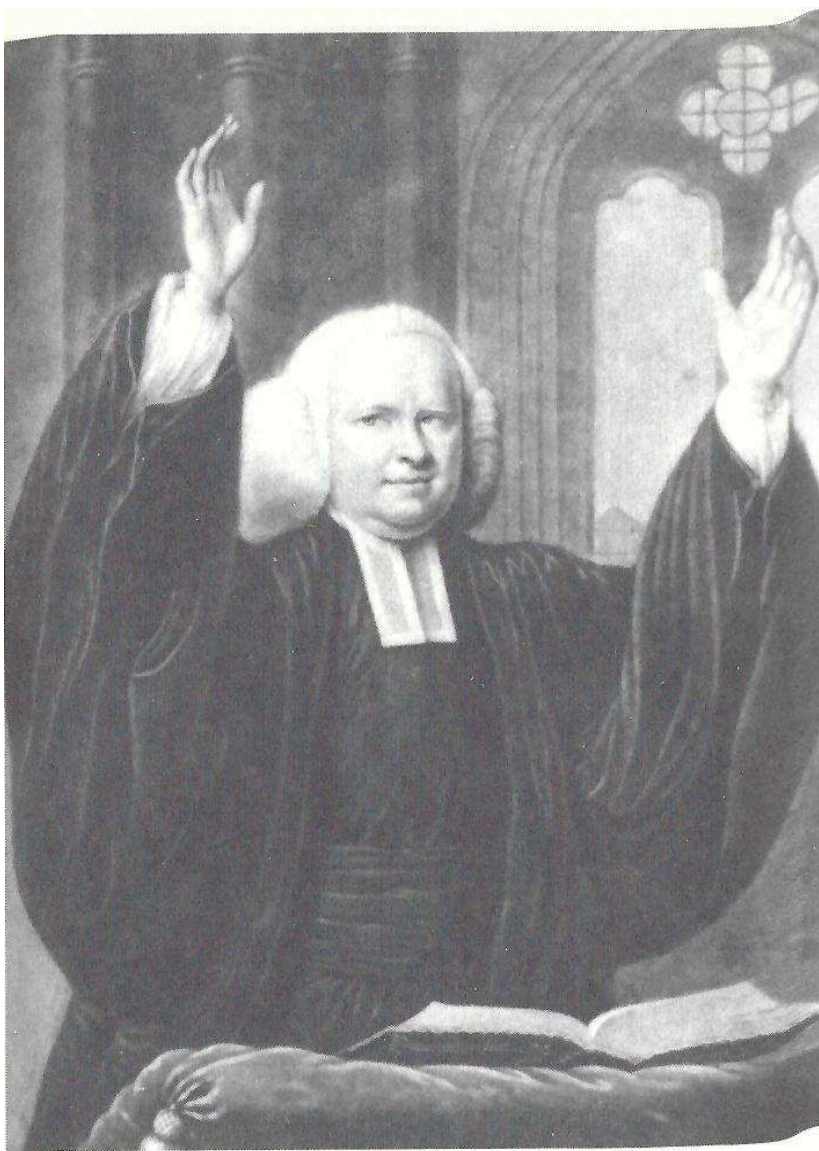
George Whitefield en de 'Great Awakening'

L.J. van Valen

Ontwerp omslag: Spits Associés

C 1995 UITGEVERIJ J.J. GROEN EN ZOON BV – LEIDEN

**STICHTING GIHONBRON
MIDDELBURG
2022**

George Whitefield, naar een schilderij van Nathaniel None R.A.

Whitefield Preaching, John Wollaston, 1742 (National Portrait Gallery, Londen)

'Ik ben bereid om in de bossen naar zondaars te jagen, en uitgaande van mijn huidige gemoedsgesteldheid zou ik tevreden kunnen zijn als de naam van George Whitefield zou vergaan, opdat de Naam van mijn dierbare Verlosser daardoor mocht worden verheven.

'Genade, soevereine, vrije genade!' zal altijd mijn lied zijn.'

Uit een brief, gedateerd 6 mei 1747, geschreven vanuit Newtown in Maryland (Noord - Amerika).

INHOUD

Inleiding

- 1 Van de herberg naar de collegezaal**
- 2 Geroepen, geordend en uitgezonden**
- 3 Naar Amerika**
- 4 Onder de open hemel**
- 5 De 'Methodist' onder de Methodisten**
- 6 De Calvinist**
- 7 Een boodschapper van goede tijding**
- 8 Amerika en de Great Awakening**
- 9 Schotland: strijd en zegen**
- 10 Het wonder van Wales**
- 11 Uitbreiding en afkalving**
- 12 De kring van Lady Huntingdon**
- 13 Brieven en anekdotes**
- 14 Rondom de 'Tottenham Court Road Chapel'**
- 15 Gestorven in den vreemde**

Literatuuropgave

Inleiding

Profiel

'Whitefield heeft geen boek voor miljoenen geschreven, zoals Bunyan met zijn "Christenreis" wereldbekendheid kreeg. Hij hield geen kruistocht tegen een afvallige kerk, met het volk achter zich en de wereldgroten opzij, zoals Maarten Luther deed. Hij stichtte geen nieuwe kerkgemeenschap, die aan zijn geschriften geloof hechtte en zijn beste daden en woorden zorgvuldig bewaarde, zoals John Wesley deed. Er zijn thans nog Lutheranen en Wesleyanen, maar er zijn geen Whitefieldianen. Nee! de grote Evangelist van de achttiende eeuw was een eenvoudige, onschuldige man, die slechts voor één ding leefde en dat was om Christus te prediken. Als hij dat deed, dan bekommerde hij zich nergens anders om.' Op deze wijze typeert de bekende J.C. Ryle de grote Engelse Methodist, George Whitefield. Het is echter een profieltekening die niet compleet is, want hij was méér dan een prediker van het Kruis! Hij geloofde niet alleen in de kracht van het Evangelie, maar ook in God, Die deze kracht op een overvloedige wijze kan en wil zegenen. Whitefield geloofde in het fenomeen 'revival', opwekking!

George Whitefield (1714-1770) en John Wesley (1703-1791) worden beschouwd als de belangrijkste vertegenwoordigers van de Engelse Methodistische beweging uit de achttiende eeuw. Hierbij vertegenwoordigen zij twee stromingen, elk met een eigen theologie en identiteit, waarvan de verschillen door de leiders zelf bepaald werden. De eerste was namelijk een volbloed Calvinist en de laatste huldigde Arminiaanse opvattingen. Beiden hebben een stempel gedrukt op het kerkelijk leven in die dagen, meer nog, beiden zijn baanbrekers geweest in de traditie van de zogenaamde 'revivals' (opwekkingen), die het geestelijk klimaat in de Angelsaksische wereld jarenlang hebben beïnvloed. Omdat de door Wesley geleide stroming ging overheersen, raakte de positie van Whitefield wat op de achtergrond. Toch is de stuwkracht en invloed van Whitefield binnen de opwekkingstraditie zo groot geweest, dat het geen sinecure is om zijn leven en werk te belichten. Het is zijn verdienste geweest om zich bij zijn immense Evangelisatorische taak, waartoe hij zich geroepen achtte, te laten inspireren door de klassieke Calvinistische genadeleer. Bij deze wijze van aanpak stond hij niet alleen, maar werd hij door veel andere tijdgenoten daadwerkelijk gesteund.

Hoe kunnen we het leven en werk van Whitefield het beste typeren? Hij gaf, vanuit een innerlijke verbondenheid met een Bijbels reformatorische spiritualiteit, leiding aan één van de grootste opwekkingsbewegingen uit de kerkgeschiedenis. De wijze waarop hij gestalte gaf aan zijn opdracht, sproot voort uit een krachtig geloof in Gods beloften ten aanzien van de uitbreiding van het koninkrijk van Christus, gepaard gaande met een diepe bewogenheid met het heil van de mensheid. Zijn leidersrol was daarbij meer samenbindend en dienend dan structurerend. Het ging hem dan ook niet om de stichting van een nieuwe denominatie, maar om een dienende rol voor de kerken in de volle breedte. Als zodanig is zijn werk uniek te noemen en verdient hij, zoals ook een man als Dr. David Martyn Lloyd Jones benadrukt, uit het vergeetboek te worden gehaald.

Leider Methodistische beweging

Zijn dienende functie vond eerst gestalte binnen de Methodistische beweging en later meer vanuit een kerkelijke basis. Het Methodisme was gevormd door een aantal geestelijken binnen de Engelse Anglicaanse kerk, vanuit een grote bezorgdheid over het geestelijk verval binnen deze kerk en daarbuiten. Men wilde de ingezonken vroomheid door prediking en gezelschap (Sociëties) nieuw leven inblazen. Vanwege een krachtig verzet van de kerkelijke leiding, werd Whitefield genoodzaakt om 'buiten de kerkdeuren' te preken en zodoende maakte hij geschiedenis als de eerste grote rondreizende Evangelist,

die de open lucht als werkterrein koos. De gebroeders Wesley en anderen volgden hem hierin na, zodat de Methodistische beweging een Evangelisatorisch karakter begon te krijgen, ten dienste van de massa van het volk. Op deze wijze werd de doelgroep uitgebreid tot de volle breedte van de natie en wist men ook buitenkerkelijken met het Evangelie te bereiken.

Vooropgesteld dient te worden, dat de Methodisten de Anglicaanse kerk trouw bleven, waarin zij tot hun overlijden volhardden. Zij hadden een aversie tegen iedere vorm van sektarisme, waardoor zij op den duur in conflict kwamen met de vroomheidsbeweging van de Moraviërs, die zich in hun ogen tegenover de kerken te vrij opstelden. Whitefield dacht niet alleen kerkelijk, maar ook confessioneel. Toen John Wesley en zijn broer Charles in hun leer en prediking het Calvinistisch belijden gingen bestrijden, was het Whitefield die direct teruggreep naar het oorspronkelijk reformatorisch belijden, zoals hij dit in de officiële confessie van de Engelse Staatskerk, de 39 Artikelen, terugvond. Vanuit dit belijden gaf hij het Methodisme structuur en vorm, waardoor hij genoodzaakt werd om een andere weg in te slaan dan zijn aanvankelijke medestanders.

Opwekkingsprediker

Whitefield was in de eerste plaats opwekkingsprediker. Door middel van de openluchtprediking zocht hij de massa in aanraking te brengen met het Evangelie. Zijn boodschap was zo effectief dat velen hierdoor gegrepen werden. Tienduizenden kwamen tot zondebewustzijn en velen tot het geloof in Christus. Zijn arbeidsveld vond hij in Engeland, Wales, Schotland en de overzeese Amerikaanse koloniën. Hij werd de grote verbindingsschakel, die de reeds begonnen plaatselijke 'revivals' wist te activeren tot algemene opwekkingsbewegingen. Toen zijn werkgebied een bredere cirkel kreeg dan de Engelse Methodistische beweging, maakte hij zich van de directe leiding hiervan los, om zich geheel te kunnen inzetten voor het welzijn van het kerkelijke leven in de volle breedte van het protestantisme.

Al voelde hij zich verbonden aan het Engelse Puritanisme uit de zeventiende eeuw, toch was zijn aanpak anders, omdat er sprake was van een nieuw fenomeen, namelijk dat van de massa-Evangelisatie binnen de kaders van een opwekkingsbeweging. Zeker, de Engelse Puriteinen uit de zeventiende eeuw streefden ook naar het ideaal van een algemene herleving, maar zij zochten dit meer binnen de grenzen van het kerkelijk gebeuren te verwezenlijken. Zij misten, mede door hun strijd voor kerkherstel, de daadkracht om tot de massa door te dringen. Het motto van Whitefield en van de Wesley's: 'De akker is de wereld', opende nieuwe perspectieven voor een algemene Evangelisatie.

Het werk van Whitefield en van zijn geestverwanten moet gezien worden in het kader van een algemeen Evangelisch reveil, dat tegengif bood aan de ingezonkenheid van het geestelijk leven in de gevestigde kerken binnen Europese en Amerikaanse grenzen. Een recente studie van W.R. Ward, 'The Protestant Evangelical Awakening', toont aan dat het Methodisme niet geheel origineel is, maar wortels had in het Duitse Piëtisme en niet te vergeten nauw verbonden was met de Broedergemeente van de Herrnhutters (de Moraviërs). Het is vooral de verdienste van Whitefield geweest om in deze beweging een eigen koers te varen, gevoed door de vroomheidsidealen van het zeventiende-eeuwse Puritanisme van eigen bodem, zonder echter het oecumenisch ideaal te verwaarlozen.

Het accent van de protestantse opwekkingsbeweging, met als hoogtepunt de 'Great Awakening' rond het midden van de achttiende eeuw, ligt ongetwijfeld in Groot Brittannië en de Engelse koloniën in Noord-Amerika. Meestal wordt de 'Great Awakening' tot Amerika beperkt, omdat de intensiteit van dit 'revival' hier het grootst was. De betrokkenheid van Whitefield bij dit massale gebeuren was enorm. Hier kon hij zich als rondreizend Evangelist ten volle ontplooien. Amerika werd zijn tweede vaderland, waar hij, geheel aan het einde van zijn krachten, zijn laatste rustplaats vond.

Spiritualiteit

Zoals gezegd, is het de verdienste van Whitefield geweest om terug te grijpen op de theologie en spiritualiteit van de Puriteinen. Zeker, ook zijn theologie is beïnvloed door het Lutherse Piëtisme van Francke en Spener, evenals door die van Zinzendorf en zijn 'Moraviërs', maar door Schriftstudie en lezing van Puriteinse schrijvers, koos hij toch voor de Calvinistische heilsleer. Een conflict hierover met de Wesley's kon niet verhinderen dat hij met hart en ziel de predestinatieleer aanhing en zich daarbij distantieerde van elke vorm van Arminianisme. De 'Five Points of Calvinism' vormden het vademecum van zijn leer, zonder dat hij deze verabsoluteerde. Ten opzichte van andersdenkenden bleef hij tot op zekere hoogte mild en tolerant.

Meer nog dan bij de Puriteinen het geval is, loopt door Whitefields theologie een mystieke draad. Zijn eigenlijke leermeester is de Engelse mysticus William Law, die zich geheel richtte op de vroomheidsbeoefening, waarbij aspecten als de leer van de verzoening en die van de rechtvaardiging door het geloof heel zwak en vertroebeld aan bod komen. In feite heeft Whitefield gezocht om diens leer in reformatorische zin te corrigeren. Op deze wijze zocht hij naar een harmonie van geloofsleer en -ervaring, zonder te ontaarden in geestdrijverij. De uitwassen die hij bij de Herrnhutters en ook bij de Wesley's had waargenomen, maakten hem behoedzaam. Zijn spiritualiteit is weliswaar mystiek getint, maar Bijbels onderbouwd. Dat laatste ging qua persoonlijke ontwikkeling steeds meer de boventoon bij hem voeren, wat een positieve invloed had op zijn prediking en andere pastorale taken. Het ging hem in alles over een levende relatie met Christus, als het grote Voorwerp van het geloof. Hijzelf was de zichtbare verpersoonlijking van deze relatie, die hij op zijn gehoor zocht over te dragen. Zijn spiritualiteit ademde warmte, liefde en bewogenheid. Zijn leven was Christus en het was zijn hartewens dat iedereen hetzelfde charisma vertoonde.

Werkwijze

Zijn aanpak als opwekkingsprediker, vanuit een Bijbels reformatorische spiritualiteit, wordt gekarakteriseerd door een opvallende overtuigingsdrang. J.C. Ryle spreekt in dit verband van een 'aggressive system'. Whitefields prediking en pastoraat geschieden vanuit een grote aandrang en confrontatie. In Bijbelse bewoording was zijn methode: 'te bewegen tot het geloof.' Hij plaatste zijn hoorders niet alleen voor de spiegel van de realiteit van de zonde en de consequenties hiervan, hij confronteerde hen niet alleen met het Goddelijk geneesmiddel, het bloed van Christus, maar hij drong deze zaken zo op het gemoed, waardoor men 'klem' gezet werd. Zijn prediking was niet afstandelijk en vrijblijvend, maar winnend en dwingend. Hij overtrof zijn Puriteinse geestverwanten in radicaliteit en confrontatie. Als zodanig liet zijn boodschap niets aan duidelijkheid achterwege; hij ging lijnrecht op zijn doel af. Hij ontmaskerde de zondaar in zijn diepe val, in zijn vijandschap tegenover het 'kruis' en confronteerde hem met de noodzaak van een directe overgave aan de vrije genade.

Zijn appèl op de menselijke verantwoordelijkheid is, gegeven de eenzijdigheid van het hypercalvinisme in zijn tijd, dat in een soort fatalisme ontaardde, frappant te noemen. Toch is bij hem niets van een spanningsveld merkbaar tussen de soevereiniteit van God en de menselijke onmacht enerzijds, en de menselijke verantwoordelijkheid anderzijds. Whitefield zag zichzelf niet alleen als 'zaaiër' die vrucht moest afwachten en deze in Gods handen overgeven, maar hij was zo doordrongen van de Goddelijke gewilligheid om zondaren te redden, dat hij deze in zijn boodschap voorop plaatste, zonder deze met het eeuwige welbehagen te willen 'uitspelen'. Hij geloofde niet alleen in deze reddende gewilligheid, maar nog meer in de Goddelijke beloften. Zijn vertrouwen op een rijke vervulling hiervan was zo rotsvast, dat hij niet kon aannemen dat de vrucht op zijn werk

karig zou zijn. Vandaar dat zijn preken geboren werden uit een constante worsteling om een rijke zegen, die hem vanuit het Woord, als bron van toezegging, werd aangereikt. Deze aanpak verschilt van die van andere Calvinisten, die zich er niet om bekommeren of hun Evangelie veel of weinig vrucht draagt. In feite leggen zij de uitkomst gelaten in Gods handen, zonder de beloften als pleitgrond te hanteren.

De prediking van Whitefield is meer wervend dan opbouwend voor het geloofsleven te noemen. Hij richtte zich op de massa van hen 'die buiten zijn.' Het was zijn doel om het gehele volk, met alle klassen en modaliteiten, in aanraking te brengen met de rijkdom van Gods vergevende genade. Door het samenspel van een krachtige woordbediening, een biddende verwachting en een overvloedige bediening van Gods Geest in prediker en hoorders, was het succes van de opwekkingsbeweging groot. De kerkelijke of politieke situatie vormden geen verhindering voor een voluit Bijbelse woordverkondiging, die niet getemperd werd door voorwaarden vanuit de mens of door een fatalistische benadering vanuit de leer van het eeuwig welbehagen. Hinderpalen bestonden voor Whitefield niet, behalve die van het ongeloof! Vanuit deze uitgangspunten kon zijn prediking niet anders dan met een grote mate van enthousiasme en ijver gepaard gaan. Hoe meer hij de nood van de mensheid zonder God besepte, hoe meer hij zich toeleegde op een niet aflatende activiteit in Gods wijngaard!

Betekenis

Zijn betekenis voor het Protestantisme in zijn tijd en daarna is bijzonder groot geweest. Hij was de grote 'bruggenbouwer' tussen verschillende opwekkingsbewegingen in Engeland en daarbuiten. Hij doorbrak het geografisch isolement en bracht predikanten van verschillende werelddelen met elkaar in contact. Mede door hem en vooral door een man als Jonathan Edwards werd de noodzaak van het gezamenlijk gebed (Concerted Prayer) gepropageerd. Kerkelijke verschillen werden ondergeschikt gemaakt aan de noodzaak van eenheid onder de protestantse belijders. De oecumenische gezindheid van Whitefield, die zich met name tegenover de Arminiaanse Wesley's vertoonde, was opvallend en voor zijn tijd progressief. Toch hield hij zijn Calvinistisch standpunt vast. Meer dan andere tijdgenoten was hij zich de noodzaak van goed dogmatisch onderwijs bewust, vandaar dat hij zich beijverde voor het behoud van de reformatorische identiteit aan de universiteiten, zoals die van Harvard en New Haven, en niet te vergeten het nieuwe opleidingscentrum voor predikanten in New Jersey, het latere Princeton College.

Whitefields theologische kwaliteiten waren niet uitzonderlijk, maar wel was hij in zijn opvattingen concreet. Het hart van zijn Evangelieboodschap vond hij verwoord in de reformatorische belijdenisgeschriften. De leer van zonde en van genade, de leer van de rechtvaardiging van de Goddeloze, was het aambeeld waarop hij steeds hamerde. Christus is het grote middelpunt waar deze leer getuigenis van geeft en het was steeds zijn bedoeling om Hem te verheerlijken en Zijn werk uit te stallen.

Zoals gezegd volgde Whitefield binnen de Methodistische beweging een eigen koers. Zijn prediking wordt gekenmerkt door klassieke Calvinistische thema's en niet door Arminiaanse methodieken. Het 'aggressive system' dat hij introduceerde, laat het appèl aan het adres van de hoorders niet resulteren in het doen van een zichtbare keus. Wat dat betreft zijn de moderne Evangelisatietechnieken eerder een gevolg van een Arminiaanse 'doe-het-zelf-theologie' dan van de Bijbelse aanpak van een man als Whitefield. Latere ontwikkelingen, die gestalte kregen door de zogenaamde 'new measures' van Charles Grandison Finney, waarop een man als Dwight Lyman Moody voortbouwde, liggen meer in het verlengde van Wesley's theologie dan in die van Whitefield. De ontsporingen die hebben geleid tot de wildgroei van de revivals in de vorige en in deze eeuw, zijn in feite afbuigingen van de Bijbelse lijn die Whitefield volgde. Vanwege de strikt Bijbelse criteria die hij volgde, is het alleszins de moeite waard om van zijn leven en werk kennis te nemen.

In zijn preken vinden wij dezelfde thema's terug, die wij bij de Puriteinen tegenkomen. De noodzaak van de wedergeboorte, de bevindelijke kennis van Christus, de doorleving van zonde en van genade, zijn kenmerken van een spiritualiteit die de eeuwen door werd en wordt ondergewaardeerd en aangevallen. De rationalistische geloofsbeschouwing is funest gebleken voor het geestelijk klimaat en is steeds opnieuw één van de belangrijkste wapenen van de vorst der duisternis om zielen te misleiden voor de eeuwigheid. Whitefield heeft de leer van de wedergeboorte herontdekt en op een levendige wijze voor het voetlicht gehaald. Vooral in een tijd van uitgeholde waarden is het benadrukken van een doorleefd geloof het enige medicijn tegen het voortgaande verval van het Christendom.

Kritiek

De eigentijdse kritiek op de Methodisten en op de persoon van Whitefield was soms scherp. Vooral de buitenkerkelijke activiteiten konden bij velen niet door de beugel. Vooropgesteld dient te worden dat Whitefield tot het laatste toe de band met de Anglicaanse kerk heeft willen vasthouden, maar het werd hem onmogelijk gemaakt om zijn idealen binnen de kerkelijke kaders na te streven. Het Methodisme was niet anti-kerkelijk, maar ging na verloop van tijd de weg van een gedwongen isolement. Vanwege het gemis aan kerkelijke binding en leiding volgde men steeds meer een individualistische koers, waardoor het kerkelijk besef op den duur teloor ging. In dit opzicht is de kritiek van Dr. J.D. du Toit in zijn proefschrift over 'Het Methodisme' terecht. De vele nuanceringen binnen het Wesleyaanse en Calvinistische Methodisme werden mede in de hand gewerkt door het gemis aan een confessionele binding en kerkelijke structuur.

Tegenover de eenzijdige kritiek, staat het feit dat het Methodisme uit de nood werd geboren. Men wilde tegenover het dode formalisme binnen de gevestigde kerk een nieuw élan voortbrengen. De bedoeling van de 'Sociëties' was niet om 'een kerkje in de kerk' te vormen, maar om de bloedarmoede binnen de kerk te bestrijden. De geweldige uitstraling vanuit de 'revivals' wordt door de negatieve aspecten niet overschaduwed. Vele predikanten binnen de kerken werden door middel van deze beweging wakker geschud en zij gaven op hun plaats en in hun positie een bijdrage tot versteviging van het Evangelicale beginsel. De kerkelijke tegenstand en vastgeroeste structuren konden een verdere doorwerking van de kracht van het Evangelie niet verhinderen. Het 'Methodisme', vooral zoals dat door Whitefield in praktijk werd gebracht, vond bij velen ingang, niet vanwege nieuwe theologische ontdekkingen, maar vanwege de ongeunstelde voorstelling van het aloude Evangelie van het Kruis.

Opzet boek

Bij het bepalen van de opzet van onze biografie hebben wij vooral Whitefields spiritualiteit laten meewegen. Deze bepaalt zijn persoonlijkheid en werkwijze als opwekkingsprediker. Het grote scala van bestaande Engelstalige biografieën verschaftte ons voldoende materiaal om een goed beeld van zijn leven weer te geven. Hierbij putten wij vooral informatie uit de twee delen van Arnold A. Dallimore en de zeer uitvoerige, ook tweedelige biografie, van de Wesleyaan Luke Tyerman. De moderne biografie van Harry S. Stout geeft eerder een karikatuur van Whitefield en is als zodanig niet betrouwbaar.

Onlosmakelijk verbonden aan Whitefields leven en werk, zijn het ontstaan van de Methodistische beweging en het verloop van de verschillende opwekkingen, waaraan we aandacht hebben gegeven. Ook de theologische verschillen met de Wesley's en de 'Moravians' komen aan de orde. Illustraties van zijn prediking, anekdotes en fragmenten uit zijn briefwisseling maken des te meer duidelijk wat de hoofdpersoon beoogde. Een teveel aan detailinformatie hebben we vermeden om geen afbreuk te doen aan de leesbaarheid. Het ging ons in de eerste plaats om een getrouw beeld van de hoofdpersoon met zijn werk en niet om een opsomming van feiten.

Actualiteit

Whitefields leven laat zien dat ook Calvinistische grondprincipes de basis kunnen vormen van een opwekkingsbeweging. De stelling van John Wesley dat het vasthouden aan de leer van de dubbele predestinatie een barrière vormt voor een ruime Evangelieverkondiging snijdt derhalve geen hout. Het leven van George Whitefield is een onomstotelijk bewijs dat de handhaving van de leer van Gods soevereiniteit, gepaard gaande met een ruim genadeaanbod, tot grote zegen kan leiden!

Moge de Heere, binnen de vele nuanceringen van zowel reformatorische kerken als Evangelische groeperingen, door de werking van Zijn Geest opnieuw zicht geven op de idealen die Whitefield voorstond. Zijn charisma strekke velen tot voorbeeld en/of diene tot beschaming! De tijd is voorts kort en de wederkomst van Christus nabij! Laat ons daarom, evenals Whitefield, werken zolang het dag is!

1. Van de herberg naar de collegezaal

De 'Bell Inn'

De kolossale kathedraal van Gloucester in het zuiden van Engeland heeft de eeuwen getrotseerd en vormt het centrum van de vallei, die met de rivier de Severn uitmondt in het Bristol Channel. In de Southgate Street van deze eeuwenoude stad bevond zich een niet onvermaarde herberg, de 'Bell Inn' geheten. Hier stond eenmaal de wieg van George Whitefield, die op 16 december 1714 werd geboren. Hier begon het leven van één van de grootste kanselredenaars die Engeland ooit gekend heeft.

De 'Bell Inn' was één van de gelegenheden in Gloucester waar niet alleen voor logies werd gezorgd, maar waar ook de sterke drank veel liefhebbers aantrok. Het drankprobleem was in die tijd een nationale ramp, die symptomatisch was voor het zedelijk en godsdienstig gehalte van Engeland. Volgens Ryle en andere schrijvers verkeerde het land in een crisissituatie. De regering van koning George I, die als telg van het huis van Hannover in het geboortjaar van Whitefield de scepter van koningin Anne overnam, luidde aan de ene kant een tijdperk in van economische groei en welvaart, maar anderzijds van een voortgaande geestelijke verarming en uitholling van morele waarden. Een zondig leven, onzedelijkheid en dronkenschap waren gewoon voor alle standen van de maatschappij. 'Om een atheïst te zijn volgde men de gangbare mode', zo merkt Beaurepaire op. De welvaart was slechts bestemd voor een kleine groep en de armoede van velen leidde tot straatmisdad in de vorm van zakkenrollen en roof. Engeland had dringend behoefte aan een geestelijke opleving. En George Whitefield was voorbestemd om hieraan leiding te geven.

Jeugd

'Ik ben in Gloucester geboren, in de maand december 1714. Mijn vader en moeder hielden de 'Bell Inn'. Zo begint Whitefield zijn 'Journals' te schrijven, toen hij 26 jaar oud was. Toen preekte hij voor duizenden in Londen en dacht hij met schaamte terug aan zijn jeugd. Hij was de jongste van de zeven kinderen uit het gezin van Thomas en Elisabeth. Zijn betovergrootvader, William Whitefield, was 'rector' in Emmington en 'vicar' in Mayfield geweest en ook zijn overgrootvader Thomas had de Engelse Anglicaanse kerk als 'rector' gediend. De ouders van George behoorden eveneens tot de Church of England, maar hun kerkelijk meeleven was niet zo groot. Zij werkten dag en nacht om het hun gasten naar de zin te maken, hoewel de klandizie uiteindelijk minimaal was. Vader Whitefield overleed toen George twee jaar oud was en moeder Elisabeth bleef met haar gezin en de herberg achter. In 1724 hertrouwde zij met de ijzerhandelaar Capel Longden. Dit huwelijk bleek niet erg gelukkig te zijn en liep na verloop van tijd op een scheiding uit.

Moeder Whitefield was erg aan George gehecht. Zij vertelde hem later dat zij veertien weken lang ziek was geweest, nadat zij hem ter wereld gebracht had. Ook was zij gewoon om op te merken, zo schrijft haar zoon, 'dat zij meer gemak verwachtte van mij dan van de andere kinderen', waaraan hij de merkwaardige zin toevoegt: 'Dit, in aanmerking genomen dat ik in een herberg geboren ben, is mij vaak van dienst geweest om mij aan te zetten de verwachtingen van mijn moeder waar te maken en zo het voorbeeld van mijn dierbare Zaligmaker te volgen, Die in een kribbe geboren was die aan een herberg toebehoorde.'

Van zijn jeugd jaren weet George weinig goeds te vertellen. Hij ontpopte zich al vroeg als een jongen, die het kwaad liefhad en zich niet schaamde dit in daden te uiten. Hij noemt liegen, vuile praat, en 'het dwaze grappen-maken', vervolgens vloeken, 'stelen van mijn moeder wat naar mijn gedachten helemaal geen diefstal was'. 'Talloze sabbatten heb ik overtreden en in het algemeen besteed om mij oneerbiedig in Gods heiligdom te gedragen.'

Kennelijk had hij meer aandacht voor de pracht van de kathedraal en wat hij om zich heen zag, dan voor de preek. George was een gevoelsmens, die al vroeg de dingen intensief beleefde. In zijn puberteitsjaren las hij graag romans en ook het kaartspel trok hem aan. We krijgen de indruk dat hij in die tijd voor buitensporigheden bewaard bleef en zich niet overgaf aan crimineel gedrag.

George kende al vroeg geestelijke indrukken in zijn jeugd. Hij herinnerde zich 'vroeg bewegingen van de gezegende Geest in mijn hart, voldoende om mij te overtuigen dat God mij liefgehad heeft met een eeuwige liefde en mij van mijn moeders buik heeft afgezonderd tot het werk waartoe Hij mij later heeft geroepen.' Hij wist van overtuigingen in zijn geweten. Gods Geest klopte op de deur van zijn hart. Te midden van het frivole leven van de 'Bel! Inn' was de Heere hem als een vurige muur, om hem voor een erger leven in de zonde te bewaren. Zijn sprekende geweten kwam naar voren, toen hij eens herhaalde malen geplaagd werd. De jongen trok zich toen in zijn kamer terug en stortte zijn hart in het gebed uit. Dan bad hij met vele tranen David na: 'Het is in de Naam des Heeren dat ik ze verhouwen heb' (Ps. 118). Voor zijn moeder had hij wel achting, al kende zij de Heere niet. Het was hem tot groot verdriet dat haar tweede huwelijk zo ongelukkig was, hoewel hij later kon zeggen 'dat God dit ten goede gekeerd had'. Het huwelijk liep wel stuk, maar de Heere heiligde deze smart voor haar ziel.

Op school in de St. Mary de Crypt

In dezelfde straat waar hij woonde, staat nog steeds de St. Mary de Crypt parochiekerk. Bij deze kerk hoorde een 'Grammar school', die hij op twaalfjarige leeftijd ging bezoeken. Tijdens zijn verblijf op deze school, waar hij ondermeer in het Latijn en de klassieke vakken onderwijs ontving, werd hij weinig meer gewaar van de 'trekkingen van God in zijn ziel'. Hij kreeg veel belangstelling voor toneelstukken en las veel boeken hierover. Hij was zo geboeid door dit onderwerp, dat hij zelfs dagen de school verzuimde om zich in het acteren te oefenen. De schoolmeester zag dat dit zo niet kon en probeerde hem tegemoet te komen door hem voor de klas te laten optreden. Zo voerde hij stukken op, waarbij hij zich tooide in meisjeskleding. Soms deed hij een predikantstoga aan en probeerde zo een kerkdienst na te bootsen. Later schrijft hij hierover: 'De herinnering hieraan doet mij vaak het aangezicht met schaamte bedekken en ik hoop dat dit zo tot aan het eind van mijn leven zal blijven.'

Opvallend is bij de jonge George dat hij een onverzadelijke begeerte had om zich verdienstelijk te maken. Het leven in de herberg en het gezicht van de beschonken bezoekers gaf hem weinig levensvulling. De studie trok hem aan en het toneel zag hij als een middel om aandacht te trekken en populariteit te winnen. Het was misschien wel een probaat middel tegen zijn verlegenheid, die hem van nature eigen was. Zijn voorkomen was innemend en verre van afstotend. Het was echter nodig dat deze eigenschappen door Gods Geest geheilgd werden, opdat hij ze op de juiste en gepaste manier kon gebruiken.

Het theater was in die tijd in opkomst. Er was een groot aanbod van boeken met toneelstukken, die George verslond. Zijn emotionele leven werd hierdoor gevormd en zijn fantasieën gericht op het spel van de mimiek en het dramatische. Hij schreef zelf ook toneelstukken die hij vervolgens opvoerde. De klassieke vorming op school deed daar nog een schep bovenop. Het was voor hem dan ook een gevoelige klap toen het schoolleven abrupt werd afgebroken. De huiselijke omstandigheden lieten niet toe dat hij naar de universiteit kon gaan.

Toen hij vijftien was geworden vertelde hij zijn moeder dat het maar beter was met het leren van Latijn te stoppen. Naar Oxford kon hij toch niet gaan en wat bleef er anders over dan dat hij de handel in ging? De arme vrouw had ook liever gehad dat haar lievelingszoon ging doorleren, maar zij wist niet hoe dit te bekostigen. Eerst ging George thuis nog door met schrijven van stukken, maar toen de zaken nog meer terugliepen, trok hij de schort

aan, 'waste de vaat, maakte kamers schoon en in één woord, werd gedurende ongeveer anderhalf jaar een professionele en gewone kastelein.' Moest hij in het vervolg zijn leven in de 'Bell Inn' slijten?

Godsdienstige indrukken

Al nam het leven in de herberg hem in beslag, toch wist hij tijd vrij te maken voor andere dingen. Hij was niet geheel van godsdienstig gevoel ontbloot, want 's avonds las hij in zijn Bijbel en schreef hij eens twee of drie preken uit, die hij zijn oudste broer dicteerde. Van binnen had hij geen rust; hij kende de Heere niet, hoewel de overtuigingen terugkwamen. Maar als hij tot zelfonderzoek werd aangezet, kwam de aversie tegen God en Goddelijke zaken in hem op. 'Ik vond mij erg onwillig om in mijn hart te zien', zo schrijft hij. Hij zocht compensatie in andere dingen, maar kreeg die niet. Als hij jongemannen van zijn leeftijd naar school zag gaan, had hij een nog ellendiger gevoel. Zagen de gasten in de bar dat hij er met zijn hart niet bij was? Een leeftijdgenoot probeerde hem aan te sporen om naar Oxford te gaan, maar de weg daartoe bleef vooralsnog toegesloten.

Een jaar was hij in de 'Belt Inn' aan het werk, toen zijn moeder genoodzaakt werd om haar werk in de herberg neer te leggen. Het was in de tijd dat haar tweede huwelijk op de klippen liep. Zijn broer nam haar taak over, toen zijn stiefvader van het toneel was verdwenen, tenminste als we uitgaan van het bericht in de 'Gloucester Journal' van maart 1728/29, waarin werd bekendgemaakt dat Richard Whitefield de 'Belt Inn and Tavern' had overgenomen. De sfeer werd er toen niet beter op. George kon niet met zijn schoonzus opschieten, wat hij achteraf aan zijn trotse hárt toeschreef. Wat voelde hij zich eenzaam en van God en mensen verlaten. Hij stortte zijn hart uit voor de Heere 'als Hagar toen zij voor haar meesteres Sara moest vluchten'. De Heere gebruikte deze omstandigheden om andere wegen te banen. De situatie in de herberg werd voor hem ondraaglijk. Ten einde raad, besloten zijn moeder en broer om hem naar zijn oudste broer in Bristol te sturen.

'Hier behaagde het God om mij grote voorsmaken van Zijn liefde te geven en mij met onuitsprekelijke vervoering te vervullen (...).' In de St. John's kerk maakte hij onvergetelijke uren mee. Hij had een grote begeerte naar het sacrament van het Heilig Avondmaal. Het boekje van Thomas á Kempis over de navolging van Christus werd zijn metgezel. Hij werd als het ware naar de kerk gedreven, omdat hij hongerde naar het Woord van God. Later zag hij in dat dit alles nog niet zaligmakend was. Christus, als de Verzoener van zijn zonden, bleef hem onbekend. Het boekje van de grote kloosterasceet was voor hem geen betrouwbare gids op weg naar de hemel. Ontegenzeggelijk was de Heere met hem bezig. Gods Geest twistte met hem, maar het bleven slechts algemene werkingen. De doorbraak liet nog enige tijd op zich wachten.

Toen hij weer naar Gloucester terugkeerde, verlangde hij niet langer naar de 'Bel! Inn'. Hij mocht zo lang in het huis van zijn moeder verblijven 'totdat de Voorzienigheid een plek voor hem zou bepalen'. Het inschenken van 'wijn voor dronkaards' verafschuwde hij, maar ook een toegewijd leven aan de Heere was nog niet zijn levensbegeerte geworden. De geestelijke indrukken ebden weg en het kwam zover dat hij 'geen neiging had om naar de kerk te gaan of om tot God te naderen'. 'In het kort, mijn hart, dat onlangs nog van Zijn liefde gesmaakt had, was verre van Hem'. Zijn oude leven keerde weer terug. De toneelstukken gingen hem weer bekoren. Hij kreeg contact met verkeerde vrienden, die hem nog verder op het verkeerde pad zochten te brengen. De zondige neigingen, die voor een tijd in zijn gemoed hadden gesluimerd, kregen weer de overhand. Voor zijn gevoel had hij zo weinig uitzicht op een betere levensbestemming, dat hij geen andere weg wist dan te vluchten in zijn eigen droomwereld van het toneelspel en zondige begeerten.

Naar Oxford

Op een morgen las hij zijn zuster uit een toneelstuk voor, totdat hij opeens ophield. Hij sprak: 'Zus, God heeft iets met mij voor, wat ik niet weet.' Later erkende hij dat het God Zelf was Die hem dit liet zien. Het was alsof een lichtstraal in zijn gemoed flitste, maar hij kon het nog geen naam geven. Kort daarop kwam een oude klasgenoot bij zijn moeder op bezoek, die nu studeerde aan het bekende Pembroke College in Oxford. Als 'servitor', of beursstudent, diende hij bij rijke heren, die zich in Oxford hadden gevestigd om een leidende functie te hebben aan het college. Hij hielp hen met allerlei huishoudelijke werkzaamheden, waardoor een deel van de studie kon worden bekostigd. Op deze wijze werden arme studenten in staat gesteld om college te lopen. De moeder van George was hierover zo enthousiast dat zij de meester van de Grammar School waarop George enkele jaren gezeten had, hierover aansprak. Deze wist een 'servitor's place' voor George te krijgen, zodat de weg naar Oxford voor hem vrijkwam. Het was een onvergetelijk ogenblik, toen George het blijde nieuws hoorde. En toen zijn moeder hem vroeg of hij naar Oxford wilde gaan, was zijn directe antwoord: 'Met mijn gehele hart.'

Eerst moest George zijn studie van het Latijn en van de klassieken voortzetten, alvorens hij aan het Pembroke College kon worden toegelaten. Hij ging weer terug naar de St. Mary's school bij hem in de straat en zijn meester hielp hem met zijn studie. Hij zette zijn zinnen op de kennis én op de wereld. Goddeloze vrienden trokken hem verder van het rechte pad. 'Ik maakte spoedig grote voortgang op de school van de duivel.' Het was moeilijk om op dit hellend vlak vaart te minderen en van de zondige wegen af te wijken. 'Maar o, verbazende liefde! God heeft mij zelfs hier een halt toegeroepen, toen ik naar de hel voortsnelde. Want juist toen ik op de rand van de ondergang liep, gaf Hij mij zo'n afkeer van hun beginselen en praktijken, dat ik hen aangaf bij mijn leermeester, die spoedig een einde maakte aan hun streven.' Zijn verkeerde vrienden hielden er praktijken op na, die niet door de beugel konden. George zag bijtijds in dat deze strikken van de Satan hem naar een geestelijke en morele ondergang zouden voeren.

Inmiddels was de jonge Whitefield zeventien jaar geworden. Hij ervoer dat God trok, maar ook de duivel. De indrukken in zijn gemoed werden verdiept. Hij begon ernstig te leven, wat anderen opviel. Op een dag luisterde hij een gesprek af tussen enkele vrienden, waarbij sommigen de loftrumpet over hem staken. Dit verafschuwde hij, omdat 'God mij zo diep overtuigde van huichelarij (...)'. Toch bleef hij bepaalde zonden koesteren en wist niet hoe daarvan los te komen. Enige tijd daarna verviel hij zelfs in dronkenschap, wat naar zijn zeggen twee of drie keer in zijn leven is voorgekomen. Satan liet zijn prooi zomaar niet gaan. Whitefield streed tegen zijn lusten en besloot zich voor het Heilig Avondmaal voor te bereiden. Zijn leven bestond uit vasten en bidden. Hij begon goede boeken te lezen, zoals van de *Hugenoot Drelincourt* over de dood. Ook bestudeerde hij het Griekse Nieuwe Testament. Toch wist hij niet los te komen van kaartspel en het lezen en zien van toneelstukken. De begeerte hiernaar bleek sterk en ingeworteld. De zonde grijsde hem soms aan, wat hem verschrikte. Op een keer droomde hij dat hij God zag op de berg Sinaï, wat een diepe indruk naliet. Hij was bang Hem te ontmoeten. Zijn relatie met de rechtvaardige God was niet geworteld in het verzoenend werk van Christus. Toen hij een vrouw over zijn droom vertelde, zei zij: 'George, dit is een roepstem van God.'

Voordat hij naar Oxford ging, was hij al bezig met een roeping tot het predikambt. Het lag op zijn hart dat hij spoedig moest gaan preken. Bijna achttien jaar oud was hij, toen hij op 7 november aan de Universiteit werd ingeschreven. De afstand vanaf Gloucester was ongeveer vijftig kilometer.

Het jaar 1732 luidde een nieuwe periode voor hem in. Hij kwam nu in een heel andere wereld terecht. Hier overheersten ambities en succes. Pembroke College was meer een elite-college dan een universiteit voor armen. Het frivole leven leek hier wat meer

beschaafd dan in de herberg van zijn vader, maar ten diepste ging het hier over dezelfde begeerten. Het studentenleven was zowel beschaafd als vulgair, hoewel uitzonderingen voorkwamen.

Strijd om heilig te worden

Spoedig bleek dat zijn ervaring in de 'Bel! Inn' hem ook in Oxford van dienst was. Toen hij hier aankwam, waren velen van de 'servitors' ziek en zodoende niet in staat om hun plichten te vervullen. Dit betekende voor George een goede gelegenheid om de 'gentlemen' te helpen met allerlei klussen. Zo moest hij hun schoenen poetsen, hun kamers schoonhouden, hen 's morgens wekken en allerlei boodschappen voor hen doen. Op deze wijze wist hij behoorlijk wat bij te verdienen, zodat hij praktisch geen beroep hoefde te doen op anderen. Het studentenleven van de 'servitors' was hard. De verschillen tussen hen en de rijke studenten was opvallend. Zij moesten hard werken om aan de kost te komen en er tevens voor zorgen dat zij met hun studieprogramma niet achter raakten. George Whitefield wist zich goed te handhaven. Hij had geleerd aan te pakken en wist goed waarvoor hij het alles deed. Hij was een gemotiveerde student, die recht op zijn doel afstevende en in alles serieus te werk ging. Tijdverdrijf was in zijn ogen een zondige verspilling. 'Het heeft mijn ziel vaak bedroefd', zo schrijft hij, 'om te zien dat zoveel jonge studenten hun tijd doorbrengen in verkwistende levenswijze en zichzelf hierdoor ongeschikt maken om hun studie te vervolgen.'

Oxford genoot in die tijd wereldvermaardheid als universiteitsstad. In naam waren de faculteiten protestants, maar in de praktijk was er van de grondslag van de Reformatie weinig overgebleven. De Hervormers hadden een goede basis gelegd, waarop de Puriteinen in de eeuw die volgde konden voortbouwen. De grote puriteinse theoloog Dr. John Owen was in de tijd van Cromwell vice-kanselier van de universiteit. De regeerperioden van Karel II en Jakobus II hadden het gereformeerde karakter ondergraven, maar dit keerde na de 'Glorious Revolution' in 1688 terug.

In de jaren van 1730 begon de geest van de 'Verlichting' ook hier te infiltreren. De grondwaarheden van het christelijk geloof werden door het Verlichtingsdenken discutabel gesteld. Behalve dat, sloeg de decadentie toe en waren onzedelijkheid en dronkenschap bij vele studenten tot een vast levenspatroon geworden. Dallimore is echter van mening dat de beschrijving van het morele gehalte van Oxford in die tijd wat overdreven is. Een goede kern van studenten voelde sympathie tot hogere waarden, wat zij in de collegezalen niet onder stoelen of banken staken. Tot deze kern behoorde ook Whitefield, die een grote belangstelling aan de dag legde voor het thema 'heiligheid van leven'. In die tijd deed hij afstand van zijn 'hobbies', kaartspel en toneel. Het was God, Die hem zo in zijn geweten trof dat hij zijn lievelingslectuur voorgoed opruimde. 'Want toen ik een toneelboek nam en een gedeelte daaruit voor een vriend voorlas, sloeg God mijn hart met zulk een kracht, dat ik genoodzaakt was het opzij te leggen, en gezegend zij Zijn Naam, ik heb sindsdien nimmer zo'n boek gelezen.'

Een boek dat een grote invloed op zijn leven en denken uitoefende was het bekende werkje van William Law 'A Serious Call to a Holy Life' (een ernstige oproep tot een heilig leven). Law was een 'graduate', afgestudeerd aan het Emmanuel College in Cambridge, die geen kerkelijk ambt bekleedde, maar zich in stilheid wijdde aan de devotie en hierover publiceerde. Zijn invloed op de beweging van het Methodisme, met name op de gebroeders Wesley, is groot geweest. Law had weinig affiniteit met het kerkelijk leven in zijn tijd. Hoewel hij de Anglicaanse kerk trouw bleef, bleef hij kritisch staan tegenover een bepaalde ontwikkeling, vooral vanuit de hoek van het Verlichtingsdenken. Als remedie tegen de kwaal van zijn tijd hield hij de noodzaak van praktische vroomheid voor. Hij was een mystiek denker, die aandrang op gemeenschap met God, maar hierbij de leer van de verzoening door voldoening bestreed. Whitefield verslond zijn boeken, zoals 'zijn andere

uitnemende verhandeling over de "Christelijke volmaaktheid". Maar hierin vond hij niet de weg tot God de Vader door Christus verklaard. Op dit kardinale punt liet William Law hem in de steek.

De 'Holy Club'

Ondanks de vele contacten die Whitefield in Oxford had, voelde hij zich vaak eenzaam. Hij had geen vriend met wie hij van hart tot hart kon praten. 'Mijn ziel dorstte in die tijd naar enige geestelijke vriendschap om mijn handen op te heffen, wanneer die neerhingen en om mijn zwakke knieën te sterken.' Er bleef niet veel over dan zich terug te trekken in zijn eigen devotie. 'Ik begon nu, behalve bij de morgen- en avondgodsdienst, driemaal op een dag te bidden en Psalmen te zingen. Ik vastte elke vrijdag en ik ontving het sacrament in de parochiekerk vlakbij ons college, bij het kasteel, waar de verachte Methodists' eenmaal in de maand bij elkaar kwamen'. Wie bedoelde hij met de laatsten? Toen hij nog maar net in Oxford was, hoorde hij al over deze groep van jonge studenten spreken. Zij vielen op door hun ernst en wereldmijding. Het waren niet allen 'servitors', want onder hen waren er ook van welgestelden huize. Over hun vroomheid werd vaak spottend en met verachting gesproken, echter niet door Whitefield. Hij voelde zich met hen verbonden en was blij dat hij medestudenten had gevonden, die iets met hem gemeenschappelijk hadden. Dit betekende voor hem een uitkomst in zijn eenzaamheid. 'Methodist' was eigenlijk een spotnaam, vanwege hun methodische vroomheidsbeleving. Hun bijeenkomsten werden wel een 'Holy Club', een 'heilig gezelschap', genoemd.

Het was in de zomer van 1733 dat George voor het eerst kennismakte met deze groep van jongemannen. Het waren niet allemaal studenten, want sommigen hadden hun graad reeds behaald. Maar toen zij in 1728 hun periodieke samenkomsten startten, studeerden zij allen aan de Universiteit van Oxford. Het was dan ook een aangelegenheid die alleen met de universiteitsstad te maken had. Toen Whitefield in de 'Holy Club' werd geïntroduceerd, bestond deze uit tien of elf leden of trouwe bezoekers, terwijl een gelijk aantal wat minder frequente connecties met hen onderhield. Zij behoorden allen tot de Church of England en niet tot de 'Dissenters', de afgescheidenen buiten de staatskerk. De bedoeling van hun samenkomsten was om elkaar op te scherpen tot een vrome levenswijze. Ook hielden zij zich bezig met liefdadigheid; zo bezochten zij gevangenen en het armenhuis. Iedere zondag namen zij deel aan de eucharistieviering en daarbij vastten zij op woensdag en vrijdag. Hun dagorde was streng en geheel gericht op een hoge mate van zelfdiscipline. 's Avonds hielden zij een dagboek bij, waarin zij hun dagwerk evalueerden en hun eigen fouten aangaven.

Ontmoeting met de Wesley's

De leider van de 'Holy Club' was John Wesley. Ook zijn broer Charles behoorde tot de vriendenkring. De eerste ontmoeting, die Whitefield met de beide broers had, werd onvergetelijk. Al een jaar lang verlangde hij naar contact met hen en nu was de weg hiertoe gebaad. Hij zag hoe zij naar de St. Mary gingen om daar het Avondmaal te gebruiken, omgeven door een spottende menigte. De aanleiding tot deze ontmoeting was een arme vrouw, die hij in één van zijn werkhuizen ontmoette. Deze had gepoogd zich van het leven te beroven, 'wat gelukkig verhinderd werd'. Hierop liet hij Charles Wesley over deze vrouw informeren, omdat bekend was dat de 'Holy Club' zich over dergelijke verschoppelingen ontfermde. Op deze wijze kwam George met de Wesley's in aanraking. Charles liet hem voor het ontbijt van de volgende dag uitnodigen. En Whitefield tekende aan: 'Ik nam dankbaar de gelegenheid waar. Gedankt zij God, het was één van de meest nuttige bezoeken die ik ooit in mijn leven afgelegd had.' Voor Charles had dit gesprek zoveel waarde, dat hij later een apart gedicht eraan wijdde. Hij noemt George een Israëliet in wie geen bedrog is.

Via Charles kwam Whitefield in aanraking met diens broer John. Met beiden ontstond een hechte vriendschapsband. De Wesley's hadden iets bijzonders over zich, wat zich moeilijk in woorden laat uitdrukken. Hun moeder Susannah was een godvruchtige vrouw, die hen een goede opvoeding in de vreze van God had meegegeven. Het talrijke gezin, waartoe de beide broers behoorden, woonde in Epworth in het graafschap Lincolnshire.

John was in 1703 geboren; zijn broer vier jaar later. In 1726 was John benoemd tot Fellow van het Lincoln College in Oxford. Charles was de eigenlijke oprichter van de 'Holy Club', maar John nam al spoedig de leiding over. Deze was een geboren organisator, die veel gezag uitstraalde. De belangstelling van beiden richtte zich op de praktische vroomheid. Zij waren goed bekend met mystieke boeken als de 'Imitatio' van Thomas á Kempis en 'Serious Call' van William Law. Omdat Whitefield dezelfde belangstelling aan de dag legde en deze soort lectuur las, klikte het direct tussen hen. Zij voelden zich nauw verbonden in hetzelfde streven om hun leven aan God te wijden.

Te midden van het frivole stadsleven betekende de 'Club' een oase van meditatie en devotie. Vooral John, die het studentenleven al enige tijd achter zich had, was voor George een raadsman voor de vele vragen waarmee hij worstelde.

Whitefield zag de ontmoetingen met de Wesley's en met andere leden van de Holy Club als een geschenk uit de hemel, maar in de praktijk brachten deze contacten hem geen stap dichterbij God. Hij wist toen nog niet dat de vroomheid die zij voorstonden in de grond der zaak een product was van een wettisch streven. Zij misten met alles de wedergeboorte en het ware geloof in de Gekruiste. Zij hadden geen inzicht in het Evangelie en ook de leer van de rechtvaardiging uit het geloof was hun onbekend. Grote affiniteit hadden zij met roomse en protestantse mystici, maar niet met de Reformatoren en de Engelse Puriteinen. De leer van Gods onverdiende en soevereine genade, zonder de werken van de wet, was voor hen een 'terra incognita', een onbekend terrein. De Wesley's wezen Whitefield daarom niet heen naar de Christus der Schriften, maar spoorden hem aan tot werkheiligheid, zonder geloof. Kennelijk was de gereformeerde belijdenis, de zogenaamde 39 Artikelen, die de Kerk van Engeland als officiële standaard had, hun niet bekend. Bovendien is het zo dat de mystiek binnen de Anglicaanse kerk vaak samengaat met een overdreven accent op de specifieke liturgische gebruiken binnen de eredienst, die niet afkomstig zijn van het Calvinisme, maar van de rooms-katholieke rituele traditie die in de Anglicaanse kerk is overgebleven. Deze 'roomse zuurdesem' propageert een soort vroomheid, die leidt tot een schoonschijnende levensopenbaring, maar die de wortel van de Bijbelse relatie met God mist.

Het boekje van Henry Scougal

De Holy Club van Oxford was in zekere zin een imitatie van een Duits piëtistisch gezelschap uit die tijd. De Wesley's waren bekend met de geschriften van August Hermann Francke, die met Spener in Halle de basis legde voor de Lutherse piëtistische stroming. Ondanks de wat mystieke kanten, die deze beweging kenmerken, stond bij hen de Bijbelse leer van de wedergeboorte en het geloof in Christus centraal. Het Duitse piëtisme betekende omstreeks de eeuwwisseling het begin van een opwekking in Europa, die later vooral door de Moravische broeders naar andere landen werd overgebracht. De heersende dode orthodoxie in de Lutherse en Calvinistische kerken moest veranderen in een levende en praktische godsvrucht. De Wesley's voelden zich door dit streven wel aangesproken, maar hun 'Club' betekende toch geen aanzet tot een algemeen 'revival', omdat deze stukliep op pogingen vanuit de vrome mens. Engeland had het Evangelie nodig om uit haar roes wakker te worden!

Als verwoed aanhanger van het type vroomheid dat de Wesley's aanhingen, zocht Whitefield vrede met God. We nemen aan dat zijn godsdienstige bezigheden niet ten koste gingen van zijn studie. Zijn 'Journals' en dagboek geven op een gegeven moment geen

informatie over zijn vorderingen aan het Pembroke College, maar meest over zijn geestelijke werkzaamheden. De ware vrede kende hij nog niet, toen hij via Charles Wesley in aanraking kwam met een boekje dat van groot belang zou blijken te zijn voor zijn verdere leven. Het was 'The Life of God in the Soul of Man', het leven van God in de ziel van de mens, geschreven door Henry Scougal, een Schotse mystieke schrijver met een gereformeerde achtergrond. Deze was van 1669 tot 1672 professor aan het King's College van Aberdeen in Schotland. Scougal was geen uitgesproken Calvinist en zeker geen Presbyteriaan, maar ondanks zijn mystieke benadering, legt hij in zijn boekje de grond van de vroomheid niet in menselijke pogingen, maar in God Die door Zijn Geest het hart vernieuwt en wederbaart. De leer van de rechtvaardiging van de Goddeloze door het geloof staat hierin niet centraal, maar wordt ook weer niet ontkracht.

Voor Whitefield betekende het boekje van Scougal een woord op zijn tijd. 'Hoewel ik had gevast, gewaakt en gebeden en het sacrament zo lang had ontvangen, heb ik nooit geweten wat de ware godsdienst was, totdat God mij deze uitnemende verhandeling door de handen van mijn nooit te vergeten vriend zond.' Toen ik het voor de eerste keer las, verbaasde ik mij over wat de schrijver bedoelt met het gezegde: "Dat sommigen de grond van hun godsdienst op een verkeerde wijze leggen in het kerkgaan, een ander geen kwaad doen, steeds in de plichten in de binnenkamer bezig te zijn en nu en dan aalmoezen te geven aan hun arme naasten". 'Helaas!' dacht ik, 'is dit dan geen ware godsdienst?' Was alles wat hij deed te vergeefs? Kon hij op deze wijze de zaligheid niet verwerven?

Later zegt hij in een preek over deze ontdekking, die als een bom in zijn leven insloeg: 'God liet mij zien dat ik wedergeboren moest worden, of anders zou ik verdoemd worden! Ik leerde dat een mens naar de kerk kan gaan, zijn gebeden kan opzeggen, het sacrament kan ontvangen en toch geen christen is. Hoe rilde en beefde mijn hart als een arme man die bang is om in zijn boekhouding te kijken, voor het geval hij failliet mocht zijn.' De vijandschap rees op in zijn hart, omdat hij met al zijn vroomheid niets was opgeschoten, ja hij moest bekennen dat deze voor God geen waarde had. 'Zal ik dit boek verbranden?' zo vroeg hij zichzelf af. 'Zal ik het weggooien? Of zal ik het onderzoeken?' Hij besloot toch maar om het laatste te doen. 'Ik onderzocht het en terwijl ik het boekje in mijn handen hield, sprak ik aldus de God van hemel en van aarde aan: "Heere, als ik geen christen ben, of geen ware christen, laat mij dan om Christus' wil zien wat het christendom inhoudt, opdat ik tenslotte niet zal verdoemd worden".'

Wat las hij nog meer in dit boekje? Of liever gezegd, wat liet de Heere hem nog meer zien? Hij vervolgt: 'God toonde mij spoedig, toen ik enkele regels verder las, dat de "ware godsdienst bestaat in de vereniging van de ziel met God als Christus in ons een gestalte ontvangt". Dit was voor Whitefield een grote ontdekking. Het leven wordt niet verkregen door eigen prestaties en vroomheid, maar het ware leven komt van God. 'Een straal van Goddelijk licht kwam onmiddellijk als een pijl in mijn ziel en vanaf dit ogenblik en niet eerder wist ik dat ik een nieuw schepsel moest worden.' Hij zag nu duidelijk de noodzaak van de wedergeboorte. Het was de eerste straal van Goddelijk licht in zijn duistere gemoed. Deze openbaring kon hij niet voor zichzelf houden. Het woord: 'Tenzij dat een mens wedergeboren worde, hij kan het koninkrijk Gods niet zien' was zijn eten en drinken geworden. Hij schreef zijn familie en andere relaties dat 'er zoiets bestond als de nieuwe geboorte.' Het goede werk was in zijn ziel begonnen, maar weinigen onder zijn relaties begrepen wat dit inhield.

Op zoek naar vrede

Kon hij nu zijn woorden aan zijn broeders van de 'Holy Club' kwijt? Hij zag hen nog steeds als zijn leermeesters en had niet in de gaten dat zij hem de ware troost niet voorhielden. Ondanks het licht dat in zijn ziel opging, verkeerde hij nog in het duister. Immers, als het nodig is om wedergeboren te worden, op welke wijze wordt deze genade dan het deel van

de mens? Hoe krijgt hij vrede met God? Ook Scougal bracht hem op dit punt niet verder. Vandaar dat er niets anders opzat dan om weer te staan naar een heilig leven. Zo worstelde en streed Whitefield verder om heilig voor God te leven. Hij dacht dat hij daardoor dichter bij Jezus Christus kon komen.

Het werd er niet beter op. Zijn lichaam leed onder de onzekerheid en de vertwijfelingen, die zijn gemoed prangden. Zijn urenlange gebeden, vastendagen en bezig zijn in het werk van barmhartigheid verzwakten hem. Hij kreeg een afkeer van de droge studieboeken en las alleen wat zijn hart trof en wat hem 'direct kon leiden tot een bevindelijke kennis van Jezus Christus en Die gekruist'. Kennelijk had hij zicht gekregen op het borgwerk van de Middelaar, maar wist hij niet hoe hij daar moest komen. Zijn familie begon zich grote zorgen over hem te maken en verklaarde hem voor gek. De 'Master' van het College dreigde hem van de universiteit te verwijderen. Studenten gooiden met modder naar hem en liepen met een boog om hem heen. Sommige leden van de 'Holy Club' berispten hem zelfs, omdat zij vonden dat hij te ver ging. Maar Whitefield verdroeg dit alles geduldig en 'sprak van zijn gewilligheid om te lijden en zelfs voor Christus te sterven.'

Zo ging hij voort, geslingerd tussen hoop en vrees. De Heere liet hem niet in de steek, maar ondersteunde hem. Hij was ook niet helemaal zonder hoop. Ondanks alles had hij zijn hart gezet op de God van zijn heil. Geleidelijk ging het licht van Gods genade in zijn ziel op. Ook tijdens een ziekte voelde hij zich niet geheel van God verlaten. Zijn 'tutor' bezocht hem en leende hem boeken en geld, want inmiddels was hij in grote financiële problemen beland. Ook zorgde deze dat een dokter hem opzocht. De jonge student werd in de smeltkroes gebracht, maar kwam daar niet in om. Al moest hij leren zichzelf te verloochenen en alles te verlaten om Christus' wil, daarom onthield de Heere hem nog geen mensen om hem in zijn bekommernissen bij te staan.

De beproevingen namen hierna in hevigheid toe. Het ging nu meer over inwendige bestrijdingen van Satan, dan over uiterlijke tegenslagen. Op deze wijze werd hij steeds meer in de engte gebracht, opdat de Heere het volle licht in zijn hart zou doen opgaan. 'Vanaf mijn eerste ontwakingen van het Goddelijke leven, voelde ik een bijzondere honger en dorst naar de ootmoed van Jezus Christus. Nacht en dag bad ik om een deelgenoot te mogen worden van die genade (...).' Het was zijn leven geworden om Hem te volgen, ook door onbezaaide wegen. Charles Wesley wees hem op een hoofdstuk in de 'Navolging van Christus' van Thomas á Kempis om hem hierbij behulpzaam te zijn. Het was meer vanuit een geest van 'wettische dienstbaarheid' die George aandreef om Christus te volgen, dan uit een gestalte van kinderlijke vreze. Whitefield had nog geen inzicht in de vrijmoedigheid van het geloof, waardoor hij alleen een open toegang tot God kon praktiseren. Zijn godsbeeld was nog steeds verduisterd en de volle doorbraak bleef vooralsnog uit.

'In een korte tijd bemerkte ik dat deze last geleidelijk aan toenam, totdat die mij bijna deed bezwijken (...)', zo vervolgt hij zijn 'Journals'. Het leek alsof de duivel geheel bezit van hem genomen had. Hij kon niet meer mediteren, of denken en zijn geheugen liet hem vaak in de steek. Dagen en nachten bracht hij zo door, zonder een straaltje licht te zien. Het leek wel of hij geheel aan de macht van de duisternis was overgegeven. Soms beval hij de Satan in de naam van Jezus om van hem uit te gaan. Lasteringen en helse gedachten bezetten zijn geest en verschrikten hem. Gelukkig wist hij dat deze inwerpingen niet van hem waren, omdat hij ze verafschuwde. Gelukkig weken ze na verloop van tijd. Merkwaardig is, dat nu zijn inwendige mens zo afgebroken werd, hij niet zonder bezigheden bleef. Ondanks zijn armoede wist hij voor de minder bedeelden wat over te houden. Zelf at hij amper en daarbij vastte hij nog tweemaal per week. Om kleding gaf hij niet, want hij zag er sjofel uit. 'Ik droeg wollen handschoenen, een opgelapte jas en smerige schoenen.' Het koninkrijk Gods bestond immers niet in spijs, drank en kleding, maar in zelfverloochening en zelfopoffering.

In duister gehuld ging hij zijn weg, in de hoop dat het licht opnieuw in hem zou gaan schijnen. Hij voelde goed dat hij niet aan zichzelf gestorven was, want de hoogmoed en andere subtiele zonden lagen steeds op de loer. Nu probeerde hij zijn zonden door middel van een quiëtistische zielsgestalte ten onder te krijgen. Castaniza, een roomse mysticus, werd in dezen zijn raadgever. Volgens hem moest hij maar op God wachten door minder te werken, meer te overdenken en stil te zijn. Ook was het nodig dat zijn eigen wil ten onder gebracht werd en zich op God ging richten. De Satan veranderde zich in een engel des lichts en ging zelfs verder dan Castaniza. Als deze adviseerde om weinig te spreken, porde de duivel hem aan om helemaal te zwijgen en hem op die manier te pressen om alle godsdienstige vorm te laten varen. Gelukkig liet de Heere hem zien dat dit een dwaling was.

Geleid tot Christus

Inmiddels was het voorjaar 1735 geworden. Zijn ascetische levenswijze had Whitefield geen goed gedaan. Hij bleek haast niet in staat om zijn studie voort te zetten, wat hij eerlijk tegen zijn 'tutor' opbiechtte. Deze was zeer coulant en spoorde hem aan om toch verder te gaan. De bestrijdingen bleven toenemen. Het was een strijd op leven en dood, die hij dreigde te verliezen. 'Gedurende die tijd vocht ik met mijn verdorvenheden en deed weinig anders meer dan voor mijn bed neer te knielen, met het gevoel dat een zware druk op mijn lichaam drukte, en een onuitsprekelijke last op mijn gemoed. Toch offerde ik mijn ziel op tot God om met mij te doen wat Hem behaagde.' Hij dacht aan Christus, Die 'onder de wilde beesten verkeerde toen Hij verzocht werd en, zoals ik dacht, moest ik Zijn voorbeeld navolgen.' Die nacht ging hij naar buiten om onder een boom te bidden. Het stormde hevig, wat hem herinnerde aan de oordeelsdag. De volgende nacht ging hij weer naar buiten. De nood klom steeds hoger, maar gelukkig was het uur van bevrijding nabij.

Het was de Wesley's niet ontgaan dat George in grote nood verkeerde. Charles liet zijn broer komen om hem raad te geven. Deze adviseerde hem om de draad van zijn studie en van andere plichten weer op te pakken. Hij mocht niet passief zijn en ook niet op zijn vrome werken rusten. De duivel zette hem immers aan om zich geheel te isoleren, wat hij nu als een strik zag. Enkele stralen van licht schenen nu in zijn gemoed, dat zo in nevelen was gehuld. Het voorjaar was aangebroken. In plaats van dat hij nu van het lenteweek kon gaan genieten, werd hij ziek op bed geworpen. Zeven dagen lag hij op zijn kamer en dit werd een onvergetelijke tijd. 'De gezegende Geest was al die tijd bezig om mijn ziel te zuiveren.' Al zijn vorige zonden en ook zijn boezemzonden kwamen hem voor de geest, maar dit gezicht maakte hem niet depressief meer. Hij mocht dit alles hartelijk voor de Heere belijden. Dagelijks lag hij twee uur lang over zijn Griekse Testament gebogen te bidden. Veel onderwijs kreeg hij uit het boek 'Comptemplations' van de Anglicaanse bisschop uit Norwich, Joseph Hall. Zeven weken gingen voorbij, totdat het licht doorbrak. 'Na ongeveer twaalf maanden lang gezocht te hebben onder een ondraaglijke last, zowel naar lichaam als naar ziel, behaagde het God om mij op de volgende wijze in vrijheid te zetten.'

Op zekere dag werd hij een 'ongewone droogte en onaangename klefheid in mijn mond gewaar.' Hij had dorst en deze lichamelijke behoefte leidde zijn gedachten naar zijn geestelijke nood. Hij dacht aan Christus, Die eenmaal aan het kruishout uitriep: 'Mij dorst.' Toen was het onuitsprekelijke lijden van de Borg bijna voorbij. Whitefield kon nu niet nalaten om zichzelf op bed neer te werpen en uit te schreeuwen: 'Mij dorst! Mij dorst!' Zijn ziel dorstte naar God, naar de levende God. En spoedig voelde hij zich van zijn zware last bevrijd. 'De geest van treuren werd van mij genomen en ik wist nu werkelijk wat het is om mij in God mijn Zaligmaker te verheugen.'

Zo zong hij Psalmen in de eenzaamheid. Zijn God had hem liefelijk omhelsd en hem een onuitsprekelijke troost gegeven. Met Jesaja kon hij zeggen: 'Sieraad voor as, vreugdeolie voor treurigheid; een gewaad des lofs voor een benauwde geest'.

In plaats van de 'geest der dienstbaarheid tot vreze' had Whitefield nu de 'geest der aanneming tot kinderen' ontvangen. 'Aldus eindigden de dagen van mijn rouw. Na een lange tijd van verlatenheid en aanvechting begon de Ster, Die ik hiervoor op een afstand had gezien, weer te schijnen en de Morgenster ging op in mijn hart. Nu nam de Geest van God intrek in mijn ziel en verzegelde mij, naar ik in ootmoed hoop, tot de dag der verlossing.' Dit kwam omdat 'Hij mij ertoe bekwaamde om door een levend geloof op Zijn geliefde Zoon te rusten.' Met wat voor een vreugde, een onuitsprekelijke vreugde, zelfs een vreugde die geheel vol was van heerlijkheid, werd mijn ziel vervuld, toen het gewicht van de zonde van mij afging en een blijvend gevoel van Gods vergevende liefde en van een volle verzekering des geloofs in mijn ongetrooste ziel doorbrak! Zeker, dat was *de dag van mijn ondertrouw*, een dag om in eeuwige gedachtenis te houden'. Na een lange worsteling had Whitefield vrede met God ontvangen en werd zijn ziel op een rots geleid, die hem eerst te hoog was.

De weg om Whitefield tot het heil te leiden was niet zonder grote obstakels geweest. Deze 'smeltkroes' bleek nodig om hem voor te bereiden op het grote werk waartoe de Heere hem had voorbestemd. Hij liep al enige tijd met een roeping tot het ambt van Evangeliedienaar. In een brief van 10 september 1734 schrijft hij hierover: 'Ik was een arme en geringe tapkastbediende, maar door de onderscheiden genade van God ben ik nu van plan om predikant te worden.' De collegezaal was niet het einddoel van zijn leven. Maar ook een predikantsplaats in een gewone parochie zou zijn bestemming niet worden. Zijn doelgroep zou meest bestaan uit de verschoppelingen van de maatschappij, van het soort dat hij ontmoet had in de gelagkamer van de 'Belt Inn'. En deze 'outcasts of society', verschoppelingen van de maatschappij, zou hij door zijn indringende Evangelieboodschap lokken uit de 'wegen en heggen' van hun verloren leven tot de ware Bron van geluk en heil.

2. Geroepen, geordend en uitgezonden

Terug naar Gloucester

'Ik ken de plaats! Het mag misschien bijgelovig zijn, toch kan ik niet nalaten om voorbij de plaats te gaan waar Jezus Christus Zich voor het eerst aan mij openbaarde en mij de nieuwe geboorte gaf.' Jaren later herinnerde hij zijn aandachtig gehoor aan de dag van zijn verlossing. Hij kon dit niet onder stoelen of banken steken, want dit was niet in een hoek geschied. Het was zijn brandende begeerte om een getuige te mogen zijn van zijn Meester, Die zijn banden had losgemaakt.

Hoe reageerde zijn familie op de verandering die hij had ondergaan? Waren zij blij dat hij mocht getuigen van de verlossing die in Christus Jezus is? Of zagen zij alleen op de uiterlijke omstandigheden, die niet zo best waren? Naar het lichaam was hij nog uitermate zwak. Zijn vrienden raadden hem aan om Oxford en de studie voorlopig vaarwel te zeggen. Hij schreef zijn moeder hoe het met hem ging. Het was niet zijn bedoeling om haar met zijn moeiten te belasten, maar het moederhart kon niet aanzien dat haar troetelzoon zo moest lijden onder de omstandigheden. Tenslotte besloot George om aan haar dringende oproep gevolg te geven om naar huis te komen. Zo kwam hij in mei 1735 in, Gloucester, zijn geboortestad, aan.

Hoe was het met zijn studieresultaten gesteld? Hierover lezen we weinig in zijn 'Journals', omdat de geestelijke belangen bij hem de eerste plaats innamen. Ook over zijn contacten met de Holy Club rept hij niet zoveel. Wel mogen we veronderstellen dat de verhouding met zijn Oxfordse vrienden goed was. John Wesley, die als 'Fellow' aan de universiteit was verbonden en diens broer, die 'tutor' was, hadden hem zeker ook bij zijn studie gestimuleerd. Whitefield was niet zonder studiezin, hoewel hij niet over academische kwaliteiten beschikte. Het ging hem meer om geestelijke contacten met de Wesley's, dan om met hen over filosofie en andere aanverwante onderwerpen te discussiëren. Hij wist nog niet wat de Heere met hem voorhad en op welke wijze hij zich verdienstelijk moest maken. Een academische carrière begeerde hij niet. Het laat zich denken dat al aanstonds het verlangen in hem rijpte om een plaats te krijgen in Gods koninkrijk. En de klassieke vorming die hij in Gloucester en in Oxford had ontvangen was bij uitstek geschikt om mede de weg tot een kerkelijk ambt te banen.

Het was nodig dat Whitefield eerst wat tot rust kwam, alvorens hij ingrijpende beslissingen voor zijn verdere leven kon nemen. Hij was nog maar eenentwintig jaar oud, toen hij in Gloucester aankwam. Een boekhandelaar, Gabriel Harris geheten, bood hem onderdak, omdat het huisje van zijn moeder te klein was. De familie Harris behoorde tot de welgestelde burgerij, die de jonge bekeerling grote vriendelijkheid bewees. Zowel Harris als zijn zoon Gabriel Jr., die een schoolvriend van hem was, klommen in de loop van de jaren op tot vooraanstaande posities binnen het politieke circuit van de stad, zoals die van burgemeester en 'Alderman'. In het huis van Harris kwamen de oude vrienden van George hem al gauw opzoeken en zij waren verbaasd hem in een heel andere gesteldheid aan te treffen. Het viel voor hem niet mee om met zijn vroegere kameraden om te gaan. 'Spoedig bevond ik echter mijzelf als een schaap onder de wolven in schaapskleding.' Zij probeerden hem van de waarheid af te trekken. 'Maar God gaf mij bekwaamheid om hen standvastig in het geloof te weerstaan, en door mij dicht bij Hem te houden in Zijn heilige inzettingen, mocht ik hen overwinnen.'

Hij miste zijn vrienden van de 'Holy Club' in Gloucester en het was zijn verzuchting aan de genadetroon om hem met broeders in het ware geloof in aanraking te brengen. Ook vond hij het zijn plicht om anderen te wijzen op het 'ene nodige'. Zo bezocht hij een vrouw, voor wie hij voorheen toneelstukken had voorgelezen. Zijn bezoeken werden gezegend en

spoedig werd ook zij een christin. 'Niet lang daarna maakte God van mij gebruik om verschillende jonge personen te doen ontwaken.' Het handjevol christenen, voor wie de jonge student het middel mocht zijn, kwam spoedig in gezelschap bij elkaar om elkaar te steunen in het ware geloof. Ook bezocht hij de gevangenis en toen er zwervers in de stad kwamen om daar een toneelstuk op te voeren, liet hij een uittreksel van een boekje van Law tegen 'Stage Entertainments' (toneelopvoeringen) drukken en verspreiden. Op deze wijze mocht Whitefield nuttig zijn tot uitbreiding van Gods Koninkrijk. Maar spoedig zou hij grotere dingen gaan zien!

Vordering in heiligmaking

George Whitefield was een nieuw mens geworden. Dit betekende niet dat hij van strijd en aanvechtingen was gevrijwaard. Hij had nu andere wapens ontvangen om hiermee om te gaan. Zijn geestelijk leven was niet meer krampachtig en wettisch, maar hij stond nu in de ware vrijheid. Met het Woord in het hart en in de hand kreeg hij genade om de strijd aan te binden tegen de listige omleidingen van de Vorst der duisternis. Vanuit een verzoende relatie met zijn God, deed hij de wapenrusting aan. Hij meed de klippen van passivisme en activisme en stond naar het geloof, om zo alleen in de kracht van Christus te jagen naar heiligmaking.

Tot zijn belangrijkste wapentuig behoorde het Woord van God. In tegenstelling tot zijn leven 'onder de wet', was het Boek van God het boek van de bovenste plank geworden. Hij begon nu de Schrift te spellen en deze werd hem meer waard dan alle menselijke geschriften. Door biddend met het Woord van God om te gaan, ontving hij een gezonde basis voor zijn geestelijk leven. Hij werd nu niet langer heen en weer geslingerd vanuit zijn onvaste gemoed, maar vastgemaakt in het Woord der belofte. 'Mijn gemoed was nu meer open en verruimd en ik begon de Heilige Schriften op mijn knieën te lezen, waarbij ik alle andere boeken opzij legde.' Dit Woord was mij inderdaad tot eten en drinken voor mijn ziel. Dagelijks kreeg ik nieuw leven, licht en kracht van Boven. Ik ontving meer ware kennis vanuit het lezen van het Boek van God in één maand, dan ik ooit uit alle geschriften van mensen kon hebben verkregen.' De Bijbel was een goudmijn voor hem geworden, waaruit hij schatten wist op te delven.

Behalve het dagelijkse schriftonderzoek was het gebed het belangrijkste middel om toe te nemen in heiligmaking. 'O, wat een zoete gemeenschap met God werd mij dagelijks in het gebed toegelaten, nadat ik weer in Gloucester gekomen was! Hoe vaak mocht ik buiten mijzelf geleid worden, toen ik liefelijk in het veld mediteerde! Hoe zeker werd ik gewaar, dat Christus in mij woonde en ik in Hem! En hoe wandelde ik dagelijks in de vertroosting van de Heilige Geest en werd ik opgebouwd en verkwikt in een veelheid van vrede!' Zijn dagboek laat zien hoe hij zich aan vastgestelde tijden van gebed en meditatie hield: de eerste keer in de ochtend, dan 's middags en tenslotte 's avonds. Evenals Daniël had hij driemaal op een dag geopende vensters naar Jeruzalem. En als hij zich betrapte op traagheid in zijn gebedsleven, was dit hem tot smart.

Whitefield wist dat hij zijn nabije leven met de Heere alleen kon onderhouden door waakzaamheid te betrachten in alle dingen en onder alle omstandigheden. Een effectief middel hiervoor was een dagelijks zelfonderzoek. Dan hield hij zich een aantal vragen voor hoe hij de dag had doorgebracht. De eerste vraag was, of hij 'vurig was geweest in het persoonlijk gebed.' Vervolgens of hij de vastgestelde gebedsuren niet verzuimd had en of hij elk uur 'schietgebeden' had uitgesproken. Ook lette hij op zijn omgang met mensen, op zijn vlijt in het studeren en tenslotte of hij 'alle zonden had beleden.'

Whitefield kon met recht zeggen dat hij dagelijks met God wandelde. Een ieder kon wel aan hem merken dat hij een bijzondere uitstraling had. Niet iedereen was echter met zijn gezelschap ingenomen. Toen hij enkele weken in Bristol bij familie verbleef, merkte hij dat zij vooroordelen tegen hem hadden. Hij bezocht een tante in het armenhuis, waar hij

ook een vrouw ontmoette 'die hongerde en dorstte naar de gerechtigheid.' Zij ontving het woord, dat hij haar verkondigde, met blijdschap en werd een volgeling van Koning Jezus. Hij merkte op dat de Heere steeds opnieuw zijn woorden gebruikte om anderen tot het geloof te bewegen. Het strekte hem tot blijdschap om Jezus als de Zaligmaker van verlorenen voor te stellen, hoewel zijn boodschap niet altijd in dank werd aanvaard.

Gelukkig zorgde de Heere ook voor zijn natuurlijke noden. Hij had ook in dit opzicht geleerd om zijn hoop op God te stellen. Bij August Hermann Francke las hij dat de gelovige zowel voor dingen van de eeuwigheid als voor zaken van dit tijdelijk leven 'mag pleiten op de beloften van de Schrift'. 'Dit', zo merkt Whitefield later op, 'is nog mijn praktijk en nooit ben ik hiermee beschaamd uitgekomen'. Het gebruik maken van de beloften was voor hem een dagelijkse oefening, die hem voor moedeloosheid bewaarde. Wat hij nodig had en voor de Heere neerlegde, ontving hij. Zo ging hij voort 'in het pleiten op de beloften in de Naam van Christus'. Dagelijks had hij eten en drinken en ook als het karig was, liet de Heere hem niet in de steek, omdat hij harten neigde tot milddadigheid. Zo leerde hij in diepe en steile afhankelijkheid van God te wandelen. En als hij geld kreeg, gaf hij het meeste weg aan de armen. Hij was velen tot steun, zowel in geestelijke als in natuurlijke nood. Ook bezocht hij regelmatig gevangenen om met hen te spreken en te bidden. Whitefield was geen christen van de praat alleen, maar meest van de daad.

Inzicht in de genadeleer

Hoe stond Whitefield tegenover de heersende theologie in zijn dagen? Het blijkt niet uit zijn Journals dat hij studie maakte van actuele onderwerpen. Het ging hem in de eerste plaats om zelf een gezonde basis te hebben in de leer van Gods Woord. Daarbij las hij praktische boeken, meest tot opbouw van zijn geloofsleven. Zijn boekenlijstje vertoonde andere namen dan die van á Kempis, William Law en soortgelijke mystieke schrijvers. Hij kwam meer in aanraking met boeken van puriteinse achtergrond, zoals van Richard Baxter, Matthew Henry en James Janeway. Van zijn hospita leende hij de 'Commentary' van Henry, die hij later terugbetaalde. Henrys Bijbelverklaring legde hij naast zijn Griekse Nieuwe Testament, terwijl hij de Engelse Bijbel op zijn schoot had. Zo groef hij in het Woord om biddend de zin en mening van Gods Geest te weten te komen. Henry betekende voor hem een goed hulpmiddel om met de exegese van de Schrift ervaring op te doen. Vanwege de zegen die hij daaruit ontving, moest hij eens uitroepen: 'Wat een middel is Henry's commentaar voor mij geweest om mij op te bouwen!' En op een andere keer deed hij de uitspraak: 'Ik hoop dat ik deze kandelaar van de Heere nooit zal verzaken! "O, hoe liefelijk zijn de uren geweest, die omgevlogen zijn door het lezen en bidden boven Mr. Henry's Commentaar op de Schrift.'

Behalve een grondige kennis van de Heilige Schrift, raakte Whitefield ook bekend met de reformatische visie op de heilsleer. Wat hem bij het lezen van Scougal had ontbroken, vond hij juist in het Woord van God terug. Hij kende een leven in gevoelige nabijheid van zijn God, en als zodanig was hij bekend geraakt met een gezonde mystiek. Niet dat hij zijn godsdienst grondde op gevoelens buiten het Woord van God om, maar hij had geleerd door een nauwgezet en biddend lezen van de Bijbel, om in beoefening te brengen wat God hem door middel van Zijn Woord voorhield. Wel had hij geen inzicht wat nu het eigenlijke kanaal is waardoor de beloften hem tot nut en troost waren. Hij wist van het pleiten op de beloften, maar hij kende nog te weinig van het gelovig pleiten op het Woord, ook in tijden dat het gevoel van Gods nabijheid ontbrak. Het mystieke denken, los van het objectieve Woord, had nog teveel invloed op zijn persoonlijke vroomheid.

Uit de correspondentie van Whitefield in de tijd dat hij in Bristol verbleef, blijkt hij steeds te hameren op de noodzaak van een 'nieuwe geboorte'. Zo schreef hij aan Harris Jr. op 12 juni 1735, niet lang na zijn bekering: 'Waren je zuchtingen op de laatste zondag geen prille worstelingen naar de nieuwe geboorte? Zeker zijn ze dat en ik vertrouw erop dat de Heilige

Geest je hart eerlang met vrede en troost zal vervullen.' De wedergeboorte was zijn centrale thema en niet de rechtvaardiging. Het ging hem meer om de kenmerken van de 'angsten en heerlijkheden van de nieuwe geboorte' dan om de zekerheid van het geloof in de Gekruiste. Wellicht had dit te maken met zijn mystieke achtergrond, die nog een grote rol speelde bij zijn geestelijk leven.

Het is opmerkelijk dat Whitefields visie op de genadeleer niet gevormd werd door het lezen van reformatorische geschriften, maar meest door het lezen van de Bijbel zelf. Hij kwam tot het inzicht dat de opvattingen die binnen de 'Holy Club' werden gehuldigd te eenzijdig waren. De leer van de rechtvaardiging van de Goddeloze ontbrak ten enenmale. Het ging bij de Wesley's meer over Christus in de gelovige, door een mystieke verbinding vanuit het gevoel en de innerlijke vroomheid, dan over Christus voor de gelovige, vanuit het geloof in de beloften van het Woord, door de werking van Gods Geest. Whitefield merkt hierover op: 'Ongeveer in die tijd behaagde het God om mijn ziel te verlichten en te brengen tot de kennis van Zijn vrije genade en van de noodzakelijkheid om door het geloof alleen gerechtvaardigd te worden.' Dan vervolgt hij: 'Dit is des te meer buitengewoon, omdat mijn vrienden in Oxford mij meer hadden doen neigen tot de mystieke godgeleerdheid.'

Was Whitefield toen nog niet gerechtvaardigd en had hij geen vergeving van zonden, of bedoelt hij hiermee te zeggen dat hij nog geen licht had over het leerstuk van de geloofsgerechtigheid? Tyerman merkt hierover op, dat het bij hem ging over 'een grondiger verstaan van de grote Bijbelse leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen.' Later ontdekte Whitefield dat deze leer geheel in overeenstemming is met de belijdenis van de Kerk van Engeland. Zonder van de noodzaak van de wedergeboorte af te doen, werd dit leerstuk het centrale thema van zijn theologie en prediking.

Geroepen tot Evangeliedienaar

Vanaf de tijd dat de Heere de eerste lichtstralen van Zijn genade in zijn ziel had uitgestort, kreeg hij een onverzadelijke begeerte om anderen met het Evangelie in aanraking te brengen. Wel beseftte hij dat het ambt van Evangeliedienaar meer inhield dan alleen te getuigen van de ene Naam tot zaligheid. Hij had hoge gedachten over de roeping tot het ambt en over de voorbereiding daartoe. Het gezegde van de apostel: 'Geen nieuwelings, opdat hij niet opgeblazen worde en in het oordeel des duivels valle', greep hem aan, evenals de eerste vraag van de 'Ordination Office', de ordeningsformule van de Engelse kerk: 'Vertrouwt u erop dat u inwendig door de Heilige Geest bewogen bent om dit ambt en de bediening op u te nemen?' Het was een zaak van veel gebed en strijd, of de Heere hem de weg wilde wijzen. Met tranen riep hij soms uit: 'Heere, ik ben een jongeling van onbesneden lippen; Heere, zendt mij nog niet in Uw wijngaard.'

Hij voelde zich geheel onbekwaam voor het Koninkrijk van God. Vanwege dit besef bad hij, of hij van deze taak verschoond mocht blijven. Hierbij ging het hem ook over de noodzakelijke roeping, die hij voor zijn gevoel nog miste. 'Ik heb wel zo'n duizendmaal gebeden tot het zweet als regendruppels van mijn gezicht afviel, dat God mij in Zijn oneindige genade niet tot de kerk wilde toelaten voordat Hij mij geroepen had. Ik herinner mij, dat ik eens in Gloucester was — en ik weet nog de kamer (...) en het bed en de vloer waarop ik lag uitgestrekt — en uitriep: "Heere, ik kan niet gaan! ik zal opgeblazen worden van trots. Ik ben niet bekwaam om in Uw grote Naam te preken. Zendt mij niet Heere, zendt mij nog niet".'

Het duurde enige tijd, voordat deze last van zijn schouders werd afgenomen. Hij schreef zijn vrienden in Oxford om hem in de gebeden te gedenken. In die tijd had hij een droom. Hij bezocht het paleis van de bisschop die hem wat goud in de hand stopte. Whitefield was arm en afhankelijk van zijn weldoeners. Lady Selwyn, die hem meermalen financieel had gesteund, bracht hem met bisschop Benson van Gloucester in aanraking. Toen hij de

trappen van het bisschoppelijk paleis opging, was hij zijn droom eigenlijk vergeten, maar later zag hij hoe Gods hand hem bestuurde. Bisschop Martin Benson, die sinds 1735 dit kerkelijk ambt bekleedde, was een vrome man. Hij was bevriend met Joseph Butler, wiens boek de 'Analogy' veel stof had doen opwaaien. De hiërarchie van de Church of England was over het algemeen een machtsmiddel, dat vaak het geestelijk welzijn van de parochies niet diende. Maar in Gloucester en ook bij andere diocesen waren de bisschopsposten bezet door mannen, bij wie hun eigen positie ondergeschikt was aan het belang van de kerk.

Voelde Whitefield zich nu van Godswege geroepen toen hij naar de bisschop ging? Of zag hij het als een besturing van God Die hem op deze wijze tot het ambt leidde? Hij was nog maar net eenentwintig jaar en eigenlijk te jong om een kerkelijk ambt te bekleden. De bisschop ontving hem vriendelijk en vertelde hem dat hij doorgaans niemand onder de drieëntwintig jaar ordende. Voor hem wilde hij graag een uitzondering maken. Benson had zeker gehoord van de godsvrucht van de jonge student en wilde hem daarom niet afwijzen. Bij het vertrek gaf hij hem vijf 'guineas', vijf geldstukken, om een boek te kopen. Toen moest Whitefield aan de droom denken en met een hart 'vervuld met een gevoel van Gods liefde' verliet hij het bisschoppelijk paleis.

Geordend tot 'deacon'

Wat waren zijn vrienden in Oxford en daarbuiten blij, toen zij het grote nieuws hoorden dat hij zou worden geordend. De vraag was wel, waar hij zijn arbeid in Gods wijngaard zou gaan beginnen. De Heere had hem veel werk gegeven in Gloucester, zodat het niet onlogisch zou zijn als hij hier zou blijven. Maar de vrienden van de 'Holy Club' hadden hem graag in Oxford gezien. Zij brachten hem in contact met Sir John Philips, die op het Picton Castle in Pembrokeshire woonde en verschillende parlementen als 'member' diende. Deze voelde zich verbonden aan de 'Oxford Methodists' en was zich terdege bewust dat Engeland Evangeliedienaars van het soort van Wesley en Whitefield nodig had. Hij stelde voor om de laatste 30 pond te geven, als deze aan de Universiteit zou blijven.

Het was Whitefield er alles aan gelegen om zijn studie in Oxford af te ronden. Hij keerde dan ook in maart 1736 terug en wist na enige maanden in het bezit te komen van zijn graad van Bachelor of Arts. Daarbij waren de contacten met de 'Holy Club' voor hem opbouwend. Zijn vrienden bemerkten hoe hij in geestelijke zaken was gevorderd. Geen wonder dat zij hem graag voor Oxford wilden vasthouden, maar, zo merkt Whitefield in zijn Journal op: 'Gods gedachten zijn niet als onze gedachten.' Zijn hart werd geheel gewonnen voor zijn ordening. Al voelde hij zich verre van bekwaam, toch wist hij dat het Gods wil was. Het aanbod van zijn vrienden om verder te leren en een plaats in de universiteitsstad te krijgen, leek hem erg aantrekkelijk, maar toch koos hij voor Gloucester. Wel zocht hij raad bij anderen om zijn beslissing te toetsen. En tenslotte kwam hij de verklaring van Matthew Henry tegen van de tekst: 'Wij besloten naar Bytinië af te reizen, maar de Geest liet het ons niet toe', die uiteindelijk de doorslag gaf. Al worstelend in het gebed vroeg hij naar Gods weg. 's Nachts beklom hij een heuvel in de buurt van Gloucester om zijn hart voor de Heere uit te storten en Hem te smeken om Zijn leiding in de weg van de ordening. En deze weg werd gebaad!

Zondag 20 juni 1736 was misschien wel de mooiste dag in het leven van George Whitefield. In de imposante kathedraal van zijn geboortestad lag een jongeman geknield voor het altaar. Hij kon aan niets anders denken dan aan de jonge Samuël, die als kleine jongen in de tabernakel de Heere ging dienen. 's Morgens had hij moed en troost gekregen uit het woord van de apostel aan Timotheüs: 'Niemand verachte uw jonkheid.' Toen de bisschop zijn handen op zijn hoofd legde, terwijl mijn hart wegsmolt, offerde ik mijn gehele geest, ziel en lichaam aan de dienst van Gods heiligdom op.'

Vijf jaren waren verlopen sinds hij de gelagkamer van de Bell Inn had vaarwel gezegd. Het was twee of drie jaar geleden dat hij met zijn moeder gesproken had over een eventuele ordening, waarop zij hem bestraffend had aangesproken. Nu maakte hij dit werkelijk mee, in aanwezigheid van familie, bekenden en ook vijanden. Wie waren zoal bij zijn ordening aanwezig? Daar was ook Robert Raikes, de redacteur van 'Gloucester Journal', het plaatselijke dagblad, een man die hem zo tot steun zou zijn. En niet te vergeten Gabriel Harris, met wie hij zich geestelijk zo verbonden voelde. Het was een dag om nooit te vergeten. Nu was de deur tot de Goddelijke wijngaard voor hem geopend.

Op dezelfde dag schreef hij een brief, waarin hij verslag doet van de gebeurtenis in de oude kathedraal. 'Dit is een dag om veel te gedenken', zo begint hij. 'Ik hoop dat het goede voor de zielen mijn enige drijfveer van deze handeling zal zijn. Laat er komen wat kome, in leven of dood, ik zal van nu aan leven als één die deze dag in de aanwezigheid van mensen en engelen het heilig sacrament heeft ontvangen, op de belijdenis van inwendig bewogen te zijn door de Heilige Geest om mij voor de bediening in de kerk op te nemen.' Whitefield was zeker van zijn zaak, toen hij hieraan toevoegde: 'Ik kan hemel en aarde tot getuigen roepen, dat toen de bisschop zijn hand op mij legde, ik mijzelf als een martelaar voor Hem, Die voor mij aan het kruis gehangen heeft, opofferde.'

Een week later hield de jonge 'Deacon' (diaken) zijn eerste preek. Voor zijn familie, vrienden en andere bekenden sprak hij in de St. Mary de Crypt kerk over Prediker 4:9-12, 'Twee zijn beter dan één (...)'. De titel van zijn eerste preek is: 'De natuur en noodzakelijkheid van gezelschap in het algemeen en van godsdienstig samenzijn in het bijzonder.' Hij benadrukte de noodzaak van elkaar te ondersteunen in het leven en vermaande tot een heilig leven, vanuit de onmisbare gave van de wedergeboorte. Vooral het laatste was een onderwerp dat in die tijd op de meeste kansels ontbrak. Dit kwam ook omdat in de Engelse Staatskerk de leer van de wedergeboorte door de doop zo was ingeburgerd. Bij de doop werd immers verklaard dat het kind al wedergeboren was, zodat het niet nodig bleek om hier later nog op te wijzen. Whitefield en de 'Methodists' zagen het grote gevaar in van deze leer, die veel zielen zorgeloos maakte.

De kerk in de straat waar hij eens woonde, de kerk waar hij gedoopt was en het eerste sacrament ontving, zat bij deze bijzondere gelegenheid vol. Oude vrienden zaten onder zijn gehoor. Wat ging er in hem om toen hij vanaf de preekstoel zijn gehoor overzag. Enkele dagen later schreef hij een vriend: 'Nieuwsgierigheid bracht de grote vergadering bij elkaar, zoals je makkelijk kunt raden. Het gezicht daarvan ontzette mij eerst, maar ik werd vertroost met een hartelijk gevoel van de Goddelijke tegenwoordigheid en vond het al gauw een onuitsprekelijk voordeel dat ik gewend was in het openbaar te spreken, zowel als jongen op school, met het vermanen en onderwijzen van gevangenen, als door het spreken met arme mensen in de huizen, tijdens mijn verblijf aan de universiteit.' Al was hij dan wat zenuwachtig, toch wist hij zich goed te beheersen. Hij sprak met een zekere autoriteit en voelde zich door de Heilige Geest ondersteund. Niet iedereen was met zijn preek ingenomen. Later hoorde hij dat sommigen zich bij de bisschop hadden beklagd dat hij er 'vijftien had gek gemaakt'. 'De waardige prelaat, zoals ik hoorde, wenste dat de 'razernij' voor de volgende zondag dan niet vergeten mocht zijn.'

Verblijf in Londen

Nu Whitefield tot geestelijke in de Church of England was geordend, ging voor hem met zijn gaven een carrière open. Na een studietijd van bijna vier jaar had hij een academische graad behaald. Veel was in die tijd veranderd. Hij schrijft hierover: 'Deze veranderingen van een "servitor" naar een Bachelor of Arts, van een gewone tapkastbediende naar een predikant, houden ongetwijfeld verzoeken in om hoger van mijzelf te denken dan ik behoor te denken (...)'. De hoogmoed lag op de loer, maar hij wist hiervoor een probaat

middel: 'God Die rijk is in barmhartigheid waarschuwde mij van tevoren voor geestelijke hoogmoed en hield mij, en naar ik hoop zal Hij dat blijven doen, in enige mate altijd voor Hem vernederd.' Hij was zich goed bewust dat zijn God hem zoveel genade kon schenken om hem laag bij de grond te houden, opdat hij zich niet op zijn gaven zou verheffen. En gaven had hij zeker gekregen en deze kwamen al gauw voor de dag!

Ook zijn geestelijk leven onderscheidde zich van vele andere gelovigen. Hij kende rijke bevindingen en nam toe in de 'genade bij God en de mensen.' Hij wist van grote diepten van aanvechtingen, maar ook van hemelse genietingen. Whitefield kende een opvallend nabij leven en mocht dagelijks de gemeenschap met Christus ervaren. Het was echter nodig om hem verdrukkingen te geven, opdat hij zich niet zou verheffen. De spot en tegenwerking van velen betekende voor hem een goed tegenwicht tegen oprijzende trots. Ook leerde hij zich in anderen verplaatsen, die niet zover in de genade waren gevorderd als hij. Hij was mild in het beoordelen van andermans geestelijk leven, vooral van hen die niet konden spreken van grote diepten en bijzondere bevindingen.

Zo merkt hij op: 'Als u bent ontwaakt tot een gevoel van Goddelijk leven en hongert en dorst naar gerechtigheid, die daar is alleen door het geloof in Jezus Christus en naar de inwoning van Zijn gezegende Geest in uw hart, denk dan niet dat het absoluut nodig is om al de beproevingen mee te maken die ik heb meegemaakt.' Bij de verscheidenheid van de werkingen van Gods Geest komt het op de echtheid aan, want 'één gevoel van de liefde van Christus in het hart maakt alles goed.'

Ook na zijn ordening bleef Whitefield nauw betrokken bij het wel en wee van de Holy Club. Hij werd zelfs tot voorzitter benoemd en gaf zo leiding aan de samenkomsten, die dienden om 'elkaar op te scherpen in de liefde en de goede werken.' Hij wist nog niet goed welke kant hij op gaan moest. Thomas Broughton, die enige tijd lid was geweest van de Club, vroeg hem of hij hem in zijn werk als 'curate' van de Chapel van de Tower, de staatsgevangenis in Londen, wilde vervangen, omdat hij enige tijd naar Hampshire gaan moest. Whitefield nam dit aanbod aan en vertrok in begin augustus naar de grote stad aan de Theems. Het was een ongewoon gezicht dat zo'n jong persoon, getooid in toga, over de straten van de wereldstad liep. De uitroep van een voorbijganger: 'Daar komt een dominee's jongen', maakte hem ootmoedig en herinnerde hem opnieuw aan het woord van Paulus: 'Niemand verachte uw jonkheid.'

Zijn eerste preek in Londen hield hij in de Bisschopsgate-Church. De hoofdstad van Engeland telde in die tijd niet meer dan een half miljoen inwoners. Velen waren gekomen om hem te horen. Zijn jonge postuur viel op, maar nog meer zijn voordracht. Hij sprak met kracht en dat liet op zijn gehoor een diepe indruk na. Vooroordelen werden weggenomen en toen hij de kerk verliet, keek men met diep respect naar hem. Wie mocht deze vreemdeling zijn? Vlug liep Whitefield door de menigte nieuwsgierigen in de richting van de Tower, 'prijzende God voor Zijn goedheid bewezen aan mij, de onwaardigste van de mensenkinderen'.

Ook op andere plaatsen sprak hij, maar het meest in de Tower Chapel zelf. De kapel was iedere zondag propvol. Sympathisanten uit alle delen van de stad liepen in de richting van de gevangenis om hem te horen. En van verschillende jonge mensen wist hij, dat zij onder 'ernstige indrukken' liepen, nadat zij hem hadden horen spreken over 'de nieuwe geboorte en de noodzakelijkheid om alles te verzaken, teneinde genegen te zijn om Jezus Christus te volgen'. Het Woord deed kracht in de harten van velen. De naam en faam van Whitefield breidde zich uit over de gehele stad. Zowel rijken als armen gingen hem beluisteren en verwonderden zich over zijn prediking.

Twee maanden lang werkte Whitefield dag en nacht in Londen. Hij vergat de werken der barmhartigheid niet; vooral de gevangenen hadden een speciale plaats in zijn hart gekregen. Iedere dag las hij gebeden uit het liturgisch handboek van de Engelse kerk, het

'Common Prayer Book'. Hij preekte in de Ludgate gevangenis en bezocht de soldaten in het ziekenhuis. Op deze wijze leerde hij het leven in een grote stad goed kennen. Het sprak hem erg aan dat hij zovelen wist te bereiken met het Woord. Het was een kort verblijf, waaraan de terugkeer van Broughton een einde maakte, maar in die paar maanden had hij veel mogen leren.

Een roepstem uit Amerika

Ongeveer in het begin van oktober keerde Whitefield terug naar zijn 'arme gevangenen' in Oxford. En de Heere ging met hem mee, zoals de wolk- en vuurkolom de Israëlieten in de woestijn voorging. John en Charles Wesley waren eind 1735 met nog enkele leden van de 'Holy Club' naar Amerika gegaan. Hun beweegreden om daar in de nieuwe kolonie Georgia zendingswerk te verrichten is opmerkelijk, daar zij toen voor zichzelf de verzekering van hun eigen zaligheid nog misten. Zij zaten nog vast in hun werkheiligheids-systeem en vonden het vreemd dat hun werk in Oxford en omgeving zo weinig resultaat had. Zij dachten in Amerika nuttiger te kunnen zijn en John speculeerde er zelfs op dat hun verblijf daar voor hun eigen ziel tot zegen zou mogen zijn. Hij schreef aan een vriend: 'Mijn voornaamste beweegreden (...) is de hoop van de redding van mijn eigen ziel', waaraan hij toevoegde: 'Ik hoop de ware betekenis van het Evangelie door het preken voor de heidenen te leren.' We zullen zien dat dit gebed inderdaad verhoord werd, zij het op een andere manier dan hij zich dat had voorgesteld.

Toen Whitefield in Oxford aankwam, wachtte hem een nieuwe taak. Charles Kinchin, die pas tot het geloof gekomen was en zich bij de Methodisten had gevoegd, was benoemd tot Dean (Deken) van het Corpus Christi College in Oxford en moest daarom zijn predikantschap in Dummer opzeggen. Hij vroeg George zijn werk in dit dorpje in Hampshire te willen overnemen. Eerst aarzelde hij wat, toen hij hoorde dat deze parochie grotendeels uit arme en onwetende mensen bestond. Zijn populariteit was inmiddels tot zo'n hoogte gestegen, dat hij zomaar niet kon overschakelen op een onbetekenend plaatsje. Maar door genade werd hij hiervoor gewonnen. In dit kleine dorpje was een taak voor hem weggelegd. Met een strikte dagindeling deed hij daar zijn werk. 'Ik verdeelde de dag in drie delen; acht uur voor studie en eenzaamheid, acht uur om te slapen en te eten en acht uur om gebeden te lezen, te catechiseren en huisbezoek te doen. Het nut dat ik van het laatste kreeg, was onbeschrijflijk. Ik leerde meer van één middag bezoeken afleggen dan van één week studeren.'

Uit de brieven die Whitefield van de Wesley's uit Amerika kreeg, maakte hij op, hoe groot de geestelijke nood daar was. Het morele gehalte onder de kolonisten stond op een laag peil en er was een groot tekort aan predikanten en aan voorzieningen voor weeskinderen. De Wesley's wisten met hun gaven en werklust een goed fundament te leggen, maar er was veel meer hulp nodig.

Ook de Indianen hadden grote behoefte aan zendingswerkers. De Moravische broeders, volgelingen van graaf **Ludwig von Zinzendorf**, die zij in de kolonie ontmoetten, deden hier goed werk. Zij hadden een uitstraling die de Wesley's zelf misten. Gesprekken met Spangenberg, één van hun leiders, waren ook voor hun persoonlijk zieleheil tot groot nut. De Wesley's moesten leren dat de zaligheid niet is gelegen in een uiterlijke godsdienst, maar in een inwendige vernieuwing. De Moraviërs verklaarden hun wat het Evangelie werkelijk inhoudt. Het ging hen met name over de betekenis van de leer van de rechtvaardiging uit het geloof. 'Ken je Jezus Christus?' zo vroeg Spangenberg op de man af aan John. 'Ik weet dat Hij de Zaligmaker is van de wereld', was het antwoord. Toen kwam de vraag die hem verlegen maakte: 'Dat is waar, maar weet je wel dat Hij je verlost heeft?' Het duurde enkele jaren voordat het ware licht in hun zielen opging. De contacten met de Moraviërs waren in Amerika gelegd, maar zouden in Londen verder worden verdiept.

Whitefield voelde zich nauw betrokken bij het werk van de Wesley's in Georgia. Hij was dan ook benieuwd om in een persoonlijk gesprek van hun wederwaardigheden te horen. Charles moest in de zomer van 1736 onverrichterzake terugkeren, omdat hij door ziekte nabij de dood geweest was en zijn gezondheid het niet toeliet om daar langer te blijven. Intussen had John aan zijn vrienden in Engeland om hulp gevraagd. Nog één metgezel, Charles Delamotte, ook een 'Holy Club'-man, was achtergebleven. John smeekte Whitefield om hulp: 'Slechts Mr. Delamotte is bij me, totdat God de harten van sommigen van Zijn knechten, die hun leven in Zijn handen hebben overgegeven, opwekt om over te komen en ons te helpen, daar de oogst zo groot is en de arbeiders weinige zijn. Wat zal het zijn als jij de man bent, Mr. Whitefield?' De laatste indringende vraag sloeg in als een bom. 'Toen ik dat las', zo merkt Whitefield op, 'sprong mijn hart in mij op en echode het als het ware vanwege de roeping.' Moest hij naar het land van de Indianen gaan? Was het Gods weg om Engeland te verlaten? Had Hij een nieuw arbeidsveld in den vreemde voor hem weggelegd?

Spoedig nam hij contact met Charles Wesley op om meer te weten te komen. Wat moest hij doen? Het leek wel of de loper voor hem uitgelegd werd. Zijn werk in Dummer kon James Hervey, ook een lid van de Holy Club, van hem overnemen. En Kinchin wilde de leiding van de Club op zich nemen. Met grote belangstelling luisterde hij naar de verhalen van Charles over de nieuwe kolonie. Maar hoe zou de bisschop die hem geordend had, hier tegenover staan? Het viel hem alles mee dat deze ook enthousiast bleek te zijn en overtuigd was dat God hem daar zou zegenen. Zijn moeder kon haar emoties niet bedwingen, toen hij haar een mogelijke emigratie in het vooruitzicht stelde. Zij was zo gehecht aan haar zoon en kon alles wat er gebeurd was toch al zo moeilijk verwerken. Maar ook haar hart berustte in Gods weg met haar zoon. Zo werd Whitefields hart geheel gewonnen voor de nieuwe taak die hem wachtte. Nu moest hij alleen nog de gelegenheid afwachten dat hij per schip kon vertrekken.

Op preektoer

Hij nam afscheid van Dummer en ging op nieuwjaarsdag 1737 naar Gloucester. Na enkele weken bezocht hij Bristol om van enkele familieleden afscheid te nemen. Hier was ook werk te doen, want één van de predikanten verzocht hem om in de St. John's Church voor te gaan. De volgende dag preekte hij ook in de St. Stephen's. Velen luisterden met verwondering naar de jonge prediker. De uitnodigingen vermenigvuldigden zich. 'Het Woord,' zo schreef hij, 'door de machtige kracht van God, was scherper dan een tweesnijdend zwaard. De leer van de nieuwe geboorte en van de rechtvaardiging door het geloof in Jezus Christus (hoewel ik op die punten nog niet zo helder was als later) baande de weg, als het weerlichten in de gewetens van de hoorders.' De 'pijl van overtuiging' drong door in zondaarsharten. Men verbaasde zich erover dat hij naar Amerika zou vertrekken. Was hier niet genoeg te doen? Waren de mijnwerkers van Kingswood niet in dezelfde nood als de wilde Indianen van Georgia?

Het was midden februari en de lente was in aantocht. Whitefield was verplicht om voor aanvullende studie naar Oxford te gaan. Hij zag dit verblijf als zijn afscheid van zijn vrienden en niet te vergeten van de gevangenen, die hem zo lief geworden waren. Hier waren banden gelegd voor de eeuwigheid. In het begin van maart vertrok hij naar Londen om met James Oglethorpe, de gouverneur van Georgia, gesprekken te voeren. Deze stelde hem voor aan de Aartsbisschop van Canterbury, de hoogste primaat in de Engelse kerk, en aan Edwund Gibson, de godvruchtige bisschop van Londen. Zij ondervraagden hem over zijn motieven om naar Amerika te vertrekken. Met zijn hand op zijn hart kon hij voor God en ook voor mensen belijden: 'Niet om enig mens op aarde te behagen, noch met verkeerde bedoelingen, maar eenvoudig om overeenkomstig wat ik geloof naar Uw wil o God, te

handelen en om Uw eer, Gij grote Herder der schapen en Opziener der zielen, te bevorderen.'

Drie weken verbleef hij in Londen, met het oog op zijn inscheping. Het was teleurstellend voor hem dat de reis werd uitgesteld en dat nog niet bekend was wanneer het schip zou afvaren. Whitefield had geduld nodig, want het zou nog een tijd duren, voordat deze gelegenheid zou aanbreken. Deze tijd kon hij gebruiken om zich op andere wijze verdienstelijk te maken. Hij kwam in aanraking met een klein gezelschap van zoekende zielen in de buurt van Stonehouse in Gloucestershire, waar Sampson Harris predikant was. Deze mensen hadden een tijd lang gesmeekt of Whitefield in hun midden wilde komen en nu werd hun gebed verhoord! Hij wist zich een wijze leidsman van zielen die de weg naar Sion vroegen. Het was voor hem een verademing om hier te zijn. De Heere was hem zeer nabij, zowel in zijn werk als in zijn persoonlijk geestelijk leven. Velen kwamen hem overal vandaan horen. Hij preekte, catechiseerde en leidde samenkomsten. 'Vroeg in de morgen, 's middags, 's avonds en in de nacht, ja de gehele dag door, bezocht en verfriste de gezegende Jezus mijn hart. Konden de bomen van een zeker bos bij Stonehouse spreken, dan zouden zij vertellen wat voor een zoete gemeenschap ik en sommige anderen daar mochten genieten met de altijd gezegende God.

Soms, als ik aan de wandel was, had mijn ziel zulke uitgangen, alsof zij uit het lichaam wilde uitgaan. Op andere tijden werd ik zo overweldigd door een gevoel van Gods oneindige Majesteit, dat ik gedrongen werd om mij op de grond neer te werpen, en mijn ziel als wezenloos in Zijn handen over te geven, om Hem te laten doen wat Hem behaagde.' De Heere was hem als een gewaterde hof. Liefelijk werd hij door Gods liefde omhelsd en op deze wijze voor de grote reis over de oceaan voorbereid.

Twee maanden duurde zijn verblijf in Stonehouse en deze waren hem als een oase in de woestijn. Tegenwerking ontmoette hij hier niet. Het afscheid was ontroerend. Andere plaatsen bleven aan hem trekken. Omdat hij zoveel mogelijk op uitnodigingen inging, werd hij een rondreizende prediker. Een parochie kon hij in dit stadium niet accepteren, omdat hij op vertrek naar Amerika wachtte. Zodoende kwam hij op veel plaatsen, waar hij in kerkgebouwen voorging en soms in de open lucht sprak. Dit laatste was geheel nieuw voor Engelse begrippen, zeker voor de Anglicaanse kerk. Niet overal vond hij een goed onthaal. Een aantal geestelijken zag hun kerkgebouwen leeglopen, omdat duizenden de Methodist wilden horen. Zijn eenvoudige en krachtige prediking sprak de mensen aan. Ook kranten besteedden aandacht aan hem en regelmatig verschenen advertenties, waarin predikbeurten werden aangekondigd.

Na Stonehouse ging hij weer naar Bristol, omdat men daar bleef aandringen. 'Menigten kwamen mij, te voet en velen in rijtuigen, een mijl buiten de stad tegemoet om mij te ontmoeten en bijna iedereen groette mij als ik voorbij liep.' Hier preekte hij wel vijf keer in een week. 'Het volk hing over het hekwerk van de orgelzolder, klom over de pijlers van de kerk en maakte dat de temperatuur in het gebouw zo heet werd dat de condens als regendruppels van de pilaren viel.' Met moeite kon Whitefield de kansel bereiken, zo vol was het kerkgebouw.

Populariteit en tegenwerking

Weer ging Whitefield naar Londen, omdat hij het nu wel tijd vond om naar Amerika te vertrekken. Hij hoorde van de gouverneur dat de reis weer was uitgesteld. Hij popelde om weg te gaan, maar hij moest geduldig wachten op het vertreksein. Het volk was blij dat hij nog niet ging, maar hijzelf kon dat niet zeggen. Op 21 juni was hij weer in Bristol om daar afscheid te preken. Toen hij meedeelde dat zij waarschijnlijk zijn aangezicht niet meer zouden zien, barstte men in tranen uit. Velen volgden hem huilend uit de kerk naar zijn logeeradres. De volgende dag was hij vanaf zeven uur 's morgens tot middernacht bezig

met het 'geven van geestelijke raad aan ontwaakte zielen.' Na Oxford bezocht te hebben, keerde hij weer naar Londen terug. Inmiddels liep het tegen eind augustus 1737.

Nog voor zijn vertrek kon hij zijn eerste publicatie voor de pers gereed maken. In de 'Weekly Miscellany' werd aangekondigd dat een preek over 'The New Nature, and the Necessity of our New Birth in Christ Jesus in Order to Salvation', (De nieuwe natuur en de noodzaak van onze nieuwe geboorte in Christus Jezus tot zaligheid) spoedig zou worden uitgegeven. Voordat het jaar voorbij was, waren drie drukken van deze preek geheel uitverkocht. De tekst hiervan is: 'Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel'. De preek was het middel 'onder Gods besturing, waardoor een opwekking begon in Londen, Bristol, Gloucester en Gloucestershire.' In de komende maanden zouden meer preken worden uitgegeven.

Tot nu toe was zijn bekendheid beperkt gebleven tot Londen en het gebied rondom Bristol. Zijn gedrukte preken hadden uiteraard een groter spreidingsveld. Vooral onder de 'Dissenters' was men verbaasd over de leer die men in zijn preken vond. Zij waren sinds 1689 buiten de Engelse kerk gebleven en bestonden uit Independents, Presbyterians en Baptists. Hun wortels lagen in de beweging van het Puritanisme van de zeventiende eeuw, die zich kenmerkt door een kritische en afwijzende houding tegenover de rituele gebruiken in de Anglicaanse kerk. Oxford had onder hen geen goede klank en het bevreemdt dan ook niet dat zij, toen zij hoorden dat de schrijver hier vandaan kwam, reageerden met: 'Kan uit Nazareth iets goeds komen?'

Overigens was het onder de nonconformisten, zoals de 'Dissenters' wel werden genoemd, ook niet alles goud wat er blonk. Vooral onder de Presbyterianen had de geest van deïsme en Verlichtingsdenken toegeslagen. De Independents waren het meest behoudend en hier vonden de preken van de Methodist uit Oxford een goed onthaal. Spoedig raakte hij bevriend met twee voormannen uit deze denominatie, te weten Isaac Watts en Philip Doddridge. Op deze wijze raakten de Dissenters weer betrokken met het wel en wee van de Staatskerk, waarvan zij jarenlang vervreemd waren. De opwekking, die door middel van Whitefield en andere Evangelische predikanten spoedig als een olievlek verspreid zou worden, bracht de gelovigen uit de verschillende kerkgenootschappen weer bij elkaar.

In Londen sprak Whitefield 's zondags in verschillende kerken, zoals in Cripplegate, St. Ann's en Forster Lane. Op door de weekse dagen werden vele kerkgebouwen aan dit rijtje toegevoegd. Waar hij ook kwam, stroomden de kerken vol. Zijn populariteit kende geen grenzen. Het was nu voor hem ondoenlijk om te voet naar de kerk te gaan; hij ging voortaan per koets om de 'hosanna's' van het volk te vermijden. Whitefield wist niet goed hoe hij met het enthousiasme van zijn hoorders om moest gaan. Gelukkig zag hij in, dat alle loftuigen ijdelheid waren, zoals gebleken was bij het hosanna-geroep, waarmee de Zaligmaker eenmaal werd onthaald.

Op 25 oktober 1737 schreef hij Gabriel Harris in Gloucester over de overvloedige zegen die hij op zijn werk in Londen had. De Heere had betoond geen karig God te willen zijn. 'Vele jongeren hier hebben de Heere Jezus Christus oprecht lief gekregen en duizenden zijn, naar ik hoop, levendgemaakt, versterkt en bevestigd door het gepredikte Woord.' Hij schreef dit met blijdschap in zijn ziel neer. 'O, prijs de Heere, beste heer, en bid of ik niet zelfgenoegzaam maar nederig mag zijn.' De geest van hoogmoed lag aan de deur en het was steeds nodig om waakzaam te blijven!

De Satan zat ook niet stil. 'Zoals mijn populariteit toenam, nam ook de tegenwerking toe', zo merkt Whitefield op. 'Eerst waren onder de geestelijkheid mijn hoorders en bewonderaars, maar sommigen begonnen spoedig nijdig te worden.' Hun kerken liepen leeg en dat was niet de bedoeling. Het bericht bereikte hem dat klachten tegen hem bij de bisschop waren ingediend. Dadelijk ging Whitefield naar de bisschop van Londen toe om hier meer over te weten. Het bericht bleek niet juist te zijn en de bisschop gaf te kennen

hem het preken niet te verbieden. Hij wilde hem nog geen preekbevoegdheid in zijn diocese geven, omdat hij aanstonds naar Amerika zou vertrekken. Wat zijn tegenstanders het meest stootte, was dat hij contact had met Dissenters. Voor Whitefield bestonden geen kerkmuren. Kerkelijke verschillen waren voor hem van ondergeschikt belang, als deze maar niet de grondleerstukken van het christendom aantastten.

Vertrek naar Georgia

Het jaar 1737 naderde haar einde. Eindelijk was het zover dat Whitefield de loopplank kon betreden van het zeilschip dat hem naar het verre Amerika moest brengen. Hoe dichterbij de dag van vertrek naderde, hoe moeilijker het werd. De vele duizenden, die aan zijn lippen hingen, wilden hem niet laten gaan. 'Duizenden en nog eens duizenden gebeden werden voor mij opgezonden', zo schrijft hij. Op de zondagmorgen dat hij zijn afscheidsprek hield, kwamen velen na afloop naar hem toe. Sommigen vertelden hem wat God door zijn preken voor hun ziel gedaan had en anderen verzochten hem om hun namen op te schrijven. 'De grote dag zal alles openbaren', zo schreef hij.

De Kerstdagen bracht hij nog in Londen door, maar daarna moest hij zich wel inschepen. John Wesley was op de terugreis van Georgia naar Engeland, toen hij vertrok. Whitefield wist niet hoe teleurgesteld deze was. In een depressieve bui schreef Wesley: 'Ik ging naar Amerika om de Indianen te bekeren, maar o, wie zal mij bekeren?' Nog steeds had hij geen licht over zijn eigen geestelijke staat. Hij was nog niet tot de bevrijdende uitspraak gekomen: 'Ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij'. Bij zijn vriend was dat wel heel anders, want Whitefield putte dagelijks kracht uit de verdiensten van Christus. Gelukkig zou het niet lang meer duren of het volle licht zou ook over Wesley's ziel opgaan. Op 28 december ging Whitefield aan boord van de 'Whitaker', die in Londen lag afgemeerd. 'Ik ga nu weg als Abraham, die ook niet wist waar hij terecht zou komen, maar ik beveel mij aan de leiding van Gods goede voorzienigheid en Geest aan. Hij kan en zal mij uit alle benauwdheid verlossen.' Ik ben een hoogmoedige, heerszuchtige, zondige worm, maar God zal mij, zoals ik hoop, na verloop van tijd aan het beeld van Zijn geliefde Zoon geheel gelijkvormig maken.'

Zo nam Whitefield afscheid van zijn vaderland. Hij had een behoorlijke som gelds bij zich, die in de Londense kerken was opgehaald en bestemd was voor liefdadigheidsscholen in Georgia en ook voor de armen in deze kolonie. Een nieuw werkterrein wachtte hem aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. Veel was er in Engeland in een kort tijdsbestek gebeurd. Veel stond er nog te gebeuren. In het vertrouwen op Gods beloften koos hij het ruime sop.

3. Naar Amerika

Aan boord van de 'Whitaker'

Het duurde nog enige tijd voordat het schip de 'Whitaker' met Whitefield aan boord de oversteek naar de Amerikaanse koloniën zou wagen. Vijf jonge mannen waren zijn metgezellen op de tocht, waaronder James Habersham, zijn persoonlijke assistent. Deze gaf hij les in het Latijn en vanwege zijn kwaliteiten had hij hem al bestemd voor de leiding van het weeshuis in Georgia, dat nog gebouwd moest worden. Boeken en goederen werden aan boord gebracht. De geestelijke en stoffelijke nood in de jonge kolonie was groot, zodat zij niet met lege handen konden aankomen. Het ging bij de boeken vooral om stichtelijke lectuur en niet te vergeten een aantal exemplaren van het Anglicaanse 'Common Prayer Book'. Veel kleding namen zij mee, evenals allerlei klein huisraad en eetgerei. Lange lijsten zijn bewaard gebleven, waarop alles nauwkeurig staat aangetekend, met vermelding van alle uitgaven. Whitefield was niet chaotisch, maar probeerde de zaken gericht en ordelijk aan te pakken.

Op woensdag 28 december 1737 hielden de broeders een gebedssamenkomst ten huize van zijn vriend James Hutton, die veel voor hem zou gaan betekenen. Met diens vader John Hutton, die predikant was, had Whitefield enige tijd geleden kennis gemaakt. De Huttons behoorden tot zijn vaste vriendenkring, die steeds groter werd. Met hen vierde hij in de kerk van St. Dunstan in de Fleet Street het Heilig Avondmaal. In het huis van John Hutton in Westminster werd hierna nog een gebedssamenkomst gehouden, waarna het gezelschap 's avonds door het winterse weer naar Deptford ging, waar zij nog enkele dagen doorbrachten.

In Purfleet lag het zeilschip de 'Whitaker' afgemeerd. De reis zou eerst naar Gibraltar gaan en vandaar naar Georgia. Behalve de bemanning, onder leiding van kapitein Whiting, gingen zo'n honderd soldaten, met twintig vrouwen en enkele kinderen, aan boord. Twee andere schepen zouden de 'Whitaker' vergezellen. Op oudejaarsdag sprak Whitefield op het dek van het schip voor de soldaten en de anderen over de woorden: 'Ik heb mij niet voorgenomen iets te weten onder u dan Jezus Christus en Die gekruisigd.' Ik vertelde hun wat mijn toekomstige taak zou zijn, deed belijdenis van mijn hartelijke liefde en oprechte genegenheid voor hun zielen (...).' Dit was de eerste kennismaking met het ruwe soldatenvolk. Met argusogen keek men naar de jonge prediker. Zij merkten zijn grote ernst en bewogenheid op, maar zagen ook al gauw dat hij geen kniesoor was. Met zijn metgezellen zong hij uit volle borst lofpsalmen. Whitefield begeerde niet anders dan de Heere groot te maken, al voelde hij zelf zijn eigen gebrek goed.

De reis begint

Na enkele dagen in Gravesend te hebben doorgebracht, lichtte het schip eindelijk de ankers. Een nieuw jaar was ingegaan. Whitefield had afscheid genomen van zijn bedroefde vrienden en ging nu een nieuwe toekomst tegemoet. Dadelijk begaf hij zich naar de ruimte tussen de beide dekken, waar hij de zieken bezocht, de kinderen onderwijs gaf, gebeden voorlas en de gebruikelijke dagsluiting verzorgde. Behalve in de Schrift, verdiepte hij zich in het bekende stichtelijke boek van de Duitse Lutheraan, Johann Arndt, 'Das Wahres Christentum'. En op het dek bewonderde hij 'de wonderen van God in de diepte'.

De eerste zondag was voor hem een vreemde dag. Hij zag hoe het gedrag van sommigen niet gericht was op de onderhouding van de dag des Heeren. Eén van de soldaten speelde op een hobo en overal waren kaartspelen te zien. Hier en daar hoorde hij gevloek. De passagiers zagen hem als een indringer, die hen bespiedde, maar zo wilde hij zich niet opstellen. Voorzichtig sprak hij sommigen aan, want hij wist dat hij met de botte bijl weinig kon aanrichten. De luitenant, die hij over zijn vloeken aansprak, was zo coulant om

zijn excuses aan te bieden. Met enkele stafleden had hij de dag daarvoor in 'de grote kajuit' het ontbijt gebruikt. Zij respecteerden hem en met één van hen had hij een gesprek over 'de val in Adam en over de noodzakelijkheid van een nieuwe geboorte in Christus Jezus.'

Iedere morgen las Whitefield gebeden op het open dek. Ook begon hij catechisatielessen voor de soldaten. De zieken kostten hem ook veel tijd. De omstandigheden aan boord waren verre van ideaal. Er ging niet voor niets een scheepsdokter mee om de zieken te verzorgen. In het begin van de reis werden verschillenden door zeeziekte gevelt en daarbij kwamen de bekende kwalen, ten gevolge van het ongezonde voedsel, regelmatig voor. Water was een schaars artikel, waarmee zuinig moest worden omgegaan. Bij stijgende temperaturen was de proviandruimte een broeinest van bacteriën, die allerlei ziekten verspreidden.

Na verloop van tijd week bij de meesten aan boord de argwaan, die zij tegen de jonge Methodist koesterden. Whitefield en zijn helpers, vooral Habersham, zetten zich volledig voor de passagiers en de bemanning in. Zij begaven zich steeds onder hen, knoopten gesprekken aan en probeerden ook de ruwe soldaten zo vriendelijk mogelijk te benaderen, om hen zo voor de hogere waarden te winnen. Kapitein Whiting stond na verloop van tijd sympathiek tegenover Whitefield. Hij bood hem zijn kajuit aan, om zich daar voor studie en gebed terug te trekken. Ook liet hij op het dek stoelen plaatsen en planken timmeren, om de godsdienstoefeningen wat te veraangename. Zo werd het opperdek van het schip een soort van drijvende kapel. De soldaten zongen mee met de Psalmen van David en als Whitefield begon te preken, werd geen wanklank gehoord en vaak onder het golfgeklots en het kraken van het schip verhief hij zijn stem. Zijn preken waren niet alleen vertroostend, maar vooral bestraffend.

In het kustplaatsje Deal in Engeland meerde de 'Whitaker' aan. Daar bezocht Whitefield ook de andere schepen, om met de mensen daar te praten. Terwijl het schip daar voor anker lag, kwam John Wesley van zijn reis naar Georgia terug. Wat was hij verbaasd toen hij hoorde dat zijn vriend zo vlak bij hem was. Hij ging echter niet naar hem toe en deed niet meer dan een briefje schrijven. Eigenlijk was Wesley geheel gedesillusioneerd van de reis. Vrede met God had hij niet en zijn verblijf in de kolonie was voor zijn gevoel een aaneenschakeling geweest van teleurstellingen. Een mislukte liefde had hem nog meer gedeprimeerd. Omdat hij een meisje niet snel genoeg een huwelijk in het vooruitzicht stelde, trouwde zij met een ander. Hierover verbolgen, weerde hij haar van het Avondmaal, wat haar man niet wilde accepteren. In zijn brief aan Whitefield noemt hij de kolonisten een 'hardnekkig en opstandig volk'. Maar hij kon er niet omheen dat 'zij niet zonder herder gelaten konden worden'. Van de Moraviërs had hij geleerd om moeilijke beslissingen niet zonder het lot te nemen. En toen hij in de haven van Downs het lot wierp, was de uitslag dat zijn vriend maar niet verder gaan moest! Was dit de reden dat hij hem niet opzocht, of was zijn humeur zo negatief, dat hij hem niet onder ogen durfde komen?

George Whitefield ging echter zijns weegs. Hij liet zich door niets en niemand ontmoedigen, hoewel het van binnen ook wel kon stormen. Zijn hulp was alleen van de grote Schepper van alle dingen. Wel werd hij zijn eigen tekorten gewaar en dit besef bracht hem steeds opnieuw op de knieën. Hij schreef op 25 januari vanuit Deal aan zijn vriend James Hutton: 'Inderdaad raakt God mij soms van boven aan en wordt mijn hart, zo hard als het is, versmolten en geheel onder de indruk door een gevoel van Zijn vrije genade in Christus Jezus tot mij.' Zonder Zijn genadige werkingen zag hij niet wat hem ontbrak en wat hem kon worden geschonken. En ook in deze zaken had hij het gebed van anderen nodig. Vandaar zijn verzoek: 'Bid daarom beste James dat ik zicht mag ontvangen, dat mijn ogen geopend mogen worden, om te zien wat God voor mij gedaan heeft, opdat ik in lofprijzing en door zulke hartveranderende Goddelijke onderwijzingen geleidelijk aan mag worden geoefend voor de eeuwige ononderbroken gemeenschap met dat hemelse

engelenkoor, dat niets anders dan dag en nacht de halleluja's voor Hem, Die gezeten is op de troon, en voor het Lam doet horen.'

De 'Whitaker' had het ruime sop gekozen. In de Golf van Biskaje begon het op zee te spoken. Een zware storm deed het schip in de voegen kraken. 'De golven stortten zich als een rivier op vele van de arme soldaten, die bij het belangrijkste luikgat lagen', zo schreef Whitefield in zijn dagboek. 'Ik stond op en riep God aan voor mijzelf en voor hen die met mij zeilden (...)' Het was niet alleen angstaanjagend, maar ook fascinerend om te zien hoe de zee te keer ging. 'De golven rezen torenhoog en kwamen soms op het kwartierdek. Ik was al die tijd bezig om God te verheerlijken, omdat Hij aldus Zijn almacht bekend maakt'. Whitefield kroop op zijn knieën naar zijn vriend Habersham en begon met hem Psalmen te zingen en 'het arme natte volk te vertroosten'. Hij kende geen angst voor de storm en de watergolven, maar zag hoe de trouwe Vaderhand van zijn God hem leidde over de woelige baren van de zee. Zijn hemelse Vader zou hem niet begeven en niet verlaten.

Gibraltar

De rots van Gibraltar, aan de zuidkant van Spanje bij de ingang van de Middellandse Zee, was aan het einde van de Spaanse Successieoorlog in 1713 in Engelse handen gekomen. Een garnizoen bewaakte dit strategische punt. Zonder veel averij liet de 'Whitaker' hier de ankers vallen. Veel was er in de tussentijd gebeurd. Whitefield had bij de meesten aan boord het volledige vertrouwen gewonnen. Wonderen waren gebeurd. Het schip was ternauwernood aan een ramp ontsnapt. Deze omstandigheden hadden de harten klein gemaakt. Steeds had Whitefield gewezen op de ernst van de eeuwige toekomst en het Godsoordeel. Zijn preken waren niet ongezegd gebleven. Sommigen waren overtuigd van hun verloren toestand, anderen kwamen tot het geloof in de Gekruiste. Ruwe soldaten werden door Gods genade op de knieën gebracht. Harten werden geopend voor Jezus Christus.

Zoals gezegd waren de preken van Whitefield niet zoetsappig. Hij wond er geen doekjes om als het ging over de werkelijkheid van de zondestaat van de mens. Hij zocht zijn gehoor tot zonde-overtuiging te bewegen en drong hierbij ook aan op het geloof in Christus. De preken, die uit die tijd bewaard zijn gebleven, vertonen echter maar weinig van de heldere Evangelietaal van zijn latere preken. De leer van de rechtvaardiging van de Goddeloze komt hierin niet uitdrukkelijk naar voren. We weten hoe hij zelf inzicht gekregen had in deze Paulinische leer van de vrije vergeving en de natuur van het geloof. Maar deze zaken komen in zijn preken nog niet zo uit de verf. Steeds hamert hij op de noodzaak van de wedergeboorte en schildert hij de zondestaat van de mens in allerlei vormen. Steeds wijst hij op de noodzaak van het wonderlijke werk van Gods Geest. Maar het 'nochtans van het geloof blijft nog op de achtergrond.

'Weet gij niet, o worm, aan wat voor godslastering u schuldig staat, door God van onrechtvaardigheid te betichten?' Zo dringt hij in de gewetens van de zielen in. 'O, eeuwigheid! Die gedachte vervult mij met wanhoop. Ik kan niet, wil niet en toch moet ik voor altijd ellendig zijn'. De vlammen van de helse smart worden in felle kleuren getekend in een preek over 'De eeuwigheid van de hel'. 'O verdoemde afvallige! Eerst misleidde ik mijzelf met gepretendeerde belofes van geluk en na jaren van zwoegen in zijn dienst, heb ik mijzelf in de eeuwige vlam gebracht!' zo laat hij de afvallige uitroepen, die als het te laat is, ontdekt dat hij zich door de list van de boze heeft laten bedriegen. Op deze wijze confronteerde Whitefield het scheepsvolk met de realiteit van het Godsoordeel, waaronder ieder mens van nature besloten ligt.

Aan land gekomen, werd de Methodist vriendelijk ontvangen door de majoor en de generaal van het garnizoen. De gouverneur nodigde hem uit voor de maaltijd. Hij was een man die trouw naar de kerk ging en het geestelijk welzijn van de inwoners van Gibraltar op het oog had. Ook de predikanten ontvingen Whitefield met alle mogelijke gastvrijheid. Blij

was hij als hij Gods kinderen ontmoette en vernam dat een klein gezelschap, genoemd de 'New Lights' regelmatig bij elkaar kwam, aanvankelijk in de 'holen, bergen en spelonken', maar later in een eigen kerkgebouw. Zij waren 'Dissenters', afgescheidenen van de kerk van Engeland. Voor Whitefield bestonden geen kerkmuren, al had hij toch wat moeite om de diensten van de strenge Schotse Presbyterianen, die als bijnaam de 'Dark Lanthorns' (duistere lantaarns) droegen, bij te wonen. Hij bleef Anglicaan, maar was wel wars van kerkisme en absolutisme in het godsdienstig leven.

Het werk van Gods genade onder de soldaten was niet te stuiten. 'Velen van hen spraken op een zeer geestelijke wijze en bleken welbekend met de smarten van de wedergeboorte! Moge God het goede werk, dat Hij in hun harten begonnen heeft, voleindigen!' De kleine kerken in Gibraltar waren stampvol als de Methodist voorging. 's Morgens om zes uur kwamen zij in de kerk bij elkaar 'om te bidden en Psalmen tot Christus als God te zingen.' Het was niet ongebruikelijk dat ontroering zijn gehoor in beslag nam. 'Vele officiers en soldaten weenden erg en enkele dagen later was er een zichtbare verandering in het garnizoen te bespeuren. O, dat hun overtuigingen mochten eindigen in hun bekering en dat zij de vruchten van de Geest mochten voortbrengen!' Bij sommigen brak het werk van ontdekking door. 'Zij bidden', zo schreef Whitefield aan een vriend, 'zonder ophouden. Zij hebben de wereld overwonnen, haten de zonde als zonde, hebben hun vijanden en elkaar lief. Zij roemen in het kruis van Christus en verblijden zich erin dat zij waardig geacht zijn om voor de zaak van Christus smaadheid te lijden.'

Na vijftien dagen lichtte de 'Whitaker' weer de ankers. Een aantal soldaten uit Gibraltar zou meevaren om het garnizoen in Georgia te versterken.

Sommigen van hen smeekten of zij op het schip van Whitefield mochten verblijven en niet op de andere schepen. Het verblijf op de rots in Spanje was kort, maar niet zonder grote zegen geweest. 'Velen', zo merkt hij op, 'kwamen huilend naar mij toe en vertelden wat God aan hun zielen gedaan had (...)' 'Anderen gaven mij, als bewijs van hun liefde, koeken, vijgen, wijn, eieren en andere nodige dingen voor de reis mee (...)' Zelfs de leider van de Joodse synagoge die aanwezig was geweest onder zijn preek over 'De afschuwelijke zonde van het zweren', bedankte hem persoonlijk en met instemming voor wat hij gehoord had. Whitefield hield een afscheidspreek voor een bedroefd gehoor. Daarna knielde hij met hen neer om hen Gode te bevelen, waarna hij hen 'in de Naam van de Heere' geluk wenste. Op 7 maart 1738 hees het schip de zeilen in de richting van Amerika.

Over de Atlantische Oceaan

De overtocht over de Atlantische Oceaan verliep niet zonder problemen. Stormwinden maakten de zee meermalen onstuimig. Aan boord kwam Whitefield steeds opnieuw in aanraking met de Goddeloosheid van het mensenhart. Hij hield een zeer ernstige preek over de zonde van dronkenschap. Toen hij in de kajuit van de kapitein een lichtzinnig boek vond, nam hij het weg en legde een godsdienstig boek hiervoor in de plaats. Als hij meer van dit soort lectuur tegenkwam, gooide hij het dadelijk overboord. Ondanks zijn resolute optreden bleef een openlijke vijandschap doorgaans achterwege. Het leek wel of de Heere de harten onderworpen hield en voor uitbrekende zonden bewaarde. Buiten het schip werd weinig teken van leven gezien. Soms achtervolgden haaien het schip, dan weer zagen zij dolfijnen boven het wateroppervlak uitkomen. Het leven aan boord was saai, want er was weinig vertier. Ziekten waren aan de orde van de dag. De reis was lang en vol gevaren.

Bemoedigend voor Whitefield was de bekering van een 'jonge heer aan boord', die met een koortsziekte op bed lag. Meer voorbeelden van Gods genade volgden. 'Vele kenmerken van een gezonde bekering werden bij verschillende aan boord gezien en wij leefden in een volmaakte harmonie en vrede met elkaar (...)' Zo gingen de dagen voorbij. Dagelijks gaf de Heere Zijn dienaar licht over Zijn eigen Woord. Hij hield hem klein, opdat hij zich

niet zou verheffen op zijn gaven. 'God geve', zo merkt hij op, 'dat ik, als ik voor anderen preek, zelf geen verworpene ben! Maar God is liefde en Hij zal niet toelaten dat, als mijn oog eenvoudig is, Zijn zegeningen mij zouden vernielen. O, dat Uw kracht mij steeds moge bewaren, o mijn Zaligmaker'. En dan dichtte hij weer enkele regels om zijn gemoedsgesteldheid tot uitdrukking te brengen, of zong hij enkele Psalmen om zijn hart te verruimen. Zo wandelde hij dagelijks met zijn God. Zijn begeerte was: 'Geef mij, mijn Heere, mijn Leven, mijn Al'. De liefdedienst van zijn Heiland maakte hem niet moe, maar spoorde hem aan om zijn leven geheel aan Hem te besteden en zich in zelfverloochening voor Hem op te offeren.

Soms sloeg de dood aan boord toe. Op vijftien april stond Whitefield bij het dode lichaam van een soldaat, die bekend stond door zijn drankmisbruik. 'O dat alle dronkaards van hem zouden leren, om in de tijd wijs te worden en op hun einde acht te nemen!' Hierop stierf een soldaat, die zijn ziel gelovig in Gods handen beval. 'O, wat een verschil is er toch tussen hem die God vreest en hem die Hem in zijn laatste uren niet vreest!' Naarmate het einddoel van de reis in zicht kwam, nam het aantal zieken toe. Een koortsziekte woedde op het schip en velde zo'n twintig tot dertig passagiers neer. Whitefield had het druk met het bezoeken van hen. Geen wonder dat hij op het laatst ook door de koorts werd neergeveld. Enkele dagen lang lag hij zelfs aan de poorten van de dood. Maar hij wist dat hij 'het hemelse Kanaän in het volle gezicht had.' Ik hoopte', zo schreef hij later, 'dat ik hiervan bezit zou nemen, maar God zag dat ik nog niet rijp was voor Zijn heerlijkheid en daarom spaarde Hij mij in Zijn barmhartigheid.' Whitefield kwam niet om in zijn ziekte en aanvechtingen, omdat zijn werk nog niet af was. In dezelfde brief lezen we: 'Zeker, God heeft iets buitengewoons voor mij weggelegd, want Hij zendt mij nu zulke bijzondere beproevingen en vertroosting, die ik nooit eerder heb ervaren.'

In Savannah aangekomen

Whitefield was nog ziek, toen land in zicht kwam. Op 7 mei kwam het schip in Savannah aan. Deze kustplaats in de kolonie Georgia stelde toen nog niet veel voor. Deze kolonie zelf was in 1732 door Oglethorpe gesticht, dezelfde man die Whitefield in Londen ontmoet had. Evenals Gibraltar was Georgia tijdens de Successieoorlog het eigendom van Engeland geworden. Het moest als buffer dienen tussen de andere staten en Florida, dat nog in Spaanse handen was. De emigratiegolven hadden dit land van bossen en bergen amper bereikt. De bakermat van het Engelse kolonialisme lag in Virginia, evenals Georgia aan de oostkust gelegen. Het waren vooral de oostelijke staten ten noorden van New York die in het begin van de zeventiende eeuw werden bewoond door Engelse Puriteinen, die om des geloofs wille hun vaderland verlieten. Zij werden gevolgd door andere emigratiegolven, bestaande uit Quakers, Schotse en Ierse Presbyterianen, die zich successievelijk in de 'Middle States', zoals Pennsylvania en Carolina vestigden.

Daar men praktisch geen andere kolonisten kon vinden, werd Georgia aanvankelijk bewoond door gedetineerden uit Engelse gevangenissen. Hoewel er later Schotten en Duitsers binnenkwamen, bleef deze kolonie een slechte reputatie houden. De Indianen waren de oorspronkelijke bewoners, die op basis van vriendschap met de blanken wensten te leven. Oglethorpe probeerde in het begin de opkomende slavenhandel tegen te gaan en verzette zich tegen de 'gewoonte' om negers vanuit Afrika naar dit gebied te halen, wat op den duur moeilijk bleek vol te houden.

Hoewel Whitefield door ziekte erg verzwakt was, wilde hij de 'Whitaker' toch niet verlaten, zonder een afscheidswoord te spreken. Zijn tekst was: 'Dan zijn zij verblijd, omdat zij gestild zijn, en dat Hij hen tot de haven hunner begeerte geleid heeft. Laat hen voor de Heere Zijn goedertierenheid loven, en Zijn wonderwerken voor de kinderen der mensen' (Psalm 107:30, 31).' Enkele maanden later werd deze preek door zijn vriend James Hutton in Engeland gepubliceerd. Hoe had de Heere hen op reis bewaard. Nog vlak voor de kust

zagen zij een windhoos opkomen, waarin hun schip gelukkig niet verzeild raakte. Niet voor niets gaf Whitefield zijn preek als titel mee: 'Dankbaarheid vanwege de ontvangen genade, een noodzakelijke plicht'. Hij zag Gods hand in alles, maar ook zijn eigen tekortkomingen. De Heere had hen bewaard en niet naar hun zonden gedaan. 'Ik hoop', zo sprak hij, 'dat uw vrouwen dit woord van vermaning ook zullen verdragen. Uw gedrag aan boord, vooral aan het begin van de reis, zal ik met een mantel bedekken'. Zo kreeg iedereen een beurt. De zonden werden genoemd, maar de verborgen zonden werden niet in het openbaar gebracht, als ze al eerder waren bestraft. Het gedrag van de soldaten, vooral door hun vloeken, was Goddeloos, maar aan de andere kant waren zij ingetoomd en bij sommigen onder hen was sprake geweest van een ware bekering. 'Gedankt zij God!' zo riep Whitefield in dit verband uit, 'dat enkele kenmerken van een gedeeltelijke reformatie, tenminste onder u allen die soldaten bent, zichtbaar zijn geweest. Mijn zwakke, hoewel oprechte pogingen om u in de kennis en vreze van God op te bouwen, zijn niet geheel tevergeefs geweest.'

Alleen Gods genade houdt stand en verduurt de eeuwigheid. 'En zo zeker als Hij u nu in deze haven gebracht heeft, zo zeker zal Hij u, nadat wij de stormen van dit moeitevolle leven hebben doorstaan, brengen in de haven van de eeuwige rust.' Whitefield gaf uitdrukking aan zijn dankbaarheid door zijn 'Journals' van deze reis te besluiten met een vertaling van Psalm 23 van Addison, waarin de herderlijke zorg van de Heiland wordt gememoreerd:

*My steadfast heart shall fear no ill,
For Thou, o Lord, art with me stil!*

*Mijn standvastige hart zal geen kwaad vrezen,
Want Gij, o Heere, bent steeds bij mij.*

Verblijf in Georgia

De bedoeling van zijn verblijf in Georgia was om structuur te geven aan het kerkelijk leven. Als zodanig moest hij op het werk van de Wesley's voortbouwen. Mede door de samengestelde opbouw van de bevolking dreigde de kolonie in wanorde ten onder te gaan. Behalve Engelse criminelen bestond de immigratie uit Salzburger Lutheranen, Franssprekende Zwitsers, Schotse Hooglanders en Moraviërs uit Duitsland. Savannah was niet groter dan ongeveer honderd houten woningen, waarvoor een gedeelte van een bos was omgehakt. Verderop lag het wat grotere Frederica, een militaire voorpost, bestaande uit ongeveer 120 inwoners. De gehele kolonie had niet meer dan 1000 ingezetenen. Wat dat betreft was het voor Whitefield een teleurstellende kennismaking, als hij zich tenminste de grote menigten in Londen en Bristol voor ogen stelde die in de grote kerkgebouwen aan zijn lippen hadden gehangen. Zijn oordeel over het pionierswerk van de Wesley's was positief, maar anderen oordeelden hier anders over. Zij vonden hen wat eigenzinnig in hun optreden. In tegenstelling tot hen, was hij al gauw populair en ingeburgerd in deze afgelegen streek van dit immense werelddeel, het land van de Indianen. Het was aangenaam toeven in dit gebied, dat zich kenmerkt door een mild klimaat en voedzame grond.

Het eerste wat Whitefield deed, was een gebedsdienst leiden. 's Avonds kwam hij met zijn metgezellen in de provisorisch gebouwde pastorie van Savannah samen, waar zij ook Charles Delamotte ontmoetten. Deze was van de missie van de Wesley's achtergebleven en deed hier nuttig werk als schoolmeester. Whitefield was blij deze broeder te ontmoeten en door hem van het wel en wee van de kolonie op de hoogte gesteld te worden.

Zoals we zeiden, was Whitefield erg positief over John Wesley: 'Het goed dat Mr. John Wesley in Amerika gedaan heeft is onuitsprekelijk. Zijn naam is erg dierbaar onder het volk. Hij heeft het fundament gelegd en ik hoop dat noch mensen noch duivels dit ooit

zullen doen schudden. O, dat ik hem mag volgen, zoals hij Christus volgt'. Ook sprak hij andere gelovigen en maakte kennis met de Moraviërs, die opvielen door hun Godsvertrouwen en grote bewogenheid. De Wesley's waren al eerder met hun leer en drijfveren in aanraking gekomen. Hun invloed op de Methodistische beweging zou groot worden.

De ontvangst in Savannah viel hem in alles mee. 'Het volk ontvangt me met blijdschap in hun huizen en blijkt mij zeer genegen te zijn', zo merkt hij op. Ook de koloniale leiding was blij met zijn komst. Kolonel William Stephens meldt zijn komst in zijn dagboek van 21 mei en tekent aan: 'Mr. Whitefield leidde vandaag een godsdienstoefening in de kerk en hield een preek, die erg onderhoudend was voor de meest opdringerige menigte die ik daar ooit gezien heb.' De volgende maand vermeldt hij dat Whitefields toehoorders dagelijks meer worden en 'dat de plaats van samenkomst te klein is om het volk dat zijn leer zoekt, te kunnen bevatten.'

Ook maakte hij kennis met de Indianen. Toen Oglethorpe in 1733 voor het eerst Georgia ging verkennen, stuitte hij tussen de kust en het Alleghany-gebergte op een aantal kleine stammen. Het opperhoofd van een stam was Tomo Chici, die Whitefield enkele dagen na zijn aankomst ontmoette. De gesprekken die deze Indiaan al eerder met de gouverneur en met Wesley over het christelijk geloof gevoerd had, bleken weinig te hebben nagelaten. De oude roodhuid hield vol dat hij niet in een hel geloofde en zo stierf hij enige tijd later. Het viel niet mee om de grondstukken van het christelijke geloof op deze inboorlingen over te dragen. Zij bleven vriendelijk en vredelievend, maar volhardden in hun heidense godsdienst.

Whitefield vond het jammer dat hij in juni afscheid moest nemen van Delamotte, die weer naar Engeland terugging. Nu moest hij alleen verder. Hij stond voor een bijna onmogelijke opgave, die hij in korte tijd nooit kon volbrengen. Vooral de sociale omstandigheden onder de bevolking waren slecht. De kolonisten waren arm en de levensomstandigheden zeer primitief. Het sterftecijfer was hoog, waardoor het aantal weeskinderen niet gering was. Zodoende viel hier heel veel pionierswerk te doen. Het voorbeeld van August Hermann Francke en zijn weeshuis in Halle in Duitsland sprak Whitefield erg aan. Reeds eerder was het plan bij hem gerijpt om een dergelijk toevluchtsoord voor ouderloze kinderen in Savannah te stichten. Hij wilde na zijn terugkeer in Engeland voor dit doel collectes houden.

Veel achting had Whitefield voor de *Salzburgers*, die door de roomse geestelijkheid van huis en haard waren verdreven en hier in vrijheid een nieuw leven waren begonnen. Wellicht vernam hij van hen op welke wijze de Heere onder dit volk had gewerkt. Ondanks de zware vervolging konden de Jezuïeten de opleving onder hen niet in de kiem smoren. De Methodist zag hoe zij het land op bekwame wijze in cultuur brachten. Zij stelden een eigen rechtspraak in en hadden ook een eenvoudig weeshuis gesticht, waarin zeventien kinderen en een weduwe waren gehuisvest. Twee vrome predikanten waakten over het zieleheil van deze vredelievende kolonisten. Dergelijke ontmoetingen gaven hem een positief beeld van de kolonie, die toch niet werd overheerst door een stelletje bandieten of voormalige gevangenen, wat sommigen wel dachten.

In augustus bezocht hij Frederica, een stad op honderd mijl van Savannah verwijderd. De inwoners alhier legden Charles Wesley het vuur na aan de schenen, maar zijn opvolger had geen enkel probleem met hen. Hij tekent niet voor niets aan: 'Het volk ontvangt mij erg vriendelijk en heeft lange tijd een honger naar het Woord gehad.' Eigenlijk was Whitefield voorbestemd om in deze stad predikant te worden. Maar omdat er nog geen kerk gebouwd was, hield hij hier zijn eerste dienst onder een grote boom. De aanblik van het volk, dat zich rondom hem geschaard had, vertederde hem. 'Arme schepselen!' zo sprak hij tot zichzelf, 'mijn hart lijdt pijn voor hen, omdat ik hen en hun kinderen verstrooid zie, als schapen die geen herder hebben.'

Een moeilijke terugtocht

Whitefields verblijf in Georgia was van korte duur. Misschien had hij meer van deze kolonie verwacht. In ieder geval voelde hij zich erg aan dit volk verbonden en was hij vast van plan om terug te komen. De Wesley's zijn nadien nooit meer in Amerika geweest, maar Whitefield zou een aantal malen terugkeren. Hij zou niet rusten, totdat hij zijn idealen had zien verwezenlijkt. Hierbij ging het hem voornamelijk om de stichting van een weeshuis, waarop hij al zijn zinnen gezet had. Waarom hij zo snel wegging, is niet duidelijk. Er waren dingen waaraan hij zich ergerde. Zo was de opkomende slavernij hem een doorn in het oog. De meeste kolonisten dachten hier anders over. Zij vonden het warme klimaat voor Europeanen ongeschikt om zwaar werk te doen. De negers hadden hier minder last van en bewezen dat zij tropische temperaturen gemakkelijker konden trotseren. Het was immers nodig om Georgia te ontginnen, waarvoor sterke, domme krachten nodig waren. Whitefield bleek moeilijk door hun argumenten te overtuigen. Hij was van mening dat slavenhandel en alles wat hiermee verband hield, uit christelijk oogpunt moest worden veroordeeld en van overheidswege verboden.

Met de belofte dat hij in Engeland geldelijke middelen zou gaan verzamelen voor het weeshuis, maakte hij aanstalten te vertrekken. Zijn afscheidspreken hield hij op 24 augustus in Highgate en op de laatste zondag. 'De gemeente was zo talrijk, dat een groot aantal buiten bij de deur of onder de ramen moest blijven staan om hem te horen. Zij was met niets anders tevreden dan met de verzekering die hij gaf om zo spoedig mogelijk tot hen terug te keren.'

Het schip de 'Mary' was bestemd om hem naar Engeland terug te brengen. De eigenlijke vertrekplaats was Charleston, waar hij op 9 september aan boord ging. Het was prachtig weer en ook de wind was gunstig, toen de zeilen gehesen werden. Maar zo bleef het niet, want ook op de terugreis maakte Whitefield kennis met de wisselvalligheid van het weer en de verraderlijkheid van de oceaan. Hij wist echter dat God onveranderlijk is en nooit zal laten varen wat Hij eens begonnen is.

Op dezelfde wijze als op de heenreis, ging hij met de passagiers om. Hij onderwees hen in het Woord, vermaande, vertroostte, bemoedigde, ja handelde met hen zoals een vader met zijn kinderen doet. Zo wist hij een vertrouwensband te scheppen, al stoorde het hem steeds wanneer bleek, dat zij meer op hem vertrouwden dan op de Schepper van hemel en aarde, Die macht heeft over winden en zeeën. Voor zijn persoonlijk leven had hij veel onderwijs uit de geschiedenis van Paulus en de schipbreuk bij Malta. Vooral het vooruitzicht dat diens reis niet zonder schade zou aflopen, drukte op Whitefields hart. Ook las hij het levensverhaal van Jona met veel stichting, vooral onder omstandigheden dat hij kennis maakte met de krachten van de natuur.

De terugreis viel niet mee. Het schip had meermalen en langdurig te kampen met sterke tegenwinden. Op zekere dag kwam een plotselinge storm opzetten, waarvan sommigen van de bemanning zeiden dat zij deze in hevigheid nooit eerder hadden meegemaakt. Het grote zeil scheurde aan flarden en ook de andere zeilen raakten beschadigd. De golven sloegen over het dek en maakten dat geen plaats droog bleef. Zelfs de hangmat in de hut van de kapitein werd met water gevuld. De schrik sloeg de passagiers om het hart, maar onder dit alles bleven Whitefield en zijn metgezellen rustig. 'Maar God', zo merkt hij op, '(voor altijd zij Zijn onverdiende goedheid geprezen), was uitzonderlijk genadig voor mij. Ik voelde een zoete berusting van mijn wil, in de onderwerping aan Hem'.

De vooruitzichten voor het verdere verloop van de reis waren niet al te gunstig. Het schip had behoorlijk veel averij opgelopen. De golven hadden een deel van de voedselvoorraad overboord gespoeld, waaronder ook drinkwater-vaten waren. Het dagelijkse rantsoen was erg karig geworden. De situatie aan boord werd steeds nijpender. Op 1 november schreef Whitefield: '(...) Ons voedsel is zo zout, dat ik maar een beetje ervan durf te eten (...)' Er

was nog maar voor drie dagen water aan boord. Een dag later merkte hij op: 'Onze zeilen zijn buitengewoon dun, de afgelopen nacht zijn nog meer stukken gescheurd en wij weten niet waar we zijn; maar God weet het en dat is genoeg.' Enkele dagen hiervoor had hij geschreven: 'Wanneer wij van alle uiterlijk gemak verstoken zijn, dan vertroost God onze zielen des te meer. Vanmorgen, toen ik ontwaakte, werd het geloof van Abraham ten zeerste op mij gedrukt, en het voorbeeld van Daniël en de 'Drie Kinderen', die met peulvruchten en erwten werden gevoed, kwam mij steeds voor ogen.' De Heere liet Zich in deze erbarmelijke omstandigheden niet onbetuigd. '(...) Hij liet het licht van Zijn gezegend aangezicht over mij opgaan en vervulde mij vandaag met een onuitsprekelijke vreugde, vol van heerlijkheid (...).'

Op het schip, dat heen en weer geslingerd werd, beleefde hij de hemel op aarde. Het was zijn verlangen om 'ontbonden te worden en met Christus te zijn', maar hij besepte goed dat zijn werk nog niet klaar was. Hij bleef hopen dat de Heere 'meer dan ooit tevoren in Engeland een nog krachtiger deur wilde openen voor de prediking van het eeuwige Evangelie.'

De toestand aan boord werd onhoudbaar. Het afgetakelde schip dreef rond en was de koers kwijt. De koude begon toe te slaan en de honger maakte velen radeloos. Negen weken waren zij nu al onderweg en nog steeds hadden zij geen land gezien. Het was 12 november toen de scheepsdokter het Common Prayer Book opensloeg bij de volgende woorden: 'Gezegend zij de Heere, de God van Israël, want Hij heeft Zijn volk bezocht en verlost.' Op dezelfde dag klonk het opeens: 'Land! Land!'

Het bleek de kust van Ierland te zijn. Whitefield schreef: 'Zodra ik het land gezien had, verenigden wij ons in gebed en psalmgezang.' Het schip was niet omgekomen, maar kwam behouden aan. Na een kort bezoek aan Limmerick, Dublin en andere plaatsen op het 'Groene eiland', bereikte Whitefield op 30 november 1738 de haven van Parkgate in Engeland, elf maanden nadat hij Londen had verlaten. Zijn missie was ten einde en een nieuw werkterrein wachtte hem. Amerika bleef echter in zijn gedachten, want hij was van plan om op Gods tijd terug te keren.

De Wesley's en de genadeleer

Toen de Wesley's hoorden dat hun vriend was aangekomen, haastten zij zich om hem in Londen te ontmoeten. Whitefield maakte zijn opwachting bij de aartsbisschop van Canterbury en de bisschop van Londen. Van zijn vrienden hoorde hij dat het werk van God tijdens zijn afwezigheid niet was opgehouden. Velen die door zijn prediking aan hun zonden werden ontdekt, waren nu 'opgegroeid tot sterke mannen in Christus.' De prediking van John en Charles Wesley, 'mijn beste vrienden en medearbeiders' had hieraan meegewerkt. Wat was hij blij deze broeders te ontmoeten. Veel was er in de tussentijd gepasseerd. Veel hadden zij elkaar te vertellen. De avond dat zij elkaar ontmoetten werd onvergetelijk. Toen zij pas om half twee in de morgen naar bed gingen, riep Wesley uit: 'Grote zegen!' Regelmatig bezochten de vrienden het gezelschap aan de Fetter Lane, waar in de afgelopen maanden zulke wonderen waren gebeurd.

Waren de Wesley's nog zo in het duister gehuld, toen Whitefield terugkwam? Waren zij inmiddels verzekerd geworden van hun aandeel in Christus? Weinig of niets wist Whitefield van de ontwikkeling die de beide broers in de tussentijd hadden ondergaan. De brieven die zij hem geschreven hadden, waren nooit in zijn bezit gekomen. Deze gingen over de 'oude leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen'. Tijdens de gesprekken die hij met hen voerde, kwam hij tot de conclusie dat hun inzichten op dit punt veel helderder waren dan voorheen. Hij schreef in zijn 'Journals': 'En wie zou durven beweren dat wij aan Gods kant niet gerechtvaardigd zijn, alleen door een daad van geloof in Jezus Christus, zonder enig werk, zowel in het verleden, nu en in de toekomst, in aanmerking te nemen?' Was hijzelf ook niet meer in deze leer bevestigd, hoewel hij in die tijd de

rechtvaardiging nog niet zo voluit preekte? Het was een rijpingsproces, zoals ook bij de Wesley's het geval geweest was. Alleen bij Whitefield was het vooral het Woord van God, waarin hij deze leer verklaard vond en bij de laatsten waren het anderen die hen op het rechte spoor brachten en meer duidelijkheid verschaften over de wijze waarop de rechtvaardiging het deel wordt van de zondaar.

Om de voortgang van de Methodistische beweging na de terugkeer van Whitefield goed te kunnen volgen, is het nodig de klok even terug te draaien. De Wesley's waren na hun reis naar Georgia nog in de strikken van werkheiligheid gevangen. Zij hadden geen zicht op de genade en de zin van het Evangelie bleef voor hen een verborgenheid. Het mystieke denken beheerste hun theologie en prediking. De zin van de leer van de Reformatie verstonden zij niet. Zij volgden meer de leidraad van een man als Thomas á Kempis, dan van Luther en andere Hervormers. Wel hadden zij bij hun ontmoeting met Moraviërs op de heenreis kennis gemaakt met andere gezichtspunten, maar toch bleef de 'clue' van de genadeleer voor hen een mysterie. Zij verstonden niet dat geen enkele activiteit van de mens in het stuk van de rechtvaardiging in aanmerking komt. Zij begrepen niet dat het geloof niet anders inhoudt dan het werken te staken en alleen te vertrouwen op het volbrachte kruiswerk van de Middelaar.

In Londen ontstond wat verwarring door een sektarische groep, die hoog opgaf van visioenen en profetieën. Zij stonden bekend als de 'Franse profeten' en waren afstammelingen van Hugenoten, die vanwege de herroeping van het Edict van Nantes in 1685 hun land waren ontvlucht. De meest extremen onder hen waren de Camisards, die in de Cevennen een commune van geestdrijvers vormden. De Wesley's kwamen met deze groep in contact en maakten kennis met hun zogenaamde mystieke ervaringen, die zij op een wat occulte manier wisten te uiten. Zo vielen sommigen op de grond, terwijl zij 'kakelden als een kalkoen'. Charles Wesley schrok van deze in zijn ogen satanische verschijnselen, die gepaard gingen met het opzeggen van Bijbelteksten. Hij kromp ineen, toen hij een vrouw hoorde bidden en 'besluiten met een afschuwelijke, helse lach (...)'. Deze vormen van onbijbelse mystiek verafschuwden de Wesley's. Zij begrepen goed dat alleen de Schrift de toetsnorm is van alle geestelijke ervaringen.

Al vervielen de Wesley's niet in dergelijke excessen, toch bleek dat zij meer stonden naar gevoel dan naar geloof. Zij misten het inzicht in de verhouding tussen beide zaken. Zij beschouwden het geloof als een subjectieve ervaring, een bijzondere gewaarwording, en niet als een aannemen van Christus, zoals Hij in het Evangelie wordt geopenbaard. Vandaar dat zij geen inzicht hadden in de reformatorische opvatting over de rechtvaardiging, die niet is gebaseerd op de ervaring, maar op het objectieve heil in Christus. Het viel voor hen niet mee om los te komen van hun mystieke invulling van het Woord van God. Hun innerlijke worstelingen om vrede met God te verkrijgen, waren tot nu toe op niets uitgelopen. Het was nu meer dan ooit nodig om een hechte basis te hebben, waarop hun geestelijk leven kon worden gestructureerd. Zolang zij deze grondslag misten, hadden zij geen 'power' om het werk van Whitefield voort te zetten.

De 'Moravians'

Ook in Londen kwamen de Wesley's in aanraking met de Moravische broeders. Zij ontmoetten Peter Miller, die door graaf Ludwig von Zinzendorf was voorbestemd om een Moravische kolonie in Georgia te stichten en op weg naar Amerika enkele maanden in Engeland doorbracht. Spoedig werd Böhler door James Hutton uitgenodigd om een gezelschap bij hem thuis te leiden. Hutton was de uitgever van de eerste preken van Whitefield. Ondanks taalproblemen wist Böhler op een bekwame wijze geestelijk onderwijs te geven. Hutton werd al spoedig voor hun leer ingewonnen. De Moraviërs kwamen in contact met een bestaand gezelschap aan de Fetter Lane. Velen die door middel van de prediking van Whitefield tot verandering waren gekomen, bezochten dit

gezelschap, dat als Tetter Lane Society' naam maakte. Overigens was een aantal godsdienstige gezelschappen al jarenlang in Londen te vinden, maar door het geestelijke verval hadden zij een kwijnend leven geleid. De opwekking onder leiding van Whitefield en de Wesley's blies de 'Sociëties' echter nieuw leven in. Ook welgestelden bezochten de samenkomsten. Onder hen was Selina, de gravin van Huntingdon, die later zo'n belangrijke rol zou gaan spelen in de voortgang van de Methodistische beweging.

Vanwege de invloed van Böhler werd de Fetter Lane Society steeds meer een Moravisch gezelschap. Zinzendorf, die vanuit Berthelsdorf in Saksen leiding gaf aan deze randkerkelijke groepering, was met de aartsbisschop van Canterbury overeengekomen dat de Moravische gemeenschap in Engeland en in de Amerikaanse koloniën deel zou uitmaken van de Staatskerk. Hij wilde geen apart kerkverband stichten, maar beoogde niets anders dan de doorwerking van het opwekkingswerk, dat in de Moravische gemeenschap in Berthelsdorf in Pruisen was begonnen. In dit dorpje bij de grens van Saksen en Bohemen stichtte hij in 1722 onder de naam van Herrnhut, vanuit verstrooide Boheemse Moraviërs en andere christenen, samen met Christian David een gemeenschap van gelovigen. Zinzendorf had piëtistische achtergronden, die hij in het Halle van August Hermann Francke had opgedaan, en als zodanig was hij goed op de hoogte van de Lutherse genadeleer en de Augsburgse Belijdenis. Toch miste hij bij de Piëtisten de geloofsvreugde; hij vond hen te wettisch en de wijze waarop zij de bekeringsweg beschreven te systematisch. Geen wonder dat bij de Herrnhutters de geloofszekerheid veel nadruk kreeg. Als reactie op het verkrampde dogmatische en scholastieke denken van veel Lutherse, wilde Zinzendorf zichzelf en zijn volgelingen ontdoen van elke vorm van confessionele binding. Hij wilde alleen de Bijbel als richtsnoer erkennen. Wel gaf hij ruimte voor mystieke invloeden, die zijn Luthers getinte genadeleer mede vorm gaven. Het verzoeningswerk van Christus werd het centrale thema, dat echter door de zogenaamde 'wondenervaring' mystiek werd ingekleurd. De lichamelijke tekenen van het lijden van de Zaligmaker werden op een overdreven en oneerbiedige manier in het middelpunt van prediking en meditatie geplaatst. Door veel ruimte te geven aan de ervaring, en kritiek te leveren op sommige standaarddogma's, dreigde een zekere wildgroei te ontstaan in de leer. Toen Zinzendorf deze excessen waarnam, wilde hij verdere ontsporingen indammen. Hij wist de bakens op tijd te verzetten door de geloofsbelijdenis van de oude Boheemse Moraviërs uit de vergetelheid te ontrukken en hieruit geestelijke leiding te ontleen.

Afgezien van de schaduwkanten van de wat subjectivistische ideeën van Zinzendorf, beleefde zijn 'groep' een geestelijke opwekking die een enorme uitstraling had naar veel Europese landen. Deze paste geheel in de positieve ontwikkelingen binnen het protestantisme. We noemen in dit verband de opwekkingen in Silezië, Zwitserland en Salzburg, die voornamelijk vanuit de piëtistische impulsen van Francke en Spener in de eeuw daarvoor werden geactiveerd. De Herrnhutters speelden hierop in, en gaven een oecumenische impuls aan het geestelijke reveal dat in verschillende Europese landen de strijd aanbod tegen het opkomende rationalisme.

Geestelijke doorbraak bij de Wesley's

De contacten met de Herrnhutters of Moravische broeders bleven voor de Wesley's niet ongezegd. Zij werden door hun frisse gedachten op een ander spoor gezet. Tijdens de periode van de 'Holy Club' in Oxford waren zij, behalve door mystieke schrijvers, beïnvloed door een man als August Hermann Francke en stonden diens 'Conventicles' model voor hun samenkomsten. Ook werden zij geboeid door allerlei vormen van barmhartigheidswerk die in Halle tot bloei gekomen waren. Maar ondanks de charitatieve doelstellingen van de Piëtisten uit Halle stond hun introversie een geestelijke doorbraak in een vorm van een algemeen 'revival' in de weg. Bij Zinzendorf, die Francke en zijn zwakke kanten goed had onderkend, was het heil van de massa van meer belang dan het staan naar

persoonlijke heilszekerheid. Het gemeenschappelijke gebed vanuit een volledige geloofsovergave aan de Heiland was voor hen hèt middel om het opwekkingsvuur aan te wakkeren.

In navolging van Herrnhut werden ook in Londen gebedsdiensten gehouden. Het Methodistisch gezelschap veranderde, vooral door toedoen van James Hutton, binnen korte tijd in een Moravische kring. Evenals in Berthelsdorf in Saksen, vonden in de Fetter Lane Society regelmatig 'Love Feasts' plaats, waarbij de broederband werd verstevigd en het gebed om een opwekking een vast patroon vormde. Deze samenkomsten maakten veel indruk op de Wesley's. Zij werden goed gewaar wat er aan hun geestelijk leven haperde. Hoe konden zij, zonder van hun heil verzekerd te zijn, bidden om een opwekking?

Na hun terugkeer uit Amerika had John Wesley zich vast voorgenomen niet te rusten, voordat hij de ware vrede voor zijn onvaste gemoed gevonden had. Het licht ging geleidelijk in zijn ziel op. 115hler zocht hem van zijn mistrouwen af te brengen. Hij gaf aan, dat hij teveel steunde op zijn eigen godsdienst en hierover te veel redeneerde. 'Mijn broeder! Mijn broeder!' zo riep hij uit, 'die filosofie van u moet worden uitgewist!' Whler probeerde de beide broers in aanraking te brengen met de Bijbelse leer van het geloof en bespeurde dat zij meer bezig waren met hun pogingen om te geloven, dan dat zij hun anker in de vaste bodem van het middelaarswerk van Christus buiten hen uitwierpen. Hij legde hen uit, dat het geloof niets anders is dan 'het ontvangen van Christus in de volheid van Zijn Persoon en in de volledigheid van Zijn zaligend werk.'

Charles begon, evenals zijn vriend William Holland, de 'Galatenbrief' van Luther te lezen. Holland kwam tot de volle doorbraak, weldra gevolgd door Charles zelf. En John kwam tot de geloofservaring op 24 mei 1738, tijdens een bezoek aan het gezelschap in de Aldersgate Street in Londen. Onder het lezen van het voorwoord van Luthers beroemde boek, leerde hij alleen op Christus te vertrouwen. 'Ik voelde mijn hart vreemd verwarmd. Ik voelde dat ik in Christus vertrouwde, Christus alleen tot mijn zaligheid, en een verzekering werd mij gegeven dat Hij mijn zonden had weggenomen (...)' Het heldere licht van Gods genade ging nu in zijn ziel op.

De contacten met de Herrnhutters werden na deze geloofsdorbraak bij de beide broers nog intensiever. In juni bezochten zij hun 'bakermat', Berthelsdorf in Duitsland bij de grens met Bohemen. De wijze waarop deze broeders met elkaar omgingen sprak hen erg aan. Ook de prediking die zij daar hoorden, had hun instemming. Een verslag van een preek van Christian David kreeg een plaats in de 'Journals' van John Wesley. Diens indringende woorden raken het hart van het Evangelie, zoals: 'Het woord der verzoening dat de apostelen predikten, als het fundament van alles wat zij geleerd hadden, was dat wij met God verzoend worden, niet door onze eigen werken, niet door onze eigen gerechtigheid, maar geheel en alleen door het bloed van Christus. Maar, zult u zeggen, moet ik niet treuren over mijn zonden? Moet ik mij niet voor God vernederen? Is dit niet rechtvaardig en gegrond? Moet ik dit niet eerst doen, voordat ik kan verwachten dat God met mij verzoend wordt? Ik antwoord, dit is recht en gegrond. U moet voor God vernederd worden. U moet een verbroken en verslagen hart hebben. Maar, bedenk wel, dit is niet uw werk (...)' David toonde aan dat alleen de Heilige Geest boetvaardigheid in het hart werkt. Dit is echter geen voorwaarde om tot Christus te komen en om gerechtvaardigd te worden. Alleen het geloof rechtvaardigt, zonder enige voorafgaande geschiktheid in aanmerking te nemen. Hier vinden we de Lutherse leer ten voeten uit. En deze leer dronken de Wesley's in als water. Zij vonden bij de Moravians voedsel voor hun ziel en voor de opbouw van hun geloofsleven, hoewel er ook sprake was van enige schaduwkanten. Het conflict tussen geloof en gevoel werd grotendeels opgeheven, maar bleef toch in hun denken

voortwoekeren, waardoor zij niet tot dezelfde bevrijdende theologie doorbraken, zoals bij een man als Whitefield wel het geval was.

De eigen koers van de Wesley's

De invloed van de Moravische broeders drukte een onuitwisbaar stempel op het verdere leven en de theologie van de Wesley's. Toch bleven zij met nog veel vraagtekens zitten. Dit kwam mede, omdat de voluit Lutherse geloofsbeschouwing bij de Herrnhutters ontbrak. Eensdeels leerden zij het geloof als enige instrument tot rechtvaardiging, maar aan de andere kant maakten zij van het geloof een mystieke ervaring. Zij waren wat verward over de aard van het geloof en de relatie daarvan met de heilszekerheid. Voor hen was de zekerheid een aparte ervaring, zoals ook bij de Wesley's het geval was. De Moraviërs waren erg emotioneel en mystiek gericht. Dit laatste stuitte de Wesley's op den duur tegen de borst, waardoor zij van hen vervreemdden en voor een eigen koers kozen.

Het probleem bij John en Charles Wesley bleef, dat zij de verhouding van geloof, ervaring en zekerheid niet in het juiste licht konden plaatsen. Vooral de eerste werd na zijn ervaring in Aldersgate Street, die hij als het punt van zijn bekering aanmerkte, weer gekweld door onzekerheid en begon aan zijn staat te twijfelen. Kennelijk wisten Böhler en de zijnen hier geen raad mee, omdat hun godsdienst, ondanks mystieke accenten toch gekenmerkt werd door een blijmoedige geloofszekerheid en een sterke betrokkenheid op het verzoeningswerk van Christus. Zij hoedden zich voor een vervallen in introversie en isolement, maar richtten zich vooral op de uitbreiding van Gods Koninkrijk. De knagende twijfel was voor de Wesley's een grote verhindering om zich ten volle te geven aan de Evangelieverkondiging. Toch gingen zij na verloop van tijd een eigen weg, vooral in de leer van de heiliging. De nadruk op de rechtvaardiging vervaagde door stellige ideeën over een heilig leven, die ontaardden in een krampachtig streven naar volmaaktheid. Het activisme begon weer te herleven, hoewel de persoon van Christus en de kennis van Zijn genade het middelpunt bleef vormen van hun theologie. De gloed van de liefde van Christus beheerste hun godsdienstig streven en ook de leer van de rechtvaardiging bleef een niet verwaarloosd onderdeel van hun leer.

Hun vriend George Whitefield trok echter verder door. Hij bleef vasthouden aan de reformatorische geloofsleer en had eigenlijk afstand genomen van de mystieke invloeden van de 'Holy Club', die ten dele bij de Wesley's waren overgebleven. De beide richtingen, die veel gemeenschappelijks hadden, gingen het verloop van de Methodistische beweging in Engeland en daarbuiten bepalen. Beide richtingen liepen, ondanks de verschillen, aanvankelijk parallel, totdat een breuk de wegen deed scheiden. De koers die Whitefield volgde, bleek op den duur toch het meest effectief te zijn. Hij wist het juiste evenwicht te bewaren en behoeftte zijn aanhang voor excessen.

4. Onder de open hemel

Sympathie en antipathie

Whitefield werd, na zijn terugkeer uit Amerika, in Londen op grootse wijze onthaald. Velen verlangden hem opnieuw te horen preken. Tijdens zijn afwezigheid had men kennis kunnen maken met andere vrienden van de 'Holy Club'. De hernieuwde ontmoetingen met de Wesley's en met anderen waren bemoedigend, zeker toen hij hoorde van hun geestelijke ontwikkeling en de vrucht die zij op hun prediking mochten oogsten. Hij had geplant, de Wesley's hadden nat gemaakt, maar God had de wasdom gegeven. De honger naar het Woord bleef intens. Whitefield genoot nog steeds de bescherming van de hoge geestelijkheid, hoewel de plaatselijke parochies hem steeds meer gingen tegenwerken. Op 10 december 1738, twee dagen na zijn aankomst in Londen, schreef hij: 'Vijf kerken hebben mij nu geweerd en sommigen van de geestelijkheid zouden mij, indien mogelijk, van deze kusten hebben verwijderd.' Gelukkig waren niet alle kerkgebouwen voor hem gesloten. Hij preekte de eerste dagen in de St. Helen's, de kerk van Broughton, en in de parochiekerk van Islington, waar Stonehouse 'vicar' was. De samenkomsten van het gezelschap in de Fetter Lane waren hem tot groot nut. Hij verheugde zich vooral in de vurige gebeden en aandoenlijke liederen van de Moraviërs en andere geestverwanten.

Wat was de oorzaak van de tegenwerking die hij van de geestelijkheid van de Engelse kerk ondervond? Hij was toch immers in januari 1739 in Oxford tot priester gewijd, zodat hij het recht had om in de kerken voor te gaan? Bij sommigen van hen was de vijandschap ontstaan in een hetze, vooral na de verschijning van de eerste uitgave van zijn Journals', die een verslag bevat van bekering en roeping tot het ambt. De reacties hierop waren niet al te verheffend. Men beschuldigde hem van het propageren van nieuwe ideeën, in strijd met de gangbare leer van de Kerk van Engeland. Gelukkig kon Whitefield zich beroepen op de 39 Artikelen van de kerk, waar hij van harte achter stond. Wel verwierp hij de stelling, die vanaf de Reformatie in de sacramentsleer was ingedrongen, dat de doop de wedergeboorte van het kind bevestigt.

Deze leer van 'Baptismal Regeneration' had in zijn ogen mede de dorheid in kerkelijke geledingen veroorzaakt en de noodzaak van de wedergeboorte monddood gemaakt. Juist zijn kritiek op deze doopbeschouwing zette bij velen kwaad bloed. Hij wist op een waardige wijze met de kritiek om te gaan en toonde zijn zelfverloochenend leven op een onnavolgbare en voor sommigen beschamende wijze.

Het warme onthaal dat vele duizenden hem in Londen en op andere plaatsen gaven, was voor hem bemoedigend. Toch bleef hij zich afvragen of zijn plaats in Engeland was. Hij liep nog steeds met de gedachte om naar Amerika te gaan. Hoewel zijn reis teleurstellend was verlopen, dacht hij vaak aan de situatie in Georgia. Hij sprak met kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders over zijn plannen om in deze kolonie een weeshuis te stichten en kon niet nalaten om overal waar hij sprak, voor dit doel te collecteren. Ook bezocht hij enkele vergaderingen van de 'Trustees' van Georgia, om op de hoogte te blijven van de verdere ontwikkelingen. Hij was nog maar net teruggekeerd van zijn reis, of zij benoemden hem zelfs tot predikant van Savannah. De liefde tot dit arme gebied aan de oostkust van het grote werelddeel werd door zijn toedoen bij velen aangewakkerd. De hoop dat hij binnen afzienbare tijd een tweede reis zou ondernemen, vervaagde niet.

Was het eerste optreden van Whitefield in Engeland meer een solo-optreden geweest, nu wist hij zich omringd door verschillenden die dezelfde idealen voorstonden. Dit waren mannen met een bewogen hart, die zich het lot van de kerk en van het volk zeer aantrokken. De noodzaak van een opwekking werd meer dan ooit gevoeld. Het bleef niet alleen bij een verlangen; de daadkracht ontbrak niet, hoewel deze niet werd aangewakkerd

door een verkeerd activisme. Het was zichtbaar dat de Heilige Geest krachtig werkte in hen die leiding gaven aan een nieuw reveil.

Op preekrondeis

De winter van 1738/39 was nog niet voorbij, toen Whitefield zich opmaakte voor een rondreis naar verschillende plaatsen. In Oxford ontving hij uit de handen van bisschop Benson zijn priesterwijding, waardoor zijn positie als predikant binnen de Engelse kerk werd vergroot. Het feit dat hij nog geen vaste parochie diende, versterkte hem in de mening dat zijn werk niet aan één plaats gebonden was. Hij voelde zich als rondreizend Evangelist als een vis in het water. De Geest ondersteunde hem bovenmate in de prediking en in het gebed. Wat was het verblijdend voor hem om zijn diepe verlangen vervuld te zien. Velen werden door zijn preken in het hart gegrepen, Hij moest denken aan de woorden: 'En de kracht van de Heere was aanwezig om hen te genezen', waaraan hij toevoegt: 'En inderdaad, ik geloof dat velen in het hart getroffen werden en gingen gevoelen dat zij zondaren zijn. O, dat de gehele wereld dit mocht kennen en gevoelen!'

Nieuwjaarsdag 1739 luidde een nieuwe periode in. De Fetter Lane Society kan vergeleken worden met de gemeente van Antiochië, waarvandaan eenmaal de zendingswerkers werden uitgezonden en waar zij in het gebed werden opgedragen. Op de avond van deze dag was er een gebruikelijk 'Love Feast' in de Fetter Lane, waar zestig broeders aanwezig waren. 'Ongeveer om drie uur in de morgen', zo verhaalt Wesley, 'toen wij gedurig in gebed waren, kwam de kracht van God machtig op ons, in zover velen het uitroepen vanwege een buitengewone vreugde en velen daarbij op de grond vielen.' De gehele vergadering eindigde in een loflied aan de Allerhoogste: 'Wij prijzen U, o God, wij erkennen U als de Heere.' De gemeenschap onderling was diep. 'Soms werden gehele nachten in het gebed doorgebracht. Vaak werden we met nieuwe wijn vervuld, en vaak werden we overweldigd door de Goddelijke tegenwoordigheid (...)' Geen wonder dat Whitefield zich gedragen wist door de gebeden, als we lezen hoe de achterban in Londen de smekingen tot God voor een opwekking deed vermenigvuldigen.

Wat was de inhoud van zijn prediking?

De leer van de wedergeboorte raakte door zijn nieuwe inzichten over de rechtvaardiging niet op de achtergrond. Het was de tweezijdigheid van het Goddelijk werk, eensdeels in de volkomen toerekening van de gerechtigheid van Christus en anderzijds in de voortdurende vernieuwing van het hart door de Heilige Geest, die het centrum vormde van zijn prediking. Wel kreeg hij meer licht in de betekenis van de Geest als Goddelijk Persoon. Zijn eigen bevinding, dat de Heilige Geest in de harten van de gelovigen inwoont, vond hij in het Woord bevestigd. In zijn Journals' komen we in het vervolg aantekeningen tegen, zoals: 'Ik werd vervuld met de Heilige Geest. O, dat allen die de belofte van de Vader ontkennen, deze aldus voor zichzelf mogen ontvangen'. Whitefield ontdekte steeds meer dat de Geest gewillig is om stromen in de ziel te doen vloeien. Juist het ontvangen van de Geest in het hart is een teken van de wedergeboorte. Een preek over de 'Kenmerken van het ontvangen van de Heilige Geest' toont aan dat zijn kennis van de veelzijdigheid van het werk van Gods Geest was toegenomen. Deze kennis gaf zijn preken nog meer 'life', leven en kracht, dan voorheen het geval was. Hij hoedde zich echter voor de verraderlijke poelen van geestdrijverij. In het Woord der belofte vond hij kracht om door de zalving van de Goddelijke Geest uit deze schat 'oude en nieuwe dingen' voort te brengen.

In de kracht van deze Geest reisde hij van stad tot stad en van dorp tot dorp. In Oxford vond hij volle kerken. Hier ontmoette hij opnieuw de bisschop van Gloucester die hem vriendelijk ontving. In Londen had hij een gesprek met een opposant, een geestelijke van de Engelse kerk, die vooral bezwaar had tegen de 'particuliere gezelschappen' die overall als paddenstoelen uit de grond oprezen. Deze beriep zich op de Engelse liturgische

reglementen, die ongelezen gebeden verboden. Whitefield wees hem erop dat hier geen sprake was van een openbare eredienst, maar slechts van samenkomsten tot opbouw van het geloofsleven.

Openluchtprediking

De tegenstand tegen de Methodisten begon steeds meer toe te nemen. Nieuwe vrienden versterkten echter Whitefields positie. Vooral William Seward, die tot de welgestelden behoorde, was hem tot grote steun en vergezelde hem op zijn reizen. Hij ontmoette ook een lekenpreker uit Wales, Howell Harris, van wie wij later meer zullen horen. Harris werd niet in de kerken toegelaten, omdat hij de ordening miste; vandaar dat hij het open veld koos als zijn arbeidsterrein en daar overal met veel vuur het Woord verkondigde.

Sommigen probeerden Whitefield met list tegen te werken. Zo verzon de predikant van de St. Margaret's in Westminster een strik om hem te vangen. Hij kreeg een uitnodiging om in deze kerk voor te gaan, maar vond de predikant-bank vergrendeld. Toen hij vernam dat een ander zou preken, wilde hij het gebouw verlaten, maar zijn vrienden hielden hem tegen. Hij had immers toestemming van de 'Trustees'. Opeens kwam een man met een roede in de hand binnen, die hij voor de koster aanzag. Nu beklom hij de kansel en 'preekte met groter kracht dan ik de gehele dag daarvoor gedaan had.' In de pers werd aandacht besteed aan dit voorval. De predikant deed voorkomen, alsof Whitefield zich had ingedrongen en de eigenlijke voorganger had weggewerkt, om zo gelegenheid te hebben de kerk te gebruiken. Hij wilde hiermee aantonen dat de beweegredenen van de Methodisten verre van christelijk waren en voortkwamen uit een zucht naar macht in de kerk. Zij gaven voor alleen het Evangelie te preken, maar hun oogmerken waren geheel anders. Whitefield was bedroefd toen hij dit vertekend verslag las en verdedigde zich op een waardige wijze.

Zijn preektoer onderging door dit alles geen vertraging. Hij sprak in Salisbury, Bath en vooral in Bristol. In de laatste stad logeerde hij doorgaans bij zijn zuster Elisabeth. Haar huis werd een ontmoetingsplaats voor vele gelovigen en anderen die met geestelijke problemen tot Whitefield kwamen en hem om raad vroegen. In Bristol zat niet alles mee. De Chancellor van de stad probeerde hem de toegang tot de kerken te weigeren. De bisschop beschermde hem echter en gaf hem voor zover hij kon alle mogelijke medewerking. Het preken in de gevangenis van Newgate werd hem niet langer mogelijk gemaakt. Toch kon niemand bewerken dat het gestrooide zaad in deze eeuwenoude stad verstikte. Al deden verschillende kerkgebouwen de deuren voor hem dicht, dan nog had hij in de 'Sociëties' de gelegenheid om van zijn Meester te getuigen. Velen dromden voor de huizen waar de samenkomsten werden gehouden, om woorden van de geliefde Methodist te kunnen opvangen. In de Nicholas Street sprak hij voor een grote menigte, die hem in alle hoeken en op traptreden in een huis opwachtte. 'Ik legde hun het negende hoofdstuk van het Johannes-Evangelie uit en vermaande hen om de arme bedelaar na te volgen en het aangezicht van een mens niet te vrezen.' De Heere was op een bijzondere wijze in het midden. 'Het behaagde God om mij met een onuitsprekelijke vreugde en kracht te vervullen.' Hoe meer tegenstand Whitefield kreeg, hoe meer bevestigingen hij kreeg dat de Heere met hem was.

De mijnwerkers van Kingswood

Nu steeds meer kerken de deuren voor hem dicht deden en zijn aanhang toenam, zocht hij andere wegen om het volk toch te kunnen bereiken. Onvermoeibaar ging hij zijn weg. Eind februari 1739 voelde hij zich erg ziek, maar dit weerhield hem niet om in de omgeving van Bristol het Evangelie uit te dragen. Hij koos de open lucht als zijn werkterrein en sprak op 23 februari vanaf een heuvel in Kingswood, de 'Hanham Court', voor vijfduizend mensen. 'De zon scheen erg helder en het volk stond op zo'n indrukwekkende manier rondom de heuvel, en dat in een diepe stilte, wat mij met heilige verwondering vervulde.' Kingswood

was een mijndistrict bij Bristol, waar veel mijnwerkers in een grote onwetendheid en armoede woonden. Er was geen kerk voor hen gebouwd en scholen voor hun kinderen ontbraken. Een zekere Morgan had zich het lot van deze arme bevolking aangetrokken en Whitefield op het idee gebracht om ook iets voor hen te doen. Zijn eerste preek onder de mijnwerkers had hij op 17 februari gehouden. Zijn tekstkeus uit de Bergrede riep kennelijk associaties op met de heuvel die hij als 'preekstoel' gebruikte.

Bij de tweede en derde keer dat hij onder de mijnbevolking sprak, was de toeloop aanzienlijk groter dan de eerste keer. Zo'n twintigduizend hoorders hingen aan zijn lippen. Er waren velen die nog nooit een stap in de kerk hadden gezet. Het was aandoenlijk om aan te zien, hoe bij velen de tranen over de wangen liepen. Whitefield schreef: 'Omdat zij geen gerechtigheid van zichzelf hadden om afstand van te doen, waren zij blij om van een Jezus te horen, Die een vriend was van tollenaars en gekomen was, niet om te roepen rechtvaardigen maar zondaars tot bekering. De eerste tekenen dat zij waren aangedaan, waren de witte strepen op hun gezicht, veroorzaakt door de tranen die over hun zwarte wangen liepen, omdat zij net uit de kolenmijn gekomen waren. Honderden en nog eens honderden werden onder een diepe overtuiging gebracht, die (zoals het verdere verloop heeft bewezen) eindigde in een grondige bekering. De verandering was zichtbaar voor allen, hoewel velen dit aan andere dingen toeschreven dan aan Gods vinger.' De Heere was hem nabij en hij wist nu uit ondervinding wat het woord van de Zaligmaker betekende: 'Stromen van levend water zullen uit uw buik vloeien.' De heldere hemel boven me, het gezicht op de aangrenzende velden, met het gezicht van de vele duizenden en nog eens duizenden, sommigen in koetsen, sommigen gezeten op paarden, sommigen in de bomen, aangedaan en tezamen gedrenkt in tranen, waaraan de plechtigheid van de ingaande avond werd toegevoegd, werd mij bijna te veel en nam mij geheel in beslag.'

De tegenwerking van de Chancellor van Bristol weerhield hem niet om met het preken door te gaan. Zo sprak hij op 25 februari voor een 'toegestroomde menigte in Newgate' en vandaar ging hij naar Brislington, een dorpje vlakbij de stad. Eerst las hij gebeden in de kerk, maar omdat de belangstelling zo groot was, ging hij op het kerkhof verder. Op dezelfde dag sprak hij weer voor het mijnwerkersvolk in Kingswood. 'De bomen en heggen waren vol.' Het was een waagstuk om onder deze ruwe mensen te werken. Zij waren overal toe in staat en waren, zeker in het begin, niet van zins om zich door deze jonge Methodist te laten leren. Maar de honger naar het Woord overwon de tegenstand. Zij dronken het levende Woord in als water en de uitwerking bleef niet uit. Tienduizend mensen waren samengestroomd om hem te horen. 'Alles hield stil toen ik begon; de zon scheen helder en God stelde mij in staat om een uur lang met grote kracht en zo luid te preken, dat allen, naar mij verteld werd, mij konden horen'. 'Het vuur is in het land ontstoken en ik weet dat alle duivels in de hel dit niet kunnen uitblussen.'

Niet alleen de armen en verworpenen van de maatschappij hoorden hem. Ook velen onder de adel waren erg op hem gesteld en probeerden hem op alle mogelijke manieren te steunen. Toch voelde hij zich het meest in zijn element onder het arme volk. Hij voelde de nood van de zielen en was ook begaan met hun maatschappelijke omstandigheden. In Bath preekte hij voor vijfduizend hoorders, 'hoog en laag, rijk en arm.' Onder hen waren vele spotters, die bij zijn verschijning begonnen te lachen. Maar voordat hij zijn gebed beëindigd had, was alles stil. De aandacht nam steeds meer toe en het Woord kon zijn kracht doen. 'Velen mogen dan even spotten', zo merkt hij op, 'maar er is iets in deze dwaasheid van de prediking die het meest hardnekkige gemoed doet buigen of breken. "Is niet Mijn Woord als een vuur", zegt de Heere, "en als een hamer die de rots in stukken vermorzelt"?'

In Bristol was de volgende maand de 'Bowling Green', kaatsbaan, zijn werkterrein. Hier sprak hij voor een vijfduizendkoppige menigte. Een goede gelegenheid om voor de arme wezen in Georgia te collecteren! Hij kon de komende dagen niet scheiden van de stad, waar hij zo vaak Gods gunst had mogen ervaren. De roepstem van de mijnwerkers kwam weer tot hem. Op 30 maart sprak hij bij de 'Coal-Pit Heath' in Kingswood. Hij waarschuwde voor allerlei vormen van werelds vermaak, die hij hier waarnam. 'In de Naam van Jezus Christus' riep hij hen op, om zulke 'leugenachtige ijdelheden' te verlaten. Het Woord deed kracht, ook in uitwendige reformatie. De gevolgen bleven niet uit. Whitefield was zich goed bewust dat alleen een innerlijke vernieuwing een blijvende uitwerking heeft op de zeden van het volk. Enkele weken later legde hij de eerste steen voor een schoolgebouw in het mijndistrict. Evangelisatie zonder oog voor de sociale nood, was in zijn ogen een 'farce'. In dit opzicht kon hij zich beroepen op zijn grote Zender.

Na een kort uitstapje naar Wales, bezocht hij zijn geboortestad Gloucester. Op 10 april bezocht hij drie Sociëties en preekte hij in de St. Michael's kerk. De volgende dag bleek dezelfde kerk voor hem gesloten te zijn, 'vanwege de grootte van zijn samenkomsten.' Ook hier kwam de tegenstand opzetten. Whitefield week uit naar de Booth Hall, waar hij voor duizenden sprak, en naar een veld dat grensde aan de 'Bell Inn', zijn geboortehuis, waarin zijn broer woonde. Daarna ging hij naar de kerk in Stonehouse die de toegestroomde menigte maar voor een derde deel kon bevatten. Het was goed om hier te zijn. 'Later kwamen velen van Gods kinderen naar mij toe en zij verheugden zich dat de vrije genade voor hen gepreikt was. Zij vertelden mij dat dit voedsel was voor hun ziel (...).' Hij kreeg toestemming van de bisschop om in de kerk St. Mary de Crypt een Quaker te dopen, 'die overtuigd was van de noodzakelijkheid om zowel uit water als door de Geest geboren te worden.' De 'Gloucester Journal' berichtte dat 'grote kracht zijn prediking vergezelde.' 'Grote menigten werden versterkt in hun christelijk geloof en zijn buitengewoon bedroefd bij zijn vertrek.'

In Londen onder de open hemel

Vanuit Gloucester ging hij weer richting Londen. In Oxford hoorde hij dat Charles Kinchin, één van de leden van de 'Holy Club', de kerk van Engeland had verlaten. Hij was aanwezig geweest tijdens het 'Love Feast' bij de Fetter Lane Society op nieuwjaarsdag van dit jaar. Zijn breuk met de gevestigde kerk betekende voor de Methodist een grote schok. Whitefield probeerde hem tot andere gedachten te brengen. Hij schreef hem een ontroerende brief, waarin hij memoreerde 'wat voor een verwarring' zijn afscheiding van de kerk zou veroorzaken. 'O, mijn lieve broeder, ik ben in barensood over je. Nimmer was ik meer geschokt dan toen ik van je beslissing hoorde.' Hij zag geen enkele reden om de kerk te verlaten, 'ondanks de behandeling die ik van de verdorven leden en predikanten moet ondervinden.' Het was des te meer nodig om in de kerk voor de waarheid te strijden. 'Ik kan je verzekeren dat het feit dat ik predikant ben van de Kerk van Engeland en de Artikelen preek, een middel in Gods hand is om zo velen naar mij toe te trekken.'

Zijn zoveelste bezoek aan de grote wereldstad aan de Theems zou niet zonder slag of stoot gaan. Eerst bezocht hij de vrienden in de Fetter Lane. De liefdeband werd aangehaald en gesterkt in het geloof ging hij naar zijn vriend George Stonehouse in Islington. Stonehouse was nu nog de enige predikant in Londen die bereid was zijn kansel aan Whitefield af te staan. Whitefield assisteerde bij de bediening van het Avondmaal en zou de volgende dag opnieuw voorgaan. Er kwam echter een kink in de kabel. Onder het gebed kwam de 'churchwarden', de kerkbewaarder, binnen, die hem vroeg om hem te tonen of hij volmacht had in de kerk te preken. Whitefield wees hem op het feit dat hij tot priester geordend was en een aanstelling had voor Georgia, dat onder de diocese van Londen ressorteerde. Om moeilijkheden te vermijden ging hij op het kerkhof verder met preken. Dit was de eerste

keer dat hij in Londen in de open lucht het Woord verkondigde. Hij schreef aan zijn vriend Harris in Gloucester: 'Vandaag dwong mijn Meester mij door Zijn voorzienigheid om op het kerkhof van Islington te preken. Morgen zal ik dat herhalen en op zondag ga ik naar Moorfields. Het Woord van God gaat voort en wordt verheerlijkt. De harten van het volk schenen geheel verbroken te zijn. God versterkt mij buitengewoon. Ik preek, tot ik geheel doornat ben van het zweet. Onnoemelijke zegeningen giet God over mij heen. O, dat ik een dankbaar hart had!'

Niet ver van het stadsgebied, waar de meesten van zijn aanhang woonden, de omgeving van de Fetter Lane en Aldersgate, was destijds een groot park, de Moorfields, te vinden. Hier bracht vooral het 'plebs' van de stad de vrije tijd door met worstelpartijen, knuppelen, hondengevechten en 'merry-andrew shows'. Vooral op zondagen zochten velen hier vertier. Op zondag 29 april preekte hij hier voor een grote menigte. Men had een tafel geplaatst om als preekstoel te dienen, maar het gepeupel had deze in stukken geslagen. Het was een gewaagde onderneming om hier het Evangelie te brengen. Velen hadden hem van tevoren gewaarschuwd en erop gewezen dat hij hier niet levend vandaan zou komen. Twee vrienden vergezelden hem, maar zij werden door de menigte teruggeduwd. Merkwaardigerwijs vormde een aantal uit het gepeupel een muur rondom hem om hem veilig naar de plaats te brengen, waar de kapotte tafel stond. Hij preekte met veel vrijmoedigheid voor de mensenmassa.

De aanvallen van Joseph Trapp

Whitefield was weer een ervaring rijker. Zo was het ook toen hij in de loop van de morgen van de bewuste zondag dat hij in Moorfields sprak, naar de Christ Church ging en daar een preek van Dr. Joseph Trapp hoorde. Deze trok heftig tegen hem en zijn vrienden van leer. Zijn tekst was: 'Zijt niet al te rechtvaardig (...)' Trapp was evenals Whitefield in Gloucester geboren en had ook in Oxford gestudeerd. Hij behoorde tot zijn voornaamste tegenstanders, die geen gelegenheid voorbij liet gaan om zijn ongenoegen tegen het werk van de Methodist te doen blijken. Trapp vond het onzinnig dat de Methodisten op straat en in het veld preekten. Hij trok een vergelijking met de Farizeeërs die op de hoeken van de straten baden om door de mensen gezien te worden. Ook de vele Sociëties waren hem een doorn in het oog en deze beschouwde hij als kerkjes in de kerk, of eigenlijk tegen de kerk. In een serie preken, die hij uitgaf, gebruikte hij krasse taal. Whitefield en zijn medestanders waren niet anders dan valse profeten, die de vrede binnen de kerk zochten te verstoren.

De kritiek van Trapp was vlijmscherp en vroeg om een reactie. In een preek over de 'bruiloft in Kana' noemde Whitefield Trapp een 'waardige geestelijke van de Kerk van Engeland', van wie hij deze aanval niet had verwacht. 'Helaas!', zo merkt Whitefield op, en daarbij doelt hij op de kerk, 'hoe is zij gevallen! Of in wat voor gevaar moet haar wankelende ark wel zijn, wanneer zulke onheilge hands zich uitstrekken om haar te ondersteunen! Wel mag ik geduldig verdragen dat ik voor een lasteraar word uitgemaakt en voor iemand die vreemde leringen verbreidt, als ik bedenk dat mijn dierbare Heere Jezus ook zo gelasterd werd, toen zij die voorgaven in Zijn Naam te preken, dit voorbeeld volgden om losbandigheid en buitensporigheid in bescherming te nemen.' Het moet worden gezegd dat Whitefield in zijn verdediging de grenzen van het toelaatbare wel eens overschreed. Soms sprak hij een hardvochtig oordeel uit over de geestelijke staat van zijn tegenstanders, wat hij moeilijk met zijn ambt als priester van de Kerk van Engeland in overeenstemming kon brengen. Ook hij moest leren om ondanks alle smaad en hoon, het voorbeeld van de zachtmoedigheid, waarin zijn grote Meester was voorgegaan, na te volgen.

Moorfields en Kennington Common

Behalve in Moorfields preekte hij ook in Kennington Common, een grote vlakte ten zuiden van de Theems, gelegen op enkele kilometers afstand van Islington. Deze plek werd gebruikt voor executies; er stonden galgen en ook een schavot. Hier ontmoetten mensen van het slechtste soort elkaar. Hoeren en zakkenrollers zochten hier slachtoffers. Drinkgelagen en vechtpartijen vonden hier plaats. Waren de bezoekers van Moorfields ruw, die van Kennington waren brutaal. Dertigduizend mensen waren nu samengekomen om Whitefield te horen. 'De wind was mij gunstig, om mijn stem tot de uiterste kant van mijn gehoor over te brengen', zo tekende hij aan. In alle rust had hij nu de gelegenheid om het Evangelie van het kruis te laten horen. 'Het Woord kwam met kracht. Het volk was erg aangedaan en toonde mij zijn genegenheid op vele manieren. Allen waren het ermee eens dat zoiets nog nooit eerder was gezien. O wat nodig is het dat al Gods volk zich verheugt en dankbaarheid toont! Ik hoop vandaag op deze wijze een goede inbreuk te hebben gedaan op het koninkrijk van de duivel.'

Op 6 mei 1739 preekte hij weer in Moorfields, nu voor 20.000 aandachtige luisteraars. 's Avonds sprak hij weer in Kennington, waarvan hij aantekende: 'Ik geloof dat er niet minder dan 50.000 mensen waren, bijna tachtig koetsen, benevens een groot aantal paarden. Er heerste een ontzettende stilte onder hen. God gaf mij veel verruiming in het hart. Ik sprak anderhalf uur achtereen en toen ik naar huis ging, werd ik vervuld met zo'n liefde, vrede en blijdschap, die ik niet kan uitspreken.' Een paar dagen later begon het op dezelfde plaats hard te regenen, toen hij daar aankwam. Enkele vrienden deden een gebed tot God, 'of het Hem wilde behagen om de regen te doen ophouden, wat onmiddellijk gebeurde.' De zon scheen over de grote menigte. 'Ik vertrouw dat de Zon der gerechtigheid opkwam over sommigen om hen onder Zijn vleugelen genezing te schenken.'

Overal waar Whitefield het Woord verkondigde, nam hij de gelegenheid waar om te collecteren voor het te bouwen weeshuis in Georgia. Amerika was nog steeds in zijn gedachten. De giften stroomden binnen en hij verlangde om het geld op de bestemde plaats te brengen. Zijn arbeidsveld was in zijn ogen groter dan het Britse eiland. Hij maakte voorbereidingen om opnieuw de grote reis te ondernemen. De velden in Londen en omgeving waren weliswaar wit om te oogsten, maar hetzelfde kon hij zeggen van de koloniën aan de andere kant van de oceaan. Regelmatig had hij contact met de Trustees van Georgia om over zijn reis en werk overleg te voeren.

Moorfields en Kennington Common waren de uitwijkplaatsen geworden voor het Evangelie. De deuren van de kerken in Londen bleken nu alle voor hem gesloten te zijn, maar de Heere had hem hier een geopende deur gegeven, die niemand kon dichtdoen. Behalve op deze plaatsen aan de rand van de stad, sprak hij in omliggende dorpen. Toen hij op een keer de grote scharen zag die naar hem toestroomden, riep hij uit: 'Gezegend zij God! Wij beginnen nu deze grote stad te omringen!'

Op 12 mei schreef hij: 'Velen kwamen deze morgen naar mij toe om mij te vertellen wat God voor hun zielen gedaan had door mijn prediking in de open lucht. 's Avonds preekte ik voor ongeveer 20.000 mensen in Kennington, zoals gewoonlijk. Het weer was steeds opmerkelijk goed terwijl ik de boodschap van mijn Meester uitsprak. Ik bood Christus aan allen aan, die Hem door het geloof aan hun harten konden toepassen. O, dat allen Hem konden omhelzen! De Heere maakte hen gewillig in de dag van Zijn heirkraacht!'

De Moravische Broeders

Regelmatig bezocht Whitefield de samenkomsten in de Fetter Lane. Inmiddels was dit gezelschap uitgegroeid tot een Moravische Broedergemeenschap. Zijn vriend James Hutton had hier een leidende rol. Op 18 mei 1739 tekende Whitefield aan, dat hij met 'verschillenden uit de Moravian Church had gegeten.' Hij kon niet nalaten om zijn

bewondering te uiten voor 'hun grote eenvoud en diepe bevinding van het innerlijke leven.' Als hij daar sprak werden zijn woorden met instemming begroet door het uitspreken van het 'Amen'. Deze gewoonte werd steeds meer door de Methodisten overgenomen. Er heerste een warme sfeer en soms een wat te grote emotionaliteit, die na verloop van tijd in excessen ontaardde. Allen waren betrokken bij de samenkomsten. Het gezongen lied nam een voorname plaats in. Ook bij samenkomsten aan huis werd veel gezongen. Zo lezen we in het dagboek van Charles Wesley dat zij 'de avond zingend en zich verheugend bij Mr. Delamotte doorbrachten.' Bij die gelegenheid sprak ook Whitefield en allen waren in tranen. Deze was op rondreis in Kent en bezocht daarbij Blendon, de woonplaats van Delamotte.

Vanuit Blendon schreef Whitefield op 12 juni een brief aan het gezelschap van de Fetter Lane. Hij uitte daarin zijn bezorgdheid over excessen in hun samenkomsten. De toenemende emotionaliteit van de Moraviërs begon sommige Methodisten wat tegen de borst te stuiten. Zij hadden alle achting voor hun Godsvreze, maar vonden hun samenkomsten wat minder belijnd en geordend als in het begin. Ook de Wesley's maakten zich zorgen over het verdere verloop van de Society. Charles kreeg een aanvaring met enkele leden, die prat gingen op hun profetische gaven. Toen hij wat kritiek op hen uitte, verklaarden zij dat hij aan de Satan was overgegeven. Het Woord, als openbaring van Gods getuigenis, raakte wat op de achtergrond ten behoeve van bepaalde gaven, die door sommigen werden gestimuleerd. Sommigen uitten op een hysterische manier hun profetieën, die veel weg hadden van de geestdrijverijen van de 'French Prophets'.

Whitefield schreef dat hij van een vrouw gehoord had dat zij deze profetieën in de vergadering had laten horen. 'Ik hoorde dat broeder N.N. (die ik in de ingewanden van Christus liefheb) haar goedkeurt.' Hij spoorde aan om de geesten te beproeven of zij uit God zijn, 'want de duivel is begonnen om Gods werk na te bootsen.' Hij verandert zich nu in een engel des lichts om nog krachtiger zijn doel te bereiken.' Whitefield was bang dat zij door waanideeën worden beheerst.

Eén van de broeders had geprofeteerd dat Christus spoedig zou wederkomen om Zijn duizendjarig rijk op aarde op te richten. Anderen gaven voor dat genezingen zouden plaatsvinden. 'Maar', zo merkte Whitefield op, 'wat voor behoefte hebben wij aan wonderen, zoals genezing van zieken, het geven van het gezicht aan blinden, wanneer wij zien dat iedere dag grotere wonderen door de kracht van Gods Woord worden verricht?' Het ging hem in de eerste plaats om de kracht van het Woord in zondaarsharten. Hij was bang dat door deze bijzondere verschijnselen de aandacht voor het wederbarende werk van Gods Geest werd afgeleid. Zonder de gaven te willen verachten, maande hij om voorzichtig te zijn. Discussies dreigden de liefdeband te verslappen. 'Heb geen vooroordelen tegen elkaar. Disputeer niet, maar heb elkaar lief; doe de oude zuurdesem onder u weg.'

De vermaningen van Whitefield bleken niet in staat om verdere ontsporingen van de Fetter Lane Society te voorkomen. Bezoeken van Zinzendorf en Spangenberg verstevigden de Moravische invloed nog meer en maakten deze kring tot een onderdeel van hun Broederschap. Ook op andere plaatsen stichtten de Herrnhutters gemeenten. De Wesley's konden op den duur niet langer met hen samenwerken. Zeker speelde hun eigen karakter in dit geval mede een rol, maar hun kritiek op de excessen onder de Broedergemeente was niet ongegrond. Onbijbelse mystiek verstoorde het evenwicht tussen verstand en hart. Tegen het einde van 1739 kwam een jonge Moravische prediker uit Duitsland, Philip Henry Molther, naar Londen. Om de luide uitroepen in de Society tegen te gaan, leerde hij een vorm van quiëtisme, dat de nadruk legde op het wachten op de Heilige Geest. De hoorders moesten geheel passief zijn in geestelijke zaken, totdat het geloof binnen in hen door de Geest tot werkzaamheid zou worden bewogen. Deze vorm van lijdelijkheid sprak

de Wesley's terecht niet aan. Toen Molther nog verder ging en kritiek uitte op het bijwonen van de diensten in de Anglicaanse kerk, was de maat vol. In juli 1740, toen Whitefield aanstalten maakte om naar Amerika te vertrekken, kwam het tot een climax. Bij een zondagavond 'Love Feast' in de Fetter Lane, namen de Wesley's met nog achttien of negentien volgelingen voorgoed afscheid van hen. De invloed van de Herrnhutters op de Methodistische beweging was ontegenzegglijk groot geweest, maar nu gingen zij toch in een eigen koers verder.

John Cennick

Onder de Moravische Broeders in Londen ontmoette Whitefield een jongeman van twintig jaar, John Cennick. Langs een diepe weg was hij tot geloofsdooftreuk gekomen. Hij woonde in Wiltshire, was evenals Whitefield verzot op toneel, maar werd op een weg geleid, waarop hij leerde wanhopig aan zichzelf en aan zijn eigen vrome werken. 'Ofschoon de zon helder scheen, en de dag vrolijk was, het bracht mij geen troost. Ik kwam in mijn huis bezwaard en mistroostig, en wilde bidden, maar kon niet. Mijn ellende was te groot en vermeerderde nacht en dag bovenmate (...).' De verschrikkingen in zijn geweten namen steeds meer toe en voerden hem in een toestand van uiterste hopeloosheid. In september 1737 kwam er uitkomst, toen tijdens een kerkdienst de woorden gelezen werden: 'Vele zijn de tegenspoeden van de rechtvaardige, maar uit die alle redt hem de Heere.' Christus openbaarde Zich toen aan zijn ziel in Zijn vergevende liefde. 'Mijn hart sprong op van blijdschap en mijn stervende ziel herleefde. Ik hoorde de stem van Jezus zeggen: "Ik ben uw heil".'

Met weinigen in zijn omgeving kon Cennick over zijn verandering spreken. Hij vroeg in het gebed om oprechte metgezellen in hetzelfde geloof, broeders in Christus die hem raad konden geven en hem begrepen. Hij kreeg de gedrukte eerste uitgave van de 'Journals' van Whitefield in handen, die hem erg aansprak. Toen hij hoorde dat Whitefield in Londen was, zocht hij net zo lang tot hij hem vond. 'Ik ontmoette mijn lieve broeder', zo schreef hij, 'viel hem om zijn nek en kustte hem. Onze gemeenschap was zoet en ik verbleef verschillende dagen bij hem.'

De band tussen Whitefield en Cennick werd diep. Er was sprake van wederzijds begrip en overeenstemming. Beiden hadden een intense liefde tot de Zaligmaker en een drang hun talenten in het Koninkrijk van God te gebruiken. De Methodist had werk voor hem en bood hem aan om op de pas gebouwde school in Kingswood les te geven aan de mijnwerkerskinderen. Maar toen hij in Bristol aankwam, zag hij dat de school nog niet was gestart. Hij bezocht hierop een samenkomst, waarbij de voorganger niet kwam opdagen. Men was zo vrij hem te vragen een stichtelijk woord te spreken, wat hij niet durfde af te wijzen. In navolging van Howell Harris in Wales en van anderen, begon hij overal te preken. Eén van de kenmerken van de Methodistische beweging was, dat mannen met gaven de gelegenheid kregen om deze in dienst van het Woord te gebruiken. Het was meer vanuit de grote geestelijke nood dat op deze wijze jongemannen zonder opleiding gingen preken. Het is niet vreemd dat deze ongewone praktijk aanleiding kon geven tot eigenzinnigheid en onbijbelse leringen.

Cennick was niet alleen met natuurlijke gaven bedeed, maar meer nog met geestelijke verlichting. Toen hij voor het eerst voor het mijnwerkersvolk moest preken, wist hij niet wat hij doen moest. 'Ik had geen kracht om te weigeren en hoewel ik van nature bevreesd was om voor gezelschap te spreken en dit nooit eerder gedaan had, werd ik zo in de geest gedrongen om voor dit volk te getuigen van de zaligheid van Jezus, dat ik op mijn knieën viel en de Heere smeekte om met mij in dit werk te willen zijn en wilde verhinderen dat Zijn Majesteit zou worden beledigd (...).' Toen kreeg hij grote vrijmoedigheid om zijn mond te openen en hij sprak met veel zalving van de Geest tot het volk.

Toen Whitefield hoorde, dat de jonge Cennick gepreikt had, was hij geschokt. Hij kon lekeprediking niet waarderen en was een groot voorstander van een goede opleiding, gevolgd door een kerkelijke ordening. Wel kon hij accepteren dat een man als Howell Harris hierop een uitzondering vormde, omdat deze zich tot drie keer voor de 'Holy Orders' had aangeboden en nul op rekest had gekregen. In de Fetter Lane Society gingen stemmen op om niet geordende mannen een recht te geven om te preken en de Sacramenten te bedienen. De Moraviërs gingen uit *van het ambt van alle gelovigen* en stimuleerden hen, die over genade en gaven beschikten, om hiervan in de bijeenkomsten gebruik te maken. Zowel Whitefield als Charles Wesley verzetten zich hiertegen. Maar Cennick was er ten volle van overtuigd dat de Heere hem voor het predikambt had bestemd.

Jaren later herinnerde hij zich de dag dat hij het Woord van God in het midden van de mijnwerkers van Kingswood mocht verkondigen. Hij schreef hierover: 'Op 14 juni 1739 kwam de last van de Heere op mij en tot op deze dag is de Heere overeenkomstig Zijn Woord een mond voor mij geweest en door Zijn overvloedige liefde heeft Hij mij bewaard voor alle twijfelingen en murmureringen door mijn geloof in het bloed van het Lam vast te maken (...).' Vanaf die tijd preekte hij bijna iedere dag. Zoals hij jarenlang de last van zijn ziel had moeten dragen, zo verheugde hij zich hierna in een bestendige vrede en werd hij vervuld met een heilig vuur om zielen voor Christus te winnen. Deze nam zijn roeping in liefde over en gaf hem gelegenheid om in de open lucht voor de vele hongerige zielen te spreken. Met Harris vormden zij een hecht trio, dat veel smaadheid moest verdragen, maar ook kon bogen op Gods gunst en goedkeuring in het vele werk dat zij in Zijn wijngaard mochten verrichten. En Whitefield was de laatste die hem hierin wilde hinderen.

Wesley preekt ook in de open lucht

Na enige schroom koos ook John Wesley de open hemel als zijn werkgebied. Met verbazing had hij gezien welke successen zijn vriend oogstte, vooral in Moorfields en onder de mijnwerkers van Kingswood. Whitefield had zoveel te doen, dat assistentie broodnodig was. Hij zocht een man die het werk in Bristol van hem kon overnemen. Hij hield nu zo'n dertig samenkomsten per week, soms voor menigten van 40 tot 50.000 zielen. Hij vroeg Wesley om 'te komen en nat te maken wat ik heb geplant.' Al in maart 1739 had hij een dringend verzoek gedaan om hem te helpen. 'Kom, ik smeeek je, kom vlug!', zo schreef hij vanuit Bristol. In die tijd was Wesley, veel meer dan zijn vriend, verbonden aan de Fetter Lane Society en deed hij niets zonder overleg. Whitefield wist zich niet gebonden aan de regels van de Moravische kerk, maar liet Wesley wel vrij als deze eerst toestemming van hen wilde hebben. Eigenlijk voelde Wesley zich nog niet rijp voor deze stap. Hij tobde nog veel over de zekerheid van zijn rechtvaardiging, waar zijn vriend geen last van had. Door twijfel gedreven schrijft hij: 'Ik weet zo zeker dat ik geen christen ben, als dat ik zeker weet dat Jezus is de Christus'. Zoals wij in het vorige hoofdstuk opmerkten wist hij de juiste balans tussen geloof en gevoel niet te vinden. Hij begeerde spoedig te sterven en had vaak last van gedachten van moedeloosheid. Het duurde tot juni, tot hij voor de aandrang van Whitefield zwichtte. Wat keek hij hoog tegen hem op. Zo riep hij uit, toen hij hem in de Bowling Green van Bristol hoorde: 'O, hoe is God met onze broeder Whitefield! Ik heb niemand als hij meegemaakt, nee ook niet in Herrnhut!'

Maar Whitefield had ook achting voor Wesley. Toen deze zijn eerste preken in de open lucht gehouden had, schreef hij: 'Ik ging naar bed, terwijl ik mij verheugde dat een nieuwe inbreuk was gemaakt op het rijk van Satan, nu Wesley mij volgt in de openluchtprediking, zowel in Londen als in Bristol. De Heere geve hem tienduizend keer meer succes dan Hij mij gegeven heeft!' Geen zweem van jaloezie of rivaliteit was te bekennen!

Het viel niet mee voor John Wesley om Whitefield na te volgen. Ook het volk van Bristol en Moorfields moest aan hem wennen. Hij was meer geschikt voor de collegezaal in Oxford, dan als rondreizend Evangelist. Zijn stem had veel minder volume dan die van

Whitefield en daar was het aantal toehoorders dan ook naar. Wel waren zij beiden diep bewogen met het lot van medezondaren. Ook Wesley's prediking kenmerkte zich door een diepe ernst. Het gewicht van de vele onbekeerde zielen was hem op het hart gebonden. Hij wist over de parochiegrenzen heen te kijken. Evenals Whitefield kon hij zeggen: 'Mijn gemeente is de wereld'.

Opbouw en uitbouw

'Er is verscheidenheid van gaven, maar het is één en dezelfde Geest (...).' Deze woorden van de apostel waren realiteit in het werk van Whitefield en Wesley. Zij hadden veel gemeenschappelijks, vooral als het ging om de noodzaak van een nieuw réveil in het Britse rijk en daarbuiten. Whitefields kracht was gelegen in hét Evangeliseren door middel van het gepredikte Woord. Wesley's gaven waren meer gericht op het begeleiden van zielen, die tot het geloof waren gekomen. Hij zocht vooral bij de Sociëties contact met zielen die met geestelijke problemen liepen en hierover raad vroegen. Dit paste ook geheel in zijn theologische ontwikkeling. Hij legde meer de nadruk op de heiliging dan op de rechtvaardiging. Het ging hem om de opwas in de genade van Christus. Vooral het punt van de heilszekerheid was van belang, want anders is de groei in de genade onmogelijk. Ook de organisatie van de gezelschappen ging hem ter harte. Hij had in Herrnhut gezien hoe één en ander toeging. Zo begon hij in Bristol de regels van de Fetter Lane in te voeren. De leiding moest niet door verkiezing, maar door het lot worden aangewezen. Ook toen hij zich van de Moravians had gedistantieerd, hield hij hun orde als voorbeeld voor de Methodistische Sociëties die overal in het land werden opgericht. Deze wilde hij slechts zien als gemeenschap van gelovigen, tot opbouw van het eigenlijke kerkelijke leven. Iedere vorm van afscheiding van de gevestigde kerken verafschuwde hij. Het was nodig dat het kerkelijk leven door middel van deze gezelschappen tot opbloei kwam.

Door zijn grote aandeel in de uitbouw van het Methodisme kreeg hij meer zelfvertrouwen. Wel bleef hij zelf met veel vragen zitten, die ook na zijn bijzondere ervaring in de Aldersgate Street niet waren beantwoord. Een nadeel van zijn optreden was zijn waardering voor emotionaliteit. Zijn prediking werd hierdoor veel sterker getekend dan bij Whitefield. Hierbij kwam, dat hij zijn hoorders eerder tot emoties aanzette dan tot geloof. De diepste oorzaak hiervan was weer het vertekende beeld dat hij had van de verhouding van geloof en gevoel. Hij miste de juiste onderscheiding van de geesten. Niet iedere vorm van godsdienstige emotie spruit voort uit oprechte bedoelingen. Ook de Satan is in staat om op gevoelens in te werken, die haaks staan op de vrije genade van God. Whitefields prediking was meer indringend dan emotioneel. Hij riep op tot zelfonderzoek en zocht zowel wet als Evangelie op het gemoed van zijn hoorders te drukken. Het ging hem om een levende relatie met God in Christus. Vandaar dat hij ook de kenmerken van een nabijkomend werk van Gods Geest aangaf, om voor zelfbedrog te behoeden.

Raad aan zielen

Whitefield werd voor velen het middel tot bekering. Zijn kracht lag voornamelijk in de Evangelieverkondiging, als werkterrein van de Heilige Geest. Het was voor hem ondoenlijk om naast zijn drukke 'preekreizen' veel aandacht te schenken aan de nazorg. Toch zijn gevallen bekend van personen, die onder zijn prediking werden getroffen en hem om raad kwamen vragen. Zo onderhield hij een briefwisseling over zielevragen met een jongeman, Joseph Periam. Deze las zijn bekende preek over de wedergeboorte, die een onuitwisbare indruk op hem maakte. Zijn vader en vrienden verklaarden hem voor gek, vooral nadat hij veertien dagen lang had gevast en al zijn kleren en geld aan de armen gegeven had. Zij brachten hem naar een krankzinnigeninrichting in Londen. Hier kreeg hij een mensonwaardige behandeling. Toen Whitefield hem bezocht, kwam hij in een koude kamer, 'zonder ramen, waaronder een vochtige kelder was.' Vanuit de nood van zijn ziel en

de erbarmelijke omstandigheden, had hij de Methodist geschreven, die al dadelijk constateerde dat 'hij in een perfecte gezondheid, zowel naar lichaam als naar geest', verkeerde. Ook bemerkte hij dat hij overtuigd was van zijn zondig bestaan voor God en onderwijs nodig had over de weg der verlossing door Christus.

Op 7 mei 1739 schreef Whitefield de jongeman, als antwoord op een lange brief, onder andere de volgende woorden: 'De weg tot de zaligheid is door Jezus Christus, Die de Weg, de Waarheid en het Leven is. De weg tot Christus is door het geloof.' Maar dit geloof, als het een zaligmakend geloof is, zal door de liefde werken. Kom dan, tot Jezus Christus als een arme zondaar en Hij zal van je een rijke heilige maken.' Het zat bij Joseph vast op misvattingen over de bekering. Hij had gelezen dat een 'diepe verbrokenheid' nodig is, die hij bij zichzelf miste. Was het nodig dat hij dit moest ervaren, daar hij niet 'gewillig in enige bekende zonde' leefde en 'vast geloofde in het Evangelie van Jezus Christus?' Had hij desondanks een recht op de 'voorrechten van de dood en opstanding van Christus (...)?' De raad die Whitefield hem gaf, sprak hem erg aan. Christus was hem dierbaar geworden en het was zijn begeerte om uit Hem te leven. 'O hoe ervaar ik dagelijks de liefde van Christus voor mij, die zo vuil, laag en onwaardig ben!' zo schreef Periam hem terug. Het kostte Whitefield en Seward moeite om hem uit het tehuis te krijgen, wat uiteindelijk toch gelukte.

Een andere bekeerling was Joseph Humphreys, een theologisch student aan de Academie van de Independents in Londen. Hij kende Christus niet en suste zich in slaap met ideeën over verdraagzaamheid. Hij hoorde Whitefield in mei 1739 in Kennington Common. 'Ik hield van hem', zo schreef hij, 'omdat hij zo ontroerend arme, schuldige zondaren nodigde om door het geloof tot Christus te komen'. Getroffen door zijn indringend appèl, zocht hij contact met de methodistenprediker. Hij gebruikte de maaltijd met hem, Howell Harris en anderen, nadat hij hem opnieuw voor een grote menigte had horen preken. De plaats was voor hem 'een hemel op aarde'. Toen hij enige tijd later op de academie was, en een Psalm zong, had hij 'zulk een smaak van de stervensliefde van Christus, zoals hij nooit tevoren gehad had'. De contacten met Whitefield en andere Methodisten spraken hem meer aan dan die met de Dissenters. Hij sloot zich bij hun gelederen aan en werd een vurig rondreizend Evangelist.

Reputatie

Het oordeel van de 'Dissenters' over Whitefield was niet onverdeeld gunstig. Meermalen had hij hun voormannen Dr. Doddridge en Dr. Watts ontmoet, maar toen beiden hem gingen beluisteren, waren zij toch wat teleurgesteld. Zij hadden meer van hem verwacht en vonden hem eigenlijk te emotioneel. Zeker, zij waardeerden hem als een vurig verkondiger van de klassieke thema's van zonde en van genade, maar zij misten de Bijbelse structuur. Vooral Watts sprak hem eerlijk hierop aan: 'Ik zei hem vele dingen', zo schreef deze op 15 augustus 1739 in een brief aan een vriend, 'om hem te waarschuwen voor het gevaar van zelfbedrog van zielen onder de prediking en om hem te bewaren voor de onregelmatigheden en onvoorzichtigheden, waartoe de jeugd en de ijver hem konden doen leiden.'

Ten opzichte van de goed onderbouwde preken van de rechtzinnige 'Dissenters', waren de voordrachten van Whitefield en van de Wesley's wat mager. De Independents en sommige Presbyterians bouwden voort op de uitlegkundige, praktische preektrant van de Puritans. Behalve exegetisch waren zij dogmatisch meer belijnd. Maar al miste Whitefield dan de juiste academische structuur in zijn preken, hij overtrof de 'Dissenters' wel in vuur en geloofskracht. Waren de meeste gemeenten onder de nazaten van de Puriteinen vervallen in de leer of zeker in geestelijk gehalte, Whitefield wist door de kracht van de Geest nieuw

leven te blazen in de dorre beenderen van het kerkvolk en van hen die buitenkerkelijk leefden.

De reputatie van Whitefield was over het algemeen goed. De kritiek op zijn optreden was soms terecht, maar de waardering van velen overtrof alle tegenwerking en vijandschap, vooral van de kant van zijn eigen kerk. Ook in het buitenland genoot hij steeds meer bekendheid. We zullen zien dat Amerika opnieuw een beroep op hem kon doen en dat ook Schotland niet tevergeefs bij hem aanklopte. In mei 1739 ontving hij uit het noorden van het Britse eiland een brief van de bekende 'Mr. Ralph Erskine, een openluchtprediker van de Schotse kerk, een edele dienstknecht van de Heere Jezus Christus.' Ook Schotland zou hij meermalen bezoeken. Op deze wijze werd zijn arbeidsveld uitgebreid, *zodat hij de wereld met recht tot zijn 'akker' mocht rekenen.*

5. De 'Methodist' onder de Methodisten

De tweede reis naar Amerika in zicht

Whitefield bereidde zich voor op zijn tweede reis naar Amerika. Het weeshuis in Georgia bleef het ideaal dat hij voor ogen had. Zijn steeds groter wordende aanhang liet hem node gaan. Het duurde, evenals bij de vorige reis, wel enige tijd voordat de ankers konden worden gelicht. Deze tijd besteedde hij door met des te meer ijver te preken. Het leek wel of zijn afscheid definitief zou zijn en dat maakte het volk onrustig. In de maanden juni tot augustus 1739 sprak hij op een groot aantal plaatsen. Regelmatig verscheen hij in Londen, reisde naar Kent, waar hij meermalen in het huis van Delamotte verbleef, gevolgd door Gloucester, Bristol, Bath en de graafschappen Wiltshire en Essex. Het leek erop dat het sein van vertrek elk moment kon worden gegeven, maar toch duurde het nog tien weken, voordat hij kon afvaren.

Moorfields en Kennington Common bleven de plaatsen waar hij de meeste toeloop had. Hier bereikte hij grote menigten die vanuit Londen en de voorsteden naar hem kwamen luisteren. Maar er waren ook uitzonderingen. In Blackheath in Kent sprak hij ook in de open lucht, 'waar een bijna net zo grote vergadering was als op de laatste zondag in Kennington.' Ik denk', zo merkt hij verder op, 'dat ik nooit eerder zo'n verruiming had dan sinds ik buiten preek. Mijn preek duurde bijna twee uur en het volk smolt zo weg en huilde zo luid, dat zij mijn stem bijna overstemden. Ik kon niet anders dan uitschreeuwen: "Kom, gij Farizeeërs, kom en zie hoe de Heere Jezus voortgaat in de kracht van Zijn overwinning." Zo sprak hij ook in Gravesend, Bexley en Blendon met veel vrijmoedigheid. Eind juni keerde hij weer terug naar Londen, waarna hij per koets naar zijn geboortestad ging. In Bristol merkte hij dat de Heere het werk van John Wesley zegende. Deze was hem tot grote steun. Zij spraken samen over de voortgang van het werk van God. Met instemming werd Whitefield door de burgers begroet en luide 'Amens' werden gehoord als hij hen toesprak. Met een gerust hart kon hij dit gebied aan zijn vriend overlaten. De oppositie van de kant van de kerken en de overheid nam toe, maar gelukkig werden de openluchtsamenkomsten niet verstoord.

Sommige kerkelijke leiders, die aanvankelijk sympathie hadden voor de Methodisten, keerden zich nu van hen af. De bisschop van Gloucester schreef Whitefield dat hij alleen mocht voorgaan in de parochie, waaraan hij op een wettige wijze was verbonden. De kritiek op zijn optreden nam steeds meer toe. De preken van Dr. Trapp en van Dr. Stebbing waren vernietigend. Zij betekenden een directe aanval op de boodschap die Whitefield bracht. Vooral de wijze waarop de Methodisten over de wedergeboorte spraken, als 'de gevoelige genade', was hen een doorn in het oog. Maar Whitefield was resoluut in zijn antwoord en wond er geen doekjes om: 'Hij (Dr. Stebbing) verstaat hetzelfde als de Joden Christus verstonden, die, toen onze Heere sprak over het geven van dat Brood, Dat uit de hemel was nedergedaald, zeiden: "Hoe kan deze man ons Zijn vlees te eten geven?" Ik weet niet of wij het woord 'gevoelig' gebruiken, toen wij over de werkingen van de Geest van God spraken, maar als wij dat deden, bedoelen we niet dat Gods Geest Zich aan onze zintuigen openbaart, maar dat het door de zielen mag worden opgemerkt, zoals iedere gevoelige indruk niet aan het lichaam voorbij gaat.' Hij wees de beschuldigingen van geestdrijverij van de hand en beriep zich op het Woord van God.

Op 13 juli 1739 preekte hij om zeven uur in de morgen zijn 'afscheidspreek' in Bristol voor een 'wenend en diep aangedaan gehoor.' Hierna reed hij naar Cirencester, Abington en Basingstoke. In de laatste plaats verbood de burgemeester hem het preken, maar Whitefield was niet bang. Hij wilde weten op grond van welke wet de burgemeester de samenkomsten kon verbieden. Diens argumenten waren niet al te overtuigend. Wat moest Whitefield nu

doen? Het bericht ging dat de dienst door de trommel zou worden verstoord. In de herberg bad hij en zong het gezelschap een Psalm, waarna hij vertrok. Maar buiten Basingstoke gekomen, keerde hij om en ging terug. 'Ik kon niet verdragen', zo merkt hij op, 'om zoveel zielen, voor wie Christus gestorven was, te zien, gereed om voor eeuwig om te komen (...).' Hij dacht aan zijn vriend Howell Harris, die als hij geweigerd werd om ergens te spreken, toch een getuigenis naliet 'tegenover zulke leugenachtige ijdelheden'. Hij klom op een podium, dat voor een worstelwedstrijd was gereed gemaakt, en begon het volk toe te spreken. Zo maakte hij zich vrij van de zielen van deze stad. Toen hij op het podium stond, sloeg iemand hem met zijn knuppel, maar dit deerde hem niet. Whitefield voelde aan dat het de duivel was, die het werk van God zocht te verstoren. Maar hij was niet bevreesd, omdat hij geheel overtuigd was van de overwinning van de opgestane Heiland. Daarom durfde hij het duel met de machten van de duisternis aan. 'In de kracht van mijn Meester, zal ik nu tegen zijn listen ingaan en een offensief beginnen tegen Satan en al zijn legers. Kom ik om, dan kom ik om, maar ik zal het getuigenis hebben van een goed geweten en vrij zijn van het bloed van alle mensen.' In deze overtuiging verliet hij Basingstoke.

Whitefield kon niet nalaten om Londen opnieuw aan te doen. De kerk van zijn vaderen wilde hij ondanks alles niet loslaten. Hij bleef een trouwe zoon van de Staatskerk. Zo gebruikte hij het Avondmaal in de St. Paul's kathedraal. Op die dag sprak hij 's avonds weer in Kennington voor zo'n 30.000 hoorders. Bij die gelegenheid collecteerde hij voor de mijnwerkers van Kingswood. 'God gaf mij grote kracht en nooit eerder opende ik mijn mond zo vrij tegen de lettergeleerde geestelijken van de Kerk van Engeland.' Het bedroefde hem dat deze kerk zo in verval was. Hij hoopte op een opleving onder de predikanten. 'Ik wenste van harte dat al Gods knechten profeten waren. Ik wenste dat de Kerk van Engeland de vreugde van de gehele aarde mocht worden.' Hij onderkende dat dit nog maar een verlangen was, want alleen Gods kracht was in staat om de kerk, die wegzonk 'in een roomse onwetendheid en verfijnd deïsme' voor een ondergang te behoeden.

Voordat hij de reis naar de andere kant van de Atlantische Oceaan begon, sprak hij een afscheidswoord in Kennington Common. Hij koos het afscheid van Paulus van de ouderlingen van Efeze als uitgangspunt. Toen hij in zijn Journals' hiervan verslag deed, kon hij niet nalaten om met een woord van vermaning aan het adres van zijn medebroeders in de bediening te besluiten. Het waren zij 'die God had opgewekt om in de heggen en steggen, in de lanen en straten te gaan, om arme zondaars te dwingen om in te gaan. U ziet, mijn lieve broeders, wat voor grote dingen de Heere reeds gedaan heeft'. 'O mijn broeders, heb medelijden met de kerk van onze dierbare Heere, die Hij met Zijn eigen bloed heeft gekocht'. Met deze wens op de lippen, toevertrouwd aan het papier, wilde hij afscheid nemen. Het was hem tot diepe smart als hij de vele 'schapen die geen herder hebben' zo zag rond dwalen. Gods werk was niet van hem afhankelijk. Al zou hij in Amerika sterven, dan nog waren er vele broeders in het geloof die zijn werk in Engeland konden voortzetten.

Whitefield, de 'Methodist'

Voordat wij Whitefield verder volgen op reis naar Amerika, staan we stil bij het verloop van het Methodisme in het thuisland. Hierbij behandelen wij het ontstaan van de twee 'vleugels', de Calvinistische en de Arminiaanse. Vervolgens geven wij een beeld van de inhoud van de prediking van Whitefield. De Methodistische beweging is in de eerste plaats een Engelse aangelegenheid, zodat het goed is om het verloop hiervan duidelijk in kaart te brengen.

We hebben gezien hoe Whitefield zich als eerste openlucht-Evangelist ontwikkelde en de eigenlijke toon van de nieuwe beweging aangaf. Hij verrichtte baanbrekend werk in de uitbreiding van de opwekking. Zijn arbeidsveld was weliswaar ruimer dan die van het

koninkrijk van Engeland, maar de inzet die hij hier gaf, kreeg een enorme uitstraling. Hij was de verbindingsschakel van diverse plaatselijke opwekkingen, die over het hele land zichtbaar werden. Opwekkingen, die niet hun wortels hadden in de Methodistische beweging, maar die toch goed aansloten op het werk van Whitefield en later van de Wesley's. Vooral Whitefield kreeg een netwerk van contacten met predikanten van de Engelse kerk en was hun tot grote steun op de vaak eenzame posten waar zij werkten. Het opwekkingswerk breidde zich zodoende als een web uit over het gehele land.

Zoals iedere grote in Gods koninkrijk, kende Whitefield zijn sterke en zwakke kanten. Niets menselijks was hem vreemd. Vanwege zijn grote populariteit stond hij open voor hoogmoed. Gelukkig gaf de Heere hem zoveel genade om te voorkomen dat zijn van nature trotse hart de boventoon zou voeren. Ook moest hij zich hoeden voor het jeugdig vuur dat in zijn binnenste brandde en een uitweg zocht. Zeker, hij voelde zich gedreven door de liefde van Christus, maar evenals bij Petrus kon hij zich op een impulsieve en onbedaarde manier uiten. Hij moest leren zich wat te temmen en zijn woorden te wikken en te wegen. Vooral nu velen hem zo kritisch volgden, moest hij op zijn hoede zijn. Het gewone volk was meer geneigd om hem als kuddedieren te volgen, zodat hij van die kant weinig kritiek kon verwachten. Maar van de zijde van de kerkelijke leiders en predikanten kon hij anders verwachten. Hun kritiek was vaak niet terecht, maar toch kon hij hier zijn winst mee doen. Zij moest dienen om hem te corrigeren en tot een gezonde zelfkritiek te brengen. Niets is meer funest voor een predikant dan lofprijzingen. Het was ook voor hem nodig om zich steeds opnieuw een spiegel voor te houden, of hij handelde en wandelde naar het voorbeeld dat Christus Zijn kinderen heeft nagelaten.

Gelukkig zag Whitefield soms in dat zijn houding en gedrag tegenover andersdenkenden niet altijd even tactisch was. Zo schreef hij eerlijk over zijn eigen fouten: 'Helaas! helaas! In hoeveel dingen heb ik geoordeeld en verkeerd gehandeld. Ik ben te onbezonnen en haastig geweest in het geven van een oordeel, zowel van plaatsen als van personen. Omdat ik veel houd van het Bijbelse taalgebruik, heb ik vaak een stijl gebruikt die te apostolisch is. Ik ben te scherp in mijn ijver geweest. Een vreemd vuur was hiermee gemengd en ik vind dat ik te vaak gesproken en geschreven heb in mijn eigen geest, wanneer ik dacht te schrijven en te spreken door de ondersteuning van de Geest van God.' Hierbij doelde hij vooral op zijn houding tegenover andersdenkenden, voordat hij weer naar Amerika ging. Het was voor hem nieuw dat zovelen zich tegen zijn doelstellingen verzetten. Eigenlijk was hij te naïef bezig, toen de ongezouten kritiek op hem af kwam. Al wist hij vanuit het Woord dat de vijandschap tegen het werk van Christus niet nieuw is, toch hoopte hij dat zijn drijfveren allen zouden aanspreken. Zijn verlangen was gericht op het heil van het volk en hij wenste dat al zijn collega's deze zelfde begeerte hadden en tot uitdrukking brachten. Het was voor hem dan ook een grote teleurstelling dat zovelen zich van hem afkeerden.

Kritiek van de bisschop van Londen

Soms was Whitefield erg hard in zijn oordeel. We zagen hoe hij reageerde op de kritiek van Dr. Trapp. Bij anderen was hij nog scherper. Hij schroomde niet hun geestelijke staat aan te tasten, waarmee hij over de schreef ging. Duidelijk sprak hij over onbekeerd leraarschap. Het was terecht dat hij op grond van Gods Woord een ongeheiligd predikambt afwees. Maar het was niet juist om voor de ogen van het gewone volk te fulmineren tegen hen, die in zijn ogen geen genade bezaten. Whitefields fout was, dat hij de ambten niet in waarde hield. Hij moest leren alle collega's te accepteren en bij kritiek op de uitoefening van hun taak de normale kerkelijke weg te bewandelen.

Het was voor hem een bittere pil, toen niet alleen de bisschop van Gloucester hem tot de orde riep, maar ook Edmund Gibson, de bisschop van Londen, hem onder handen nam.

Gibson stelde een pastorale brief op, die hij tot alle parochianen binnen zijn diocese richtte. Gibson was een man van grote geleerdheid, die zich kenmerkte door een grote mate van levenswijsheid. Als zestigjarige bisschop kon hij bogen op een jarenlange ervaring binnen de Kerk van Engeland en het is dan ook geen wonder dat hij het nodig vond om de vierentwintigjarige Whitefield de les te lezen. Zonder zijn naam te noemen, schreef hij net voor diens vertrek naar Georgia een aantal kritische punten aan zijn adres.

Als eerste noemt hij 'een recht op buitengewone gemeenschap met God en meer dan gewone verzekeringen van speciale tegenwoordigheid daarvan.' Dan het voorgeven van de geest van profetie en het spreken door 'Goddelijke inspiratie'. Bij de andere punten van kritiek gaat het ook over het bijzondere, het apostolische dat de bisschop tegen de borst stuit. In zijn ogen wordt hiermee de grens van de Bijbelse ambten overschreden. Hij is bang dat het exclusieve gaat overheersen, ten koste van de kerkelijke autoriteit.

Het viel voor Whitefield niet mee om net voor zijn reis deze pastorale brief, die op 1 augustus 1739 was gedateerd, te lezen. Het bleek dat de bisschop gebruik gemaakt had van zijn Journals. Nu gaven deze niet de sterkste kanten van zijn karakter weer. Op een strikt eerlijke manier beschrijft hij daarin hoe de Heere hem bekeerd had en tot de dienst van het Woord had afgezonderd. Toch toont hij hierbij zijn naïviteit door teveel in zijn innerlijke leven te laten kijken. Het was beter geweest dat hij de te intieme gedeelten uit zijn Journals had weggelaten, wat bij volgende drukken wel is gebeurd. Ook beschrijft hij te ontactisch zijn kritiek op de kerkelijke stand. Teveel komt zijn onbezonnenheid en impulsiviteit daarin naar voren.

Aan de andere kant laat hij zich niet leiden door verpakkingen van de waarheid, die naar de menselijke godsdienst toe scherp is. Vooral in de prediking van Christus en van de apostelen vindt hij voorbeelden van een eerlijke boodschap en aantasting van de 'werken van het vlees'. Hij vindt zichzelf in goed gezelschap, zeker als hij gebruik maakt van dezelfde terminologie. Whitefield heeft er een afschuw van om het zwaard van de Geest te omfloersen door het 'vlees' te sparen. Dat deed zijn Zender niet en dat deed ook Paulus niet. Hij spreekt dan ook niet uit de hoogte, als hij de misstanden in zijn dagen aanwijst, maar uit een diepe bewogenheid. Alles in zijn optreden wordt ten diepste getekend door een zeldzaam charisma. Omdat men in de eeuw van Verlichting en verdraagzaamheid een ander woordgebruik gewoon is geworden, vindt zijn manier van uitdrukken bij velen geen genade. Ten diepste komt dit, omdat de wortels van verval door Whitefield worden blootgelegd.

Toch moest hij na verloop van tijd tot de conclusie komen, dat hij soms de zaken wat anders had moeten verwoorden. De 'oprechtheid van de duiven en de voorzichtigheid van de slangen' moeten immers samen gaan. Dit betekende voor hem een leerschool, die hij bij het ouder worden moest volgen. Het jeugdig vuur was een gloed die zich soms te haastig verspreidde en dat op ongelegen momenten. Het was nodig om een woord op zijn tijd te spreken, vandaar dat hij wel eens tijd en gelegenheid moest afwachten om te reageren op de vele pamfletten die vooral in het jaar 1739 tegen hem gericht waren.

Nog voordat Whitefield de loopplank van het schip betrad, dat hem naar de 'nieuwe wereld' moest voeren, schreef hij een antwoord op de pastorale brief van Gibson. De kritiek van de bisschop was wel begrijpelijk, maar niet terecht. Whitefield pretendeerde niet de wijsheid alleen in pacht te hebben en over een apostolische zalving te beschikken. Het ging hem om de gewone gaven van de Heilige Geest, over de noodzaak van wedergeboorte en bekering. 'Mijn gedurige manier van preken is eerst om mijn voorstellingen door de Schrift te bewijzen en dan deze te illustreren door de 39 Artikelen en de "Verzamelingen" van de Kerk van Engeland.' Bedoelde hij met de laatste, de bekende 'Homilies', de preken uit de tijd van de Hervorming, die als leidraad moesten dienen voor een Bijbelse verkondiging?

Het is duidelijk dat hij zich geheel wilde conformeren aan de Schrift en aan het belijden van zijn kerk. Dit is de grondtoon van zijn antwoord op de kritiek van de bisschop en van anderen. Hij wilde niet bijzonder zijn, maar alleen als instrument dienen om het eenvoudige Woord aan een zo breed mogelijke doelgroep uit te dragen. Zijn openluchtprediking was als zodanig wel exclusief, maar de boodschap was niet anders dan de Bijbelse waarheid.

Whitefields subjectivisme

Ondanks de Schriftgetrouwheid, waardoor Whitefields prediking wordt gekenmerkt, was hij niet geheel vrij van een zeker subjectivisme. Overigens behoort deze trek tot het karakter van de Methodistische beweging. Dit komt vooral door de waardering voor het mystieke denken. Hoewel in mindere mate dan bij de Wesley's, loopt ook bij Whitefield een mystieke draad door zijn theologie. Zo lezen we in zijn Journal van 6 juni 1739 dat hij behalve het boek van Hall 'Christ Mystical' en preken van Ralph Erskine, ook de 'Sermons' van de Duitse mysticus en theosoof Jakob Whme met instemming had gelezen. Deze schoenmaker van Görlitz uit de zeventiende eeuw was niet een Luthers-Orthodoxe gelovige, maar een mystiek denker die duidelijk de grenzen van het Woord overschreed. Gelukkig staat het gezelschap van de gereformeerde mysticus, Joseph Hall, die de Dordtse synode bezocht, en van de Evangelische Calvinistische preken van Schotse Presbyterianen daar tegenover. Whitefield was duidelijk op zoek naar een harmonie van geloof en ervaring, die hij gelukkig in zijn preken ten toon spreidt. Hij hoedt zich voor excessen, maar toch is hij nooit aan een zeker subjectivisme ontkomen.

De ontsporingen in het Moravisch gezelschap aan de Fetter Lane in Londen zijn voor Whitefield een baken in zee. Mystiek mag in zijn ogen niet ontaarden in een ongezone emotionaliteit en geestdrijverij. Wel moet worden vastgesteld dat hij waarde hechtte aan indrukken die Schriftgedeelten op zijn gemoed kunnen veroorzaken, die hij soms als openbaringen van de hemel aanduidt. Zo leeft hij met het Woord, zelfs op zee. Toen hij bij een reis naar Amerika tijdens de stormachtige terugtocht in de buurt van Ierland was, moest hij steeds denken aan de woorden, die Lukas schreef over de schipbreuk van Paulus bij Malta: 'Doch wij moeten op een zeker eiland vervallen.' We moeten hierbij bedenken dat Whitefield een rijk bevindelijk leven kende. Hij wist van bijzondere bemoeienissen van de Heere af en dat ging niet buiten zijn gedachten- en gevoelsleven om. Vele malen gewaagt hij in zijn 'Journals' van de indrukken in zijn gemoed, verwekt door de bediening van de Heilige Geest. Hij spreekt soms van 'beloften die in mij vervuld zijn.' Doordat hij dergelijke ervaringen regelmatig kende, had hij wel eens de neiging om het steunen op de beloften van het Woord, ook al is het zonder het gevoel, te onderwaarderen. Ook bracht hij de wedergeboorte direct in verband met 'een gevoelige werking van de Geest van God', zonder hierbij te bedenken dat deze werkingen soms moeilijk kunnen worden opgemerkt en op een bedaarde en rustige wijze gestalte krijgen.

Ondanks de zwakke kanten van Whitefields geestelijke klimaat en gedachtewereld, waren zijn sterke kanten voluit in de meerderheid. Zijn subjectivistische accenten werden grotendeels gecompenseerd door zijn schriftgetrouwheid. Hij onderkende de gevaren van een grote emotionaliteit. In een preek benadrukt hij de noodzaak om van 'geestelijke trots' gezuiverd te worden. 'Om alle suggesties voor geestelijke hoogmoed te controleren, laten we dan bedenken dat wij Christus niet hebben aangegrepen, maar dat wij van Hem gegrepen zijn, dat wij niets hebben dat wij niet hebben ontvangen'. Het sieraad van Whitefields leven was ootmoed. De zelfkritiek hield hem nederig en behoedde hem voor de excessen, waarin John Wesley later verviel. Deze ootmoed ging gepaard met een 'katholieke geest'. Kerkmuren waren hem een doorn in het oog en betekenden een beknotting van het werk van Gods Geest.

Hij verlangde naar eenheid onder de gelovigen; vandaar dat hij zich doorgaans zo op een waardige wijze kon verdedigen. Ondanks zijn wat subjectivistische instelling schoot hij niet door naar 'het iets bijzonders willen zijn.' Het ging hem niet om zijn eigen reputatie, maar om de eenheid van de ware kerk en om de uitbreiding van het Koninkrijk van Christus.

Verloop van de Methodistische beweging

In het vorige hoofdstuk zagen wij hoe John Wesley in Bristol met preken in de open lucht begon. Op aandrang van Whitefield volgde diens broer Charles hem. Meer dan John, wist deze zijn gehoor te boeien. Charles werd de dichter van het Methodisme en zijn wat poëtische manier van voordracht gaf zijn preken wat extra's wat John miste. Wel was hij in het begin wat mensenschuw, zodat hij niet zonder strijd begon. Al gauw sprak hij voor duizendkoppige menigten, zoals in Moorfields. Charles Wesley was een geboren redenaar, die het volk wist te boeien. Deze gave was wel niet de hoofdzaak, maar kwam wel aangenaam over. Met een duidelijke stem liet hij zijn boodschap van zonde en van genade horen. Tijdens Whitefields afwezigheid was hij niet de minste onder de Methodisten die hem moesten vervangen, zoals zijn broer, Harris en Cennick.

Op het tijdstip dat Whitefield vertrok, was het werk van de opwekking behoorlijk uitgebreid. Met recht kon hij uitroepen: 'Dit is het werk van de Heere! Hem zij de glorie!' en 'God heeft Zichzelf een gewillig volk gemaakt in de dag van Zijn heirkracht!' Velen waren door het Woord gegrepen. Door de openluchtprediking konden vele duizenden worden bereikt. Het Evangeliewoord werd gezaaid en de vruchten werden gezien. Whitefield was hierbij ontegenzeggelijk de centrale figuur. Hij was nog maar vijfentwintig jaar oud, maar was, zoals de gravin van Hertford hem beoordeelde, het hoofd van 'onze nieuwe secce, die zichzelf "Methodisten" noemt.'

Het jaar 1739 was een kroonjaar voor hen. Door de toevloed van de bekeerden en de uitbreiding van het arbeidsveld, was het nodig om de beweging te consolideren. De banden met de Moravische broeders waren losser geworden. Nu moesten de Methodisten een eigen weg kiezen en een eigen koers volgen. Er moest meer structuur komen in hun werk, vooral als het ging over de verdeling van de 'preekterreinen'. Structurering was meer dan nodig, maar hoe moest men precies verder?

Whitefield was van mening dat de Methodistische beweging bij uitstek thuishoorde binnen de bedding van de Engelse kerk. Hij verafschuwde het idee om een nieuwe denominatie te stichten. Het Methodisme was een kerkelijke beweging, hoewel zij niet door de kerk werd gereguleerd, maar eerder werd tegengewerkt. Dat maakte de voortgang en koersbepaling wat moeilijk. Een kerkelijke beweging en toch vrij! Deze spanning zou zeker tot funeste gevolgen kunnen leiden, vandaar dat het nodig was om de zaak in goede banen te sturen. Whitefield was echter niet de man om aan de organisatiestructuur vorm en inhoud te geven; daar miste hij de capaciteiten voor. Hij was de man met het Evangelisatorische élan, de man van de werving, van de propaganda en niet de man om een nieuw gebouw op te trekken. De vele bekeerden hadden echter wel nazorg nodig; vele vragen moesten worden beantwoord. De herderlijke zorg vonden zij niet in de meeste kerkelijke parochies, maar zij verwachtten dat de Methodistische predikanten hun die ook zouden geven. Het fundament was wel gelegd, maar de stenen moesten nog worden ingemetseld en de muren worden opgetrokken!

Het nut van de 'Sociëties'

Het nadeel van elke opwekkingsbeweging is het individualistische karakter ervan. De persoonlijke bekeringen zijn talrijk en deze vinden niet plaats binnen de gewone kerkelijke kanalen. Er ontstaat een groep, die onzeker een eigen weg zoekt, maar al tastend dreigt te

vervallen tot een geïsoleerde en onbegrepen positie. Het is nodig dat de pas bekeerden houvast vinden door verder onderwijs. Hierbij gaat het niet alleen om de prediking, maar ook om persoonlijk contact en niet te vergeten om gemeenschap met andere gelovigen. Het is nodig om elkaar op te scherpen in de liefde. Vooral de Wesley's zagen duidelijk op welke verschillende niveaus de pas bekeerden balanceerden. Er waren overtuigden, zwak gelovigen en meer geoefenden. Misvattingen ontstonden over de geloofszekerheid en over de wijze van heiligmaking. De bestaande 'Sociëties' waren bij uitstek geschikt als 'kweekplaats' voor de gelovigen. Het was vanwege de toestroom nodig dat deze werden uitgebouwd. Hiervoor moesten mannen worden aangezocht die de gaven hadden om raad te geven. De 'Tetter Lane Society' in Londen was een voorbeeld hoe het moest en niet moest. Dit gezelschap was niet ontkomen aan de gevaren van emotionaliteit en dreigde steeds meer te verzinken in het drijfzand van geestdrijfverij.

John Wesley voelde zich geroepen om de 'Sociëties' verder structuur te geven. Met Whitefield had hij voor diens vertrek gesprekken over de aanpak. De eerste stap was om twee gezelschappen in Bristol, die van Nicholas en Baldwin Street tot één geheel samen te voegen. Het was nodig om een goede locatie te zoeken, waarin de gelovigen de ruimte hadden om bijeen te komen. Wesley liet een gebouw neerzetten, dat hij niet de naam van kerk gaf, maar dat van 'New Room'. Aanvankelijk functioneerde dit gebouw als 'hoofdkantoor' voor de Wesley's. Na korte tijd werd dit 'Methodistisch centrum' verplaatst naar 'The Foundery' vlakbij Moorfields in Londen. Vervolgens werd de nieuwe school onder de mijnwerkers van Kingswood in gebruik genomen, mede als middel tot Evangelisatie onder de bevolking. John Cennick werd de eerste onderwijzer, welke baan hij combineerde met het preken. De derde stap was de introductie van Wesley in de contreien van Gloucester. Hier moest het werk ook verder worden uitgebouwd. Zo richtten de Wesley's tijdens de afwezigheid van Whitefield alle aandacht op de organisatiestructuur van de Sociëties' en op andere, vooral liefdadigheidsdoelen.

De aanzet om de Sociëties te vormen of te herstructureren was volgens Dallimore het begin van het Methodisme als georganiseerde beweging. Wesley sprak overigens niet van Methodisten, maar van 'United Society'. Hiermee bedoelde hij de samenbundeling van de verschillende 'Sociëties' tot een hechte organisatie, eerst op plaatselijk niveau en na verloop van tijd meer streekgebonden. Toen hij ook bemoeienis kreeg met Gloucester, voerde hij daar hetzelfde beleid door. Zo wist Wesley een netwerk van Sociëties te vormen, waardoor hij een vooraanstaande plaats kreeg in de opbouw van de Methodistische beweging. Whitefield had baanbrekend werk verricht en Wesley bouwde hierop voort.

Gezien de nood waarmee vele door zonde overtuigde zielen hadden te worstelen, kregen de 'Sociëties' een andere invulling dan voorheen het geval was. De oorspronkelijke opzet was de opbouw van het geestelijke leven van de gelovigen en het verrichten van liefdadigheidswerk. Nu kwam daar de zielszorg bij van hen die nog niet tot zekerheid gekomen waren. Zo kwamen aan het einde van 1739, toen Whitefield weg was, in Londen ongeveer tien personen naar Wesley, 'die diep overtuigd schenen te zijn van zonde en ernstig verlangden naar verlossing.' Zij wilden', zo deelde Wesley tien jaar later op een conferentie mee, 'dat ik enige tijd met hen in gebed zou doorbrengen en hen raad zou geven hoe zij de komende toom konden ontvlieden (...).' Wesley sprak een dag af die hij speciaal aan hun problemen besteedde. In het vervolg hield hij op iedere donderdagavond aparte bijeenkomsten voor hen die met vragen over hun zieleheil liepen. Zo kregen de 'United Sociëties' vorm en inhoud. Enkele jaren later werden 900 van dergelijke gezelschappen overal in den lande gevonden en in 1743 groeide dit aantal tot 2.200. Eigenlijk was de Foundery in Londen de bakermat van de Sociëties die in de loop van de volgende jaren werden gesticht.

Naar het voorbeeld van de Tetter Lane Society' werden regels vastgesteld voor verschillende soorten samenkomsten. 'Ontwaakte zondaren' hadden ander onderwijs nodig dan bevestigde christenen. Degenen die de verlossing in Christus hadden leren kennen, kwamen in kleine groepen bij elkaar. Zij bespraken elkaars bevindingen en wezen elkaar ook op fouten en misvattingen. Zij mochten niet 'uit de school klappen' en niemand toelaten die Christus niet tot zijn deel had. In februari 1743 coördineerde Wesley al deze 'Sociëties' in het gehele land door reglementen vast te stellen. De titel van dit voorschriftenboek luidt: 'De natuur, het ontwerp en de algemene regels van de United Sociëties in Londen, Bristol, Kingswood en Newcastle-upon-Tyne.' Het ging hierbij meer over praktische bepalingen dan over de instemming met de belijdenis of met een bepaalde leer. Het leerstellige element was een zwak punt bij de Methodisten. Kennelijk was Wesley huiverig voor een zeker dogmatisme, hoewel hij zelf uitgesproken theologische opvattingen huldigde, die weldra op een wat arrogante manier naar voren zouden komen. Tot nog toe werd het subjectieve element in de geloofsopvatting van meer belang geacht, dan een systematische omschrijving van de geloofsleer.

Bij de toelating tot de gewone United Sociëties was men mild. Ondanks de nadruk op doorleefd geloof, werd met geen woord gerept over een model voor een bekeringsweg. Men keek meer naar de vrucht, de 'gedaante van godzaligheid' dan naar de innerlijke kant hiervan. Ook waren de gewone Sociëties niet alleen voor de gelovigen, want als men aangaf een zoeker te zijn, dan werd men al als lid aanvaard. Zoals gezegd, was geen enkele belijdenis een regel voor het geloof, ook niet de 39 Artikelen van de Kerk van Engeland; alleen het Woord van God was norm voor geloof en leven. Wesley merkt hierover op: 'Wij geloven dat het geschreven Woord van God de enige en genoegzame regel zowel van het christelijk geloof als van de praktijk is en hierin onderscheiden wij ons fundamenteel van de roomse kerk. Wij geloven dat Christus de enige, allerhoogste God is en hierin onderscheiden wij ons van de Socinianen en Arianen'. De wezenlijke geloofszaken dienen wel te worden erkend, maar niet meer en niet minder. Wat is in de ogen van Wesley een rechtgeaarde Methodist? Heel eenvoudig: 'Iemand bij wie "de liefde van God in het hart is uitgestort, door de Heilige Geest Die hem is gegeven"; iemand die "de Heere zijn God liefheeft met geheel zijn hart, met geheel zijn ziel, met geheel zijn gemoed en met alle krachten" (...).'

Het eigene van het Methodisme

Het Methodisme onderscheidde zich als vroomheidsbeweging en als opwekkingsbeweging. De aanwas vond voornamelijk plaats via de openluchtprediking. Zoals gezegd, kenmerkt deze prediking zich door een zwaar accent op de persoonlijke bekering. Geen bekering in de zin van een uiterlijke verandering alleen, maar een die voortkomt uit de vernieuwing van het hart. Zowel bij Whitefield als bij de Wesley's is de wedergeboorte het centrale thema. Het gaat bij hen om een innerlijk doorleefde vroomheid, een leven in gemeenschap met God. Als zodanig kan het Methodisme ook een piëtistische stroming worden genoemd.

Wat is het eigene van de Methodistische stroming in de beginperiode? Waarin onderscheidt zij zich van het Piëtisme en van de beweging van de Moraviërs?

In de eerste plaats door het vasthouden van de leer en de praktijk van de Anglicaanse kerk. Vervolgens door de openluchtprediking als middel van werving. Wesley en Whitefield beschouwden de hele wereld als hun parochie, waardoor de relatie met de Anglicaanse kerk op den duur wel vervaagde. Vervolgens het 'opkweken' van gelovigen binnen de 'Sociëties'. Toen de band met de Kerk van Engeland steeds losser werd, begonnen de Methodisten een eigen denominatie te vormen, hoewel dit aanvankelijk niet de opzet was. Zoals gezegd zijn er raakvlakken met het Piëtisme en de Herrnhutters. Eigenlijk liggen de wortels van de Methodistische beweging in beide stromingen verankerd. Toch volgden de

Methodisten een eigen koers; bij hen ging het meer om de geloofservaring, als bron voor een heilig leven, dan bij het Piëtisme. Met de Herrnhutters hebben zij gemeen dat de Persoon van Christus, vooral in Diens priesterlijk ambt als Voorwerp van het geloof in de geloofservaring veel aandacht ontvangt. Het emotionele aspect hiervan is echter veel gematigder dan bij de volgelingen van Zinzendorf. Het geloof is niet alleen het middel om tot Christus te komen tot vergeving van zonden, maar ook het instrument om toe te nemen in een leven van heiliging. Zowel bij Wesley als bij Whitefield is er sprake van geloofsheiligheid, als tegenhanger van de werkheiligheid, die de meeste mystieke schrijvers kenmerkt.

Als opwekkingsbeweging is het Methodisme veel krachtiger dan bij de Herrnhutters en Duitse piëtisten. Dit komt door hun Evangelisatorische instrumentarium. Wesley gaf leiding aan een organisatie, die steeds meer werd uitgebouwd. Hoofdactiviteit bleef hierbij de Evangelieverkondiging aan de volksmassa. Het bereik was groot en de effecten aanzienlijk. De verkondiging sloot geheel aan bij de grote zedelijke nood van het Engelse volk. Nu moet wel worden gezegd dat de belangstelling van de massa voor de prediking vanaf het begin behoorlijk was. Het betekende voor Whitefield en de zijnen een geweldige stimulans dat het Woord zo'n grote uitwerking had. De tegenstand was groot, maar de medestand groter. Het Methodisme was meer een volksbeweging dan een kerkelijke beweging, hoewel zij nooit anti-kerkelijk geworden is.

Schaduwkanten

De bekeringen die onder de Methodistische prediking plaats vonden, waren doorgaans merkbaar en zichtbaar. Vaak gingen zij gepaard met een grote emotionaliteit. Zij verliepen procesmatig: het begin was een diepe overtuiging van zonden, die na verloop van tijd overging in een geloofsovergave aan Christus. Dit proces kon soms wel enkele maanden duren. De zonde-overtuiging was meestal diep en greep emotioneel in het gemoedsleven in. De noodroep: 'Wat moet ik doen?' was een veel gehoorde vraag. De zonde was een realiteit geworden, de 'ontwaakte' zondaar was de wanhoop nabij en was ernstig bezig met het heil van zijn ziel. Hij snakte naar bevrijding en als deze kwam, veranderde zijn neerslachtige gemoedsgestalte in gevoelens van vreugde en dankbaarheid. Omdat deze emoties tijdens de samenkomsten en daarbuiten geuit werden, waren de contacten tussen de 'ontwaakten' en de 'verlosten' veelvuldig. Uiteraard was er ook een frequente uitwisseling van informatie tijdens de samenkomsten van de 'Sociëties'.

Het is opmerkelijk dat de manier en inhoud van de prediking zo'n enorme invloed uitoefende op de wijze van bekering. De accenten die Whitefield legde op de wedergeboorte en de rechtvaardiging vonden hun weerslag op hen die door zijn preken werden getroffen. Excessen kwamen in het begin van zijn optreden weinig voor. Er was sprake van een Bijbels onderbouwde bekeringsgang, die doorgaans wel gepaard ging met emoties. Het kon niet anders dat deze gevoelens werden gevoed door de sfeer die vooral bij massabijeenkomsten merkbaar was. Er was sprake van zielen nood en grote honger naar het Woord. De intensiteit van de wijze waarop de prediking werd aangehoord, was behoorlijk.

Toen Wesley in Bristol en op andere plaatsen het werk van Whitefield overnam, werden de emotionele effecten groter. Kennelijk is er een verband met de manier waarop hij preekte. Wesley hechtte veel waarde aan gevoelsmatige uitingen, die niet direct te maken hadden met het karakter van een Bijbelse bekering. Hij stimuleerde zelfs de bijkomende lichamelijke verschijnselen, de zogenaamde 'phenomena', en ging deze als kenmerken van wedergeboorte beschouwen.

Nu zijn effecten van zonde-overtuiging op het lichaam en op de geest vaak inherent aan een opwekking. Krachtige emoties gaan niet buiten het lichaam om. Er is een duidelijk verband tussen de psyche van een mens en zijn lichaam, zodat psycho-somatische verschijnselen een beeld geven van de intentie van psychische beroeringen. Deze kunnen

zich op verschillende manieren vertonen. Zo schreef Wesley op 21 april 1739 van een 'jonge man die plotseling door een hevig beven werd getroffen en binnen enkele minuten op de grond neerviel', waaraan hij toevoegde: 'Maar wij hielden niet op om God aan te roepen, totdat Hij hem opwekte, vol van "vrede en blijdschap in de Heilige Geest".'

Een week later verhaalt hij van 'sterke uitroepen en tranen' van een vrouw die door het Woord was getroffen. Zij was zo hevig ontsteld dat 'grote druppels zweet over haar gezicht liepen en al haar beenderen begonnen te schudden'. Deze symptomen kwamen steeds meer voor en verstoorden de samenkomsten. Soms was het voor Wesley niet mogelijk om zich verstaanbaar te maken. Flauwgevallen mensen, die moesten worden weggedragen, veroorzaakten consternatie, waardoor het verloop van de diensten onrustig werd.

Deze extreme symptomen kwamen volgens Tyerman bij Whitefield niet voor. Emotionele uitingen, zoals huilen, ontbraken niet, maar deze gingen niet over in excessen. Bij de preken van Howell Harris in Wales was vaak sprake van diep zondebesef en uitroepen, maar ook weer niet extreem. Wat kan de reden zijn dat de 'phenomena' bij John Wesley meer voorkomen? Dallimore merkt op dat Wesley zelf erg emotioneel was, maar zijn gevoelens eigenlijk niet de vrije teugel liet. Omdat hij zijn gevoelens zo opkropte, moesten deze bij zijn hoorders op een andere manier wel een uitweg zoeken. Het is de vraag of deze gedachte juist is. Ook Whitefield en Harris uitten hun emoties in de prediking, maar stimuleerden ze niet bij hun hoorders. Zij zweepten hen niet op en hechtten niet veel waarde aan lichamelijke verschijnselen. Het ging hen in de eerste plaats om de verhouding van de zondaar tot God en wat de weg is om deze te herstellen. Zij beschouwden de wedergeboorte als een existentiële vernieuwing van het zondige hart en het herstel van Gods beeld. Emoties kunnen een uiting zijn van diep ingrijpende werkingen van Gods Geest in het hart, maar zij zijn geen kenmerken van een wederbarend werk. Zij kunnen overgaan, terwijl de wedergeboorte blijvende effecten in het hart nalaat.

De eigen weg van de Wesley's

Al spoedig bleek dat John Wesley binnen de Methodistische opwekking een eigen koers volgde. Zijn schuchterheid, die hij in het begin aan de dag legde, toen Whitefield hem opwekte om in Bristol te spreken, ging na verloop van tijd over in een zekere arrogantie. Tijdens de afwezigheid van Whitefield was hij de onbetwiste leider geworden. Hij drukte zijn stempel op de uitbouw van de beweging. Hij zou dit weldra doen door zijn eigen theologische accenten, die grotendeels haaks stonden op die van Whitefield. In het volgende hoofdstuk zullen we zien wat voor consequenties dit met zich meebracht. Het Arminianisme ging zijn prediking beheersen met alle gevolgen van dien.

In het kader van zijn Arminiaanse opvattingen over de bekering moeten wij ook zijn waardeoordeel over de emoties zien. Wesley maakte te weinig onderscheid tussen de werkingen in de menselijke geest en de zaligmakende werkingen van de Goddelijke Geest. Er is wel een verband tussen beide, maar toch zijn er wezenlijke verschillen. De Schotse predikant Ralph Erskine, met wie Whitefield enige tijd correspondeerde, had de gevaren van deze zienswijze vanaf het begin goed onderkend. Deze kon niet nalaten om Wesley hierover aan te spreken.

Erskine schreef omstreeks juni 1739 op broederlijke en kritische toon: 'Ik begeer de Heere te danken voor het goede en grote nieuws dat uw brief verschaft, over het werk van de Heere in de bekering van vele zielen uit de duisternis tot het licht (...)'. Dan gaat hij over op een kritische toon: 'Een misleidende geest kan arme zielen bewegen om op indrukken, gemoedsbewegingen en wat zij in zich gevoelen, te gaan rusten, alsof dit alles de grond en reden van hun hoop is (...)'. Erskine had vernomen dat Wesley te veel waarde hechtte aan emotionele beroeringen, die hij voor het werk van Gods Geest hield. Het is nodig om niet haastig de handen op te leggen, maar de algemene en bijzondere werkingen van de Heilige Geest te onderscheiden. 'Dit is een kenmerk en teken van een Goddelijk en zaligmakend

werk: zoals de zaligmakende kennis een mens van zijn eigen kennis ontledigt, (...), zo ontledigt het zaligmakend geloof hem van zijn eigen geloof. Hij wijst in dit verband op zijn eigen pastorale ervaring: 'Alle uitwendige verschijnselen van mensen, die onder ons aangedaan worden ten tijde van de prediking, en vooral bij Avondmaalsbedieningen, kunnen tot de volgende twee categorieën herleid worden. De ene is: Het horen met een aandachtige, stille aandacht, vol ernst en heilbegerigheid, die men kan opmerken aan de gespannen blikken, aan de wenende ogen, en aan de blijde of bedroefde gezichten, die teerheid bij het luisteren verraden. De andere soort is, als het Woord de gemeente zo aandoet, dat het er aanleiding toe geeft dat zij hun stem verheffen en hardop huilen, sommigen wat meer onderdrukt, anderen wat luider; en bij tijden is heel de gemeente in een tranenvloed, terwijl allen als het ware het tegelijk uitschreeuwen, totdat hun geluid de stem van de predikant dreigt onhoorbaar te maken (...)'. Het slot van de brief is openhartig: 'Ik hoop u niet te vergeten in onze gezamenlijke gebeden aan de troon der genade. Ik smeeek u, laat mij in uw vrije uren meer en meer horen, wat de Heere in uw midden bezig is te doen'.

Whitefields drijfveren

Het verloop van de opwekking toont aan dat Wesley de raad van Erskine niet ter harte genomen had. Hij ging zijn eigen koers en liet zich door niemand corrigeren. Whitefield stond meer open voor kritiek. De briefwisseling die hij met Ralph Erskine en met diens broer Ebenezer voerde, was voor hem een goede leerschool. Tijdens zijn tweede overtocht naar Amerika verdiepte hij zich in de werken van de Engelse Puriteinen en maakte hij ook kennis met hun kerkelijke strijd. De 'History of the Puritans' van Daniel Neal verstrekke hem veel informatie over wat in de Engelse kerkhistorie met 'Nonconformity' wordt aangeduid. Hij had veel respect voor hun strijd en idealen, maar toch wilde hij hen niet in alles volgen. De liturgie van de Anglicaanse kerk betekende voor hem geen hinderpaal om het Woord uit te dragen. Het ging hem in de eerste plaats om vrucht op zijn prediking. 'Of we nu conformisten of nonconformisten zijn, onze voornaamste zorg moet zijn of we verzekerd zijn dat we van God geroepen en geleerd zijn.' God heeft mij in de heggen en steggen gezonden om zondaren te dwingen om in te gaan', zo schreef hij op 3 augustus 1739 aan Erskine. Het was hem tot grote vreugde dat hij hieraan kon toevoegen: 'De Geest van God heeft vele duizenden zielen in Engeland aangeraakt.' In de verwachting van nog meer zegen op zijn werk, vertrok hij opnieuw naar Amerika.

6. De Calvinist

Wesley over de uitverkiezing

Voordat Whitefield voor de tweede keer naar Amerika reisde, was de verhouding tussen hem en Wesley goed te noemen. Beiden hadden hetzelfde doel voor ogen. Beiden hadden verschillende accenten, maar hierin vulden zij elkaar aan. De kritiek van de Schotse Erskines op de emotionele beroeringen, werd door Whitefield gewaardeerd, maar niet geheel overgenomen. In alles toonde hij een vredelievende houding, waarbij de doelstellingen primair waren. Ook toen Wesley zijn Arminiaanse stellingen ging verdedigen, reageerde zijn collega mild en broederlijk. Pas toen Whitefield zich tijdens de heenreis meer ging verdiepen in de Calvinistische genadeleer en hierover met Amerikaanse predikanten sprak, veranderde zijn opstelling. Hij zag nu de schadelijke kanten van het Arminianisme en hij vond het nodig om deze Wesley duidelijk onder ogen te brengen.

De aanleiding tot de uiteindelijke breuk tussen beide leiders vormde de publicatie van Wesley's preek over Romeinen 8:32, die hij in april 1739 in de 'Bowling Green' van Bristol had gehouden. Nog net voor Whitefields vertrek kwam deze omstreden preek van de pers. Hierin trok Wesley van leer tegen wat hij noemt 'the horrible decree', het angstaanjagende decreet, zoals hij de predestinatie omschreef. In krasse bewoordingen viel hij hen aan die het Augustiniaans-Calvinistische standpunt huldigen, dat God van eeuwigheid heeft bepaald wie zalig worden en wie niet. Deze predestinatie of voorverordining omschreef hij als 'een onveranderlijk, onherroepelijk besluit van God, om het grootste deel van de mensheid in de dood te laten, zonder enige mogelijkheid van verlossing'. 'Noem het met wat voor naam ook wat je wilt, 'verkiezing, voorbijgaan, predestinatie, of verwerping', het komt alles op hetzelfde neer.' Met dit onvoorwaardelijk en eeuwig besluit van God als uitgangspunt is in de ogen van Wesley de Evangelieboodschap krachteloos en onnodig geworden, want God heeft immers al lang bepaald wie er zalig zullen worden en wie niet! Onbestaanbaar vindt hij dit met Gods liefde en medelijden. Hij spreekt zelfs van godslastering om dergelijke stellingen te verdedigen. Met aanschouwelijke illustraties, waarbij hij zelfs de verdoemden in de hel laat spreken, tracht Wesley aannemelijk te maken dat de leer van de voorbeschikking absurd is.

Het kon niet anders of deze preek moest tot opschudding leiden. Whitefield had hem eerder gevraagd om controversiële punten in de prediking te vermijden. Het volk moest niet worden geconfronteerd met theologische strijdpunten. Het Evangelie van het kruis diende het centrale thema te zijn, hoewel de waarschuwingen tegen de tijdgeest en valse leer niet mochten ontbreken. Tot de laatste categorie wilde Wesley kennelijk de voorstanders van de leer van de dubbele predestinatie rekenen. Hij vond het broodnodig dat zijn preek onder de titel van 'Free Grace' voor een breed publiek zou worden gepubliceerd. Het lot bepaalde deze beslissing, want hij 'moest' nu van Godswege aanzeggen wat voor schade deze leer in zijn ogen kon aanrichten. Dit lot had immers bepaald: 'Predik en druk', zodat hij hieraan gevolg moest geven. James Hutton was echter niet bereid om deze uitgave te verzorgen, zodat hij naar een andere drukker uitzag en deze bereid vond om de uitgave te verzorgen.

Whitefield was bedroefd, toen hij van de commotie hoorde die de preek van Wesley had verwekt. Zoals gebruikelijk lieten voor- en tegenstanders hun stem horen. Discussies vonden overal plaats en maakten het onwetende volk confuus. Het ergste was dat de standpunten verhardden en verwijdering veroorzaakten. Partijschappen doen altijd afbreuk aan het werk van God. Whitefield vond het niet raadzaam om scherp te reageren. Toen echter sommigen die de leer van de uitverkiezing voorstonden, van Sociëties werden verwijderd, vond hij het nodig om Wesley hierop aan te spreken.

Ook toonde hij zich geschokt, toen hij hoorde dat Wesley zijn preek wilde publiceren. 'Wat zal de consequentie zijn van deze controverse?', zo vroeg hij hem. Het mocht echter niet baten, want Wesley ging door, ondanks de wijze raad van zijn collega's. Whitefields brief van 2 augustus 1739 geeft Gloucester aan als zijn verblijfplaats, waar hij toen druk was met preken en met ander werk. Voorzichtig vraagt hij in zijn brief: 'Is het waar, dat broeder Stock van de Society is uitgesloten, omdat hij de predestinatie voorstaat? Zou Christus dit ook zo gedaan hebben? (...)' 'Als je de vrede van de kerk voor ogen hebt, houd dan je preek over de predestinatie voor je. Maar je hebt het lot geworpen! O, mijn hart is in het binnenste van mij als gesmolten was. De Heere leide ons allen!' Uit het slot spreekt de nood van de situatie: 'O, worstel, worstel, dat niet de minste breuk in genegenheid tussen jou en je gehoorzame zoon en dienaar in Christus mag ontstaan.' De geest van zachtmoedigheid blijft ondanks alles bij Whitefield de boventoon voeren.

Wesley's Arminianisme

De grote waardering die Whitefield voor Wesley aan de dag legde, werd door de onverkwikkelijke gebeurtenissen niet geschaad. Hij schreef zelfs over het succes van Wesley's prediking: 'De Heere geve hem tienduizend keer meer succes dan Hij mij gegeven heeft (...)' Op 7 juli 1739 schreef hij in zijn Journals: 'Ik bevind dat Bristol grote reden heeft om God te danken voor de prediking van John Wesley.' Er was nog geen sprake van een breuk in de verhouding tussen beiden. Soms vergezelde Wesley hem op zijn preektournee. Dallimore vindt reden om aan te nemen dat zij bij die gelegenheden met elkaar over hun verschilpunten spraken. Of probeerden zij conflicten te vermijden, om de eenheid niet te verstoren? Een conflict kon immers niet uitblijven, zolang Wesley op dezelfde ontactische manier zijn pijlen bleef afschieten tegen hen die het Calvinistische standpunt huldigden.

Waar kwam Wesley's Arminianisme vandaan? Want tegenover zijn vernietigende kritiek op de Calvinistische predestinatieleer stelde hij de vrije wil van de mens centraal. Wel wilde hij niet ontkennen dat de genade van God een mens wederbaart, maar de geloofskeus moest van de gevallen mens gevorderd worden. Het is het samenspel van de medewerkende genade van Gods Geest en de hartelijke overgave van de kant van de mens, dat de weg tot God baant. In feite was zijn keus voor het Arminianisme, dat in het begin van de zeventiende eeuw de theologische gemoederen in de Lage Landen in beroering bracht, een reactie op zijn afkeer van de lijdelijkheid, die hij bij mystieke stromingen en bij de Herrnhutters tegenkwam. Ook was hij beducht voor antinomiaanse neigingen, die hij eveneens bij de Moraviërs vond.

Toen de leer van Arminius op de Dordtse synode van 1618-1619 werd veroordeeld, was de Engelse kerk over het algemeen gevrijwaard van deze dwaling. Pas tijdens de regering van Karel I, die in 1625 de troon besteeg, kwam onder aartsbisschop Laud het Arminianisme opzetten. De Puriteinse beweging bleek niet in staat om de kerk hiervan te ontdoen. Na de Revolution in 1688 bleef het Arminianisme een grote invloed uitoefenen op het theologische klimaat, want niet alleen in de staatskerk, maar ook onder de 'Dissenters' stak het de kop op. Het steile hypercalvinisme bleek geen probaat middel om deze tendens een halt toe te roepen.

Het blijkt dat John Wesley al vanaf zijn jeugd problemen had met *de leer van de predestinatie*. Bekend is dat hij omstreeks 1725, toen hij 18 jaar oud was, over dit onderwerp met zijn moeder correspondeerde. Hij kon het eeuwig besluit niet sluitend krijgen met de logica en vroeg zich af hoe dit alles kon 'bestaan met zowel de Goddelijke rechtvaardigheid als met Zijn barmhartigheid.' Moeder Wesley verwierp het Calvinistische standpunt, omdat dit volgens haar de verantwoordelijkheid voor de zonde bij God legt.

Haar onderwijs legde de basis voor de ontwikkeling van zijn eigen standpunt, dat door zijn bekeringservaring in Aldersgate Street geen verandering onderging.

Wesley's theologie

Wesley's mening over de predestinatie en de 'onweerstandelijke genade' moeten we plaatsen in het kader van zijn gehele theologie. Centraal staat de menselijke verantwoordelijkheid tegenover een roepend en nodigend God, Die de gevallen mens in contact wil brengen met de verlossing die door Christus is aangebracht. Deze verlossing heeft een algemene reikwijdte, want Wesley is van mening dat Christus voor de gehele wereld heeft voldaan. Als het gaat over het ontvangen van de genade, legt hij sterk de nadruk op het geloof. Hij spreekt conditioneel over het geloof als middel tot rechtvaardiging en wijst in dit verband meer op de eis van het geloof dan op het geloof als genadegave. Mede vanuit zijn afkeer van de mystieke lijdelijkheid en het quiëtisme, spreekt hij vooral over de actieve kant van de geloofsdaad, die hij Arminaans inkleurt.

Toch is Wesley's geloofsbegrip niet rationeel. Hij geeft namelijk veel ruimte voor de geloofservaring, met name voor het emotionele aspect. Eensdeels spreekt hij over het geloof als middel tot rechtvaardiging, maar aan de andere kant laat hij het geloof en de verzekering daarvan opgaan in de ervaring. In feite gaat het hem meer om de bevinding dan om het geloof in Gods beloften. De spanning tussen geloof en gevoel komen wij niet alleen in zijn bekeringsgang, maar ook in zijn prediking tegen. Vandaar dat Wesley geen goed zicht heeft op de troost van de geloofsgerechtigheid en in feite rechtvaardiging en heiliging met elkaar vermengt.

Bij de ontwikkeling van Wesley's theologie hebben verschillende stromingen een rol gespeeld. In de eerste plaats sommige mystieke schrijvers, zoals William Law, bij wie de ervaring een grote rol speelt, echter meer vanuit werkheiligheid dan vanuit geloof. Dit klimaat beheerste de 'Holy Club' van Oxford en verschaftte geen vrede voor zijn gemoed. Door middel van de Moraviërs kwam Wesley in aanraking met de Lutherse opvatting over het geloof, die een bevrijdende werking op hem had en hem inzicht verleende in het verzoeningswerk van Christus, wat hij bij Law c.s. miste. Omdat hij daarna niet doorstootte naar de voluit reformatorische opvatting van de genade, bleef hij met één been in de mystieke ervaringsleer steken. Zodoende werd zijn christocentrische prediking overschaduwde door een te grote plaats voor de ervaring.

Het is opmerkelijk dat Wesley's geloofsbegrip ook in zijn opvattingen over de heiliging is verwerkt. Bij hem is heiliging geloofszaak en niet 'uit de werken'. Om niet te vervallen in de antinomiaanse visie over de heiliging, kwam hij ertoe de noodzaak van een zondeloze volmaaktheid te gaan benadrukken. Het boek van William Law, de 'Christian Perfection' dat hij in de tijd van de 'Holy Club' gelezen had, had kennelijk een blijvende indruk bij hem nagelaten. Tegenover de calvinistische leer van de 'volharding der heiligen' in de strijd tussen 'geest en vlees', verdedigde hij dat de christen in de heiliging het niveau moet kunnen bereiken van een 'zondeloze volmaaktheid.' Wel handhaafde hij dat de gelovige in Christus door Zijn toerekenende gerechtigheid volmaakt is, maar dat 'een inherente gerechtigheid' hem moet leiden tot volkomenheid. Maar deze 'Perfection' wordt alleen verkregen in de weg van het geloof.

Wilde Wesley met zijn heiligingsleer propageren dat een gelovige op de hoogste trap van heiligmaking geen zonde meer heeft? Hoewel hij zich op dit punt, volgens Dr. Packer, verwarrend uitdrukt, is dat niet zijn bedoeling. Met 'zondeloosheid' bedoelt hij dat de zonde geen vat meer heeft op de gelovige, omdat hij 'volmaakt' is in de liefde. De bedoeling van zijn leer is om de gelovige tot groei aan te zetten. Het bloed van Christus is niet alleen tot rechtvaardiging, maar dient ook om de ziel van de overblijvende zonde te reinigen en hem in heiliging te doen toenemen. Bij Wesley is de heiliging in de eerste plaats een innerlijk

werk van Gods Geest, door de genade die in Christus is, zodat de nadruk niet valt op de uiterlijke godsvrucht, wat bij de mystieken wel het geval is.

Tegenover de klassieke leer van de heiliging is die van Wesley eenzijdig en in feite subjectivistisch. Hij miskent niet alleen de kracht van de overblijvende zonde in de gelovige, maar hij neemt ook de troost weg van de volkomen rechtvaardiging door de toegerekende gerechtigheid van Christus. Het gevaar van zijn volmaaktheidsleer is dat de gelovige in een arrogantie vervalt dat hij de zonde heeft overwonnen. Hij heeft een hoge trap van heiliging bereikt en is geneigd om neer te zien op hen die nog niet zo ver gevorderd zijn.

Uit een geschrift dat Wesley vóór zijn sterven uitgaf, blijkt dat zijn heiligingsideaal zich geleidelijk heeft ontwikkeld. Vóór zijn geloofsdooptocht zag hij dat hij 'niet zonder heiliging kon zalig worden.' Bij de zogenaamde Alderstate Street-ervaring ontdekte hij dat de rechtvaardiging 'door het geloof komt', en dat een mens zonder de werken vergeving ontvangt. Maar omdat hij daarna in het groeien in de genade een hapering waarnam, greep hij toch weer terug op de leer van Law. Zo werd volgens Dr. Maris voor Wesley uiteindelijk niet de rechtvaardiging, maar de heiliging beslissend tot zaligheid.

Whitefields standpunt

Bij Whitefields vertrek naar Amerika in augustus 1739 verscheen Wesley's beruchte preek over 'Free Grace' in druk. Aan de preek zelf was een gedicht toegevoegd van Charles Wesley over 'Universal Redemption', de algemene verlossing. Whitefield was bedroefd en vond dat de Wesley's uit onbezonnenheid gehandeld hadden. Tijd om dadelijk te reageren had hij niet, waarbij kwam dat hij een breuk wilde voorkomen. Tijdens zijn overtocht had hij tijd om zich meer in de verschilpunten te verdiepen. Hij las verschillende boeken van Puriteinse schrijvers, zoals van Daniel Dyke en Robert Bolton, die hem meer licht verschaften in de genadeleer. Toen hij een Quaker-prediker aan boord hoorde preken, zag hij duidelijk waar het hen aan schort, die geloof en ervaring niet goed weten te onderscheiden. Zo merkt hij op: 'Hij (de Quaker) schijnt van het licht van het geweten en van de Heilige Geest één en dezelfde zaak te maken en houdt Christus in ons en niet Christus buiten ons als de grondslag van ons geloof, terwijl toch de uiterlijke gerechtigheid van Jezus Christus die ons wordt toegerekend, naar ik geloof, de enige bron en oorzaak is van alle innerlijke ervaringen die wij van de Geest van God ontvangen.'

Zo werd de heenreis naar Amerika voor Whitefield een nieuwe leerschool. Hij kreeg een dieper inzicht in het wezen van de zonde als schuld en in het wezen van de door Christus verworven verzoening om de schuld van de gevallen mens te betalen. In dit kader bezag hij ook Gods soevereiniteit. Vanuit deze Goddelijke bron is, zowel de verwerving van de verlossing als de toepassing hiervan, een zaak van pure genade. In een brief geeft hij weer welke betekenis dit alles voor hem heeft: 'Dit is echter mijn troost, dat "Jezus Christus gisteren en heden dezelfde is, tot in der eeuwigheid". Hij zag mij vanuit de eeuwigheid; Hij gaf mij mijn wezen; Hij riep mij in de tijd; Hij heeft mij vrij gerechtvaardigd door het geloof in Zijn bloed; Hij heeft mij in delen geheiligd door Zijn Geest; Hij zal mij bewaren onder Zijn eeuwige armen totdat de tijd niet meer zijn zal. O, de zegen van deze Evangelische waarheden! Deze zijn inderdaad Evangelie; zij zijn blijde tijdingen van grote vreugde voor allen die oren hebben om te horen'. 'De Satan zal mij beschuldigen en mijn antwoord zal dan zijn: De Heere Jezus is mijn gerechtigheid; hoe durft ge iets ten laste te leggen van Gods uitverkorenen? Ik sta hier, niet in mijn eigen klederen, maar in Zijn klederen, en hoewel ik niets anders heb dan schuld, toch weet ik dat Hij mij een genadebeloning zal geven (...).'

En aan zijn voormalige studievriend James Hervey, die ook tot de 'Holy Club' behoorde, schreef hij: 'Het is liefelijk om te prediken dat Christus de Goddeloze rechtvaardigt en dat alle waarlijk goede werken niet gedeeltelijk de oorzaak, maar het effect zijn van onze

rechtvaardiging voor God.' Zo leerde Whitefield wet en Evangelie onderscheiden en in de juiste samenhang te zien, opdat de gelovige niet in zichzelf zou roemen, maar enkel en alleen in de verdiensten van de Middelaar.

Ondanks zijn drukke werkprogramma tijdens de reis en zijn verblijf in de Amerikaanse koloniën, hield de zaak met Wesley hem steeds opnieuw bezig. Uit zijn briefwisseling met hem blijkt dat hij een confrontatie wilde vermijden. Zo schreef hij in maart 1740: 'Je kunt me uitlokken zo veel je wilt, maar ik heb me voorgenomen om geen controverse aan te gaan over de punten waarin ik met jou verschil van mening heb (...).' Enkele maanden later schreef hij betreffend de disputen over verkiezing en volharding: 'Ik bid of God dit wil stoppen, want tot wat voor een goed einde zal het dienen?' Maar tijdens zijn verblijf in de koloniën kwam hij in aanraking met onvervalste Calvinisten, zoals de gebroeders Tennent en Jonathan Edwards. Door gesprekken met hen kreeg hij steeds meer oog voor de grote gevaren van het Arminianisme. Hij zag nu duidelijk in dat de leer van de soevereiniteit van Gods genade door Wesley werd ontkracht. Toen hij daarbij via Cennick en Howell Harris vernam dat de Wesley's doorgingen met het drijven van hun Arminiaanse stellingen, was de tijd voor hem rijp geworden om in het openbaar partij te kiezen voor het Calvinistische standpunt.

In een brief aan Wesley verklaart hij nooit iets van Calvijn gelezen te hebben, maar dat hij 'het Calvinistische schema' als het meest Bijbelse beschouwt: 'Helaas, ik heb nooit iets van Calvijn gelezen, maar mijn leer heb ik van Christus en van Zijn apostelen; ik heb ze van God geleerd.' In feite was hij door onderzoek van Gods Woord tot dit standpunt geraakt. We mogen aannemen dat het gebruik van het Bijbelcommentaar van Matthew Henry hieraan ook belangrijk heeft bijgedragen. Zijn inzichten op deze punten werden steeds meer verdiept.

Hij schreef in hetzelfde jaar dat de leer van 'de uitverkiezing en de vrije rechtvaardiging' hem erg op het hart werd gedrukt. Hierbij ging hij tevens uit van zijn eigen geestelijke leven, dat voor hem een zekere graadmeter was als het ging over de opvattingen van Wesley over de volharding en de 'perfection'. Hoewel hij vorderde in heiligmaking, nam hij bij zichzelf nog zoveel zonden waar. Zo schreef hij Wesley: 'Naar mijn beste weten op dit ogenblik, heeft de zonde geen heerschappij over mij, toch voel ik de worstelingen van de inwonende zonde dag aan dag. Daarom kan ik in geen geval je uitleg overnemen (...).' 'De leer van de verkiezing en van de uiteindelijke volharding van hen die waarlijk in Christus zijn, hiervan ben ik tienduizend keer meer overtuigd (...).'

De brief van 24 december 1740

Pas aan het einde van het jaar 1740 was Whitefield zo ver dat hij Wesley van repliek diende. Vanuit zijn pas gebouwde weeshuis 'Bethesda' in Georgia schreef hij hem op 24 december een lange brief, die enige tijd later werd gepubliceerd. Op de titelpagina hiervan prijken de veelzeggende woorden van de apostel Paulus: 'Maar toen Petrus te Antiochië gekomen was, wederstond ik hem in het aangezicht, omdat hij te bestraffen was.'

Het begin van de brief is aangrijpend: 'God alleen weet wat voor een onuitsprekelijke smart ik over jou gevoeld heb, sinds ik Engeland heb verlaten. Of het nu mijn zwakheid is of niet, ik moet eerlijk bekennen dat Jona niet met meer tegenzin naar Ninevé kon gaan, dan dat ik de pen ter hand neem om je te schrijven. Zou ik hiernaar handelen, dan zou ik liever sterven dan dat doen (...).' Toch kan Whitefield niet langer neutraal blijven, maar moet hij kleur bekennen: 'De kinderen van God zijn in gevaar om in dwaling te vervallen. Ja, zelfs velen zijn misleid, bij wie het God behaagd heeft door mijn prediking in hen te werken en een groter getal roept luid tot mij om mijn mening kenbaar te maken (...).'

Whitefield beseft goed dat hij door deze brief veel vrienden zal verliezen, maar toch kan hij niet anders. Het gaat hem om de eer van God en de zaligheid van onsterfelijke zielen. 'O, wees dan niet boos op mij, als ik mijn hart nu lucht door je te vertellen dat je naar mijn

gedachte grotelijks dwaalt.' Te lang had hij gezwegen en dat was hem tot schuld geworden, maar nu moest hij spreken, al zou dit hem door velen niet in dank worden afgenomen.

In de eerste plaats stoot hem de manier waarop Wesley de bedoelde preek in de openbaarheid had gebracht. Hij had het lot geworpen, waarvan de uitkomst was: 'Preek en druk'. 'Ik heb mij vaak afgevraagd', zo merkt Whitefield op, 'of je door bb te doen, de Heere niet verzocht hebt.' Consequent van hem zou het geweest zijn, als hij hetzelfde lot had toegepast of de leer van de verkiezing naar de Schrift was of niet! Nu Whitefield het toch over het lot heeft, herinnert hij Wesley aan de morgen dat hij vanuit Deal naar Gibraltar en vandaar naar Georgia zou afvaren. 'In plaats dat je me de gelegenheid zou geven om met je te spreken, hoewel het schip niet ver van de kust af was, wierp je een lot en ging daarna onmiddellijk naar Londen.' De uitkomst van het lot was dat Whitefield niet naar Amerika moest gaan, wat Wesley hem per brief kenbaar maakte. Hiermee wil hij aangeven op wat voor een glibberig pad zijn vriend zich begaf, door zo lichtvaardig met het lot om te gaan.

De tekstkeus van Wesley voor zijn preek was Romeinen 8 : 32, 'Die ook Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar heeft Hem voor ons allen overgegeven, hoe zal Hij ons ook met Hem niet alle dingen schenken?' Nu benadrukt Whitefield dat Paulus in dit hoofdstuk alleen de gelovigen op het oog heeft en dat het woordje 'allen' nooit kan slaan op de gehele wereld, en dus niet als bewijsgrond kan dienen voor de leer van de algemene verzoening. Ook vindt hij dat dit Bijbelgedeelte bij uitstek geschikt is om de leer van de volharding te bewijzen, evenals om de uitverkiezing aan te tonen. Hij vindt geen grond in het Woord van God voor Arminiaanse opvattingen, zeker niet in de zendbrieven van de apostel.

Maar wat te denken van de leer van de 'verwerping' waartegen Wesley zo heftig van leer trekt? Is juist de leer van de dubbele predestinatie niet de steen des aanstoots? In de ogen van Whitefield moet 'de leer van de verkiezing en verwerping tezamen blijven staan of vallen'. De uitverkiezing heeft immers een keerzijde en dat is het besluit van verwerping. 'Dit is de bevestigde leer van de Schrift, die door het zeventiende artikel van de Kerk van Engeland, zoals bisschop Burnet zelf erkent, wordt beleden, en toch, ontkent mijn beste Mr. Wesley dit.'

Maar hoe te antwoorden op het argument van Wesley dat, als er een verkiezing is, alle prediking tevergeefs is? 'Het (prediken] is dan ook niet nodig voor hen die verkoren zijn, want zij zullen, met of zonder prediking, toch onfeilbaar zalig worden.' Het is naar zijn gedachte nutteloos om hun het Evangelie te verkondigen. Als Whitefield dit leest, wrijft hij zich de ogen uit. 'O beste heer, wat voor geredeneer of liever gezegd, sofisme, is dit! Heeft God, Die de zaligheid voor een zeker getal verordend heeft, ook niet de prediking van het Woord bepaald, als een middel om de uitverkorenen daartoe te brengen?' Is dit niet Gods middel om hen tot de eeuwige zaligheid te leiden?

Nu het argument dat 'de leer van de verkiezing en verwerping dadelijk dient om de heiligheid teniet te doen (...).' Dit is een stelling die Whitefield absurd vindt. 'Ik dacht dat iemand, die de volmaaktheid tot zulk een hoogte drijft als Mr. Wesley doet, zou kunnen weten dat een oprechte liefhebber van de Heere Jezus Christus naar heiligheid zou streven om heilig te mogen zijn en voor Christus te werken uit liefde en dankbaarheid, zonder enige beloning van de hemel of vrees voor de hel in aanmerking te nemen.'

In dit verband verwijst hij naar Henry Scougal, wiens boekje over de ware heiligheid hem zo tot zegen geweest is. Het woord van de apostel: 'Uitverkoren door de heiligmaking des Geestes', is voor hem het bewijs dat heiligheid en verkiezing in elkaars verlengde liggen en dat het eerste niet door het laatste wordt opgeheven. Vertonen Gods kinderen, die de leer van de verkiezing aanhangen, geen vruchten van ware heiligheid?

Vervolgens komt het punt van de volharding aan de orde. Wesley blijkt voor de geloofsverzekering veel waarde te hechten aan 'het getuigenis van de Geest.' In feite laat hij de ware troost hieruit opkomen en biedt hij dan ook weinig houvast in situaties van

godsverlating en gemis aan de gevoelige nabijheid van de Heere. Whitefield daarentegen wijst hem op het belang om juist als het donker is voor de ziel, op God te vertrouwen. Hij stelt de zekerheid dan ook niet afhankelijk van de eigen bevinding maar van het geloof zelf, dat zich richt op het werk van Christus. En juist zij die geloven in de volharding en deze geheel afhankelijk stellen van de eeuwige besluiten, hebben volgens Whitefield troost uit de wetenschap van de 'onveranderlijkheid van de vrije liefde van God'. Zonder de leer van de verkiezing is volgens hem geen ware troost mogelijk en kan de geloofsverzekering niet functioneren. Wat zichzelf betreft, belijdt hij na het ontvangen van het getuigenis van Gods Geest in zijn hart, 'vijf of zes jaar geleden': 'ik heb nog geen kwartier getwijfeld aan mijn deelgenootschap aan Jezus Christus.'

Aan het slot van zijn uitvoerige brief wijst hij zijn vriend erop hoe hij God onteerd heeft door de verkiezing te loochenen. 'Je maakt duidelijk dat de zaligheid niet afhangt van Gods vrije genade, maar van de vrije wil van de mens.' Juist door dit vast te houden 'zou onze prediking tevergeefs worden en alle nodigheden aan het volk om in Hem te geloven zouden ook ijdel worden.' God wordt van Zijn eer beroofd en Zijn genade krachteloos gemaakt. Hij spoort hem aan om Gods Woord en andere geschriften te onderzoeken.

In het bijzonder beveelt hij hem het Puriteinse boek van *Elisha Coles* over 'Gods soevereiniteit' aan. 'Beste heer, o erger je toch niet! Om Christus' wil, wees toch niet onbezonnen!', zo drukt hij hem op het hart. 'Ga hierover lezen. Bestudeer het verbond der genade. Doe je vleselijke redeneringen weg. Wees als een klein kind. In plaats van je zaligheid te verpanden, zoals je in een pas verschenen gezangenboek gedaan hebt, alsof de leer van de algemene verzoening waar zou zijn, in plaats van te praten over een zondeloze volmaaktheid, zoals je in het voorwoord van dit boek gedaan hebt, in plaats van de zaligheid van de mens afhankelijk te maken van je eigen vrije wil, zoals je in je preek gedaan hebt, behoort je een gedicht te rijmen als lofprijzing op de soevereine onderscheidende liefde.' De toon van de brief is soms scherp, maar toch blijft Whitefield hartelijk. Het is een broederlijk vermaan, dat uit het diepst van zijn ziel opkomt. Hij hoopt en bidt dat zijn brief zal aanslaan en zijn vriend tot andere gedachten mag brengen.

De verwijdering wordt groter

Het antwoord van Wesley op de brief van Whitefield is niet bewaard gebleven. Whitefield schreef Ralph Erskine, dat hij niets anders gedaan had dan de preek van Wesley 'in de geest van zachtmoedigheid' te beantwoorden. Het was niet zijn bedoeling om hem te kwetsen en zelfs niet om zijn brief te publiceren. Het laatste deden zijn vrienden zonder zijn voorkennis. Wesley verscheurde de brief vanaf de kansel, terwijl hij sprak: 'Ik doe nu hetzelfde wat Whitefield ook gedaan zou hebben.' Hij bedoelde dit meer als een geste van verzoening, maar zo vatten de meesten het niet op. Deze daad had een sneeuwbal effect. Na de terugkeer van Whitefield uit Amerika in maart 1741, stonden de meningen lijnrecht tegenover elkaar en voltrok zich een scheiding tussen de volgelingen van beide leiders. Whitefield vertelde Wesley dat zij twee verschillende Evangeliën preekten en daarom niet langer met elkaar konden samenwerken. Zo ontstonden twee soorten Methodisten: de ene groep stond een algemene verzoening voor en de andere leerde dat Christus alleen voor de uitverkorenen heeft voldaan. Zij hielden aparte bijeenkomsten en bouwden aparte vergaderplaatsen. Gelukkig luwde de storm na enkele jaren en kwam er weer een vorm van samenwerking. Maar de breuk is nooit helemaal geheeld en de leerverschillen bepaalden in feite het klimaat dat de beide Methodistische stromingen kenmerkte.

Met de grote populariteit die Whitefield bij zijn tweede bezoek aan Amerika oogstte, zoals wij in een volgend hoofdstuk zullen zien, stond zijn terugkomst in schril contrast. Zijn beste vriend William Seward was gestorven en zijn uitgever James Hutton wilde zijn geschriften niet langer drukken, omdat hij zich distantieerde van de controverse tussen beide leiders van de Methodisten. Het bleek al gauw dat John Wesley niet genegen was om

de zaak uit te praten, wat Whitefield wel wilde. In Kingswood was deining ontstaan, toen John Cennick openlijk voor Whitefield koos en daardoor van de pas opgerichte school voor de mijnwerkerskinderen werd verwijderd. Behalve dit schoolgebouw, dat voornamelijk door giften van Whitefields samenkomsten was gefinancierd, was de verdeling van de andere goederen een probleem. De Foundery in Moorfields bleef in handen van de Wesley's, evenals de New Room in Bristol. Conflicten over en weer hadden een schrijnende uitwerking, vooral bij hen die de vrede en de waarheid liefhadden en de eenheid van Gods gemeente op het oog hadden. Deze periode wordt gerekend tot de zwaarste beproeving uit het leven van Whitefield. Desondanks ging hij met veel voortvarendheid verder met zijn werk. Hij liet zich niet ontmoedigen door de omstandigheden, maar richtte zijn hart naar Boven.

Vertrek naar Amerika

We gaan nog even terug naar augustus 1739. Te midden van de verwarring rondom de preek van Wesley en wat hierna volgde, maakte Whitefield aanstalten om af te varen. Hij ging op 14 augustus aan boord van de 'Elisabeth', die voor dit doel gereed lag. Voordat de ankers werden gelicht, sprak hij de dagen die volgden in Gravesend en in andere omliggende plaatsen. De reis verliep voorspoedig. De Heere was hem nabij, soms met een 'onuitsprekelijke vrede en rust'. Naar het lichaam genomen, was hij zwak en afgemat. De spanningen van zijn vele werk en van de gebeurtenissen van de laatste maanden, hadden hem mentaal en lichamelijk geraakt. Teleurstellingen en successen hadden elkaar afgewisseld. Ook de inwendige strijd met zijn eigen verdorven bestaan was hem niet bespaard gebleven. Op 22 september schreef hij in zijn dagboek: 'Onderging twee of drie dagen lang onuitsprekelijke angsten in mijn ziel bij de gedachtenis aan mijn zonden en de bittere gevolgen daarvan. Al die tijd was ik verzekerd dat God mij vergeven had, maar ik kon mijzelf niet vergeven voor het zondigen tegen zoveel licht en liefde. Ik voelde iets van wat Adam gevoeld had, toen hij uit het paradijs gedreven werd, van David, toen hij van overspel werd overtuigd, en van Petrus, toen hij met eden en vloeken tot driemaal toe zijn Meester verloochend had. Tenslotte zag mijn Heere op mij met die blik die mijn rotsachtig hart verbrak en weende ik bitter. In deze toestand verwonderde het mij niet dat Petrus zo langzaam naar het graf van Christus liep, omdat hij zo met het gevoel van zijn zonde werd gedrukt. Zou ik mij altijd zo als een zondaar zien, als dat ik ben, zonder de Zaligmaker van zondaren te aanschouwen, ik zou niet in staat zijn om op te kijken.'

Brief aan de Sociëties

Tijdens zijn tocht over de oceaan schreef hij een lange brief aan de 'Religious Sociëties lately set on foot in several parts in England and Wales'. Dat waren de Methodistische 'Sociëties' die kort geleden in Engeland en Wales waren ontstaan. Deze brief werd in 1740 bij James Beugo, een gemeentelid van Ralph Erskine in Dunfermline in Schotland, uitgegeven. Het was zijn behoefte om de kringen, waaraan hij zich zo verbonden voelde en die hij node moest verlaten, raadgevingen mee te geven, opdat men zich voor ontsporingen zou hoeden.

Whitefield begint met de vermaning van de apostel in Hebreeën 10 : 23: 'Laat ons de onwankelbare belijdenis der hoop vasthouden (want Die het beloofd heeft, is getrouw)' en wat in de volgende verzen volgt, waarin gesproken wordt over de 'onderlinge bijeenkomsten'. Naar zijn opvatting worden met deze samenkomsten geen openbare vergaderingen bedoeld, maar 'liever kleine besloten gezelschappen of bijeenkomsten van de gemeente, zoals de gewoonte was van de eerste christenen, van wie werd gezegd dat zij standvastig voortgingen in de leer van de apostelen en in de gemeenschap met elkaar'. Het is goed om het doel van dergelijke gezelschappen voor ogen te houden. Het gaat er volgens Whitefield niet om, dat de één de ander in heiligheid te boven denkt te gaan, 'nog minder

om een sekte of partij te vormen, om een scheuring in de kerk of in de staat, of opruiing hiertegen te bewerken. Nee, (...), de enige bedoeling die naar ik hoop u allen in uw vergaderingen voor ogen staat is, dat u samenkomt tot het doel waartoe u verlost bent, namelijk de vernieuwing van uw verdorven natuur en de bevordering van het verborgen leven van Jezus Christus in uw zielen'. De onderlinge stichting staat in de bijeenkomsten voorop en niet het redeneren en twisten over geestelijke of kerkelijke zaken.

Het kan niet anders of hij moet de leer van de rechtvaardiging beklemtonen. Wat voor een troost mag hij ervaren vanuit het geloof in de aangebrachte gerechtigheid van Christus, temeer daar dit leerstuk zo werd aangevallen. Voorts wijst hij op het belang van de 'geest van een algemene liefde'. Eenstemmigheid in de band der liefde is een eerste vereiste om dergelijke gezelschappen goed te laten functioneren. Nodig is steeds opnieuw dat de Geest deze band verstevigt en dat Hij Zijn eigen werk onderhoudt. 'Het zaad dat in het hart gezaaid wordt, moet gedurig worden bewaterd, anders kan het niet tot een grote boom uitgroeien. Ik bid God daarom dat Hij u heiligt in geest, ziel en lichaam, om u, met alle heiligen, onbesmet te bewaren tot de komst van onze Heere Jezus Christus'. Het verlangen naar Zijn wederkomst moet de harten van al Gods kinderen in beslag nemen.

Behalve algemene raadgevingen, wijst hij een aantal eenvoudige huishoudelijke regels aan, die tot verdere groei van de 'Sociëties' kunnen dienen. In deze legt hij zich beperkingen op en gaat hij niet zover als Wesley om de gezelschappen in 'klassen' te verdelen, naar gelang het geestelijke niveau van de leden. De dingen moeten ordelijk geschieden, maar wel dient men zich te wachten voor een verregaande organisatie, die verzandt in regels en geboden. Voorzichtigheid moet worden betracht bij de toelating. Het ware geloof is nodig om als christenen met elkaar gemeenschap te hebben. Beklemtoond dient te worden dat een uiterlijke professie eerder tot schade is dan tot nut. Dode leden hebben alleen 'de vijgenbladeren van een uiterlijke belijdenis'. 'Vormelijke leden doen een Society meer schade dan goed.'

De 'Sociëties' behoren een samenbindende factor te vormen binnen de Methodistische beweging. Niet als 'kerkje in de kerk', maar tot opbouw van het lichaam van Christus. In dit opzicht stemden Whitefield en de Wesley's overeen, al was de uitwerking hiervan wel verschillend. Helaas werden de leerverschillen tussen Wesley en Whitefield ook op de bijeenkomsten van de Sociëties uitgevochten, wat tot grote verbittering leidde. De waarschuwingen van Whitefield in diens brief werden zo door velen in de wind geslagen en het effect en nut van de onderlinge bijeenkomsten werd op die manier weggenomen.

Een huwelijksaanzoek

Tot nu toe had Whitefield zich weinig ingelaten met zijn eigen stoffelijke belangen. Zijn ambities waren geheel gericht op het Koninkrijk van Christus. Hij vergeleek zich met Paulus, als het ging over een algehele opoffering voor zijn Meester. Toch was hij geen mens die zich alleen met geestelijke zaken bezighield. Hij was een gevoelvol en bewogen man met een charitatieve instelling. Had hij echter oog voor zijn eigen natuurlijke behoeften? Had hij behoefte om zijn leven te delen met een levensgezellin, die hem tot hulp en steun wilde zijn? Zeker, hij had vrienden waarop hij kon bouwen en met wie hij lief en leed kon delen. Ook met zijn oude moeder had hij een goede band, evenals met de meeste familieleden. Toch miste hij een vrouw, een rechterhand, hoewel hij dit jarenlang voor zich hield. Hij had zich immers geheel opgeofferd aan het Evangeliesatiewerk, waarvoor hij dag en nacht in touw was. Eigenlijk kon hij zich niet voorstellen dat hij nog tijd kon vrijmaken voor een normaal huwelijks- en gezinsleven.

In de lente van 1739 maakte hij kennis met Elisabeth Delamotte, een dochter van Thomas Delamotte. Vaak was hij de gast van de Delamottes in Blendon Hall, vlakbij Bexley in Kent. Het was een welgestelde familie, die tot de Moraviërs behoorde. Elisabeths broer

Charles had John Wesley vergezeld op zijn reis naar Georgia. Charles Wesley was het middel voor verschillenden uit dit gezin geweest om hen tot Christus te leiden. Graag kwam Whitefield bij hen over de vloer en zijn belangstelling werd weldra gevestigd op Elisabeth. Vooral toen hij op preektoernee was in Kent deed hij vaak het prachtige landhuis aan waar Elisabeth woonde. Er ontstond een vriendschapsband tussen beiden, die steeds meer verdiept werd. Het kwam echter niet tot een bestendige relatie, die gericht was op een huwelijk. Wat was de reden die hem van deze stap weerhield? Hij was toch niet flegmatisch ingesteld en de brieven die hij aan Elisabeth schreef laten een man zien, die behoefte heeft aan warmte en genegenheid.

Een preek uit april 1739 is van hem bewaard gebleven, waarin hij op de aspecten van het huwelijk ingaat. Hij sprak voor een 'Society of Young Women' in de Fetter Lane over 'Christus, onze beste Man', naar aanleiding van Psalm 45: 'Hoor, o dochter, en zie, en neig uw oor; en vergeet uw volk en uws vaders huis (...).' Steeds trekt hij in deze preek parallellen vanuit het aardse huwelijk naar de geestelijke vereniging met de hemelse Bruidegom. Het huwelijk moet in die tijd een onderwerp van zijn overdenking zijn geweest. Waarom hij toen de hand van Elisabeth niet vroeg, vermeldt de geschiedenis niet. Voelde hij aan dat het Gods wil niet was en moest hij zich als Paulus geheel in de dienst van zijn Zender stellen?

Was hij Elisabeth vergeten, toen hij naar Amerika ging? Ondanks alles kon hij haar niet uit zijn gedachten zetten. Behalve de beproevingen rondom zijn verhouding met Wesley, was er een stil verdriet in zijn hart. Toen hij in Savannah was, deed hij een stap die hem veel innerlijke strijd had gekost.

Hij deed Elisabeth een huwelijksaanzoek; op 4 april 1740 schreef hij een brief aan haar ouders en een aparte brief aan haarzelf. Zijn genegenheid voor haar was oprecht, maar ook waren er achterliggende gedachten die hem tot deze stap hadden gebracht. Het weeshuis in Georgia vroeg behalve een mannelijke leiding ook vrouwelijke hulp. Whitefield zag het als een nieuwe taak om 'Bethesda Home' op te bouwen. Hij dacht toen niet aan terugkeer naar Engeland. Vandaar dat hij in zijn brief aan Elisabeth vroeg: 'Kun je het aan om je vader en vaderlijk huis te verlaten en op Hem te vertrouwen (Die de jonge raven voedt die tot Hem roepen), en dat voor jezelf en voor de verzorging van kinderen, in de veronderstelling dat het Hem zal behagen je daarmee te zegenen? Kun je een huisvader helpen in de zorg van een gezin dat misschien uit honderd personen bestaat? Kun je het wisselvallige klimaat aan, zowel als het koud is als heet?' Het lijkt wel of andere belangen een grotere rol speelden dan die van hemzelf. De worsteling van zijn leven met de Heere en die van zijn eigen natuurlijke gevoelens is in de brief merkbaar. Hij is bang dat een huwelijk hem van de Heere en van zijn roeping afrekt, maar aan de andere kant kan hij ook weer niet zonder vrouw. Dit conflict vroeg om een oplossing, waarvan hij hoopte dat zijn Zender die Zelf zou geven.

Het duurde vier maanden voordat het antwoord uit Engeland kwam. Hoe zou Elisabeth Delamotte reageren? Whitefield wist niet van de problemen die zich aan de andere kant van de 'Atlantic' voordeden. Dit waren niet alleen de verschillen in de leer tussen zijn volgelingen en die van de Wesley's die de gemoederen verhit hadden. Het ging hierbij ook over de breuk tussen de Methodisten en de Moraviërs, die zich begon af te tekenen. De onenigheid in de Fetter Lane Society had ertoe geleid dat de Wesley's de band met dit gezelschap verbraken en hun eigen weg kozen.

Het gezin Delamotte koos echter partij voor de Moraviërs en scheidde zich af van de Wesley's. Hun antipathie tegenover de Methodisten richtte zich niet alleen op hen maar ook op Whitefield. In de tussentijd was er een andere jongeman in het leven van Elisabeth gekomen, waarmee zij uiteindelijk trouwde. Deze William Holland behoorde ook tot de Moravische Broeders, zodat hij meer de 'ligging' van de Delamottes vertoonde dan de methodistenleider. Wellicht dat Elisabeths genegenheid voor Whitefield niet diep zat, of

dat zij zijn aanvankelijk gedraal opvatte als een doodlopende weg. Haar beslissing betekende voor hem een grote klap, zeker na al de innerlijke strijd die hij maandenlang had moeten doorstaan. Er bleef geen andere weg over dan zijn teleurstellingen in Gods handen over te geven. Voordat hij het definitieve antwoord ontving, schreef hij op 26 juni aan zijn vriend William Seward over Elisabeth, dat zij 'slechts zoekende is', dus nog niet verzekerd was van haar aandeel aan Christus. Dit viel hem wat tegen, want hij 'wilde iemand hebben die vol is van het geloof en van de Heilige Geest.' De geloofszekerheid was voor hem een essentieel punt, zeker als het ging over een taak in Gods koninkrijk. Als zodanig vond hij het minder erg dat de relatie op niets uitliep, al duurde het nog maanden voordat de schrijnende wonden van een niet beantwoorde liefde waren genezen.

Een levensgezellin

De vrouw die Whitefield uiteindelijk werd beschikt, was eerst aan zijn vriend Howell Harris toebedacht. Deze vurige prediker uit Wales had zichzelf na zijn bekering zo aan God toegewijd, dat hij meende het zonder huwelijk te moeten doen. Maar in 1739 werd hij verliefd op Elisabeth James, een weduwnaar, tien jaar ouder dan hijzelf. Tussen beiden ontstond een zodanige relatie dat over een huwelijk gesproken werd. Toch voelde Harris zich innerlijk niet rijp voor een dergelijke verbintenis. Steeds probeerde hij de beslissing uit te stellen, hoewel zijn genegenheid voor haar sterk was. Het werd een conflict waar hij niet uitkwam, totdat hij aan zijn vriend dacht. Deze was in Amerika en bad om een vrouw die in staat bleek om met hem het weeshuis te besturen. Was de andere Elisabeth nu voorgoed van het toneel verdwenen? Voelde hij zich nu van haar losgemaakt, zodat hij nu kon denken aan een andere kandidaat? Hij kon niemand in de koloniën vinden, die aan zijn eisen en wensen kon voldoen en zonder vrouw keerde hij naar zijn geboorteland terug.

Hij was nog niet goed en wel op vaderlandse bodem, of Harris stuurde hem een brief, waarin hij hem Elisabeth James aanbeval. Een vreemde gang van zaken! Zij woonde in Wales en Whitefield ging naar haar toe. Voelde hij wat voor haar? Haar godsvrucht was opvallend en daarbij bezat zij meer gaven die de kritische Methodist wel aanstonden. Wereldsgezindheid en ijdel vertoon waren voor hem niet interessant, maar bescheidenheid en godsvreze konden hem bekoren. Zij was de vrouw waarom hij had gebeden. Maar Elisabeth was zomaar niet gewonnen voor de taak die haar wachtte. Zij voelde zich geheel onbekwaam en ook het gebrek aan enige opleiding vond zij een groot gemis. Uit de brieven die zij aan Harris schreef, spreekt nederigheid en onwaardigheid.

De correspondentie die zij hierna met Whitefield voerde, bleef niet bewaard, maar kennelijk ademde deze dezelfde geest. De band tussen haar en Harris was echter zomaar niet doorbroken. Whitefields beslissing lag vast, maar zij aarzelde nog en kon Harris niet opgeven. Maar toch zag zij meer op de leiding Gods in haar leven en daarom raakte zij niet confuus. Zij zag in Whitefield een man die grote daden mocht doen in Gods Koninkrijk. Vanuit die kant ging zij haar relatie met hem bezien en dit gaf de doorslag. Zij koos nu van harte voor hem en liet Harris los. Haar stap was die van een volkomen overgave, niet alleen aan haar toekomstige echtgenoot, maar meer nog aan haar God Die alles bestuurde. Nu was zij klaar voor een huwelijk, dat op 11 november 1741 in het dorpje Llantilio in Wales zou worden gesloten. Ook Howell Harris was aanwezig, toen de ceremonie werd voltrokken.

Het viel niet mee om een predikant te vinden, die het huwelijk wilde bevestigen. Whitefield en Harris waren immers dissidenten binnen de Kerk van Engeland. Het gezelschap trok van dorp tot dorp, maar niemand was bereid met hen in zee te gaan. Het duurde drie dagen voordat een zekere John Smith bereid bleek het huwelijk te voltrekken. De plechtigheid vond plaats in de kerk van Chapel Martin in Caerphilly, waarna de stoet in het huis van Thomas Prince in Watford de bruiloft op gepaste wijze vierde. De bruidegom kon niet nalaten om bij die gelegenheid een preek te houden, volgens Harris 'met een

verbazende kracht.' De tekst was: 'Die gezond zijn hebben de medicijnmeester niet van node, maar die ziek zijn.' Dit was geen stof voor een bruiloft, maar toch viel deze preek in goede aarde.

Toen het bruidspaar Whitefield trouwde had het nog geen vaste woonruimte. Het verhuisde na enige tijd naar Londen, toen weer het voornaamste werkgebied van de bruidegom. Het werd een gelukkig huwelijk, hoewel Elisabeth zich veel moest ontfeggen. Maar dat wist ze! Haar man was vaak op pad en werkte dag en nacht. Teleurstellingen bleven het echtpaar niet bespaard. Het vereiste voor beiden veel zelfverloochening om zich samen in te zetten voor de dienst des Heeren. Een huwelijk met een man als Whitefield was iets ongewoons. Niet omdat hij van karakter anders was dan andere mannen, maar vanwege de bijzondere roeping die op hem drukte. Hij was echter geen harde en ongevoelige Calvinist, die geen oog had voor het gewone en alledaagse. Hij kon genieten van zijn huwelijk en van geoorloofde aardse genoegens. Maar primair bleef zijn ijver voor de dienst van God, wat hem veel zelfopoffering kostte. Nog veel stond hem te doen. Vele reizen zou hij nog maken. De velden waren rijp om te oogsten. En om hem in deze taak bij te staan had hij een levensgezellin gekregen.

7. Een boodschapper van goede tijding

Wat Whitefield leerde en preekte

De controverse met Wesley had bij Whitefield ongewild geleid tot een verdere doordenking van de grondstukken van de heilsleer. Hij was echter geen theoloog die alles precies op een rijtje wilde hebben, maar een volksprediker die zijn gehoor op een indringende manier met de 'leerstukken' wist te confronteren. De vrouw van Jonathan Edwards sloeg de spijker op z'n kop, toen zij aan haar broer schreef: 'Hij maakt minder werk van de leerstukken dan onze Amerikaanse predikers doorgaans doen en zijn bedoeling is meer om het hart te raken! Hij is een geboren redenaar. Je hebt zijn dieptonige, heldere en melodieuze stem reeds gehoord. Het is perfecte muziek.'

We kunnen Whitefield beter 'de theoloog van het hart' noemen. Hij zocht zijn leer in alles toe te passen op de omstandigheden van zijn hoorders. Vandaar dat hij een afkeer had van de geest van rationalisme, die zijn tijd zo beheerste. De afstandelijke manier waarmee men met het godsbestaan en de Bijbelse waarheden omging stond haaks op de prediking van de Methodisten. Zowel binnen de Anglicaanse kerk als onder de Dissenters vonden Ariaanse, Arminiaanse en Pelagiaanse dwalingen ingang. De preken van aartsbisschop Tillotson, een hofpredikant van koning Willem, hadden het wetticisme in de prediking in de hand gewerkt. Zij waren vooral populair onder de theologische studenten. Het verzoenend werk van Christus en de noodzaak van wedergeboorte en geloof waren steeds meer op de achtergrond geraakt. Als reactie op deze tendens gaven de hypercalvinisten de voorkeur aan een enghartig leersysteem, dat geen bewogenheid en warmte uitstraalt. Zij benadrukten heel sterk de leer van de voorverordining, ten koste van de persoonlijke verantwoordelijkheid.

Wel gingen tussen 1720 en 1730 stemmen op om meer aandacht te schenken aan de Christusprediking. Onder de Dissenters was het John Jennings, die een poging in deze richting deed. Hij schreef een boekje, voorzien van een voorwoord van de bekende Isaac Watts, getiteld: 'Two Discourses: The First of Preaching Christ; The Second of Experimental Preaching.' Het werd in 1723 postuum uitgegeven en breekt een lans voor een levende prediking van Christus en van de noodzaak van de innerlijke bevinding van het werk van Gods Geest. Het was juist deze preekmanier die bij Whitefield gestalte kreeg.

De heilsleer in het middelpunt

We zagen eerder welke invloeden bij de Methodistische beweging een rol hebben gespeeld. Ook stonden we stil bij de accenten die Whitefield, vooral na zijn conflict met de Wesley's, steeds meer ging leggen. Hij greep terug op de theologie van de Engelse en Amerikaanse Puriteinen uit de zeventiende eeuw, die hij op een hem eigen manier in zijn prediking wist te verpakken. De scholastiek, die de geschriften van de Puriteinen doorgaans kenmerkt, treffen we bij hem niet aan. Ook in de prediking is er verschil. De nadruk op het exegetische aspect en de zorg voor een systematische opbouw van de preken wordt ook bij Whitefield gemist. Het is bij hem meer 'toepassing' dan 'leer', of beter gezegd de leer is bij hem direct gemengd met de toepassing. Zijn preken zijn niet zozeer vrucht van intense studie, maar meer van meditatie. Hij besteedde weinig tijd aan de voorbereiding en had ook een aversie tegen het lezen van de preken. De inhoud moest Bijbels zijn en de Heilige Geest diende het vuur tijdens het uitspreken aan te wakkeren, wat voor hem genoeg was. Zo was het met alle Methodisten gesteld. Theologische hoogstandjes kwamen niet voor; men zegt wel dat zij het heilige land van Dan tot Berseba in één preek wisten te doorwandelen.

Toch was de leer bij Whitefield niet van ondergeschikt belang. R. Elliot, een tijdgenoot van hem, die onder zijn prediking in de beginperiode van het Methodisme tot bekering was

gekomen, merkt hierover op: 'Hij was ijverig, standvastig en onbeweeglijk in de grote en fundamentele waarheden van het Evangelie.' Daarvoor geeft hij aan dat hij 'geen partijganger was in de godsdienst.' Hij was geen man die zijn eigen leer 'dreef' en anderen veroordeelde, die niet met hem overeenstemden. Zo kon hij waardering hebben voor Quakers en Moravians, die niet fanatiek waren en hun bereidheid om naar andersdenkenden te luisteren toonden. Hij pretendeerde niet de wijsheid alléén in pacht te hebben, maar toonde begrip voor andere opvattingen, als deze tenminste geen afbreuk deden aan de grondwaarheden van het christelijk geloof.

Elliot noemt enkele hoofdzaken, die Whitefield in zijn preken verwerkte. In de eerste plaats de erfzonde, bestaande zowel in 'Adams persoonlijke overtreding die toegerekend wordt en de algehele verdorvenheid van de gevallen natuur, medegedeeld aan al zijn nakomelingen.' Dan 'de Schriftuurlijke leer van de wedergeboorte'. 'De nieuwe geboorte heeft onze overleden vriend vol ijver geleerd en met klem aangedrongen, als absoluut nodig tot zaligheid.' Vervolgens 'de leer van de rechtvaardiging door het geloof in Christus.' Dan 'de uiteindelijke volharding van de heiligen' en 'de leer van Gods eeuwige onvoorwaardelijke verkiezing.' Elliot benadrukt tegenover de tegenstanders dat Whitefield 'deze Evangelie-leerstukken niet anders wilde vasthouden noch leren dan in een weg van heiligheid en overeenkomstig de godzaligheid. Hij was geen libertijn noch antinomiaan in principe of in praktijk.'

Deze praktische leerstukken vormden de inhoud van zijn prediking, die hij omkaderde door een rijke Evangelienodiging. Hij verkondigde de leer van de verkiezing, niet als struikelblok of barricade voor de ongelovigen, maar als het hart van Gods genade. Het ging hem in zijn leer om het 'Soli Deo gloria' van de Goddelijke soevereiniteit. Afwijkingen van het Calvinistische schema beschouwde hij als het openen van de deur voor allerlei dwalingen. 'Ik heb hem horen zeggen', zo merkt Elliot op, 'dat de leer van de algemene verzoening op de bodem ligt van de dwalingen van hen, die de rechtvaardiging door de toegerekende gerechtigheid van Christus en de uiteindelijke volharding der heiligen loochenen en in een absolute zin een zondeloze volmaaktheid voorstaan.' Het is immers 'de leer van de verkiezing en die alleen, die de zaligheid uit genade doet zijn.'

Karakter van zijn prediking

Wat was de manier van preken die Whitefield erop nahield? We hebben gezien dat zijn verkondiging sterk Evangelisatorisch was. Het spreken tot menigten van duizenden personen vereiste een aparte aanpak. Vandaar dat zijn boodschap sterk nodigend, scherp en appelerend was. Deze elementen komen we in de prediking van de Engelse Puriteinen over het algemeen niet zo tegen. John Flavel en Obadiah Sedgwick zijn uitzonderingen, als het gaat over een onbevangen aanbod van genade. Niet dat de onvoorwaardelijke nodiging geen onderdeel vormt van hun heilsleer, maar als zodanig komt deze weinig uit de verf. In Schotland is de directe aanspraak tot de onbekeerden en het appèl om tot Christus te komen meer usance geweest, getuige de preken van mannen als Andrew Gray en niet te vergeten van de bekende tijdgenoten van Whitefield: Ralph en Ebenezer Erskine.

Bisschop Ryle noemt de preekmethode van Whitefield het 'aggressive system'. Daar bedoelt hij het volgende mee: 'Hij was de eerste die inzag dat de dienaren van Christus het werk van vissers moeten doen. Zij moeten niet wachten totdat de zielen tot hen komen, maar zij moeten achter de zielen aan gaan en hen "dwingen om in te gaan".'

Hij zat niet rustig bij het haardvuur, zoals een kat doet op een regenachtige dag, maar treurde over de Goddeloosheid van het land. Hij ging voort om de duivel in zijn hoge plaatsen te tarten.' Zijn prediking in de open lucht was bij uitstek geschikt om deze confrontatie aan te gaan. Zijn boodschap van 'goede tijding' betekende een directe aanval op alles wat zich tegen de kennis van God verheft en verzet. Hij durfde de worsteling met de machten van de duisternis aan. De wapens die hij hanteerde, waren geestelijk 'krachtig

door God, tot nederwerping der sterken.' Hij ging recht op zijn doel af, zonder omwegen van filosofie of menselijke wijsheid. Zijn boodschap was luid en duidelijk. Iedereen wist waar hij aan toe was. Niemand werd uitgesloten, maar was geheel bij zijn prediking betrokken.

Ryle vindt het moeilijk om het karakter van zijn prediking goed te omschrijven. Deze was immers meer dan zijn redenaarstalent en indringende woordkeus. Wat sprak de vele duizenden zo aan en waarin lag de kracht en het geheim van zijn preken? Zeker, hij was populair en wist zowel intellectuelen als minder begaafden te boeien. Een man als Benjamin Franklin hing aan zijn lippen en literair geschoolden als Lord Bolingbroke en Lord Chesterfield liepen hem na. De eerste gaf als oordeel: 'Hij is de meest buitengewone man van onze tijd. Hij heeft de meest gebiedende welsprekendheid die ik ooit in enig persoon heb opgemerkt.' Uit het oordeel van dergelijke wetenschappers kunnen we opmaken dat Whitefield geen volksmenner was, die door veel lawaai de massa wist op te zwepen. Hij sprak wel luid, maar toch weloverwogen. Hij wikte zijn woorden en stond geheel achter hetgeen hij naar voren bracht.

Maar hoe kan het karakter van zijn prediking het beste worden omschreven?

Misschien wel in de woorden van de apostel: 'Niet in beweeglijke woorden der menselijke wijsheid, maar in betoning des Geestes en der kracht.' Ryle noemt in dit verband enkele kenmerken van zijn prediking. In de eerste plaats 'een uitzonderlijk zuiver Evangelie'. 'Weinigen hebben hun hoorders misschien ooit zoveel tarwe en zo weinig kaf gegeven. Hij sprak niet over zijn partij, zijn zaak, zijn belang en zijn ambt. Hij sprak geregeld over "uw zonden", "uw hart", Jezus Christus, de Heilige Geest, de absolute noodzaak van bekering, geloof en heiligheid, op de wijze zoals de Bijbel deze machtige onderwerpen ons voorhoudt. "O, de gerechtigheid van Jezus Christus!" wilde hij vaak zeggen; "ik moest mij verontschuldigen indien ik deze niet in bijna al mijn preken noem." Het prediken op deze wijze is de prediking die God behaagt te eren. Deze moet niet anders dan een openbaring van de waarheid zijn.'

Vervolgens noemt Ryle zijn preken 'bijzonder helder en eenvoudig'. Met recht was op hem van toepassing: Eenvoud is het kenmerk van het ware. Onverbloemd en simpel was zijn woordkeus. Hij was wars van vertoon en moeilijke woorden. Dit kenmerkte zijn grote populariteit. Toch was hij niet ludiek in zijn woordkeus. Hij wilde niet bijzonder zijn en zijn boodschap 'pakkend en pikant' brengen, maar zocht steeds aansluiting bij het Bijbels spraakgebruik.

Dan noemt Ryle als kenmerk dat hij 'een vrijmoedige en directe prediker' was. Hij had een persoonlijke boodschap van God, waarvan de eigenlijke inhoud was: 'Ik ben hier gekomen om over uw ziel te spreken.' Het resultaat was, dat velen zich persoonlijk voelden aangesproken, hetzij dat zij zich ergerden of zijn woorden ter harte namen. Hierbij gebruikte hij volgens Ryle 'een bijzondere kracht van omschrijving.' Hij schildert de zaken in felle kleuren, zonder te overdrijven. De diepte van de menselijke val en de oneindige liefde van God waren geen zaken om saai en kleurloos te behandelen. Whitefield probeerde in zijn woordkeus de diepte en hoogte van de Goddelijke waarheden aanschouwelijk en aansprekend te maken. Het dagelijks nieuws was toch immers niets in vergelijking met de boodschap van zonde en van genade.

In het licht van de genoemde kenmerken is de 'ontzettende ernst' van zijn voordracht eigenlijk overbodig. Toch is deze zeer opvallend en laten zijn bewaard gebleven preken daar een fractie van zien. Hij kon dan ook niet velen, als hij hoorders zag slapen, hoewel dit maar een zeldzaamheid was. Zo zag hij op een keer een oude man indutten. Indringend sprak hij hem aan. Toen de man zijn ogen open deed, zei Whitefield: 'Ik ben hier niet gekomen om tot stokken en blokken te spreken. Ik ben tot u gekomen in de Naam van de Heere der heirscharen en ik moet en wil een gehoor hebben.' Zijn boodschap was niet

vrijblijvend, maar ernstig en welmenend. Hij stond als in de tegenwoordigheid van God. Het ging over een eeuwig wel of een eeuwig wee en daarmee viel niet te spotten.

Nog enkele kenmerken somt Ryle op: 'Een immense mate van "pathos", medelijden, en van gevoel.' Het was niet ongewoon dat hij op de preekstoel hilde. Dit was als het wenen van de Zaligmaker over het Jeruzalem, dat Zijn leer niet aangenomen had: 'Och of gij ook bekendet in deze uw dag, wat tot uw eeuwige vrede dient.' Hij kon niet aanzien dat velen op de brede weg liepen. Hij smeekte hen om te vlieden van de toekomstige toorn. Het was zijn verlangen dat zielen werden aangeraakt en aan de voet van Golgotha gebracht. Het ongeloof van velen was hem tot gedurige smart. Whitefield had een hart vol van bewogenheid met verloren zielen.

Een punt dat Ryle niet noemt, maar dat door Robert Philip wordt gememoreerd, is Whitefields 'egotism' in de prediking. Hiermee wordt geen egocentrische preekmanier bedoeld, maar de wijze waarop hij *zijn eigen geestelijke leiding in zijn boodschap verwerkt*. Hij gaf getuigenis over zijn eigen geestelijk leven, zonder zelf in het middelpunt te staan! Het is alsof hij de Bijbelse argumenten wil ondersteunen met voorbeelden uit de praktijk. Deze methode maakt zijn preken erg werkelijk en minder afstandelijk. Als het gaat over de zondigheid en verlorenheid van de mens, sluit hij zichzelf in; als hij handelt over Gods ontferming, dan laat hij zien dat hijzelf ook een toonbeeld daarvan is. Hij geeft een medegetuigenis, zoals Paulus ook meermalen in zijn brieven doet. Hieruit blijkt, dat de inhoud van de boodschap en de persoon die deze brengt een harmonieuze eenheid kunnen vormen, zonder dat de eigen mening en persoonlijke leiding als een absoluut model moet dienen om de tegenstanders monddood te maken. Steeds prevaleert in zijn preken dat zijn boodschap van God komt en dat hij deze 'schat' in 'een aarden vat' omdraagt, 'opdat de uitnemendheid van de kracht uit God is' en niet uit een mens voortkomt.

Als ondergeschikte gaven van Whitefield noemt Ryle zijn talenten in voordracht. Hij had zijn stem, vloeiende taal en houding in de preekstoel mee. Alles leek bij hem in harmonie. Gaven van lichaamshouding, stemgeluid, welsprekendheid, maar boven alles de intentie van de Goddelijke bediening, werkten alle mee tot het grote succes dat hij oogstte. Toch waren zijn talenten geheel ondergeschikt aan de eenzijdige werking van de Geest, Die het Woord van Whitefields bediening in zo'n rijke mate zegende. Het was geen menselijke prestatie, die het zegel drukte, maar alleen Gods genade.

Enkele persoonlijke eigenschappen waren onontbeerlijk voor de uitoefening van zijn ambt. Zo was hij volgens Ryle een man 'van diepe en ongeveinsde ootmoed', van 'een brandende liefde tot onze Heere Jezus Christus', van 'een onvermoeide ijver en werkzaamheid', van 'een eminente zelfverloochening' en zo noemt hij er nog een aantal op. Deze eigenschappen gaven schittering aan zijn persoon en bepaalden mede de aard van zijn prediking. Het was 'The man and his message' die bij elkaar hoorden. Zijn persoonlijke omgang met de Heere, zijn gekruisigde 'ik', zijn brandende liefde tot Christus en groot verlangen naar eenheid onder de gelovigen maakten hem tot een geestelijk gebroken man, die zijn Zender als bruikbaar instrument kon inzetten tot uitbreiding van Zijn koninkrijk. Hij cijferde zich geheel weg als het ging om de eer van zijn Meester. Bekend is zijn uitspraak: 'Laat mijn naam maar vergaan, als de Naam van Christus maar mag worden verheerlijkt'. Dit was het geheim van zijn leven en preekbediening en daarin onderscheidde hij zich van vele anderen, ook onder de Methodisten.

Preekkeuze

De accenten die Whitefield legde in zijn theologisch denken waren uiteraard een bepalende factor voor de keus van zijn preekstof. Zijn eerste prekenbundels die in 1739 van de pers kwamen, tonen een gevarieerde tekstkeus, die toch eenzijdigheden vertoont. Het waren

preken die hij in de jaren 1737 en 1738 had gehouden, toen zijn ster begon te rijzen. De titels geven duidelijk aan om welke thema's het toen ging, zoals 'Wereldse zaken geen verontschuldiging om de godsdienst te verwaarlozen', 'de kenmerken van de nieuwe geboorte', 'de kennis van Jezus Christus, de beste kennis', 'de kracht van de opstanding van Christus', 'de plicht van het onderzoeken van de Schriften', 'de noodzakelijkheid van de gerechtigheid van Christus', als afscheidspraak in Moorfields, gehouden op 3 juni 1739, 'Een vermaning om tot Christus te komen en op Hem te zien', 'Jezus Christus, de enige Weg tot het heil', 'Christus, de enige Rust voor de vermoeide en belaste', 'Christus de beste Man', een preek op uitnodiging van 'jonge vrouwen in de Fetter Lane'.

Tijdens zijn leven bereidde Whitefield ongeveer 63 preken voor ter publicatie. Het blijkt dat de themakeus in de loop van de jaren niet veel verandering had ondergaan. De strijd met Wesley noodzaakte hem om het vrije karakter van de genade nog meer in zijn preken te verwerken. Vooral de rechtvaardiging werd zijn geliefkoosde onderwerp. Ook zaken die direct met de heiliging te maken hebben, hadden zijn aandacht. In zijn preken spreekt een man, die diep was ingeleid in de heilgeheimen van God. Hij had een niveau bereikt, waarin de zonde geen macht over hem had, al bleef hij in zichzelf een man die goed beseftte wat voor schade de overblijvende verdorvenheid in de gelovige kan aanrichten. Desondanks leefde hij vanuit de vrijheid in Christus en was hij aan zichzelf gestorven. Zijn leven was met 'Christus verborgen in God'. Hij leerde dat de gelovigen behoren toe te nemen in de genade en wees hen vooral op de noodzaak van de geloofszekerheid. Wat het laatste betreft, kwam hij niet tegemoet aan de tendens in zijn dagen om deze ten gunste van bepaalde zielservaringen af te zwakken. Hij bleef weliswaar reëel als het ging over de kracht van de zonde in de gelovige, maar hij kon niet accepteren dat aan de zwakte van het 'vlees' werd tegemoetgekomen. In zijn preken schittert door, dat de genade van God zo oneindig is, dat deze de gelovige alles kan schenken wat hij nodig heeft. Zo balanceert Whitefield tussen de uitersten van een ongezonder passivisme en antinomianisme enerzijds en van een Arminiaans activisme anderzijds. Zo laat hij het water des levens vanuit het ruime kanaal van Gods genade vloeien.

Boeiende voordracht

We kunnen ons moeilijk voorstellen dat Whitefield tijdens zijn ambtelijke loopbaan zo'n 18.000 preken heeft gehouden. De preken die zijn verschenen werden in stenografisch opgetekend en het is niet duidelijk of zij in alles een getrouwe weergave zijn van het gesprokene. In ieder geval bevatten zij slechts een flauwe afschaduwing van de kracht waarmee hij sprak. Toch kunnen wij ons enigszins een indruk vormen van de manier van zijn voordracht als we zijn preken lezen. Sommige fragmenten zijn zo origineel en aansprekend, dat zij zijn gehoor wel tot het uiterste geboeid moeten hebben. Enkele illustraties hiervan willen we laten volgen.

Uit het volgende citaat blijkt zijn 'egotisme' duidelijk: 'Zeg niet dat ik preek om wanhopig te maken. Ik laat niemand wanhopen, als ik zie hoe God zo'n Goddeloze, als ik ben, genadig is geweest; ik die op weg was naar de hel. Ik haastte mij om daarnaar toe te gaan, maar Jezus ging voorbij en stopte bij me. Jezus Christus ging voorbij, toen ik in mijn bloed lag en zei tot mij: "Leef". Aldus ben ik een toonbeeld van Gods vrije genade en daarom, mijn broeders, wil ik niemand van u doen wanhopen, als ik zie wat voor een mens ik geweest ben. Ik spreek niet uit een valse nederigheid of voorgewende heiligheid, zoals de Farizeeërs deden. Nee, ik spreek de waarheid in Christus en daarom, mannen en duivels, doe het ergste wat je wilt! Ik heb een genadige Meester Die mij beschermt. Het is Zijn werk, waarmee ik bezig ben, en Jezus Christus zal mij boven al het woeden uittillen.'

Nu volgt een gedeelte uit een preek over de verheerlijking van Christus op de berg. Petrus was zo vervoerd door het gezicht dat hij hiervan had, dat hij 'tabernakelen wilde maken'. Dan wordt Whitefield toornig: 'Wat! tabernakelen hier beneden bouwen en de kroon

ontvangen, voordat ge het kruis hebt gedragen?) Petrus, Petrus!" Zeker, Petrus, ge zijt nog niet geheel wakker! Ge praat als in een droom'. 'Zorgt ge niet voor uw medediscipelen, die beneden zijn achtergebleven en niet met u meegingen de berg op? Zorgt ge niet voor de kostbare zielen, die als schapen zijn zonder herder en voor eeuwig moeten omkomen, tenzij uw Meester van de berg afdaalt om hen te leren en voor hen te sterven?' Mozes en Elia zijn neergedaald om over het lijden te spreken en u droomt over het bouwen van weet ik niet wat voor tabernakelen. Zeker, Petrus, ge zijt zo hoog op de berg, dat uw hoofd duizelt.'

Vele smeekbeden doorspekken zijn preken. In alle mogelijke toonaarden roept hij zondaren op om zich te bekeren. De liefde van Christus dringt hem, zoals blijkt uit het volgende fragment: 'O mijn broeders, mijn hart is verruimd tegenover u. Ik gevoel iets van die verborgen, maar krachtige aanwezigheid van Christus, terwijl ik tot u spreek. Inderdaad, deze is liefelijk en uitzonderlijk troostrijk. Alles wat ik van u, die zonder reden mijn vijanden bent, wens, is dat u hetzelfde voelt. Geloof me, hoewel het een hel voor mijn ziel zou zijn om weer tot de staat van nature terug te keren, toch zou ik voor even bereid zijn om van staat te veranderen, opdat u mag weten wat het is als Christus door het geloof in uw harten woont. Ga dan ook niet weg, laat de duivel u niet aftrekken. Wees niet bang voor overtuigingen, denk niet verkeerd van de leer, omdat deze niet binnen de muren van de kerk wordt gepreekt. Onze Heere preekte in de dagen van Zijn omwandeling op een berg, in een schip en op het veld en ik ben verzekerd dat velen toen Zijn aanwezigheid hebben gevoeld. Inderdaad, wij spreken wat wij weten. Verwerp het Koninkrijk van God niet tegen uzelf (...).'

Scherp is soms zijn toon, vooral als hij het ongeloof ontmaskert. Hij probeert door te dringen in de schuilhoeken van het hart, om de subtiele uitvluchten van een godsdienstig mens aan de kaak te stellen. Deze scherpte kenmerkt zijn prediking. Hij spaart geen 'vlees' en laat het mes van ontdekking diep indalen. Ook de eisen van de wet laat hij weerklinken, om een mens wakker te schudden. De 'terrors of the law' wijzen op de onkreukbaarheid van de Goddelijke rechtvaardigheid in het straffen van de zonden. Maar de vertroosting van het Evangelie ontbreken niet. Soms blijven de 'terrors' zelfs weg, zoals in een preek in Amerika, waarvan hij zelf vermeldt: 'Ik kon van weinig of geen verschrikking (terror) spreken, maar bijna alleen van vertroosting.'

Meer nog dan een 'zoon des donders', een Boanèrges, was Whitefield een 'zoon der vertroosting'.

'The Indwelling of the Spirit'

Het is moeilijk een eerlijke selectie te hanteren om de inhoud van zijn preken te illustreren. Vanwege de actualiteit van enkele leerstukken in zijn tijd, zullen we ons hierbij aansluiten. Eerst laten we enkele gedeelten van een preek over 'de inwoning van de Geest' de revue passeren. Deze preek heeft Whitefield op Pinksterzondag 1739 in Bexley in Kent gehouden. Hierin vinden wij zijn belangrijkste accenten terug. Als tekst voor deze preek koos hij Johannes 7:37-39, 'En op de laatste dag, zijnde de grote dag van het feest, stond Jezus en riep, zeggende: Zo iemand dorst, die kome tot Mij en drinke (...).'

Het was in de periode dat hij zich geroepen voelde om de geestelijkheid van zijn eigen kerk aan te vallen. Het was een verweer tegen de kritiek die van die kant tegen zijn preekmanier werd geuit. In dit licht kunnen we zijn opmerking verstaan: 'Ik ben verbaasd dat zij, die zich leden of predikanten van de kerk van Engeland noemen, het wagen om hun lippen hiertegen te openen.' Hierbij doelt hij op hun kritiek op de leer van de wedergeboorte, die hij zo met klem benadrukte.

De nood van de tijd is zo urgent, dat de bazuin van het Evangelie een helder geluid moet geven. 'Wordt het niet hoog tijd voor de ware dienaren van Jezus Christus, die deel hebben aan de hemelse gave, om hun stemmen als een trompet te verheffen. Als zij deze zielen

niet willen laten omkomen, waarvoor de Heere Jezus Zijn kostbaar bloed heeft gestort, laat hen dan met alle vrijmoedigheid verklaren, dat de Heilige Geest het gewone voorrecht en deel is van alle gelovigen in alle eeuwen en dat wij, evenals de eerste christenen, de Heilige Geest moeten ontvangen, alvorens onszelf kinderen van God te noemen.'

Het gaat in dit verband volgens hem niet over de buitengewone gaven van de Geest, want zelfs ongelovigen kunnen deze ontvangen, maar het gaat over 'Zijn heiligende genade.' De wedergeboorte is strikt nodig tot zaligheid. 'Jezus Christus is gekomen om ons niet alleen te redden van de schuld, maar ook van de macht van de zonde.' Daar heeft Hij de Heilige Geest voor gegeven, Die ons deel wordt, als wij in Christus geloven. Zoals het eerste deel van de preek ontmaskerend en ontdekkend is, vooral van hen die, al hun godsdienst ten spijt, geen deel hebben aan de wederbarende werkingen van de Geest, is het slot van de boodschap nodigend en liefelijk. 'Tot hiertoe heb ik alleen de wet gepreekt, maar zie, nu kom ik tot u met de boodschap van goede tijdingen. Ik heb u verwond, maar wees niet bang; nu heb ik een geneesmiddel voor al uw wonden. Niettegenstaande u tot een beesten- of duivelsnatuur vervallen bent, zult u toch, als u in Jezus Christus gelooft, de levendmakende Geest ontvangen Die in de tekst beloofd wordt (...).'

'De Farizeeër en de tollenaar'

Een andere bekende preek, die Whitefield op 8 augustus 1739, net voor zijn reis naar Amerika, in Blackheath uitsprak, handelt over de gelijkenis van de Farizeeër en de tollenaar. Drie citaten geven de bedoeling van deze preek weer. Het is een aanklacht tegen alle vormendienst en een beschrijving van de ware godsdienst. Eerst spreekt hij over het gebed van de Farizeeër: 'Hij las zijn gebed niet voor. Het was een gebed uit het hoofd, want er zijn veel Farizeeërs die uit het hoofd bidden en preken. Ik zie niet in, waarom zij dit niet zouden kunnen, zoals anderen zich in kunst en wetenschap bekwamen. Een mens met een goede voordracht, die zijn gedachten goed kan formuleren en een goed geheugen heeft is wel in staat om zijn eigen preken en die van anderen te herhalen. Hij kan schijnbaar uitstekend bidden en toch niet de minste graankorrel van ware genade in zijn hart hebben. Ik zeg dit niet om het uit het hoofd bidden af te keuren of om hen te ontmoedigen, die werkelijk door de Geest bidden. Ik wilde hiermee alleen een woord van verwijt geven voor hen die zo met dergelijke gebeden dwepen, dat zij allen, die formuliergebeden gebruiken, veroordelen, alsof deze niet zo heilig en hemels zouden zijn als die zonder formulier. Helaas, dat is verkeerd. Niet iedereen, die uit het hoofd bidt, is een geestelijk mens, zoals niet iedereen, die formulieren gebruikt, een letterknecht is. Laat de een de ander niet veroordelen'. Het is duidelijk dat Whitefield het 'Book of Common Prayer', het 'Algemeen Gebedenboek' van zijn eigen kerk niet wil veroordelen, maar alleen hen die zonder genade gebeden uitspreken.

Dan het gebed van de tollenaar. Hier vinden we volgens Tyerman een goed voorbeeld van het 'pit en merg' van Whitefields prediking. Treffend is het volgende citaat: 'Me dunkt, ik zie hem van verre staan, zwaarmoedig, bezwaard en zelfs door smart overstelpt. Hij slaat zich op de borst, zijn verraderlijke, ondankbare, vreselijk Goddeloze borst, een borst die nu gereed is om open te breken. Tenslotte roept hij uit de overvloed van zijn hart en met vele tranen uit: "O God, wees mij zondaar genadig!" Niet, God wees die gindse trotse Farizeeër genadig! Niet, God wees mij heilige genadig! Want hij wist dat "al zijn gerechtigheden als een wegwerpelijk kleed waren". Niet, God wees die en zo-een genadig, maar God, wees mij, zelfs mij, een zondaar, een zondaar vanaf mijn geboorte, een zondaar in gedachten, woorden en werken, een zondaar in mijn persoon, een zondaar in al mijn verrichtingen, een zondaar in wie geen goed woont, een zondaar, arm, ellendig, blind en naakt, een zelfbeschuldigend en zelfveroordelend zondaar, genadig. Wat denkt u? Zou deze tollenaar zich gestoten hebben, wanneer een predikant hem had verteld dat hij verdiend had om veroordeeld te worden? Zou hij boos geworden zijn, als iemand hem gezegd had dat hij van

nature een halve duivel en een half beest zou zijn? Nee, hij zou hebben beleden dat hij duizend hellen waard was en dat hij niet meer was dan een aardsgezinde, duivelse zondaar.' Het laatste citaat laat zien, op welke manier Whitefield de Farizeeërs van zijn tijd aanspreekt: 'Hoor dit toch aan, alle eigengerechtigden, beef en zie uw oordeel! Een vreselijk oordeel, veel vreselijker dan woorden kunnen uitdrukken of gedachten kunnen denken! Wanneer u weigert om u te vernederen, nadat u deze gelijkenis gehoord hebt, roep ik hemel en aarde op deze dag tegen u tot getuige, dat God u met al Zijn stormen zal bezoeken en al de fiolen van Zijn toom over uw opstandige hoofden zal uitgieten. U hebt uzelf hier verhoogd en God zal u hiernamaals vernederen. U bent zo trots als de duivel en met duivelen zult u tot in alle eeuwigheid wonen. Hoewel u in de tempel komt om te bidden, zullen uw gebeden in zonden worden omgekeerd en zult u naar uw huizen teruggaan zonder gerechtvaardigd te zijn. En als u nog niet gerechtvaardigd bent, zal de toorn van God op u komen. U bent in uw eigen bloed. Al de vloeken van de wet komen u toe. Vervloekt bent u in uw uitgaan, vervloekt in uw ingaan, vervloekt zijn uw gedachten, vervloekt zijn uw woorden, vervloekt zijn uw daden. Alles wat u zegt, of denkt, van de morgen tot de avond, is niets anders dan een gedurige rij van zonden. Al wordt u in de strijdende kerk geëerd, u zult in de triomferende kerk geen plaats hebben. "Verneder uzelf dan onder de krachtige hand van God." Ruk elke eigengerechtigde gedachte en iedere hoogmoedige verbeelding, die u nu verhogen tegenover de volmaakte, persoonlijke, u toegerekende gerechtigheid van de dierbare Heere Jezus uit. "Want die", en die alleen, "die zichzelf vernedert, zal verhoogd worden".'

'Rechtvaardiging door Christus'

In de parochiekerk van St. Anthololin hield Whitefield in het begin van zijn ambtelijke loopbaan een preek over de 'rechtvaardiging door Christus', dit naar aanleiding van 1 Korinthe 6:11, 'Maar gij zijt gerechtvaardigd'. Reeds in 1737 kwam deze voor het eerst uit. Uit deze preek blijkt duidelijk dat de leer van de rechtvaardiging, door de toegerekende gerechtigheid van Christus, al enkele jaren voordat de controverse met Wesley begon, tot Whitefields geloofsbelijden behoorde. Hij noemt deze leer 'dat grote en fundamentele artikel van ons geloof.'

Eerst plaatst hij dit tekstgedeelte in de context van het hoofdstuk. Het contrast met de Goddeloze levenswijze, die in de voorgaande teksten wordt beschreven, met het leven van rechtvaardiging en heiliging, is in zijn dagen nog net zo actueel als in de tijd van de apostel. Over de heiliging, die in de tekst wordt genoemd, wil hij nu niet uitweiden, omdat hij hierover reeds eerder heeft gesproken. Eerst verklaart hij wat het woord 'gerechtvaardigd' betekent. In de tweede plaats wil hij 'bewijzen dat het gehele mensdom in het algemeen en ieder persoon in het bijzonder, van node heeft om gerechtvaardigd te worden.' En als laatste punt geeft hij aan 'dat er geen mogelijkheid is om deze rechtvaardiging, die we zozeer nodig hebben, te verkrijgen dan door de volkomen gehoorzaamheid en kostbare dood van Jezus Christus.' Het blijkt dat hij voor deze preek de nodige voorstudie heeft gemaakt en deze niet voor de vuist weg heeft uitgesproken.

Gerechtvaardigd te zijn, wil volgens Whitefield zeggen 'dat wij door God worden aangezien, als hadden wij nooit tegen Hem gezondigd.' De rechtvaardiging is nodig 'vanwege de zonde van onze natuur en van ons leven.' In dit verband staat hij uitvoerig stil bij de erfschuld, die ieder mens wordt toegerekend. Hij noemt de leer van de erfzonde 'het fundament van de christelijke godsdienst', waaraan hij toevoegt: 'Want ik ben verzekerd dat niets anders dan een gebrek aan een gegronde kennis van de leer van de erfzonde en de hulpeloosheid, ja ik mag wel zeggen verdoemelijke staat waarin een ieder van ons ter wereld komt, de oorzaak is van zoveel ongeloofsleer en van de lauwheid van zoveel zogenaamde christenen, als het gaat over hun liefde en genegenheden tegenover Jezus

Christus.' Zo toont hij aan dat de leer van de rechtvaardiging verduisterd wordt, omdat de leer van de zonde ontbreekt!

Het is opvallend dat Whitefield in zijn preken de nadruk legt op de diepte van de val en verlorenheid van de mens, niet alleen als schuld, maar ook als onvermogen tot enig geestelijk goed. 'Laten we stilstaan bij de betreuenswaardige toestand, waarin een ieder van ons ter wereld komt en voortgaat, totdat wij overgezet worden in de staat van genade. Want zeker, niets kan als betreuenswaardiger worden verondersteld dan onder de vloek van God te worden geboren, onder de last van de erfschuld, en niet alleen dat, maar ook overtuigd als dadelijke brekers van Gods wet, waarvan de minste overtreding ons de eeuwige verdoemenis waardig maakt.'

Alleen 'de dood en de gehoorzaamheid van Jezus Christus' zijn het middel om van de eeuwige straf van God ontslagen te worden. 'Indien wij dan gerechtvaardigd worden door de dood en gehoorzaamheid van Jezus Christus, laten wij hier dan nu bij stilstaan. Wij hebben gehandeld over de ellende van de gevallen mens, en nu willen wij de gelukzaligheid van een gelovende ziel bezien.' God heeft Zijn Zoon gegeven 'om het verbond der werken te vervullen en om een vervloekte, smartelijke, schandelijke dood voor ons en tot onze zaligheid te sterven.' En door het geloof in deze Zoon wordt deze zaligheid ons deel. Het slot van de preek is een aansporing om op deze Christus te zien: 'Zie op Zijn handen, doorboord met ijzeren nagels, zie op Zijn zijde, doorstoken met een wrede speer, om de sluizen van Zijn bloed te doen vloeien en om een fontein tegen de zonde en de onreinheid te openen (...).' Hoe kan 'een echt overtuigende zondaar' deze liefde in twijfel trekken en aan Zijn genade wanhopen? 'Geloof alleen in Hem en dan, al hebt u Hem gekruisigd, dan nog wil Hij u overvloedig vergeven, "al waren uw zonden als scharlaken, zij zullen worden als witte wol; al waren zij rood als karmozijn, zij zullen witter worden dan sneeuw".'

Preek tegen zelfgenoegzame godsdienst

Een bekende preek die meermalen herdrukt werd, is die over Jeremia 6:14, 'En zij genezen de breuk der dochter Mijns volks op het lichtst, zeggende: "Vrede, vrede", doch daar is geen vrede.' Whitefield sprak over deze woorden op 13 september 1741 in Glasgow, dat was bij zijn eerste bezoek aan Schotland. Het is een aanklacht tegen de zelfgenoegzame godsdienst in zijn dagen. Scherp tekent hij de zoetsappige prediking van velen: 'Gelijk God geen grotere zegen aan een land of volk kan zenden dan door ze getrouwe, eerlijke en oprechte dienaren te geven, zo is de grootste vloek, die God mogelijk aan een volk in deze wereld kan zenden, om ze over te geven aan de verblinding, niet wedergeboren zijn, vleselijkheid en onbekwame leidslieden. En toch, door alle eeuwen heen, vinden we, dat er vele wolven in schaapsklederen zijn geweest. Velen, die pleisteren met loze kalk en die zachtere dingen profeteerden dan dat God het toeliet.'

Whitefield toont aan hoe diep het kwaad van de eigen gerechtigheid en eigenwillige godsdienst geworteld is. Ook laat hij zien hoe verfoeilijk de zonde van het ongeloof wel is: 'Voordat u van vrede tot uw ziel kunt spreken, moet u eerst bekommerd worden over het ongeloof in uw hart. Maar hoe kan worden verondersteld dat iemand van u hier op dit kerkhof, die in Schotland geboren is, in een gereformeerd land, die elke zondag naar de kerk gaat, een ongelovige is?' Waar is dan het levende geloof in de Gekruiste? 'Mijn lieve vrienden, bent u ooit met Jezus Christus ondertrouwd? Gaf de Heere Jezus Zich ooit aan u?'

Het ontdekkende element in deze preek eindigt niet zonder een opwekkend woord, om zondaren tot Christus te nodigen. 'Ik smEEK u, als een onwaardige, arme gezant van Jezus Christus, laat u met God verzoenen. Mijn werk van deze morgen, de eerste dag van de week, is om u te zeggen dat Jezus Christus gewillig is om Zich met u te verzoenen. Zijn er onder u die met Christus verzoend willen worden? Hij zal al uw zonden vergeven. Hij zal

al uw overtredingen uitwissen, maar als u zult voortgaan en tegen Christus blijft rebelleren en Hem dagelijks doorsteken, en u voort zult gaan om Jezus Christus te beledigen, dan moet u de toorn van God verwachten, die op u vallen zal.' En dan eindigt hij met: 'Mijn oogmerk is om arme zondaren tot Jezus Christus te brengen. O, dat God sommigen van u tot Zich moge trekken. Moge de Heere Jezus u nu met Zijn zegeningen doen heengaan en de dierbare Verlosser overtuige u, die ontwaakt zijt, en bekere de Goddeloze van zijn boze weg. Moge de liefde van God, die alle verstand te boven gaat, uw harten vervullen. Schenk dit, o Vader, om Jezus' wil, aan Wie, tezamen met U en de gezegende Geest, worde toegebracht alle eer en heerlijkheid, nu en tot in der eeuwigheid.'

Verslag van een ooggetuige

De genoemde fragmenten uit enkele preken geven slechts een flauw beeld van de woordverkondiging van Whitefield. Zijn charisma laat zich moeilijk in woorden uitdrukken. Zijn voordracht was 'Geest en leven'. Theologisch was hij dan wel niet zo onderlegd, zodat hij in de ogen van sommige collega's hier en daar wel een steekje liet vallen; maar deze onvolkomenheden werden ruimschoots goed gemaakt door het vuur waarmee hij sprak. Een verslag van een ooggetuige, die hem in Amerika hoorde spreken, geeft een beeld van de geest waarin hij zijn preken uitsprak.

De indruk die Whitefields verschijning op hem maakte, was niet zo verbazend. 'Er is niets in de verschijning van deze merkwaardige man die geleid zou hebben tot de veronderstelling dat een Felix voor hem zou beven. Als je hem voor het eerst ziet aankomen, zou je niet denken aan iemand die enthousiast en vol gloed is. Maar als hij begint te spreken, wordt zijn hart door zijn onderwerp verwarmd; zijn manier van spreken wordt onstuimig, totdat hij alles om zich heen vergeet, want hij schijnt voor de troon van Jehova neer te knielen om daar te smeken voor zijn medeschepselen.' Nadat hij zijn gebed heeft beëindigd, knielt hij een tijdlang, omgeven door een diepe stilte, neer. Dit grijpt de meest onverschilligen onder zijn gehoor zo aan, dat een stilte als die van een graftombe het gehele huis doordringt.'

De weersomstandigheden gingen niet aan het oog van de prediker voorbij. Donkere wolken kwamen opzetten en wierpen sombere schaduwen over het gebouw waarin hij sprak en een storm dreigde op te steken. 'Zie het embleem van het menselijke leven', zo sprak Whitefield, terwijl hij op een voorbijgaande schaduw wees. 'Het gaat in een ogenblik voorbij en verbergt de heldere hemel voor ons gezicht, maar hij is weggegaan. En waar zult u, mijn hoorders, verkeren, wanneer uw leven als deze donkere wolk voorbijgaat? O, mijn lieve vrienden, ik zie hier duizenden aandachtig zitten kijken, met ogen gericht op de arme onwaardige prediker. Binnen korte tijd zullen we elkaar allen ontmoeten voor de rechterstoel van Christus. Wij zullen een deel vormen van die grote vergadering, die voor Zijn troon verzameld zal zijn. Ieder oog zal de Rechter aanschouwen. Met een stem, die u moet beantwoorden, zal Hij vragen of u op aarde gestreden hebt om door de enge poort in te gaan, of u zich geheel aan God hebt toegewijd; of uw harten in Hem waren vastgemaakt. Ik beef bij de gedachte wanneer ik denk hoeveel van u dan zullen zoeken om in te gaan, maar niet zullen kunnen. O, wat voor pleitrede zult u dan voor de Rechter van de gehele aarde kunnen uitspreken? Kunt u zeggen dat u alles gedaan hebt om uw vlees te kruisigen, met de bewegingen en begeerlijkheden? Nee! u moet antwoorden dat u het zich in de wereld gemakkelijk hebt gemaakt door uzelf te vleien dat alles goed zou komen, maar dan hebt u uw ziel bedrogen en bent u verloren.'

De wolken gingen steeds voorbij, de lucht werd donkerder en de storm begon te waaien, maar Whitefield ging door, als stond hij in de tegenwoordigheid van God. 'O, valse en oppervlakkige christenen, wat zal het u baten, als u veel dingen gedaan hebt, die u in het Woord van God hebt gelezen? Wat zal het u baten, wanneer u lange gebeden hebt uitgesproken? Wanneer u godsdienstige plichten gedaan hebt en u zich in de ogen van de

mensen als heilig hebt vertoond? Wat zal het u baten, wanneer u, in plaats van God lief te hebben boven alles, uzelf inbeeldt dat u in de hemel zult verhoogd worden door werken die in zichzelf verontreinigd en onheilig zijn?' En u, rijken, waarvoor vergadert u zich schatten? Hoe hoog rekent u de prijs die u van Hem ontvangen hebt, Hem Die u iedere dag in uw liefde tot meer bezit kruisigt?"

Zo gaat hij verder met zijn waarschuwingen: 'O zondaar! met al uw hoop op gelukzaligheid, smee ik u om u te bekeren. Laat het niet zover komen dat de toorn van God tot ontwaking komt! Laat het vuur van de eeuwigheid tegen u geblust worden!' Inmiddels flitste het weerlicht van een onweer door het gebouw. 'Zie', zo sprak Whitefield terwijl hij naar een lichtflits wees, 'dit is de glans van een toornend oog van Jehova!' En toen het geluid van de donder het gebouw deed schudden, hief hij zijn hand op naar de luisterende menigte en riep hij uit: 'Luister! Dit was de stem van de Almachtige toen Hij in Zijn toorn voorbijging!' Het geluid stierf weg. Whitefield bedekte zijn gezicht met zijn handen en viel op zijn knieën, ogenschijnlijk in gebed verzonken. Toen ging de storm voorbij, evenals de wolken. De zon brak door het luchtruim heen en liet haar stralen in het gebouw schijnen. En het hemelrond vertoonde 'de grootse vredeboog', want de regenboog liet haar kleuren zien. Whitefield stond op en keek naar dit teken van Gods trouw. 'Kijk naar de regenboog', zo sprak hij, 'en prijs Hem Die deze heeft gemaakt. Zeer schoon is deze en zeer schitterend. Zij gaat de lucht hierboven in heerlijkheid te boven en de handen van de Allerhoogste hebben haar gebogen.' Verslagen verlieten de mensen het gebouw, toen Whitefield op deze wijze zijn indrukwekkende preek had beëindigd.

Boodschapper van goede tijdingen

Het eerste deel van een heruitgave van een bundel preken van George Whitefield vermeldt op de titelpagina de veelzeggende tekst uit Romeinen 10: 'Hoe liefelijk zijn de voeten dergenen die vrede verkondigen, dergenen die het goede verkondigen!' zoals de apostel Paulus deze van Jesaja heeft overgenomen. Een betere typering kan van Whitefields woordbediening niet worden gegeven. Hij wist zowel wet als Evangelie op de juiste plaats en in de juiste balans te zetten. Het scherpe mes van de ontdekking ontbrak niet, want op deze wijze wilde hij de kwaal aantonen; maar het Evangelie was als de zalf om de wonde te verbinden. Juist dit contrast maakt het Evangelie tot een 'goede tijding', omdat hierin het geneesmiddel tegen de ongeneeslijkheid van de menselijke ellende zo heerlijk wordt aangegeven. Het was deze bazuin, die zo'n zeker geluid voortbracht en velen uit hun slaap van zorgeloosheid deed ontwaken.

8. Amerika en de Great Awakening

Bezoek aan Pennsylvania

Whitefield verliet Engeland voor de tweede keer, op een tijdstip dat de verwarring over de leer de Methodisten bezig hield. Met gemengde gevoelens ging hij op reis, hoewel hem duidelijk voor ogen stond wat hem te doen stond. Des te meer was hij nu zeker van zijn taak en roeping, die zich niet door landsgrenzen lieten beperken. Zijn belangrijkste opdracht bleef de verkondiging van het Evangelie, hoewel hij het weeshuis in Georgia als een belangrijk onderdeel van zijn taak bleef beschouwen.

Na een voorspoedige reis kwam hij op 30 oktober 1739 in Amerika aan. Het schip meerde aan in Lewis Town, gelegen in het zuidelijke gedeelte van Pennsylvania. Voordat hij de reis zou vervolgen naar het zuidelijke Georgia, zou hij eerst de noordelijke koloniën bezoeken. Hij werd vergezeld door zijn vriend William Seward, door John Periam, een bekeerling van hem die in een inrichting had gezeten en Gladman een zeekapitein die hij tijdens zijn laatste reis naar Georgia had leren kennen. Zijn eerste aanblik van deze provincie was ten opzichte van Savannah wel wat anders. Hier was sprake van een zich snel ontwikkelende kolonie, die steeds meer immigranten aantrok. De Quaker William Penn had de hoofdstad Philadelphia 70 jaar geleden gesticht, waarbij hij tolerantie tegenover iedere christelijke groepering voor ogen had. Sindsdien waren, behalve Engelse Baptisten en Independenten, ook Schotse en Ierse Presbyterianen, Duitse Lutheranen, Mennonieten, Moraviërs, Schwenkfeldianen en anderen de stad en omgeving gaan bevolken. Philadelphia herinnerde aan de gelijknamige standvastige gemeente van Klein-Azië, waar de Heere 'een geopende deur had gegeven, die niemand kon sluiten.' Whitefield was zich misschien nog niet bewust dat zijn verblijf in deze streek nieuwe deuren zou openen voor de uitbreiding van Gods Koninkrijk in Amerika.

Met vreugde werden hij en zijn gevolg begroet. Zijn aankomst was met vrede in het hart en ging gepaard met dankgebeden en lofpsalmen. Hij hoopte dat hij dezelfde zegen op zijn werk mocht zien als in zijn geboorteland. Voor hem bestonden geen landsgrenzen. Het gebod om aan alle 'creaturen', waar dan ook en wereldwijd, het Evangelie te brengen, vervulde zijn hart. 'Hij is de grote Huisvader van de gehele wereld en ik zie op alle plaatsen en personen als op zo vele kleine delen van Zijn grote familie. Ik bid tot Hem voordat ik ga en ik vind in antwoord op mijn gebed dat Hij het een of andere lid van Zijn huisgezin gebiedt om voor mij te zorgen. Zoals daar dezelfde zoon is, is daar ook dezelfde God, in Amerika zowel als in Engeland.' De wijde van zijn arbeidsveld werd overdekt, of beter gezegd overgoten, door de Zon der gerechtigheid. Zijn getrouwe hemelse Vader ging hem voor als de wolkkolom in de woestijn, en bracht mensen op zijn weg om voor hem te zorgen en hem in zijn werk bij te staan.

Enkele dagen na zijn aankomst zag hij de contouren van de stad Philadelphia, 'de stad van broederlijke liefde', opdoemen. Hij huurde hier een huis, omdat het verblijf hier van langere duur zou zijn. Eerst bezocht hij zijn eigen Anglicaanse kerk en daarna kerken van 'Dissenters', zoals van de Quakers en de Presbyterianen. De laatsten spraken hem meer aan dan de eersten, die hij te subjectief vond. De Engelse kerk was hier in tegenstelling tot staten als Virginia in de minderheid. Met de Presbyteriaanse predikanten kon hij het goed vinden.

Hij ontmoette *William Tennent*, 'een oude grijze discipel van Jezus Christus', met wie hij zich geestelijk verbonden voelde. Hij hoorde dat Tennent correspondeerde met Ralph Erskine, wat zijn achting voor hem nog meer deed toenemen. Ook vernam hij dat Tennent een opleiding verzorgde voor studenten in de theologie, het zogenaamde 'Log College'.

Vier zonen van William waren predikant geworden, van wie bekend was dat zij in zijn voetstappen gingen en velen tot zegen waren. Zij waren betrokken bij een revival, dat vóór de komst van Whitefield in sommige plaatsen tot openbaring was gekomen. Philadelphia hongerde al enige tijd naar het Woord des levens. Dat bleek toen de Methodist in de komende weken vanaf het balkon van het Court House de menigten van duizenden ging toespreken. Het plein voor het House was geheel bezet met aandachtige hoorders. Het was winter, maar het weer schrok de mensen niet af om te komen luisteren. Van een vrijdagavonddienst maakte Whitefield een kort verslag, waaruit wij overnemen: 'De nacht was helder maar niet koud. In de meeste vensters scheen het licht, tot op een aanzienlijke afstand om ons heen. Het volk was niet moe van het staan en ik niet van het spreken. De Heere bekleedde mij met kracht uit de hoge. Mijn hart werd verruimd en verwarmd door goddelijke liefde en mijn ziel werd zo in gebed opgenomen, dat ik dacht mijn preek de gehele nacht te zullen vervolgen.'

Geestelijke toestand in Amerika

Amerika was, zoals gezegd, een samenraapsel van culturen en godsdiensten, die door verschillende nationaliteiten waren overgebracht. De oorspronkelijke bewoners, de Indianen, waren door pokkenepidemieën sterk uitgedund. Alhoewel in de zestiende eeuw al sprake was van Britse kolonisatie, werd de basis voor het koloniale bestel in feite gelegd door de Engelse Puriteinen. Nadat in 1620 de 'Pilgrim Fathers', bestaande uit 'Separatisten' van de Engelse kerk, in Cape Cod aan de oostkust voet aan land hadden gezet en Plymouth Plantation stichtten, kwam in de jaren 1630-40 de grote golf van vervolgde Puriteinen uit de Engelse kerk. Zij vormden na verloop van tijd de koloniën ten noorden en westen van New Plymouth, die de namen ontvingen van Connecticut, Massachusetts en enkele kleinere staten. Dit gebied wordt wel omschreven als 'New England', met Boston als belangrijkste stad.

Zuidelijker ontstonden concentraties van voornamelijk 'Scotch Irish', Ierse Presbyterianen van Schotse afkomst. De staten New Hampshire, Pennsylvania, Maryland, Virginia en North en South Carolina herbergden, zoals gezegd, niet alleen Engelsen, maar ook andere nationaliteiten. In New York, oorspronkelijk Nieuw Amsterdam, woonden al enige tijd Hollandse emigranten, die ook te vinden waren in de Raritan Valley, een gebied in de staat New Jersey. In de Raritan vallei begon omstreeks 1720 onder leiding van de predikant Theodorus

Frelinghuysen een revival, *dat eerst op grote tegenstand vanuit de Hollandse Hervormde kerk stuitte*. Het grootste probleem was de geest van zelfgenoegzaamheid met een dode rechtzinnigheid, zonder hartveranderende genade, die de meeste Nederlandse kolonisten beheerste. De opwekkingsbeweging, die desondanks niet te stuiten bleek, sloeg hierna op Engelse kolonisten in dit gebied over.

Ongeveer gelijktijdig kwam er ook beroering onder de Presbyterianen in de 'Middle Colonies'. Het geestelijk gehalte onder hen was doorgaans laag en op z'n best genomen weinig meer dan een koud formalisme. De noodzaak van wedergeboorte en geloof werd door de meeste predikanten niet benadrukt. Bij de toelating tot het ambt werd niet gelet op roeping en genadestaat. De Westminster Confessie was wel bekend, maar functioneerde amper als standaard voor de leer en de tucht.

De eerste 'stem in de wildernis' was die van William Tennent, de uit Ierland afkomstige predikant van Neshaminy in Pennsylvania. Zijn zoon Gilbert had zich in 1726 gevestigd in New Brunswick in New Jersey, waar hij de uitwerking van de prediking van Frelinghuysen waarnam. Hij ging op dezelfde voet verder en had daarin de volle medewerking van gelijkgezinde collega-predikanten in New Jersey, zoals zijn broer William en nog drie predikanten. In hun verkondiging legden zij dezelfde accenten als Whitefield. Gilbert preekte hierbij heel scherp en ontdekkend de eisen van Gods wet, om hierdoor de

zondekwaal open te leggen. Uiteindelijk resulteerde hun prediking in een opwekking, die vooral in Freehold, de plaats waar John Tennent en zijn opvolger William Tennent Junior werkten, geconcentreerd was.

Gilbert Tennent en zijn ambtsbroeders vormden de Presbytery (classis) of New Brunswick, vooral met het oog op de vorming en toelating van studenten tot het ambt van dienaar van het Woord. Hun strikte toelatingseisen brachten hen in conflict met de synode van de Amerikaanse Presbyteriaanse kerk. De pogingen van Gilbert Tennent op de synodevergadering van 1735, om het Heilig Avondmaal en de ambten alleen voor gelovigen open te stellen, stuitten op groot verzet. De Tennents en hun geestverwanten werden in het vervolg als 'New Side Presbyterians' aangemerkt, nieuwlichters die in de ogen van velen te enthousiast bezig waren en door sommigen zelfs voor geestdrijvers werden uitgekreten. Toen Whitefield zijn steun ging betuigen aan hun streven, bereikte het kerkelijk conflict haar hoogtepunt.

New England en Jonathan Edwards

In New England waren ook hoopgevende ontwikkelingen merkbaar. De meeste kerkelijke gemeenten waren congregationalistisch van oorsprong, en wilden zich niet conformeren aan het gezag van de Anglicaanse kerk en werden daarom door Whitefield als Dissenters beschouwd. Zij waren niet door classes en synoden verenigd, zoals bij de Presbyterianen, maar handhaafden de autonomie van de plaatselijke gemeente. Toch was er sprake van uitwisseling van predikanten tussen de noordelijke en 'Middle Colonies'. De geestelijke toestand was echter identiek. Increase Mather, die het vuur van de eerste kolonisten had meegemaakt, klaagde in het begin van de achttiende eeuw over de grote geestelijke schraalte. Het materialisme had velen in Boston en omgeving in de ban genomen. De noodzaak van wedergeboorte en geloof raakte op de achtergrond, hoewel veel predikanten de oorspronkelijke leer van de kolonisten nog aanhingen. Vooral Cotton Mather, die de geschiedenis van de eerste emigranten beschreef, riep op tot terugkeer naar 'de oude paden' en bad jarenlang om een opwekking. De ingezonkenheid van het geestelijke leven in New England was diep, hoewel een goede kern van voorgangers met kracht en vrucht preekte.

Hoopgevend was een vijftal opwekkingen, de 'Five Harvests', in de gemeente van Solomon Stoddard in Northampton in Massachusetts, waarvan de eerste in 1679 en de laatste in 1718 plaats vond. Op dit fundament bouwde Stoddards kleinzoon Jonathan Edwards voort. In 1734 hield deze begaafde predikant een serie preken over 'de rechtvaardiging door het geloof alleen', dit als tegenwicht tegen het opkomend arminianisme. Ook legde hij de nadruk op Gods absolute soevereiniteit, waarover hij enkele preken hield. Het resultaat hiervan was een algemene opwekking in zijn woonplaats en daarbuiten. Velen werden in het hart getroffen en kwamen tot bevrijding van hun banden. In zijn 'A Narrative of Surprising Conversions' doet Edwards uitvoerig verslag van dit werk van Gods Geest, 'Die buitengewoon onder ons begon te werken.'

Edwards verhaalt hoe de gehele stad Northampton was vervuld met een ernstige belangstelling voor geestelijke zaken; er werd zelfs tot op bruiloften toe over niets anders meer gesproken. Nauwelijks één persoon, oud of jong, stond onverschillig tegenover de dingen van de eeuwigheid. Gods kinderen werden buitengewoon verlicht en vertroost, 'ontwaakte zondaren' kwamen tot volle ruimte en velen werden in het hart gegrepen. De opwekking bereikte in maart en april 1735 haar hoogtepunt. Overal ontstonden godsdienstige gezelschappen om met elkaar over de wegen van God te spreken. Edwards meent op goede gronden te mogen aannemen dat meer dan 300 personen tot God werden bekeerd. Spoedig breidde de beweging zich uit over geheel Massachusetts en het aangrenzende Connecticut. Deze opwekking was de voorloper van de 'Great Awakening', die na de komst van Whitefield bijna alle Amerikaanse staten in beroering zou brengen.

Vooraf Whitefield zou met de gebroeders Tennent en Edwards een belangrijke schakel vormen in de uitbreiding van deze beweging.

Rondreis

Het verblijf in Pennsylvania verschaft Whitefield nieuwe ervaringen. Het eigenlijke doel van zijn reis was de stichting van het lang begeerde weeshuis in Georgia. Zijn verblijf in de koloniën behelsde veel bredere doelstellingen dan hij aanvankelijk kon bevroeden. Wel was het zijn bedoeling om vanuit Philadelphia, als geografisch centrum, bekend te raken met de verschillende staten van de Engelse koloniën, die toen nog niet onafhankelijk waren.

Na negen dagen in Philadelphia te hebben doorgebracht, trok hij in de richting van New York. Een correspondentievriend, Thomas Noble, die in deze stad woonde, had hem dringend verzocht hiernaartoe te komen. Noble was behalve een geestelijk mens ook een bemiddeld man, die Whitefield zowel moreel als financieel tot grote steun zou zijn. Onderweg deed hij New Brunswick aan, waar hij met Gilbert Tennent kennismakte. Het ontdekkende element in diens prediking sprak hem wel aan. 'Nooit eerder hoorde ik zo'n doorzoekende preek.' Met Gilbert voelde hij zich nauw verbonden, zeker als het ging over de eisen waaraan een voorganger moet voldoen. 'Hij overtuigde mij meer en meer', zo schreef Whitefield in zijn 'Journals', 'dat wij het Evangelie van Christus niet verder kunnen preken dan dat wij de kracht daarvan in onze eigen harten hebben ervaren.' Tennents scherpe wetsprediking was mede het gevolg van de diepe weg van overtuiging, die hijzelf bij 'zijn eerste bekering' had ervaren. 'Huichelaren moeten of bekeerd worden of in woede uitbarsten', zo tekende Whitefield aan.

In New York werd hij niet overal met vlag en wimpel binnen gehaald. Zo werd hem de toegang ontzegd tot de kansel van het Hollandse 'Meeting-house'. Ook Vessey, de 'Commissary' van de Kerk van Engeland, weigerde hem zijn kerk beschikbaar te stellen. Nu zat er niets anders op dan in het open veld te preken, zoals hij in Engeland gewoon was te doen. Sommigen probeerden de Town Hall voor hem te vragen, wat de 'Mayor' niet toestond. Wel mocht hij in de Wall Street Presbyterian Church spreken, maar deze was te klein om de vele hoorders te bergen.

Teruggekeerd in New Brunswick sprak hij opnieuw in de kerk van Gilbert Tennent. Ook Frelinghuysen was onder zijn gehoor; Whitefield noemt hem 'een waardige oude krijgsknecht van Jezus Christus en de beginner van het grote werk dat, naar ik vertrouw, de Heere in deze streken doet voortgaan.' Hier had Whitefield een goede tijd. De vele kinderen van God hingen aan zijn lippen en bewezen hem veel liefde. De kennismaking met andere predikanten was bemoedigend, zoals met Camel, 'die vier jaar lang een predikant van de leer van vrije genade was geweest', maar erachter was gekomen dat hij Christus nog niet kende. Hij had de synode meegedeeld dat hij nog onbekeerd was en zijn herdersstaf zo niet langer kon opnemen. Nu verkeerde hij onder overtuiging van zonden, waarover hij met Whitefield sprak. Zijn geval herinnerde hem aan August Hermann Francke uit Duitsland, die eerst ook tot de conclusie moest komen dat hij het ware geloof miste. Voor Whitefield waren dergelijke gevallen niet hopeloos, maar wel een bewijs van de laksheid waarmee de kerkelijke organen omgingen met de toelating tot het leraarsambt. Op zijn terugtocht naar Philadelphia bezocht hij Neshaminy, de standplaats van de oude William Tennent, met wie hij zich hartelijk verbonden voelde. Hij was blij dat vanuit het 'Log College' zo'n 'zeven of acht waardige dienaren van Jezus' waren afgestudeerd en uitgezonden. De kerk had predikers nodig die niet alleen getraind waren in de Calvinistische leer, maar die de heilgeheimen van Gods wijsheid ook bevindelijk hadden leren kennen. 'De oogst was groot, maar de arbeiders weinige!'

Op weg naar Georgia

In Philadelphia maakte Whitefield kennis met de humanist Benjamin Franklin, die gefascineerd werd door zijn redenaarstalent. Hij had een drukkerij tegenover de Court House, zodat hij de grote methodistenprediker goed kon horen als hij vanaf het balkon van dit gebouw vele duizenden toesprak. Zijn humanistische opvattingen strookten wel niet met het strikte Calvinisme dat hij hoorde, maar toch had hij groot respect voor de Engelsman. Ondanks de grote verschillen in godsdienst ontstond een vriendschapsband, die tot de dood van Whitefield bestendig bleef. Franklin nam in het Amerikaanse nationale leven een grote plaats in. Hij was de belangrijkste drukker, die door preken van Whitefield uit te geven nog meer bekendheid kreeg.

Franklin was zeer belangstellend voor het werk dat de Methodist deed. Vooral diens plannen om een weeshuis te stichten, spraken hem aan. Hij probeerde de predikant over te halen om de plannen in het dicht bevolkte Philadelphia te verwezenlijken en niet in de schaars bewoonde zuidelijke kolonie.

De tijd was nu gekomen om naar het zuiden af te zakken. Whitefield maakte voorbereidingen voor de lange reis over een afstand van meer dan 1.200 kilometer. Een vriend bood hem aan om een klein zeilschip te lenen om de tocht te maken, want dan konden zij de goederen wat makkelijker meevoeren. Seward vond het beter om een schip te kopen, wat hij dan ook deed. Het werd omgedoopt met de naam van 'Savannah'. Het reisgezelschap schepte zich in, behalve Whitefield zelf met Seward en Syms. Hij besloot om de reis over land te maken, want op deze wijze kon hij hier en daar het Evangelie preken en mensen aanspreken over hun eeuwige belangen. Deze beslissing hield in dat hij veel risico's nam, want de reis leidde door onherbergzame gebieden, waar niet alleen Indianen een gevaar konden vormen, maar ook het wild gedierte. De onverschrokken Whitefield was echter niet van zijn stuk te brengen.

Zijn verblijf in Philadelphia was tot grote zegen geworden. Met veel vrijmoedigheid had hij in de stad en omgeving gepreekt. Zo sprak hij op 27 november in German Town, op tien kilometer afstand van Philadelphia, voor 6.000 mensen. 'God gaf mij kracht om twee uur lang te spreken en dat met zo'n betoning van de Geest, dat velen lange tijd voortgingen met huilen. Ik heb lange tijd niet zo'n genadig wegsmelten gezien.' In Philadelphia zelf werden velen in het hart aangeraakt. Geleidelijk aan begon een algemene opwekking door te breken. De nood van vele zielen was groot. Velen kwamen naar hem toe met de vraag hoe 'zij tot Christus moesten komen.' Uit New York kreeg hij verblijdende berichten dat de Heere ook daar aan het werk was.

Zo sloot zijn arbeid goed aan op dat van de Tennents en Frelinghuysen, die het eigenlijke voorwerk hadden verricht, waarop hij kon voortbouwen. Het was zijn voornemen om na zijn verblijf in Georgia ook New England te bezoeken. Hij schreef een bemoedigend briefje aan Jonathan Edwards van Northampton om hem van zijn plannen op de hoogte te brengen.

Het was een aandoenlijk schouwspel, toen Whitefield op 29 november 1740 van Philadelphia afscheid nam. Al vanaf zeven uur in de morgen dromde het volk voor zijn huis, en, zo schreef hij, 'toen we vertrokken, o, hoe bitter huilden de arme zielen!' Toen hij door de stad trok, kwamen velen uit hun huizen naar buiten lopen om hem na te zwaaien. Droefheid was op hun gezichten af te lezen. 'Bijna twintig heren begeleidten mij te paard tot buiten de stad.' 's Middags kwam hij in Chester, waar hij vanaf een balkon voor 5.000 mensen preekte. Zo ging hij voort en waar hij maar gelegenheid vond, preekte hij de blijde boodschap. Er waren samenkomsten in Wilmington, Newcastle en op zondag in Whiteclay Creek. In de laatste plaats stond het kerkgebouw van William Tennent, maar dit was te klein om alle hoorders te bevatten. Het jaargetijde betekende echter geen verhindering om buiten te spreken. 'Het weer was regenachtig, maar toch waren meer dan 10.000 mensen verzameld om het Woord te horen.' Na de preek 'gingen we naar een blokkenhuis vlakbij,

namen een stuk brood en warmden ons.' Het werd een vermoeiende dag om onder dergelijke omstandigheden twee keer te spreken. 'Mijn lichaam was zwak, maar God vergrootte Zijn kracht en gaf dat deze in de gemeente bekend werd. Vele harten werden versmolten.'

Na Pennsylvania achter zich te hebben gelaten, ging de tocht door de kolonie Maryland. Ook hier vond zijn prediking gehoor. Hierna bereikte hij Virginia en vandaar trok hij naar North Carolina. Het leek wel of hij hier in de onbewoonde wereld verzeild raakte. Toen hij door de uitgestrekte bossen liep, zei één van zijn vrienden: 'Wat moet het vreselijk zijn voor een mens om in zo'n huilende wildernis geplaatst te worden, omgeven door zoveel wolven en beren die 's nachts brullend op hem afkomen?', waaraan hij toevoegde: 'Maar hoe oneindig vreselijker moet het zijn om in de hel te worden geworpen, gedurig omgeven door het huilen van de verdoemde geesten!'

Het was een barre tocht, voordat zij eindelijk op de plaats van bestemming aankwamen. Zij moesten door rivieren waden, over heuvels klimmen en een weg zoeken door de dichte bossen. Op een keer hoorden zij de wolven 'huilen als een kennel met honden'. Bij een andere gelegenheid ontsnapten zij ternauwernood aan de verdrinkingsdood, toen zij met een storm de Potomac rivier moesten oversteken. Op een avond waren Seward en Whitefield in de bossen van South Carolina verdwaald geraakt. Zij ontmoetten opeens een groep negers, die om een groot vuur heen dansten. Met afschuw zagen zij dit schouwspel aan. Whitefield had een zwak voor de onwetende negers, die als slaven uit Afrika waren weggehaald om op de Amerikaanse plantages te werken. Hij ergerde zich aan de manier waarop vele blanken met hen omgingen en vermaande hen om ze goed te behandelen. Overigens was hij naar de gewoonte van zijn tijd geen tegenstander van de slavendienst, al protesteerde hij tegen de onmenselijke behandeling van de negerslaven. Wel vond hij het een eerste vereiste dat de negers met het Evangelie in aanraking werden gebracht.

Opnieuw in Georgia

Op zaterdag 5 januari 1741 kwam Whitefield met zijn gevolg in Charleston in South Carolina aan. Hiervandaan ging hij per boot langs de kust naar Savannah, de eindbestemming van de tocht, die 43 dagen had geduurd. Het was een blij weerzien van hen, die hij in mei 1738 had achtergelaten. Zijn vriend James Habersham, die hem op zijn eerste reis had vergezeld, was schoolmeester geworden in Savannah. Deze had in de tussentijd niet stil gezeten, maar de nodige voorbereidingen getroffen voor het weeshuis. Hij nam Whitefield mee naar een stuk land in het noorden van de kolonie, ongeveer vijftien kilometer van Savannah af. Hier had Habersham een hut neergezet en wat vee laten grazen. Deze plaats vond Whitefield uitermate geschikt. De naam van het te bouwen weeshuis werd Bethesda, of 'Huis van barmhartigheid', 'want', zo merkte hij op, 'ik hoop dat hier vele daden van barmhartigheid zullen worden getoond en dat velen daardoor zullen worden bewogen om de Heere te prijzen, als een God, Wiens goedertierenheid tot in der eeuwigheid blijft.'

Spoedig ging Whitefield naar een aannemer om de bouw voor te bereiden. De tekeningen, die door een architect in Londen waren gemaakt, werden uitgespreid. Het zou een stenen gebouw worden, 'zestig voet lang en veertig voet breed.' Het zou uit twee verdiepingen bestaan 'met een pannendak', bestaande uit twintig vertrekken. Achter het gebouw moesten een ziekenhuis en een werkhuis komen. Ook was er plaats ingeruimd voor een apotheek. Vertrekken voor Whitefield zelf waren ook niet vergeten. Op 25 maart was het zover dat de eerste steen kon worden gelegd. Het werd een speciale bijeenkomst, waarbij de werklieden aanwezig waren en met de Methodisten-predikant neerknielden om Gods zegen over de bouw af te smeken. 'Nadat wij een voor deze gelegenheid gepast lied gezongen hadden, sprak ik een woord van vermaning tot de arbeiders en beval hen om het werk van

harte te gedenken, in de wetenschap dat zij voor God werkten.' Nu kon de bouw met verve worden begonnen.

'Bethesda Home'

De bouw van het weeshuis verliep niet zonder moeilijkheden. Whitefield was enthousiast, maar niet deskundig op bouwgebied. De architect, die normaal de leiding neemt, woonde aan de andere kant van de oceaan, het terrein was afgelegen en moeilijk bereikbaar, kortom, het had heel wat voeten in de aarde voordat het hoogste punt kon worden bereikt. De samenwerking met de Trustees van Georgia verliep stroef. Het jaar daarvoor was de grond via Habersham overgedragen, waarbij deze de kolonel Stephens had gepasseerd en rechtstreeks met gouverneur Oglethorpe had onderhandeld. De Trustees waren niet meer zo op de hand van Whitefield als in het begin. Zij stonden door zijn openluchtprediking en de slechte pers binnen de Anglicaanse kerk kritisch tegenover zijn plannen en probeerden op alle mogelijke manier hun invloed door te voeren.

De doelstellingen die Whitefield met het weeshuis voor ogen had, strookten niet altijd met de opvatting van de autoriteiten. Behalve als onderkomen voor weeskinderen, zag hij Bethesda ook als onderwijsinrichting en kweekplaats voor godsdienstige opvoeding. Het laatste stond voorop, zodat hij veel aandacht besteed wilde zien aan de geestelijke vorming van de wezen. Behalve dat, wilde hij hen op weg helpen naar een plaats in de maatschappij, vandaar dat hij veel aandacht schonk aan de onderwijsmethoden. Hij had zelf voor ogen om deze instelling te doen uitgroeien tot een universiteit. Vandaar dat hij bij het leggen van de eerste steen van Bethesda sprak: 'Ik leg het fundament voor een universiteit in Georgia'. Deze uitspraak zette bij sommigen kwaad bloed. Men vond dat hij zich te veel bemoeide met de interne aangelegenheden van de kolonie.

De bouw vorderde gestaag. Whitefield was zo voorbarig om kandidaten voor het weeshuis aan te trekken en ook voor de huishoudelijke dienstpersoneel te werven. Habersham was al bestemd om de scepter over het gloednieuwe huis te zwaaien. Inmiddels bezocht Whitefield de voormalige Schotse kolonie in Darien, waar hij de predikant ontmoette. Hij was niet van plan om de oplevering van het gebouw af te wachten.

Binnen enkele weken verliet hij Savannah in de richting van Charleston. Hier wachtte zijn broer James, die scheepskapitein was, hem op om hem een bundel brieven uit Engeland te overhandigen. Er was ook een brief van John Wesley aangekomen, die hij op 26 maart vanuit Savannah beantwoordde. De zorgen over het weeshuis vielen in het niet, tegenover de moeilijkheden die tussen hem en de Wesleys begonnen te rijzen. En niet te vergeten zijn liefde tot Elisabeth Delamotte, die hij niet uit zijn gedachten kon zetten. Maar hij wist dat zijn trouwe Vader in de hemel hem gadesloeg in al zijn moeiten. Hij legde zijn zorgen in Zijn Vaderhanden en steunde in alles op Zijn trouw.

Problemen met de Trustees

Hoe ging het verder met Bethesda Home? De bouw vorderde en de kosten stegen. De toevoer van de bouwmaterialen naar deze afgelegen plaats kostte meer dan was voorzien. Goede bouwvakkers in dit gebied waren schaars, waarvoor Franklin hem al eerder had gewaarschuwd. De ingezamelde gelden bleken niet toereikend om de afbouw te financieren. Had Whitefield de kosten wel goed geraamd, voordat hij aan dit immense project begon? De schuldenlast werd steeds groter en drukte zwaar op zijn schouders. Het was de grote nood onder de weeskinderen, die hem tot het plan had bewogen. Kosten noch moeite wilde hij sparen om dit project te realiseren, maar zijn polsstok bleek te kort om goed te kunnen springen. Waar bleven zij, die in het begin zo met hem hadden meegedacht om Bethesda van de grond te helpen? Was de bisschop van Londen niet enthousiast geweest, evenals zijn broeders van de Holy Club? Lieten zij hem nu in de steek?

Gelukkig had Whitefield geleerd om eigen fouten te erkennen. Hij was wat onzorgvuldig geweest in de vaststellen van de kosten. Eigenlijk had hij te veel van de autoriteiten en de Trustees verwacht, die hem nu in de steek lieten.

Desondanks werd de bouw afgemaakt. Zes maanden na het leggen van de eerste steen, kwam het einde in zicht. Het was een statig en praktisch bouwwerk geworden, daar was iedereen het over eens. Secretaris Stephens kwam regelmatig inspectie uitvoeren. Hoewel hij erg kritisch was tegenover Whitefield, was hij enthousiast over het gebouw zelf. In de bossen van Georgia was Bethesda verrezen, als een huis van barmhartigheid. Het was naar de primitieve, koloniale begrippen een uniek en modern onderkomen. De meeste huizen waren van hout opgetrokken, maar dit gebouw viel op door stijl en degelijkheid.

Hoe stonden de Trustees van Georgia tegenover de bouw van Bethesda?

Whitefield verwachtte hun optimale medewerking, maar dit viel erg tegen. Op alle mogelijke wijzen zetten zij hem de voet dwars. Omdat hij de collecten had geregeld en de bouw had voorbereid, werd hij geheel verantwoordelijk gesteld voor de financiële gevolgen. Enkele dagen na zijn komst in Georgia, kreeg hij van hen een brief, waarin dit nog eens werd bevestigd. Een punt dat hem meer schokte was de zeggenschap die de Trustees opeisten. Whitefield mocht dan wel alles betalen, maar zij bleven de baas! Zij bepaalden de statuten van het tehuis en gaven hem te kennen dat als Whitefield er niet meer was, Bethesda automatisch onder hun beheer zou vallen. Wat kon precies de oorzaak zijn, dat hun houding zo was veranderd?

Een brief die Whitefield hun na zijn aankomst in Savannah had geschreven was niet in goede aarde gevallen. Hij had gehoopt dat zij tussen zijn eerste en tweede reis meer voor de kolonie hadden gedaan dan zichtbaar was. Het stak hem dat alles zo verwaarloosd was en dat vooral het geestelijk welzijn de Trustees niet raakte. Hij had gedacht een nieuw kerkgebouw te vinden en andere verbeteringen die waren toegezegd, uitgevoerd te zien, maar niets bleek van dit alles. Vooral de volgende zin in zijn brief zette bij de Trustees kwaad bloed: 'Indien er geen veranderingen ten goede zijn en de kerk niet wordt gebouwd, zal ik het mijn plicht achten om de vromen in het openbaar in te lichten, hoe weinig goeds er is verricht met hun liefdadigheids-bijdragen.' Toen zij dit lazen, konden zij het niet nalaten om Whitefield 'een Methodistische gek' te noemen. Nu was het verre van tactisch van Whitefield om op deze wijze het koloniale bestuur verantwoordelijk te stellen. Het getuigt echter wel van durf en eerlijkheid dat hij de prioriteiten zonder omwegen weet aan te geven. Zijn integriteit was buiten kijf en zijn onbaatzuchtigheid kon niet worden ontkend, hoewel lasterlijke tongen anders beweerden. Hij voelde zich aansprakelijk voor de voorlichting die hij aan het volk gegeven had, toen hij een beroep op hen deed voor geldelijke steun. Was het niet meer dan zijn plicht om hun opening van zaken te geven, hoe hun giften waren besteed? Was het eerlijk dat hij weinig zeggenschap kreeg over het weeshuis, terwijl men zoveel geld aan hem had toevertrouwd?

De geldelijke zorgen waren groot, maar het vertrouwen van Whitefield bleef rotsvast. De Heere zou het alles doen gelukken, al waren alle mensen tegen hem. Tegenover de Trustees hield hij voet bij stuk, waarbij hij zich beriep op de oorspronkelijke overeenkomst. De problemen namen toe, toen de toelating tot het huis een zaak van discussie werd. Volgens de oorspronkelijke papieren bepaalde Whitefield en zijn staf wie een plaats in het tehuis kregen toegewezen. Bijna veertig kinderen nam hij onder zijn hoede en bijna honderd monden werden dagelijks voorzien van voedsel, ook toen de bouw nog maar net was begonnen. Het was echter niet geheel duidelijk of Whitefield contractueel alleen de zorg had over de wezen of alleen over hen die behoeftig waren. Toen twee jongens, die niet tot de armoedeklasse behoorden, naar het weeshuis waren gebracht, vielen die in de ogen van de Trustees niet onder zijn verantwoording.

Toen de tekst van het contract goed werd bekeken, moest zelfs Stephens, die zeker niet op Whitefields hand was, erkennen dat het gelijk aan de kant van de Methodist was. Het ging dus niet alleen over verwaarloosde kinderen, maar over weeskinderen in het algemeen. De gouverneur oordeelde echter dat dit niet de opzet was geweest. Whitefield dreef de zaak op de spits door de zorg over alle weeskinderen, wie zij ook waren, op te eisen. Dit schoot bij de autoriteiten in het verkeerde keelgat. Zij legden nu het opzicht over het tehuis in de handen van de magistraat van Savannah, zodat Whitefield nu nog minder te vertellen had. In het vervolg moest hij voor iedere betaling kolonel Stephens raadplegen. Zo stonden de zaken ervoor toen het huis voltooid was. Teleurgesteld over deze ontwikkelingen, schreef Whitefield aan een vriend: 'Ik ben bijna verzocht om te wensen dat ik nooit dit weeshuis op mij genomen had.'

Voortgang van de opwekking

Enkele weken verbleef Whitefield in Georgia, totdat hij zich van Godswege geroepen voelde om naar de noordelijke koloniën terug te keren. Hij voelde zich naar lichaam en geest gesloopt, toen hij vertrok. 'Ik voelde het grootste deel van de dag een onuitsprekelijke kwelling en angst in mijn ziel en werd ertoe aangezet om met de Heere te worstelen voor het volk in het algemeen en zij die tot het weeshuis behoren in het bijzonder', zo schreef hij op zondag 30 maart in zijn Journal. De Heere gaf hem verruiming: 'Gezegend zij God, Hij heeft en ik vertrouw dit in grote mate, mijn- gebed gehoord.' Naar het lichaam voelde hij zich ziek, maar nu was zijn ziel gesterkt in de God, Die hem leidde. Kon hij nu niet beter in Savannah blijven? Viel er niet genoeg voor hem te doen? Zijn werkterrein had een wijder begrip. Rusteloos ging hij voort. Op 13 april kwam hij ziek en met een hart vol strijd in Newcastle in Pennsylvania aan.

Het volk was verbaasd, toen zij hem opnieuw zagen. Spoedig werd overal in de omtrek het bericht verbreid dat Whitefield weer in het land was. Charles Tennent kwam met een groot deel van zijn gemeente naar hem toe. Overal vandaan kreeg hij uitnodigingen om voor te gaan. Hij hoorde hoe de Heere Pennsylvania gezegend had, ook toen hij wegging. Te midden van de vele teleurstellingen, kreeg hij nieuwe moed en krachten. Weer toog hij naar Philadelphia, waar de Heere zoveel volk had. De kerkdeuren van zijn eigen kerkverband bleven voor hem gesloten, maar andere deuren gingen vanzelf open. Hij voelde zich vooral tot de Presbyterianen aangetrokken, maar merkte wel veel formalisme onder hen op. Het was nodig dat nieuw leven in de beenderen werd geblazen door de adem van Gods Geest. Van een predikant, Treat, hoopte hij dat deze 'een middel mocht zijn tot de ontwaking van sommige dode, valse predikers onder de Dissenters, die de vorm van de gezonde woorden wel hielden, maar nooit de kracht hiervan in hun eigen zielen gevoeld hadden.'

Het formalisme achtte Whitefield een grote verhindering voor de doorwerking van het geestelijk leven. Zijn kritiek op oppervlakkigheid in de godsdienst was niet mis. Reeds eerder had hij een vernietigend oordeel uitgesproken over aartsbisschop Tillotson's persoon. De preken van deze overleden Engelse predikant brachten hem tot de conclusie dat deze de genade nooit verstaan en zelfs niet gekend had. Dit had bij velen kwaad bloed gezet. Als zodanig bewandelde hij dezelfde weg als de Tennents, die velen onder de predikanten voor onbekeerd uitmaakten. Het is de zwakte van het Methodisme en aanverwante bewegingen om over andermans zielestaat te oordelen. De controverse hierover verhitte de gemoederen in Amerika zeer en bracht onder de Presbyterianen een droevige scheuring teweeg. De groep rondom de Tennents werd die van de 'New Side' genoemd en de tegenstanders vormden de richting van de 'Old Side'. In de ogen van de rationalistische Calvinisten waren Whitefield en zijn aanhang nieuwlichters.

De tegenstand onder vele predikanten kon de doorbraak van het geestelijke leven niet tegenhouden. In Neshaminy preekte Whitefield voor 5.000 hoorders. Hij werd bijna door zwakte overmand, maar de Heere hield hem staande. 'Toen ik daar verbleef, was mijn lichaam door de hitte en het werk zo zwak dat mijn knieën tegen elkaar stootten. Mijn gezicht veranderde en ik was gereed om, zodra ik het gebed beëindigd had, neer te vallen. Maar het behaagde God om mij te doen opleven.' Hij kreeg opnieuw de kracht om zijn preek te vervolgen. Velen werden overtuigd van hun zonden en kwamen na afloop van de preek naar hem toe. 'U hebt mij onder diepe overtuigingen gebracht', zo sprak één hem aan, 'wat zal ik doen om zalig te worden?' Whitefield wist geen ander antwoord dan dat van de Apostel: 'Geloof in de Heere Jezus Christus en gij zult zalig worden'. Zeker vijftig personen werden bij die gelegenheid in hun ziel geraakt.

Hij leek onvermoeibaar, toen hij van plaats tot plaats trok, maar toch was hij niet veel waard. Dr. Gillies merkt hierover op: 'Soms was hij bijna dood vanwege de hitte en de vermoeidheid. Driemaal op een dag moest hij op het paard gehesen worden, daar hij hiertoe niet in staat was. Dan reed hij en preekte en als hij in huis was, legde men hem op twee of drie stoelen neer'. Hij was nog maar 25 jaar oud, maar in zijn ogen was hij een oude man, hoewel zijn geest net zo fris was als van een jongeman.

Zijn rondreis eindigde eerst in New York. Dit was het tweede bezoek aan deze grote stad. Van zijn gevolg bleef niet veel meer over. William Seward en kapitein Gladman waren inmiddels naar Engeland teruggekeerd. Seward was hem tot steun geweest, maar ook wel eens tot last. Hij stelde de aankondigingen voor de preekbeurten van Whitefield op, die nog al eens mensverheerlijkend waren. Niet altijd handelde hij tactisch en dat kon wel eens kwaad bloed zetten. Ook in geestelijk opzicht stond hij niet geheel op één lijn met Whitefield tegen wie hij zo hoog opkeek.

Zo schreef Whitefield hem op 24 mei 1740 vanuit Lewis-Town in Pennsylvania: 'Je weet dat ik je vaak gezegd heb dat je je bevindingen behoort te verdenken. Je hebt het mis in je opvatting door "voorbereiding" voor bekering aan te zien. De negen jaar dat je in je plichten ronddoolde, waren helemaal geen vruchten van de wedergeboorte. Wat waren het dan? Niet eerder wist je dat je wedergeboren was, dan toen je Charles Wesley Romeinen 7 hoorde uitleggen. Toen, en niet eerder, begon je verlicht te worden (...).' Kennelijk bedoelde Whitefield dat zondebesef op zich slechts een voorbereidende functie heeft en niet als beginsel van het nieuwe leven kan worden aangemerkt. Beiden hebben elkaar niet meer op aarde ontmoet. Seward kwam op 19 juni 1740 in Engeland aan en werd vier maanden later door een brutale vervolger van de Methodisten in Wales vermoord.

De emoties laaien op

In New York had Whitefield opnieuw een warm onthaal. Zijn vriend Noble zorgde ervoor dat hij gelegenheid kreeg om te preken. Pemberton stelde opnieuw zijn kerk beschikbaar, evenals de Hollandse predikanten van Long Island. Tot nog toe verliep alles ordelijk en bedaard. Excessen zoals ze in Engeland, vooral bij de Wesleys, voorkwamen, waren bij Whitefield uitzondering. Toch was er op sommige plaatsen sprake van luidruchtigheid. In Philadelphia sprak hij op een zaterdagavond voor een 'Society' van jonge vrouwen. 'Zodra ik de zaal binnenkwam en hen hoorde zingen, werd mijn ziel verblijd. Toen het lied klaar was, wilde ik in gebed voorgaan voordat ik zou gaan spreken, maar mijn ziel was zo vervoerd dat ik geen gelegenheid had om te spreken. Er was een wonderlijke kracht in de zaal en met één akkoord begon men een half uur lang te schreeuwen en bitter te huilen. Zij schijnen onder de krachtigste overtuigingen te zijn en zochten Jezus inderdaad met smart.' Luide uitroepen van zieleangst werden gehoord. Alle vrouwen lagen in gebed neergeknield en riepen luid tot God om genade.'

Steeds meer van dergelijke verschijnselen werden gezien. Toen Whitefield in het gebied van Whiteclay en Fagg's Manor kwam, werd zijn prediking steeds verstoord door luide

uitroepen. In de laatste plaats was Samuel Blair, een vriend van de Tennents, predikant, die enkele maanden daarvoor aanschouwer was geweest van een opwekking. Soms was toen al sprake van excessen, zoals flauwvallen, aanhoudend snikken en luid roepen. Blair probeerde het volk tot kalmte te manen, wat hem niet gelukte. Nu kwamen deze emotionele symptomen bij Whitefield ook voor. Het was er hem niet om te doen dit alles te stimuleren, zoals John Wesley deed, maar ook wilde hij de emoties niet geforceerd onderdrukken. Hij zag ze als kenmerken van zielenood, die alleen kon overgaan wanneer de tijd van bevrijding was aangebroken.

De vraag kwam opnieuw bij Whitefield op, hoe hij dergelijke symptomen moest aanpakken. Behoorden zij tot de zaligmakende werkingen van Gods Geest?

Gevoelens van droefheid of vreugde laten zich moeilijk onderdrukken. Maar diepe emoties zijn niet altijd een bewijs van bekering. Daar kwam hij steeds meer achter, vooral toen hij de dwalingen van de Moraviërs begon te onderkennen en de gevaren van Wesley's optreden doorzag. Ook in dit opzicht was er sprake van een geleidelijke ontwikkeling.

Opmerkelijk is zijn brief aan James Hutton, die in die tijd naar de Moraviërs overging. Hij schreef deze op 25 juni 1740, toen hij weer in Savannah was gekomen. De gelijkenis van de zaaier en het zaad laat de verschillende uitkomsten zien van de prediking van het Evangelie. Hij schrijft hierover: 'De steenachtige grond ontving het Woord met vreugde, maar hoe zullen dergelijke hoorders in de dag van beproeving standhouden? Zij vallen af, want het is zeer goed mogelijk dat het hart veel blijdschap mag hebben die tot een hoogtepunt opklimt, en toch zo hard als een molensteen blijft.' De grondslag van het echte werk van God kan dan ook nooit het gevoel zijn. Ondanks het sterke accent dat Whitefield legt op de noodzaak van de bevinding, blijft voor hem de enige grondslag van de zaligheid het steunen en vertrouwen op Christus' gerechtigheid tot verzoening en vergeving van zonden. Het is vooral in tijden van opwekking van groot belang om let snode van het kostelijke te onderscheiden.'

Amerika was voor Whitefield een goede leerschool. Hier werd zijn theologisch inzicht verdiept, mede door gesprekken die hij met Calvinistische predikanten voerde. Hier zag hij ook de schaduwkanten van het opwekkingswerk. Niet bij iedereen was sprake van de 'wortel der zaak' en bleef men hangen in emoties en indrukken. De ontdekkende preken van de Tennents brachten hem tot nadenken en zelfonderzoek. Hij moest ervoor waken om niet te haastig de handen op te leggen. De indruk die hij van de preken van de Tennents kreeg, was zelfcorrigerend: 'Zij wonden diep voordat zij genezen. Zij weten dat er geen belofte gedaan wordt dan "aan hem die gelooft", en daarom zijn zij voorzichtig om de overtuigden niet te overschatten. Ik vrees dat ik in dit opzicht te onvoorzichtig ben geweest en te vaak te spoedig troost gegeven heb.'

Revival in Savannah

Na een kort verblijf in Savannah, trok Whitefield naar een voor hem nog onbekend gebied. Hij had Jonathan Edwards beloofd om hem te komen opzoeken en deze belofte wilde hij graag gestand doen. Savannah bleef voor hem een soort van thuisland, omdat hij de weeskinderen als zijn petekinderen beschouwde. De teleurstellingen, die hij bij de bouw van het tehuis opdeed, nam hij op de koop toe. Met zijn eigen schip, de 'Savannah', voer hij langs de kust zuidwaarts. Hij had een goede tocht, waarbij hij Gods nabijheid mocht ervaren. In Lewis Town liet hij het anker vallen. Hij merkte op dat tijdens een kerkdienst de tranen van sommigen, die diep ontroerd schenen, ophielden, toen hij niet alleen over het gevallen schepsel sprak, maar handelde over de Schepper Zelf in Zijn liefde, om Zijn eniggeboren Zoon op te offeren. Het kruis van Christus bleek toch een ergernis en dwaasheid te zijn.

Weer terug in Savannah kwam hij voor verrassingen te staan. Lang had hij gebeden voor een doorbraak in de geestelijke ingezonkenheid van de bevolking. Op 5 juni 1740, toen hij met zijn boot aankwam, was het met hem heel goed gesteld. De hernieuwde ontmoeting met zijn vrienden was vreugdevol. 'Zij hadden gehoord dat ik schipbreuk geleden had, zodat zij mij ontvingen, alsof ik uit de doden was opgestaan.' Zij knielden neer om de Heere voor Zijn gunst te danken. Whitefields hart sprong op van blijdschap in God: 'Mijn ziel had zo'n gevoel van Goddelijke liefde dat woorden mij ontbraken om dat uit te drukken. O liefste Jezus, waarom ben ik zo zeer begunstigd? O onuitsprekelijke, vrije, almachtige en eeuwigdurende liefde!'

Het werd een blijde tocht naar het weeshuis Bethesda, dat nog niet klaar was, maar wel provisorische voorzieningen had voor de opvang van een aantal weeskinderen. Het weerzien was hartelijk en ontroerend. Maar Whitefield verwachtte meer; hij verwachtte grote dingen van zijn God. 'Ik hoop dat op deze dag de zaligheid tot velen in mijn huis mag komen.' Het werd een onvergetelijke dag. 'Deze avond heeft God op de meest opmerkelijke wijze mijn gebeden verhoord.' 's Middags bad Whitefield vooral voor zijn vrienden. In een nabijgelegen vertrek kwamen velen om hun hart voor God uit te storten. Zij bleken diep in hun binnenste geraakt te zijn. Whitefield ging daarna in gebed 'met enkele vrouwen van het huis en drie meisjes, die belast waren vanwege het gewicht van hun zonden.' En toen gebeurde het: 'Maar toen wij tot het openbare gebed overgingen, bleek de Heilige Geest als een machtige ruisende wind in de vergadering te komen.' Sommigen bleken diep gewond te zijn in hun hart. Nog nooit eerder had Whitefield een dergelijk schouwspel gezien. In elke hoek van het gebouw zag hij jongens, meisjes en ouderen bidden. De volgende dag ging het werk van God door en kwamen enkelen tot bevrijding. 'Eén was zo vervuld met liefde, vrede en blijdschap dat zij bijna hele nachten in gebed was. Haar hart brandde met verlangen naar de zaligheid van haar familie en medeschepselen.'

De opwekking in Bethesda betekende voor Whitefield en zijn helpers een grote bemoediging. 'Ik geloof', zo merkte hij op, 'dat Savannah de vreugde van de aarde zal worden.' Er was hoop voor geheel Amerika, ja voor de gehele wereld, 'want een krachtige deur is in Amerika geopend en ik vertrouw erop dat de tijd komende is dat de aarde vervuld zal worden met de kennis des Heeren, zoals de wateren de bodem van de zee bedekken.'

Naar New England

De zomer had haar intrede gedaan, zowel natuurlijk als geestelijk. De lentetournee van Whitefield was vooral voor Pennsylvania tot grote zegen geweest, maar nu zou de opwekking zich verder uitbreiden. In Savannah ging de zon van Gods heerlijkheid op en hierna was Charleston aan de beurt. Deze havenplaats in South Carolina was Whitefield inmiddels niet onbekend meer. Begin juli kwam hij hier opnieuw aan. De episcopaaalse predikant spuwde zijn gal tegen hem en de Methodisten, en probeerde door een rondschrijven een hetze te ontketen, maar hiervoor ging Whitefield niet opzij. Geen nood, andere kerkgebouwen zetten de deuren voor hem open en hij preekte daar met veel vrijmoedigheid.

Lichamelijk was hij niet veel waard, maar geestelijk was hij een 'gewaterde hof. Tijdens een preek kwam de Heere over in Zijn liefde. 'Zeker, God heeft mij op de berg Pisga gezet en mij een vergezicht gegeven op het hemelse Kanaki.' Zo had hij voorsmaken van de hemelse gelukzaligheid, die hem op de been hielden. De woorden: 'ik weet mijn Verlosser leeft', kwamen met kracht in zijn ziel. 'De gedachten van de stervende liefde van mijn Zaligmaker en van de Heere als mijn Gerechtigheid deden mij in tranen versmelten.' Hij legde beslag op het volk.

De arme negers die bij de ramen stonden, hadden veel met hem op. Zij zagen dat Whitefield ook hun zaligheid op het oog had. Hij kon niet nalaten om te getuigen van Gods liefde die zo rijk in zijn ziel was uitgestort.

Evenals in Savannah was zijn werk in Charleston niet zonder vrucht. Hij had een aandachtig gehoor, toen hij afscheid preekte. Duizenden hingen met heilbegerige en ontroerde harten aan zijn lippen. Velen kwamen 'onder de zwaarste overtuigingen' naar hem toe. De 'wind' van Gods Geest doorwaaide de streek. Dit was in scherp contrast met wat hij hier tijdens zijn eerste verblijf aantrof. Toen bleek de bevolking als geheel meer interesse te tonen voor wereldse vermaken dan voor de eeuwige belangen. Het verschil in belangstelling was nu ook zichtbaar geworden in het gedrag en in de kleding. Whitefield verliet de stad, nadat hij nog vermanende en vertroostende woorden tot het bedroefde volk gericht had. Per boot vertrok hij naar het noorden, naar New England.

Op zondag 14 september kwam Whitefield in Newport in Rhode Island aan. Zijn eerste preek op de bodem van New England werd met intense aandacht aangehoord. De zaden voor de uitbreiding van de opwekking waren hier al gezaaid. Wat dat betreft hoefde Whitefield niet te ploegen op rotsen, voordat hij vrucht zou zien. Ook in de grootste stad van deze oudste koloniën, Boston, vond hij een warm onthaal. Vooral Dr. Benjamin Colman gaf hem alle mogelijke steun. De kerkgebouwen van de Congregationalists waren stampvol. Zo was de New South Church al afgeladen, voordat Whitefield de preekstoel opging. Opeens klonk gekraak. Het bleek van een gebroken plank te zijn van een zelfgemaakte stoel, maar omdat er waren die vreesden dat de galerijen dreigden in te storten, ontstond er paniek. Toen Whitefield aankwam, en bleek dat er sprake was van vals alarm, keerde de rust weer. Onmiddellijk begon hij met preken, maar de toeloop was zo groot dat hij naar buiten moest uitwijken. Hoewel het regende, sprak hij met veel vrijmoedigheid voor een aandachtige schare over de woorden: 'Ga uit in de wegen en heggen, en dwing ze in te komen, opdat Mijn huis vol worde.'

Zo bood de open lucht overal uitkomst voor de enorme toeloop van hoorders. De tegenwerking van predikanten uit zijn eigen kerk die hij ook hier ontmoette, kon hem niet deren. Hoewel hij hier slechts een maand doorbracht, waren de resultaten fenomenaal. De aanwas van nieuwe bekeerden was enorm. John Webb van de New North Church sprak van meer dan duizend personen die pastorale begeleiding nodig hadden. En Thomas Prince van de Old South Church, die deze grote gemeente samen met John Sewall diende, sprak over 'jongens en meisjes, jonge mannen en vrouwen, Indianen en negers, gezinshoofden en ouden van dagen, sommigen in grote zielsangst omdat zij onbekeerd waren, anderen getroffen omdat zij lange tijd op hun eigen gerechtigheid hadden gesteund en nog een "gans bittere gal waren en een samenknopsel van ongerechtigheid (...)". De hele stad scheen op haar grondvesten te schudden, omdat de Heilige Geest velen had wakker geschud in hun zondeslaap.

Na Boston en omgeving vertrok Whitefield naar Northampton, een stad in Massachusetts, gelegen aan de Connecticut rivier. Het was inmiddels oktober geworden, toen hij hier de pastorie van Jonathan Edwards aandeed. De ontmoeting tussen beide 'revival'-predikers was verfrissend. Hij had veel respect voor deze godzalige man, die zoveel gaven bezat, evenals voor zijn vrouw Sarah. Hun huwelijk was voor hem een prototype van een christelijke verbintenis van man en vrouw. Het zien daarvan wekte bij hem opnieuw de begeerte op om van God 'een dochter van Abraham tot vrouw' te mogen ontvangen. Natuurlijk nodigde Edwards hem uit om in zijn kerk voor te gaan. Whitefield kon niet nalaten om in zijn 'Journals' aan te tekenen dat 'de goede Mr. Edwards gedurende de hele dienst hilde.' Zoals op zovele plaatsen in New England, was hier het volk diep geroerd.

Een nieuwe opwekking was gaande gemaakt, die zich na het vertrek van Whitefield over de hele streek zou uitbreiden. De studenten aan het Harvard College in Cambridge,

toonden veel belangstelling voor de Methodistenleider, die deze kweekplaats voor toekomstige predikanten moest bestraffen, omdat de rationalistische preken van een Tillotson hier meer in eer waren dan die van pioniers uit de vorige eeuw, zoals Thomas Shepard en Thomas Hooker. Gelukkig begon het tij zich ten goede te keren en werd de ernst van de situatie ingezien.

Na zes weken van intensieve arbeid, ging Whitefield weer naar New York en Pennsylvania, vanwaar hij afzakte naar het zuiden.

Vooraf in Philadelphia laaide het opwekkingsvuur nog meer op. En in Fagg's Manor werd hij de aanwezigheid van de Heilige Geest in zo'n sterke mate gewaar, dat zijn lichaam het nauwelijks kon dragen. Hij kon niet nalaten om voor zijn terugtocht over de oceaan Bethesda nog aan te doen. De vestiging van het weeshuis vergde veel tijd en energie. De 'Minerva' lag in Charleston gereed om hem naar Engeland te brengen. Behouden kwam hij op 11 maart 1741 in Falmouth aan. Vele indrukken had hij bij zijn tweede reis naar Amerika opgedaan en verblijd in zijn Heere en God voegde hij zich weer bij zijn Engelse broeders in het geloof, hoewel hij ook bezet was met gemengde gevoelens, vanwege de verwijdering die tussen hem en Wesley was ontstaan.

De Great Awakening: voor en tegen

Het bezoek van Whitefield aan Amerika betekende een nieuwe impuls voor de doorwerking van het geestelijke leven. In de zuidelijke staten South Carolina en Georgia ontstonden plaatselijke opwekkingen en in de noordelijke staten breidde de beweging zich enorm uit. Frelinghuysen en de Tennents hadden in Pennsylvania en New Jersey de basis gelegd, terwijl Jonathan Edwards reeds eerder kennis had gemaakt met een opwekking in New England. Whitefield trad als samenbindende factor op en wist de contacten tussen de staten, in deze uitgestrekte koloniën te verstevigen. De 'Great Awakening', zoals het Amerikaanse revival in de jaren van 1740 werd genoemd, stond niet geheel op naam van hem, maar was eigenlijk een voortzetting van eerdere bewegingen. Geschat werd dat in korte tijd er tussen de 30.000 en 50.000 mensen tot bekering kwamen en zich bij een kerk aansloten.

Ten opzichte van de Methodistische beweging in Engeland zijn zondermeer overeenkomsten aan te wijzen, zeker als het gaat over de symptomen. Een belangrijk verschil is dat de opwekkingen in Amerika binnen kerkelijke grenzen plaats vonden. Whitefield probeerde, als naar gewoonte, eerst in de Anglicaanse kerk gehoor te vinden, waarna hij uitweek naar de Dissenters. Dit waren dan Presbyterianen, Baptisten en Congregationalisten. Deze kerkgroepen waren relatief veel talrijker dan in het moederland en over het algemeen werd hier meer dan in Engeland de klassieke Calvinistische leer aangehangen, al had de Verlichting ook hier invloed. Het kerkelijk leven was geordend, vandaar dat Whitefield zich genoodzaakt zag om binnen deze kaders zijn werk te doen. Zonder te kiezen voor een bepaalde vorm van kerkregering, paste hij zich aan de praktische situatie aan. Mede omdat hij geen voorkeur voor een bepaalde kerkgemeenschap uitsprak, bleef de rivaliteit tussen de kerken onderling achterwege. Overigens was er al enige tijd sprake van 'kaneelruil' tussen de Presbyterianen en Congregationalisten, die in de noordelijke en middenstaten de meerderheid vormden.

De opwekking had ook schaduwzijden.

Na het vertrek van Whitefield eindigde de Great Awakening in een conflict rondom James Davenport en zijn volgelingen, die op de toer van geestdrijving gingen. Visioenen en andere 'phenomena' werden door hem als geestelijke kenmerken aangemerkt en als zodanig door hem gestimuleerd. De tegenstanders van het opwekkingswerk, de zogenaamde 'Old Lights' maakten gebruik van de tweedracht die door het eigenwijze optreden van Davenport was ontstaan. Hun voornaamste exponent was Dr. Charles Chauncy van Boston,

die de extreme uitingen van Davenport en andere excessen als kapstok gebruikte om de beweging als geheel te veroordelen. Hij uitte zijn twijfels over de echtheid van de bekeringen, die vaak gepaard gingen met kramptoestanden, gebaren en geschreeuw. Ook had hij niet veel op met de rondreizende predikers, die zonder ordening overal optraden en vaak vernietigende kritiek uitoefenden op de geestelijke staat van plaatselijke voorgangers. De universiteiten van Harvard en New Haven hadden het vooral gemunt op 'Whitefield en zijn gedrag' en probeerden plaatselijke kerken onder druk te zetten, om de Methodist van de kansels te weren.

Jonathan Edwards was teleurgesteld over het verloop van de opwekking, omdat deze op den duur ontaardde in emotionaliteit. Hij vond dat ook Whitefield te weinig oog had voor de gevaren van de zogenaamde bijverschijnselen. Reeds bij diens bezoek had hij hem erop gewezen dat het verkeerd was om zoveel waarde te hechten aan onmiddellijke opwellingen e.d. Ook vond hij het niet juist, zoals Whitefield in navolging van Gilbert Tennent deed, om openlijk een oordeel uit te spreken over de geestelijke staat van anderen, in het bijzonder van predikanten. Wat het laatste betreft, luisterde Whitefield niet en zijn voorbeeld vond navolging. Toen lekenpredikers gemeenten aanspoorden om zich van onbekeerde predikanten los te maken, was het hek van de dam. Edwards had meer oog voor de gevaren van subjectivisme dan zijn vriend. De droeve afloop van de 'Great Awakening' bracht hem tot nadenken. De resultaten hiervan publiceerde hij, met als doel om de Bijbelse criteria van een zaligmakend werk van Gods Geest, ter onderscheiding van allerlei vormen van geestdrijverij of nabijkomend werk, aan te wijzen. De intensiteit van iemands gevoelens is nog geen garantie dat de bekering echt is. Ook achtte hij het onjuist om de zekerheid van het heil te doen afhangen van een bijzondere openbaring, zoals sommige voorstanders van de opwekking deden. Edwards hield in navolging van de reformatoren staande dat de zekerheid een wezenseigenschap is van het geloof zelf. Vanwege dezelfde ontsporingen in Engeland werd ook Whitefield wat kritischer en gebalanceerder in zijn opvattingen. Het jeugdig vuur van de door liefde gedreven Methodist ging wel niet over, maar mengde zich meer met weloverwogenheid en een verdiepte visie op wat onder een Bijbelse opwekking moet worden verstaan en wat niet wezenlijk hiertoe behoort.

Ook op het punt van de heilszekerheid dacht Whitefield later wat genuanceerder dan voorheen. Wel bleef hij de nadruk leggen op het getuigenis van de Heilige Geest, dat hij echter niet gelijk stelde aan een buitengewone ervaring, maar beschouwde als 'een invloed van de Geest van God, waardoor zulk een liefde tot God en Jezus Christus wordt opgewekt', uit welke bevinding men mag concluderen dat 'hij een kind van God is en een erfgenaam van de zaligheid.' In dit opzicht volgde hij meer de voetsporen van Jonathan Edwards dan van John Wesley! De eigen koers is ook in dit opzicht duidelijk te zien. Zo drukte Whitefield vooral met deze reis een stempel op het Amerikaanse godsdienstige leven. De Wesley's hadden weinig ambities om ook naar de 'Nieuwe wereld' te gaan, zodat zij de diepe Calvinistische sporen, die hier waren getrokken, niet door hun Arminianisme behoefden om te woelen.

9. Schotland: strijd en zegen

Weer op Engelse bodem

Bij zijn terugkeer op vaderlandse grond werd Whitefield geconfronteerd met de droevige gevolgen van de broedertwist. Niet dat hij conflicten zocht, maar de verschillen die hij met John Wesley had over de genadeleer, waren doorgewerkt onder de volgelingen en hadden vooral onder hen de gemoederen verhit. De brieven die hij Wesley vanuit Amerika geschreven had, waren mild van toon en ademden een geest van broederlijke liefde. De band die hij met de Wesley's had, was hem even dierbaar als de banden van bloedverwantschap. Huwelijks- en gezinsleven kenden zij toen nog niet, waardoor zij des te meer op elkaar waren aangewezen. Bij Whitefield stond de vriendschapstrouw hoog in het vaandel en het was zijn begeerte om zich open en eerlijk vanuit een zelfopofferende liefde op te stellen.

Ondanks zijn veelvuldige contacten en overbezette dagtaak, vergat hij zijn eigen familie niet. Vanuit Charleston in Amerika schreef hij zijn oude moeder op 22 augustus 1740 de volgende gevoelvolle woorden: 'Hoewel ik niet één regel, noch van u, noch van iemand anders van mijn geliefde vrienden, heb ontvangen, was mijn hart verblijd, toen ik van een zeeman hoorde dat hij u op 29 mei dit jaar gezien en gesproken heeft. Ik dank u voor de groeten die u toen voor mij gedaan hebt.' Hij betuigde zijn genegenheid voor haar en verzekerde haar dat hij voor haar en zijn zuster vele tranen gelaten had. 'O, dat deze niet tevergeefs waren!' zo schrijft hij. 'Beste moeder, vlucht tot Jezus. Zie Hem met open armen staan, gereed om u te omhelzen, als u uw ellende voelt en gewillig bent om tot Hem te komen en rust te vinden.' Het lijkt erop dat zij de Zaligmaker nog niet gevonden had, zodat het niet vreemd was dat haar zoon haar aanspoorde om tot Hem te komen.

Tijdens zijn reis had Whitefield regelmatig contact gehouden met het thuisland. De vele brieven, vooral tijdens de overtocht geschreven, getuigen van zijn grote belangstelling voor het wel en wee in Engeland. Ook hield hij zijn vele correspondenten regelmatig op de hoogte van zijn eigen ervaringen. Zo schreef hij 'Edmund Gibson Lord Bishop of London' over de manier waarop de 'Commissary' van de Engelse kerk in Charleston hem zwart probeerde te maken. De pers was niet altijd even gunstig over hem, vandaar dat het nodig was om regelmatig een eerlijke informatiestroom in de richting van Engeland in stand te houden. De briefwisseling met Wesley was nodig om misverstanden onder de broeders te voorkomen. Allerlei praatjes over hem deden de ronde en deden afbreuk aan de goede zaak.

Nu Whitefield weer was teruggekeerd kon hij zich op een waardige wijze verdedigen, waar zijn reputatie op de een of andere wijze besmet was geraakt.

De breuk onder de Methodisten

We liepen in een vorig hoofdstuk vooruit op het huwelijk dat Whitefield niet lang na zijn terugkeer met Elisabeth James in november 1741 sloot. Dit betekende voor hem een grote verandering, hoewel zijn levenswijze weinig aanpassing behoefde. Elisabeth vergezelde hem op de komende reizen naar Schotland en Amerika. Voor haar viel het niet mee om zich aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen. Om een goede levenspartner voor Whitefield te kunnen zijn, was zelfverloochening een eerste vereiste. Het viel voor haar niet mee om de roeping van haar man mee te dragen. Ook de schuldenlast van het weeshuis drukte op haar schouders, temeer daar zij tot nu toe financieel weinig problemen gekend had. Als zij bij preekrondeizen alleen achter bleef, wist zij zich moedig te gedragen. Het pas getrouwde echtpaar was goed op elkaar aangewezen en werd gekenmerkt door zowel een hechte natuurlijke als ook een geestelijke band. Er was sprake

van wederzijds begrip en vanuit deze basis kon op de sterk wisselende omstandigheden worden ingespeeld.

Veranderingen hadden zich voltrokken, niet alleen in zijn persoonlijke levenssfeer, maar ook in zijn verhouding met de Wesley's. Toen Whitefield terugkeerde, was hij meer gerijpt in zijn theologische opvattingen dan vbc'm zijn reis. Tijdens beide overtochten had hij zich grondig verdiept in Puriteinse schrijvers en in Amerika hadden ontmoetingen met de Tennents en Edwards hem nog meer aan het denken gezet. De bekende brief, die hij aan Wesley schreef, getuigt niet van onzekerheid, maar is een vrucht van een weloverwogen en uitgekristalliseerde gedachtegang. Het Calvinisme was voor hem een tweede natuur geworden, wat hij niet langer onder stoelen of banken stak. Hij was niet bang om een confrontatie aan te gaan, maar wel was hij bevreesd voor de gevolgen hiervan. Hij had een hartgrondige afkeer van verdeeldheid onder broeders, die hetzelfde geloof deelachtig zijn.

Vlak na zijn aankomst schreef Whitefield vanuit Londen een brief aan James Habersham, die de scepter zwaaide over Bethesda. Het eerste wat hij opmerkte was de droevige verdeeldheid onder de vrienden, die mede door misleiding was ontstaan. De vooruitzichten waren niet al te best.

De opkomst bij zijn preken in Moorfields en Kennington Common was niet zo groot meer als voorheen. Op zondag had hij geen klagen, maar door de week was de menigte van 20.000 geslonken tot enkele honderden. Wesley moest hieraan debet zijn. Dit betekende een zware beproeving voor hem. En dan had hij nog de zorgen van het weeshuis te dragen. De schulden stapelden zich steeds meer op en waren niet meer op te brengen. In zijn vriendenkring was veel veranderd. Zo was William Seward vermoord en weigerde zijn uitgever, James Hutton, nog langer voor hem te werken, omdat deze was overgegaan naar de Moraviërs. En dan de vele vrienden, die bij zijn laatste vertrek uit Engeland, 'hun ogen zouden hebben uitgegraven' voor hem, waren zo bevooroordeeld door de verkeerde voorlichting van Wesley, dat zij hem niet langer wilden zien of horen. Zijn scherpe afwijzing van Tillotson had velen binnen zijn eigen kerk van hem doen vervreemden. John en Charles Wesley, zijn beste vrienden, stonden zoals bekend lijnrecht tegenover hem. Whitefield was door dit alles een gebroken man geworden, maar dan meer in positieve zin. Hij leerde nu meer dan ooit alles 'schade en drek' te rekenen vanwege de uitnemendheid van Christus. 'Door de oneindige genade word ik nu verwaardigd om mij te sterken in de Heere mijn God. Ik ben neergeworpen, maar niet verdorven; verward maar niet wanhopig.' Zo leerde hij de voetstappen van zijn Meester drukken, die ook op velerlei wijzen de verachting van mensen had ondergaan.

In de genoemde brief aan Habersham schreef Whitefield over de mogelijkheid om voor het parlement te worden gedaagd. Men wilde hem verslag laten uitbrengen over 'de toestand van de provincie Georgia toen hij deze verliet'. Er was zelfs sprake van een dreigende inhechtenisneming van de Methodist, omdat hij niet in staat bleek om een schuld van driehonderd pond af te lossen. Het duurde drie maanden, voordat iemand hem van zijn meest urgente zorgen afhielp, waarin hij Gods hand mocht opmerken. De teleurstelling dat Elisabeth Delamotte aan een ander was uitgehuwelijkt moest hij toen ook verwerken, hoewel nog in hetzelfde jaar zijn huwelijk werd voltrokken. Maar het ergste was voor hem dat John Wesley zo van hem vervreemd was.

Hij had na zijn aankomst in Londen gehoopt dat er een ontmoeting tussen hem en de beide Wesley's zou plaats vinden. Graag wilde hij de verschillen in een persoonlijk gesprek uitpraten en het ook over hun handelwijze tijdens zijn afwezigheid hebben. Ook had hij vernomen hoe zij John Cennick in Kingswood hadden behandeld. Hij was dan ook de tweede die hij op 25 maart een brief schreef. 'Het is nu een tijd van beproeving voor de kerk', zo schreef hij hem. Cennick was door Wesley ontslagen als onderwijzer van de school in Kingswood, omdat hij partij had gekozen voor Whitefield. Op 6 maart, dus maar enkele weken geleden, had Wesley de broeders gesommeerd om partij te kiezen; 52 kozen

voor Cennick en 90 voor Wesley. Geen wonder dat Whitefield direct na zijn aankomst hem als één van zijn beste vrienden een hart onder de riem wilde steken.

John Wesley had eerst geen zin in een gesprek om de verschillen uit te praten. Zijn broer Charles dacht daar anders over, want kort hierna spraken de vrienden met elkaar vanuit een goede verstandhouding. Huilend namen zij afscheid van elkaar in de hoop dat de breuk spoedig zou worden geheeld. De kloof bleek echter al te diep te zijn. Er was tijdens Whitefields afwezigheid zoveel voorgevallen, dat het niet mee zou vallen om alles uit de weg te ruimen. Het volk was grotendeels op de hand van Wesley, omdat hij hen in zijn eigen richting had weten te duwen. Whitefield kon zich toen niet verdedigen, om zijn geschade reputatie te herstellen. Zodoende was alles al te ver gegaan, om de weg terug te kunnen maken. Er bleef niets anders te doen dan maar af te wachten. Vandaar dat Whitefield aan Cennick schreef: 'We zullen zien wat God met ons voorheeft en door ons zal gaan doen.'

Sommige ontwikkelingen hadden een merkwaardig verloop. We zagen in een vorig hoofdstuk hoe Wesley de 'Foundery' in Moorfields tot zijn eigen hoofdkwartier uitriep. Enkel van Whitefields hoorders hadden niet ver van deze plaats een houten onderkomen gemaakt, waarin zijn hoorders enige beschutting konden hebben voor weer en wind. Whitefield kon dit initiatief niet erg waarderen, omdat het in zijn ogen niets anders betekende dan 'het oprichten van een altaar tegen een ander altaar'. Spoedig werd dit onderkomen omgedoopt tot 'Tabernacle' en werd deze de voorloper van het grote gebouw dat twaalf jaar later zou worden opgericht. Whitefield moest aan zijn 'Tabernacle' denken, toen hij in de levensbeschrijving van Calvijn, geschreven door diens vriend en opvolger, las: 'Calvijn is uit Genève gebannen, ziet een nieuwe kerk is ontstaan!'

De koers van Whitefield

Ondanks alles wat op hem af kwam, bleef hij niet bij de pakken neerzitten. Het predikaat 'Calvinist', waarmee zijn tegenstanders hem bestempelden, wilde hij in woord en geschrift met ere dragen. Hij begon direct weer met zijn Evangelisatiewerk. Tweemaal per dag sprak hij in de open lucht. Het leek wel of hij opnieuw moest beginnen. Het aantal hoorders was veel minder dan eerst, maar na verloop van tijd nam de toeloop toe. Sommigen stopten hun oren toe, als hij begon te spreken, maar zijn woord was niet in 'beweeglijke woorden' maar in kracht uitgesproken. Hij was ten opzichte van Wesley een niet te evenaren spreker. Niemand bleek in staat om hem na te bootsen. Zijn originele spreektrant bleef de mensen trekken en aanspreken. Meer dan voorheen, accentueerde hij de leer van Gods verkiezing en soevereine genade. Maar het was verre van hem om uithalen te doen in de richting van hen die met hem van mening verschilden.

Twee weken na zijn terugkeer kreeg Whitefield bezoek van John Wesley. Wat tijdens dit onderhoud allemaal naar voren kwam, vermeldt de geschiedenis niet. Wel is het uit het journaal van Wesley duidelijk dat deze Whitefield wilde steunen met de vele problemen die hij had. De laatste kon niet nalaten hem te zeggen dat 'zij beiden twee verschillende Evangelies verkondigden en dat zij zich daarom niet met elkaar konden verenigen (...)'. Wesley verhaalt dat Whitefield aankondigde in het openbaar op de verschillen in te gaan, maar of dit op waarheid berust, is de vraag. Het strookte niet met Whitefields inborst om zijn preken te gebruiken om controversen uit te vechten. Wel achtte Whitefield de tijd rijp om zich tegen valse aantijgingen te verdedigen en het volk op de hoogte te brengen van zijn eigen standpunt.

Om enige duidelijkheid te verschaffen in de chaos van verdeeldheid, besloot Whitefield zijn commentaar op Wesley's preek 'Free Grace' uit te laten geven. Deze preek was op het meest ongelegen moment door Wesley zelf verspreid en de oorzaak geworden van alle verwarring. Zo maakte hij zijn uitvoerige brief aan Wesley voor de drukpers gereed. In een

vorig hoofdstuk hebben wij de inhoud daarvan besproken, zodat wij er nu niet op in zullen gaan. Het geschriftje, dat begin april 1741 uitkwam, werd met gemengde gevoelens ontvangen. Voor sommigen verschaftte het opheldering over de achterliggende factoren van het leergeschied; voor anderen, zoals voor John Wesley zelf, betekende het niet meer dan een 'klucht van een antwoord'. Ebenezer Erskine uit Schotland schreef Whitefield in lovende woorden over zijn verdediging van de leer van vrije genade: 'Ik heb uw brief gezien (...) en dank de Heere, Die u bekwaam gemaakt heeft om zo moedig voor de waarheid te staan en dat met zoveel vuur en licht.'

De brief werkte mee om het verloren terrein deels te herwinnen. In zijn geboorteplaats Gloucester had hij een goed onthaal, hoewel Bristol meer op de hand van de Wesley's bleek te zijn. Oude vrienden hadden hem verlaten, nieuwe vrienden had hij gekregen. Howeli Harris uit Wales was hem door eer en oneer trouw gebleven, evenals John Cennick. Persoonlijke contacten tussen hem en de Wesley's waren voorlopig van de baan, hoewel zij elkaar in briefvorm bleven aanvallen. De toon van Whitefields brieven bleef over het algemeen waardig, die van de andere partij was doorgaans feller en fanatieker. Enkele maanden was Whitefield weer volop in de weer en was het zijn verlangen dat de strijdbijl zou worden begraven. De onrust mocht de Evangeliebediening niet gaan beheersen, want hierdoor werd de Heilige Geest bedroefd. Gelukkig kon hij na enige tijd schrijven: 'De hitte van de strijd is nu, naar ik hoop, over. Het heeft God behaagd om mij grote kracht te geven en mij naar lichaam en ziel te versterken. Onze gemeenten zijn groot (...). Een wonderlijke kracht vergezelt het gepredikte Woord (...).' Ook in Londen maakte hij weer opnieuw opgang. Dit betekende een goede compensatie voor het stille verdriet dat in zijn boezem overbleef. De Heere vergezelde zijn arbeid met Zijn onmisbare zegen, en dat was hem alles waard!

Naar Schotland

Het arbeidsterrein van Whitefield in het Britse rijk beperkte zich tot nu toe tot Engeland zelf, met Londen als middelpunt, en het westelijk gelegen Wales. Wales onderscheidde zich, behalve door een aparte cultuur en taal, niet zoveel van het buurland. Ook hier was de Anglicaanse moederkerk toonaangevend. Met Schotland was het anders gesteld. Het Engels was daar weliswaar de voertaal, hoewel destijds velen in de Highlands en op de eilandengroep van de Hebriden geen andere taal machtig waren dan het Gaelic. De identiteit van het Schotse volk was wel geheel anders dan van het Engelse. Eerst sinds 1707 was Schotland een onderdeel van het Britse rijk, daarvoor was het meer dan honderd jaar door een personele unie met Engeland verbonden, omdat de kronen gelijk waren. Het had weliswaar een zelfstandige rechtspraak, maar vooral economisch gezien was er sprake van een volledige integratie. De handelscontacten waren frequent en het politieke centrum was van Edinburgh verplaatst naar Londen.

Het belangrijkste verschil tussen beide landen was de kerkelijke traditie. De gevestigde kerk in Schotland was Presbyteriaans en als zodanig stond deze haaks op de Anglicaanse kerkvorm. De kerkelijke en politieke strijd in het land had zich jarenlang geconcentreerd op de machtspositie van de staat en de verengelsing van de kerk. Met andere woorden, de Schotten verzetten zich tegen iedere vorm van aanpassing aan de cultuur van de Engelse kerk. De Hollandse koning William had na een jarenlange vervolging het Presbyteriaanse karakter en de Westminster Confessie aan de gevestigde kerk teruggegeven. Ondanks het gereformeerde karakter van het belijden van de beide nationale kerken, bleek de kloof te diep te zijn om overbrugd te worden.

De Erskines

De strijd om de kerk te vrijwaren van staatsinmenging in interne aangelegenheden, ging sinds de Revolutie in 1689 in alle hevigheid voort. Het conflict bereikte omstreeks 1730 een climax, toen het patronaatsrecht het beroepingswerk van de predikanten of kandidaten steeds meer ging overheersen. Ebenezer Erskine en nog drie predikanten verzetten zich tegen dit knellende juk. Zij verlieten in 1733, als gevolg van sancties vanuit het belangrijkste kerkelijke orgaan, de General Assembly, de gevestigde kerk. Zij vormden een zelfstandige classis, die als voorportaal diende voor de Secession Church, de eerste afgescheiden kerk van Schotland.

Met Ebenezer Erskine en zijn broer Ralph had Whitefield al enkele jaren contact. Zij correspondeerden met elkaar over uiteenlopende onderwerpen, die voornamelijk een leerstellig karakter hadden. De aanleiding tot deze correspondentie vormde contacten met de Tennents en andere Presbyteriaanse predikanten in de Amerikaanse koloniën. Met belangstelling hadden de Erskines kennisgenomen van de opwekking in de noordelijke staten. Ook hoorden zij van een soortgelijke beweging in Engeland, waarbij Whitefield en Wesley waren betrokken. De eerste brief die Whitefield aan Ralph Erskine geschreven had, was gedateerd op 10 maart 1739. Behalve met Whitefield schreven de Erskines met William Seward en met John Wesley. Dit was, voordat Wesley's Arminiaanse opvattingen in Schotland waren doorgedrongen. Zij uitten enige kritiek op de emotionele uitwerking van diens preken. Het klikte met Whitefield beter, al hadden zij ook kritiek op hem. De Erskines hadden veel raakvlakken met de Calvinistische Methodist, maar dogmatisch gezien waren zij de meerdere. Whitefield nam hun raadgevingen ter harte en verdiepte zich, behalve in het omstreden boek 'The Marrow of Modern Divinity', door de Schotse kerk veroordeeld vanwege de Evangelisch Puriteinse toonzetting, in Schotse schrijvers zoals Thomas Boston.

Whitefield kon zich moeilijk verplaatsen in de Schotse Presbyteriaanse traditie. Wat de genadeleer betreft, voelde hij zich eensgeestes met de Erskines, maar op het terrein van de kerkregering kon hij hen bepaald niet volgen. Inmiddels was de methodistenleider op weg naar Amerika. Ralph Erskine had zijn pas uitgegeven 'journals' gelezen en betuigde hem hierover zijn instemming. Maar hij verheelde niet dat er ook verschilpunten waren. Hij vond dat deze 'voortvloeien uit uw opvoeding in de kerk van Engeland.' Het bisschoppenstelsel en ook de liturgie konden in Schotse ogen geen genade vinden. Hij stelt Whitefield voor om hierover eens door te praten met de leiders van de nieuwe Secession Church, om zo tot elkaar te komen. Kennelijk zien de Erskines wat in een bezoek van de Methodist aan Schotland. Ook hiin verwachting was gericht op de herleving van de vervallen kerk. Van de gevestigde kerk als zodanig hadden zij geen enkele verwachting meer, maar wel van hun eigen groepering. Whitefield kon via hun kerk behulpzaam zijn om het geestelijke leven in hun land nieuwe impulsen te geven.

De Engelse Anglicaan voelde wel voor een bezoek, hoewel hij een discussie over kerkregering niet zo zag zitten. Hij had vooral bezwaar tegen de aandrang van de Erskines 'op een uitsluitend Presbyteriaal kerkbestuur, met uitsluiting van alle andere kerkvormen om God te dienen.'

Het verabsolueren van de Schotse kerkvorm stond hem wat tegen. Zijn drijfveren lagen alleen op het terrein van de Evangelieverkondiging en niet op dat van de kerkvorm. Hij was en bleef zoon van de Engelse kerk, waar hij geordend was, met alle respect voor andersdenkenden. Wat dat betreft wilde hij de Schotse Seceders geen strobreed in de weg leggen, mits zij hem niet dwongen om in hun straatje mee te gaan.

Eerste bezoek aan Schotland

Op 10 april 1741, kort na zijn terugkeer uit Amerika, schreef Whitefield een antwoord op de volgende dringende uitnodiging van Ralph Erskine om naar Schotland te komen: 'Kom,

zo mogelijk, beste Whitefield, kom (...). Er is geen aangezicht op aarde dat ik meer begeer te zien dan dat van u.' Wel was er een restrictie verbonden aan zijn komst: Hij mocht alleen in hun kerken preken en niet in de gevestigde kerk! Dit ging de oecumenisch gezinde Methodist te ver. Hij gaf te kennen ook Schotland als zijn arbeidsveld te zien. Kerkmuren bestonden voor hem niet; overal waar hij maar gelegenheid vond, wilde hij van zijn Koning spreken.

Op 30 juli kwam Whitefield in Schotland aan. De eerste nacht bracht hij in de pastorie van Ralph in Dunfermline door. Hij maakte hier kennis met de broeders van de afgescheiden kerk, die graag met hem wilden spreken over de kerkregering. Maar eerst ging hij, vergezeld van Ralph, naar de hoofdstad Edinburgh, waar hij in het *Orphan House Park* voor duizenden sprak. Hier ontmoette hij ook predikanten van de gevestigde kerk, met wie hij zich ook van harte verbonden voelde. Het was zijn hartelijke begeerte dat zijn bezoek aan Schotland mocht bijdragen tot de eenheid van alle ware gelovigen, zowel in de gevestigde kerk als daarbuiten.

Met de Erskines kwam hij op dat punt niet veel verder. Een ontmoeting met de leden van de classis van de Seceders, de 'Associate Presbytery' werd geen succes. Hij liet zich niet binden door Schotse kerkelijke regels, wat de Erskines graag wilden, en ook wilde hij de Puriteinse Westminster Confessie niet in alles onderschrijven, tenminste niet op punten van de Presbyteriale kerkorde. Hij had genoeg aan de 39 Artikelen van de Kerk van Engeland, die op reformatorische leest waren geschoeid. Na enig heen en weer gepraat, vroeg hij de broeders wat zij van hem wilden. Zij begeerden dat hij zich zou conformeren aan de zogenaamde Covenants, de nationale religieuze Verbonden uit de zeventiende eeuw, en dat hij alleen bij de Seceders zou voorgaan. Gevat antwoordde de Methodist toen: '(...) Dat ik hoe langer hoe meer besloten was om uit te gaan in de heggen en in de steggen en als de Paus van Rome mij uitnodigde om op zijn preekstoel voor te gaan, ik daar met blijdschap de gerechtigheid van Jezus Christus zou verkondigen.' Zij konden hem met geen mogelijkheid tot andere gedachten bewegen, vandaar dat het overleg spoedig stakte.

De contacten met de Erskines waren door hun starre houding op niets uitgelopen. In Edinburgh vond hij echter een goed onthaal onder de Evangelicals in de gevestigde kerk. De geestelijke ingezonkenheid van de vaderlandse kerk was tekenend, maar toch merkte hij een grote honger op naar het levende Woord. De kerkgebouwen waren te klein om de toeloop van de duizenden op te vangen, zodat ook hier de open lucht uitkomst bood. Meermalen sprak hij voor meer dan tienduizend hoorders in het park bij het Orphan House. In een brief aan Howell Harris maakte hij melding van het goede onthaal dat hij in de stad ontving. 'Ik ben geheel verbaasd, wanneer ik denk aan wat God hier in veertien dagen tijd heeft gedaan. Mijn gedrukte Journals en preken zijn op een ongewone manier gezegend. Ik ben alleen bang dat de mensen het instrument meer zouden verafgoden en niet genoeg zouden zien op de heerlijke Jezus, Die ik alleen begeer te verheerlijken'. Het voornaamste was dat zijn prediking was ingeslagen, want hij mocht geloven dat 'meer dan 300 in de stad Jezus zoeken.' 'Iedere morgen heb ik een bijeenkomst met verslagen zielen.'

De Schotse predikanten die hij ontmoette, kwamen bij hem sympathiek over. Vooral Alexander Webster van de Tolbooth Church in de hoofdstad was hem tot grote steun. Merkwaardig dat de meeste kerkgebouwen van de Presbyteriaanse kerk de deuren voor hem openden, terwijl zijn eigen moederkerk hem in feite had buiten gesloten. Ook met mannen van de hoge adel kreeg hij contact, zoals met Lord Rae en met de Markies van Lothian. Hij schreef een reeks van brieven over geestelijke zaken aan de graaf van Leven and Melville, die Commissioner van de koning was in de General Assembly van de Schotse kerk.

Na een verblijf van enkele weken in de hoofdstad, ging hij op preektoer in de omgeving. Zo bezocht hij Falkirk, Stirling, Perth, Crieff, Cupar en Dundee. In Dundee ontmoette hij

John Willison, met wie hij per brief al kennis had gemaakt. Vandaar ging hij naar Glasgow, waar hij tien keer preekte. 'De bijeenkomsten waren hier erg groot, (...) en velen werden onder de diepste overtuigingen gebracht.' Hij collecteerde grote sommen voor zijn weeshuis, wat hij bij alle schulden goed kon gebruiken. Ook bezocht hij Aberdeen, waar hij door een andere correspondent, John Ogilvie, werd ontvangen. Hij beëindigde zijn verblijf in Schotland tegen eind oktober door vier dagen in Edinburgh te preken. Zijn bezoek was niet zonder blijvende vrucht. Zes maanden na zijn vertrek schreef hem een predikant uit Edinburgh: 'Sinds dat u Schotland hebt verlaten, zijn velen in de verschillende plaatsen ontwaakt. De godsdienst in deze zondige stad herleeft en bloeit op.' Gebedssamenkomsten werden in het leven geroepen. De getrouwe predikanten kregen nieuwe moed om hierop verder te bouwen. Whitefield had nieuwe impulsen gegeven om de lauwheid en dodigheid in het Schotse kerkelijke leven te doen veranderen in een opwekking, die zich over een groot deel van het land zou gaan uitbreiden. Teleurgesteld was hij omdat het contact met de Erskines zo abrupt was afgebroken, maar dit gevoel werd deels gecompenseerd door de vele fijne ontmoetingen die hij overal waar hij kwam mocht hebben.

Tegenstand in Engeland

Bemoedigd keerde Whitefield naar zijn basis, de houten 'Tabernacle' in Londen, terug. Zijn trouwdag in november 1741 betekende voor hem een oase om weer wat op verhaal te komen. Maar hij kende weinig rust noch duur. De koude wintermaanden braken weer aan, waarin hij zich voornamelijk terugtrok in zijn eigen hoofdkwartier, de Tabernacle. Hier vond hij rust te midden van het tumult om hem heen. Hier had hij een dak boven het hoofd, dat hem op de meeste plaatsen in zijn eigen land werd onthouden. Het jaar 1742 bood nieuwe perspectieven, maar ook nieuwe problemen. Nog voordat de lente aanbrak, trok hij er weer op uit. Vooral Moorfields, in de buurt van de Tabernacle, werd het centrum van zijn activiteiten. Hier had hij, zoals gewoonlijk, veel succes, hoewel niet alles meer op rolletjes verliep. De Satan zat niet stil en probeerde zijn werk te verstoren.

In een brief van 11 mei deed hij verslag van de plotselinge tegenwerking die hij in Moorfields kreeg te verduren. Het gebeurde op Pinkstermaandag, toen hier 10.000 mensen op de been waren om zich op deze vrije dag te vermaken. Het was geen publiek dat op hem wachtte, hoewel zij bij zijn verschijning om hem heen dromden. Whitefield preekte over de volgende woorden uit Johannes 3: 'En gelijk Mozes de slang in de woestijn verhoogd heeft, also moet de Zoon des mensen verhoogd worden.' Een doodse stilte kwam over de menigte in Moorfields. Deze was inmiddels aangegroeid tot zo'n 20 of 30.000 zielen. 'Ik geloof', zo schreef hij, 'dat velen zichzelf doorstoken voelden met een diepe overtuiging van hun vroegere zonden.' Maar dit bleef zo niet! De acteurs, die voor het amusement zorgden en hun klandizie aan hun neus zagen voorbijgaan, kwamen in actie. Stenen, rotte eieren, stukken van dode katten en modder vlogen door de lucht, in de richting van de onverschrokken prediker. Trommelaars lieten hun slagen horen om hem te overstemmen. De agressie nam steeds meer toe. Een man klom in een boom naast de preekstoel om zich schaamteloos te ontkleden. Een ander probeerde hem met een zweep te raken. 'Mijn ziel was inderdaad onder leeuwen, maar verreweg het grootste deel van mijn gemeente, die erg groot was, scheen voor even in lammeren te zijn veranderd.'

De Satan roerde zich als een briesende leeuw, maar de Geest des Heeren overwon. Een man met een trompet probeerde de aandacht van het volk af te leiden, maar dit lukte hem niet. De bazuin van het Evangelie gaf een beter geluid. Harten werden verslagen door het Woord van God. Wanorde werd niet gezien. Toen een sergeant getooid met een trommel naderde, gaf Whitefield orders om plaats voor hem te maken, opdat hij ongestoord kon passeren. Aan het einde van de dag bleek dat de oogst groot was. Ongeveer 350 'ontwaakte zielen' werden aan de Tabernacle toegevoegd. Zo werd de basis gelegd voor een nieuwe

gemeente van biddende zielen. De vijandschap van velen in de Engelse kerk en daarbuiten, de spot van het gepeupel en ook de breuk met de Wesley's bleken niet in staat om de nog steeds rijzende ster van Whitefield neer te halen.

De opwekking in Cambuslang en Kilsyth

De tijd van een tweede reis naar Schotland was nu aangebroken. De contacten met dit land werden steeds meer geïntensiveerd. Met belangstelling las Whitefield de vele brieven die hem op de hoogte hielden van de voortgang van Gods Koninkrijk in dit land. Vooral de correspondentie met William McCulloch uit Cambuslang sprak hem erg aan. Deze predikant uit dit landelijke dorpje onder de rook van Glasgow zag de roerselen van Gods Geest in zijn gemeente toenemen en overgaan in een vloed van zegen. De smalle stroom, die tijdens het vorige bezoek van de Methodistenleider was ontstaan, stond op het punt om in een brede rivier te worden veranderd. Cambuslang was jarenlang gehuld geweest in een diepe geestelijke duisternis. De preken van McCulloch hadden weinig effect gehad en onenigheid in de kerkeraad legde een smet op de gemeente. Het was ploegen op rotsen en er scheen geen doorbraak op komst te zijn. Maar toen hij in 1741 een preekserie hield over de noodzaak van de wedergeboorte, kwam er beweging in de 'dorre beenderen'. In februari van het jaar dat volgde kwamen meer dan vijftig personen tot zonde-overtuiging. Zij liepen de deur van de pastorie plat om hun predikant om raad te vragen. In de weken hierop kwamen velen tot geloofsdoorbraak. De klachten over de zonde veranderden in lofbetuigingen en psalmgezang. Cambuslang werd een schouwspel van herleving. De kerk werd te klein en het nabijgelegen dal werd de plaats, waar in het vervolg vele duizenden uit het dorp en de verre omgeving samenkwamen rondom een provisorische preekstoel.

In het stadje Kilsyth, even ten noorden van Glasgow, vond een soortgelijke beweging plaats. Hier werkte James Robe met veel succes. Ook hij sprak over 'de nieuwe geboorte', het onderwerp dat Whitefield altijd zo imponeerde. En toen Whitefield zich inscheepte om de reis van Londen naar Leith te maken, kwam er beroering onder het volk aldaar en ontstonden, evenals in Cambuslang, 'Sociëties for prayer', gebedsbijeenkomsten, die onder toezicht van de kerkeraad een bijdrage gaven aan de uitbreiding van het genadewerk.

Whitefield kwam met zijn vrouw op 3 juni 1742 in Schotland aan. Veel verwachting had hij van deze reis. 'Ik vertrouw erop dat niet één hoek van het arme Schotland niet bevochtigd zal worden door de dauw van Gods hemelse zegen. De wolk is nu als eens mans hand zichtbaar, en wij zullen een geluid horen van een overvloed van Evangelie-regen.' Edinburgh had weer het voorrecht om hem binnen haar poorten te ontvangen. De Managers van het Heriot's Hospital, het stadsziekenhuis, boden hem aan om in de tuin rondom het ziekenhuis te spreken. Zij hadden zelfs voor zitplaatsen en een onderdak voor de predikant gezorgd. Twaalf dagen bracht hij in de hoofdstad door. Hierna vertrok hij westwaarts in de richting van Glasgow. Natuurlijk kon hij niet nalaten om Cambuslang te bezoeken, echter niet nadat hij Ebenezer Erskine had geschreven over zijn bezoek en hem op het hart had gedrukt dat hij nog steeds achting voor hem en voor zijn broeder had. Maar geen reactie volgde, wat hem wel ontmoedigde, maar des te meer bevestigde in het vertrouwen dat de Heere hem op andere plaatsen veel werk zou geven.

Cambuslang was nu een 'bewaterde hof' geworden. Op 15 juli 1742 schreef hij aan John Cennick, één van zijn meest trouwe helpers, een uitvoerig verslag van de vreugdevolle gebeurtenissen, in het bijzonder in het tot nu toe onbekende dorpje aan de Clyde bij Glasgow. Het hoogtepunt vormde de bediening van het Heilig Avondmaal. In Schotland spreekt men in dit verband van de 'Communion Season', die van donderdag tot maandag duurde. Verschillende predikanten waren met vele duizenden naar het dal bij de dorpskerk gekomen.

Ook Alexander Webster uit Edinburgh was aanwezig. Whitefield kwam op vrijdagavond aan en preekte op zaterdag voor meer dan 20.000 toehoorders. Op de zondag die volgde,

assisteerde hij bij de eigenlijke bediening van het sacrament. 'Toen ik de tafel begon te bedienen, werd de kracht van God door velen gevoeld', zo schreef hij. Het werden onvergetelijke dagen. Hij schatte het aantal Avondmaalgangers op enkele duizenden. Velen kwamen tot overtuiging van hun verlorenheid of tot de vrijheid van Gods kinderen.

De maandag daarop was de gebruikelijke dankdag, waarover hij schreef: 'Op maandagmorgen preekte ik voor bijna net zoveel mensen, maar niet eerder zag ik zo'n algemene beroering. Je kon duizenden zien baden in tranen; sommigen zaten handenwringend, sommigen vielen bijna flauw en anderen schreeuwden het uit en treurden vanwege een doorstoken Zaligmaker. In de middag was de bekommering ook erg groot. Veel gebeden werden opgezonden en gedurende de gehele nacht kon men de verschillende groepen horen bidden en God eer geven.' Sommigen vielen tijdens de diensten in zwijm, maar gelukkig gaf een beekje in het dal uitkomst om hen van water te voorzien. Over het geheel genomen, was er geen sprake van grote emotionaliteit. Wel werd geschreeuw gehoord en sommigen moesten worden weggedragen, maar de meesten hoorden de preken in stilheid aan. Wel gaven de vele betraande gezichten uitdrukking aan wat er in hen omging. De aanwezigheid van Gods Geest was tastbaar en voelbaar. McCulloch was erg blij met de bijdrage die Whitefield gaf, waarin hij de wonderlijke leiding van God opmerkte.

Vergeleken met de Engelse Methodist had hij in het geheel geen preektalent, maar ook zijn eenvoudige woord werd rijk gezegend.

Een dankbaar slot en wat erop volgde

Een maand later vond op veler verzoek een tweede Avondmaalsviering in Cambuslang plaats. Weer was Whitefield van de partij. Behalve de plaatselijke predikant en de reeds genoemde Webster, kwamen John Bonar uit Torphichen, een vriend van de Erskines, John M'Laurin en John Gillies uit Glasgow met nog enkele predikanten om mee te helpen. Op zondag 15 augustus werd het Avondmaal bediend, waaraan 3.000 personen deelnamen. 'Van zo'n Pascha heeft niemand ooit gehoord', zo tekende Whitefield aan. Tussen de 20 en 30.000 mensen waren toeschouwers en luisteraars. Ook op maandag bleef de Goddelijke gunst het anders zo stille dal en het kerkhof overschaduwen, toen de afscheidspreken werden gehouden. Velen gingen met dankbare harten naar huis. De oude John Bonar getuigde op de trap van de pastorie met de woorden van de oude Simeon: 'Nu laat Gij Heere Uw dienstknecht gaan in vrede naar uw Woord; want mijn ogen hebben Uw zaligheid gezien.'

Een jaar later schreef McCulloch over de onvergetelijke gebeurtenissen in zijn woonplaats: 'De Heere was hier op een opmerkelijke manier, zodat Zijn volk gevoed werd en verschillenden van hen die niets van de ware godsdienst wisten, ontwaakt werden, zowel van onze eigen kudde als van de vreemdelingen. O, dat ik met mijn ziel en met alles wat binnen in mij is Zijn heilige Naam kon groot maken voor wat Hij voor ons gedaan heeft!'

Whitefield verliet Schotland, nadat hij op andere plaatsen het Evangelie had verkondigd. Ook in Kilsyth, waar zojuist een opwekking was begonnen, ging hij voor. De opwekking bleef niet beperkt tot Cambuslang en Kilsyth alleen, maar had een uitstraling naar een groot aantal andere plaatsen, tot in het hoge noorden toe. Zo kwam het verkilde godsdienstige leven tot opbloei. De doorwerking van de geest van de 'Verlichting' werd gestuit, doch niet geheel ingedamd. Het rationalisme had onder veel predikanten toegeslagen, waardoor hele gebieden vervreemdden van de prediking van het levende Woord. Daarom bleef het revival streekgebonden, waarbij vooral Edinburgh, Dundee en Glasgow de blijvende vruchten te zien gaven. Whitefield voelde zich aan Schotland, vooral aan de hoofdstad, verbonden en bezocht het land in de loop van zijn verdere leven regelmatig. In een brief van 13 november schreef hij: 'O Edinburgh! Edinburgh! ik denk dat ik u nooit zal vergeten.' Zijn laatste bezoek, de veertiende keer, was in 1768.

Terwijl de Kerk van Schotland hem over het algemeen welgezind was, kwamen de Seceders steeds meer tegenover hem te staan. Eerst behandelden zij hem met respect, maar nadat hij te kennen had gegeven niet alleen in hun kerken voor te gaan, werd hun houding koel en zelfs vijandig.

Dit verergerde toen de Erskines en hun medestrijders hoorden van het gebeuren in Cambuslang en Kilsyth. Vanwege de emotionele symptomen, *die weliswaar niet overheersten maar wel voorkwamen, kwamen zij tot de bonte conclusie dat de opwekking niet uit God maar duivelswerk was*. Vervolgens meenden zij zelfs een hardvochtig oordeel over Whitefield te moeten uitspreken. Vooral de jonge Adam Gib, predikant van de Secession Church in Edinburgh, ging heftig te keer tegen de Methodist. Hij gaf een preek in druk uit, die hij in juni 1742 in zijn kerk had gehouden. Daarin oefent hij scherpe kritiek uit en noemt hij de leer van Whitefield zelfs 'diabolical, duivels'. 'Wij concluderen dat al de hoorders van Mr. Whitefield laten zien dat zij door een satanische invloed worden gedreven.'

Ook de Erskines gaven in woord en geschrift uiting aan hun ongenoegen met betrekking tot de Engelse predikant. Zij veroordeelden het werk in Cambuslang en zetten grote vraagtekens bij de bekeringen die daar plaatsvonden.

Whitefield verliet Schotland in oktober 1742. Tijdens zijn rondreis haalde hij ongeveer 300 ponden op voor zijn weeshuis in Georgia. Regelmatig hield hij contact met Habersham over de gang van zaken. De berichten hiervandaan waren niet rooskleurig. Hij vernam dat de 'chaplain', de huispredikant, die voor de geestelijke bijstand zorgde, en de dokter waren gevangen genomen, omdat zij kritiek hadden geuit op de plaatselijke predikant van de Engelse kerk. De schuld was door het gecollecteerde bedrag wel afgenomen, maar kon nog niet geheel worden afgelost. Hierbij kwam, dat de Spanjaarden in de kolonie waren binnen gevallen, maar gelukkig bleek generaal Oglethorpe in staat om een annexatie te verhinderen. Zo wisselden zorgen en zegeningen elkaar af. De last van de weeskinderen in het verre Amerika was een last, die hij wilde blijven dragen. Maar de last van de vele verloren zielen was zwaarder en drukte hem meer terneer. Toch wist hij dat de almacht Gods in staat is om harde harten te breken en aan de voeten van Christus te brengen. Zijn reizen naar Schotland hadden hem des te meer in dit vertrouwen gesterkt dat geen scheepsel voor God onbereikbaar is. Gesterkt verliet hij dit land en keerde hij naar zijn 'hoofdkwartier' terug.

10. Het wonder van Wales

Twee partijen

Teruggekeerd van een succesvolle reis naar Schotland, werd Whitefield opnieuw geconfronteerd met de droeve breuk tussen hem en de Wesley's. Ook de houding van de Moraviërs baarde hem zorgen. Op veel punten voelde hij meer overeenkomst met de Wesley's dan met de Moraviërs, omdat zij in de aanpak van hun Evangelisatiewerk op dezelfde lijn zaten. De Wesley's wilden ook een zo groot mogelijke doelgroep bereiken, vandaar dat zij voortgingen met hun openluchtprediking. Whitefield bleek echter op dat punt de meerdere te zijn. Hij trok dan ook veel meer volk dan de Wesley's, wat meer te maken had met de kracht van zijn prediking dan met zijn leer. Ondanks dat zij gescheiden optrokken, bleef de begeerte naar verzoening, zeker van de kant van Whitefield, bestaan.

Tegen het einde van zijn tweede verblijf in Schotland zocht Whitefield schriftelijk toenadering. En toen John Wesley reageerde, schreef Whitefield hem weer een hartelijk briefje terug, waarin de volgende woorden veelzeggend zijn: 'In antwoord op het eerste gedeelte van je brief, zeg ik: "Laat de oude dingen voorbijgaan en alle dingen nieuw worden." Ik kan van harte amen zeggen op het laatste gedeelte. "Laat de koning leven en het conflict sterven". Dit is bij mij al lang zo.' Deze manier van benadering had als resultaat dat de strijdbijl werd begraven en dat er weer sprake was van wederzijds respect. Ook Howell Harris en John Cennick, de twee 'rechterhanden' van Whitefield, waren voor een verzoening en stelden met het oog hierop voor om een conferentie te houden. Wesley reageerde hierop positief en noemde augustus 1743 als mogelijke datum voor een bijeenkomst, waarbij moest worden gesproken over drie punten: Onvoorwaardelijke uitverkiezing, onwederstandelijke genade en de volharding van de gelovigen. De geplande conferentie werd echter niet gehouden. Dit kwam omdat ook de Moraviërs waren uitgenodigd, die echter weigerden te komen, omdat hun eis om de aartsbisschop van Canterbury te laten komen, niet werd ingewilligd!

Ondanks de pogingen tot verzoening van de beide partijen, bleven zij gescheiden optrekken. Overigens was Charles wat minder positief over de toenadering dan zijn broer. Trouwens John Wesley bleef zijn standpunten over de predestinatie en de werking van Gods genade verdedigen, hoewel hij deze minder op de spits dreef. Praktisch gezien was een volledige verzoening van de beide stromingen onmogelijk, zolang zij in deze hoofdzaken van de leer tegenover elkaar bleven staan. De Arminiaanse gedachten van de Wesley's hadden immers directe gevolgen voor de aanpak van het Evangelisatiewerk, met name als het ging over het raad geven aan mensen, die door een pijl van overtuiging in het hart waren getroffen. Moesten zij worden aangespoord om door hun eigen vrije wil, zij het met behulp van genade, tot Christus te komen? Of moest de vragende ziel, behalve met het vrije genadeaanbod en de gewilligheid van Christus ook worden geconfronteerd met de soevereiniteit van Gods genade, niet om tot lijdelijkheid aan te zetten, maar om te benadrukken dat de zaligheid van het begin tot het einde het werk van God is? Arminianisme en Calvinisme laten zich moeilijk vermengen, zodat hier geen sprake kan zijn van een compromis. Whitefield hield staande dat hij wel achter een algemeen genadeaanbod kon staan, maar niet achter de leer van de algemene verzoening.

De eigen weg van de 'Calvinistic Methodists'

De vergroting van het arbeidsveld van Whitefield en de toename van het aantal helpers, noodzaakte hem om meer structuur aan te brengen in de werkwijze van zijn groep. Nu was organisatie niet zijn sterkste kant, maar dit wil niet zeggen dat hij deze verwaarloosde. Hij had van meet af aan de gewoonte om zijn tijd ordelijk in te delen, zonder slaaf van zijn eigen agenda te zijn. Wesley was meer gericht op organisatie en regels dan hij, maar hij

vond organisatie wel nodig als hulpmiddel om de zaken een goed verloop te geven. Vooral na zijn terugkeer uit Amerika bleek het nodig om een aantal dingen op een rij te zetten.

Net zoals de Foundery bij Wesley, fungeerde de Tabernacle in Londen al gauw als het centrale punt waar de activiteiten plaats vonden. Behalve de grote kerkzaal was hier een 'Society Room' om de onderlinge contacten onder Gods kinderen vorm te geven. Ook werd aandacht besteed aan het onderwijs van de jeugd en de werken van barmhartigheid. Een vast weekprogramma was de leidraad voor de diverse activiteiten. Gebedssamenkomsten, predikantenvergaderingen en 'Society meetings' vormden een vast patroon van de weekcyclus, waaraan strak de hand werd gehouden. De predikant van de Tabernacle werd bijgestaan door twee assistenten. Op deze wijze werd structuur gebracht in de godsdienstige vorming van de grote aanwas van leden.

De Methodisten die zich rondom Whitefield groepeerden, vormden in 1742 een groot aantal 'Whitefieldian Methodists Societies', die op den duur over het gehele land waren verspreid. Overal verrezen vergaderplaatsen, zoals in Gloucester, Bristol, Londen en omgeving. Vanuit de bakermat van Whitefields werk werd de weg geleidelijk aan uitgebreid naar graafschappen als Wiltshire, Essex, Devonshire en Cornwall. Omdat Whitefield met Cennick en Harris niet in staat bleek te zijn om overal pastorale bijstand te verlenen, werd een aantal 'Exhorters' (letterlijk vermaners) aangesteld, die toestemming kregen om een stichtelijk woord te spreken en leiding te geven aan de Societies.

Deze waren weer onderverdeeld in de 'Private' en de 'Public' exhorters, waarbij de eerste categorie aan één Society was verbonden en de volgende in meerdere Societies diende. De meesten van hen waren onder de prediking van Whitefield tot bekering gekomen en beschouwden hem als hun geestelijke vader. Zij waren meest zonder theologische vooropleiding, zodat zij een goede theoretische ondergrond misten. Het waren eenvoudige mannen, die opvielen door hun bezieling en bewogenheid. Zij werden tot hun ambt toegelaten als zij hun genadegaven en roeping in de praktijk hadden bewezen. Vooralsnog was er nog geen sprake van een aparte denominatie, hoewel de Methodisten steeds meer vervreemd raakten van de gevestigde kerkgenootschappen.

Whitefield bleef als de 'Grand Moderator' de onbetwiste leider van 'zijn' Methodistische Societies. Om meer eenheid onder de plaatselijke afdelingen te bewerken, werden zij opgedeeld in vier Associations, die van Londen, Bristol, Wiltshire en Gloucester. Deze kwamen eenmaal per kwartaal bij elkaar om te spreken over praktische, geestelijke onderwerpen. Iedere Association kreeg een Superintendent aangewezen, die opzicht had over de 'exhorters' en de 'visitors', de lekepredikanten en de bezoekers. In 1743 waren meer dan zestig Societies en 'preaching Places' (vergaderplaatsen) in Engeland, waaraan meer dan vijftig 'exhorters' waren verbonden. Een aparte groep vormden de Societies in Wales, die onder supervisie van Howell Harris vielen. Hierbij speelde de taal, het Welsh, een belangrijke rol, evenals de cultuur, die van het buurland verschilde. Harris organiseerde de eerste Association in 1741, waarbij ook Whitefield was uitgenodigd. De districten werden ook hier onderverdeeld en behalve de kwartaal 'Associations', werden hier ook maandelijks en jaarlijks massale samenkomsten gehouden.

De plaatselijke gezelschappen namen in dit deel van het Verenigd Koninkrijk een hoge vlucht, zoals wij in het vervolg zullen zien. Tussen Wales en Engeland werden de banden regelmatig aangehaald door gezamenlijke vergaderingen onder de naam van 'The Calvinistic Methodist Association'. Whitefield fungeerde op deze massa-meetings als voorzitter en Howell Harris als zijn waarnemer. Opvallend is dat de eerste landelijke Calvinistische bijeenkomst meer dan anderhalf jaar eerder plaats vond, voordat Wesley met dergelijke conferenties begon. De toevoeging 'Calvinistic' bleek nodig om de volgelingen van Whitefield van die van de Wesley's te onderscheiden.

Beproeving

Whitefield en zijn volgelingen vormden niet alleen een hechte organisatie, maar meer nog een hechte band. Dit was des te meer nodig om de toenemende tegenwerking gezamenlijk het hoofd te kunnen bieden. Met de groei van de Sociëties nam ook de vijandschap tegen het werk van de Methodisten toe. Vooral John Cennick kreeg het zwaar te verduren. Hij had in Wiltshire een nieuw arbeidsveld gevonden. In juli 1740 had hij hier in de straten van Castlecombe zijn eerste preek gehouden en sindsdien had hij veel plaatsen in dit graafschap bezocht. In juni 1741 was hij vergezeld van Howell Harris en nog vierentwintig vrienden, toen zij in Swindon op een spottend gepeupel stuitten dat met geweren over hun hoofden heen begon te schieten, en daarbij hielden zij de lopen zo dicht bij hun gezicht, dat zij zwart zagen van het kruit. Zonder een zweem van angst te laten merken, trokken Cennick en zijn metgezellen hun bovenhemden open en betuigden dat zij bereid waren om voor hun leer het leven te laten. Zij werden hierop met modder en stof bestookt en toen Harris begon te preken, maakten zij nog meer lawaai en gooiden emmers met water en modder over hun hoofden.

Drie maanden later was het weer raak. Cennick was in Stratton, toen het gepeupel van Swindon op hem af kwam. Nu was het echt menens. Met stokken kwamen zij op Cennick en zijn hoorders af. Zij sloegen er op los en raakten wie zij maar tegenkwamen. Sommigen werden verwond en anderen werden bijna doodgeslagen, doordat zij op hen bleven trappen.

Niettegenstaande deze opstootjes, droeg Cennicks prediking vrucht. Hij vormde enkele Sociëties en liet in augustus de eerste vergaderruimte bouwen. De tegenwerking hield echter aan. Ook plaatselijke predikanten hitsten het volk tegen de Methodisten op. Whitefield wendde zich hierop tot de godvruchtige bisschop dr. Sherlock, maar hoewel deze tegen het gespuis weinig kon uitrichten, riep deze wel zijn geestelijken, die het volk ophitsten, tot de orde.

In Exeter, waar Whitefield een Society had gesticht, werd een bijeenkomst verstoord waarbij rake klappen vielen. Men had het vooral op de vrouwen voorzien, die schandalig werden behandeld. De woede van de indringers kende geen grenzen. Een vrouw die werd bedreigd, wist te ontkomen door van de galerij te springen. Anderen wisten via vensters te ontsnappen om het vege lijf te redden. Niemand van de overheid kwam de Methodisten te hulp.

In Hampton was een helper van Whitefield, Thomas Adams, het doelwit van een opstootje. De schreeuwende menigte wist hem uit de vergaderplaats te drijven en gooide hem in een kalkput. Na enige tijd haalden zij hem eruit en wierpen hem in een plas, waarbij zij hem zwaar letsel toebachten. Dit werd Whitefield wel wat te gortig, vooral omdat van hogerhand niets werd ondernomen om de 'rage' tegen te gaan. Hij preekte onverschrokken voor de menigte, waarop het tumult opnieuw losbrak. Toen hij zich in een huis terugtrok, achtervolgden zij hem. 'Maar ik voelde', zo merkte Whitefield op, 'wat ik nooit eerder ben gewaar geworden, want je weet dat ik erg weinig natuurlijke kracht heb'. 'Ik sprong van de trap af en allen renden weg.' Hiermee was de onrust nog niet geweken, want zij grepen Adams opnieuw en wierpen hem voor de tweede keer in de plas. Zo raasden en tierden velen tegen de bazuin van het Evangelie, maar zij konden niet verhinderen dat velen hun vijandschap tegen het kruis van Christus kregen in te zien. Juist in deze omstandigheden werd het bewijs geleverd dat de genade van God niet kan worden weerstaan.

Een andere beproeving trof Whitefield. Deze keer was het geen woedende menigte die hem belaagde, maar was het de dood van zijn eerste kind. Op 4 oktober 1743 werd het echtpaar verblijd met de geboorte van John. De maand daarvoor was zijn vrouw nog ontsnapt aan de dood, wat te wijten was aan de onoplettendheid van haar man, die met een rijtuig in een diepe greppel reed en bijna een ernstig ongeluk veroorzaakte. De bevalling verliep echter

voorspoedig. Whitefield was op preektoer in Northamptonshire, toen hij het blijde nieuws hoorde. Hij spoedde zich naar Londen, waar Elisabeth was, en maakte hierna de geboorte in de Tabernacle bekend. Hij kon niet nalaten zijn gemeente te vertellen, dat hij er vast van overtuigd was dat zijn zoon Evangeliedienaar zou worden. Whitefield hechtte teveel waarde aan ingevingen en teksten die hij kreeg, zoals nu weer het geval was. De uitkomst bewees dat het Gods stem niet was geweest, die hem in deze overtuiging had versterkt, want in februari van het volgend jaar stierf het kind.

Wat was er gebeurd? Whitefield was te arm om zelfs een eenvoudige woning in Londen te huren, omdat hij bijna alles moest afstaan voor de schulddelging van het weeshuis. Zodoende vertrok het echtpaar met het kind in januari naar Wales. Het was koud en de koets waarin zij reisden, was niet verwarmd. Zij onderbraken de reis in Gloucester en verbleven in de Bell Inn van zijn broer. Het kleine kind had onderweg kou gevat en werd door de koorts geveld. Whitefield en Elisabeth moesten met lede ogen aanzien, hoe het gevecht tegen de dood moest worden opgegeven.

In de kerk van Mary de Crypt, waaraan de bedroefde vader zoveel herinneringen bewaarde, vond John zijn laatste rustplaats. De vrome ouders waren niet zonder hoop. De vertroosting van hun hemelse Vader waren als balsem op de wonde. Toen John net gestorven was, hield Whitefield huisgodsdienst. 'Ik riep allen onmiddellijk op zich met ons in gebed te verenigen, waarin ik de Vader van barmhartigheid dankte dat hij mij een zoon gegeven had, deze mij enige tijd had gelaten en weer zo spoedig van mij heeft weggenomen.' Allen waren het ermee eens dat hij niet zou preken, zolang het kind niet begraven was, maar hiervan kon niemand hem weerhouden. Hij sprak de komende dagen en toen hij aan het einde van zijn laatste preek was gekomen, begon de klok te luiden om de begrafenis aan te kondigen.

'Ons afscheid van hem was plechtig. Wij knielden neer, baden en vergoten veel tranen (...).' Het kind was in het geboortehuis van de vader gestorven en werd begraven in de kerk, waarin deze 'was gedoopt, voor het eerst aan het Avondmaal ging en ook voor het eerst preekte.' Troost kreeg Whitefield uit de geschiedenis van het Sunamietische kind. Toen de profeet aan de moeder vroeg of het wel was met het kind, was haar antwoord: 'Het is wel'. Over deze woorden hield hij in dezelfde kerk een preek. Zo mocht hij zijn John overgeven aan de God des Verbonds. Zijn wegen zijn onbegrijpelijk voor de menselijke berekening. V66r de geboorte werden moeder en vader enkele malen wonderlijk bewaard en nu is het kind heengegaan. Geen wonder dat de vader op 9 februari 1744 schreef: 'Wie weet wat een dag kan voortbrengen? Afgelopen nacht werd ik geroepen om mijn Izaäk te offeren; ik bedoel om mijn kind van ongeveer vier maanden oud te begraven.'

Had hij in deze omstandigheden veel steun aan zijn moeder? De geschiedenis vermeldt dit niet. Toen zijn vrouw van het kind in verwachting was en hij voor de tweede maal in Schotland verbleef, schreef hij haar op 26 augustus 1742 vanuit Cambuslang. Uit deze brief maken we op dat zij enige tijd in zijn voorlopige woning in Londen had doorgebracht. Zijn zus was pas overleden en hij was er zeker van 'dat zij nu in het paradijs van God is'. Hoe stond het met de geestelijke welstand van zijn moeder zelf? Het lijkt erop dat zij nog geen zicht had op de zekerheid van haar heil. Eenvoudig vermaant hij haar: 'Jezus, ik ben er zeker van, roept u in Zijn Woord. Moge Zijn Geest u in staat stellen om te zeggen; "Heere, zie ik kom".' Eenvoudiger kan het niet. Altijd wist hij bemoedigingen aan te reiken, zelfs al verkeerde hij in de zwaarste beproevingen. Whitefield leefde niet voor zichzelf, maar voelde zich geroepen om heen te wijzen naar Hem, Die treurenden vertroost.

Wales

Na het sterven van hun zoontje, ging Whitefield weer verder met preken. Zijn vrouw vertrok naar haar eigen huis in Abergavenny in Wales. Het verlies van het kind drukte zwaar op haar en we mogen veronderstellen dat de afwezigheid van haar man voor haar ook een beproeving betekende. Gelukkig kwam hij regelmatig thuis, vooral als hij in Wales preekte. Hij voelde zich zeer aan dit gebied verbonden en zijn opmerking in een brief is dan ook niet overdreven: 'O Wales, gij zijt zo dierbaar voor mijn ziel!' In die tijd begon de opwekking in dit gebied vastere vormen aan te nemen. Het aantal Sociëties nam toe, hoewel dit niet zonder slag of stoot verliep.

Om een indruk te geven van het verloop van de Methodistische beweging in Wales, is het goed om een terugblik te slaan op het ontstaan van de opwekking. Voordat Whitefield daar zijn eerste stappen zette, was Wales al in beroering. Het Puritanisme had in de zeventiende eeuw weinig invloed gehad in deze afgelegen streek. Wel ontstonden tegen het einde van deze eeuw gemeenten van 'Dissenters', maar hun invloed op het geestelijke leven bleef beperkt. William Williams getuigde later: 'God was een vreemdeling in het land (...) en zelfs ofschoon er vele trompetten waren, waarvan sommige zelfs van zilver, kon niet één daarvan het geluid doen uitgaan van het ene eind van Wales tot aan het andere'. Een hardnekkige duisternis bleef hier overheersen.

Griffith Jones wordt beschouwd als de 'morgenster' van de opwekking in Wales. Meer dan twintig jaar voor de bekering van Whitefield en de Wesley's preekte hij het levende Woord in de parochie van Llandowror in Carmarthenshire. Hij was aan de Anglicaanse kerk verbonden en dus geen 'Dissenter'. Evenals de Methodisten legde hij de klemtoon op de wedergeboorte en ging hij ook over tot de openluchtprediking. Velen in zijn gemeente en daarbuiten kwamen tot bekering. Hoewel zijn invloed plaatselijk was, wordt hij beschouwd als de man die de basis legde voor de latere uitbreiding en tevens wordt hij beschouwd als de geestelijke vader van de drie leiders van de opwekking: Daniel Rowlands, Howell Harris en Howell Davies.

Daniel Rowlands en Howell Harris

Daniel Rowlands was nog onbekeerd, toen hij 'curate' (hulpprediker) werd bij zijn broer in Llangeitho in Cardiganshire.

Hij kwam omstreeks 1735 tot het geloof en direct veranderde zijn prediking. Hij probeerde het volk wakker te schudden door de donder van de wet op hun gemoed te drukken. Het effect hiervan was dat velen verslagen werden in het hart. Wekelijks werd in het kerkje van Llangeitho het kermen gehoord van hen die door de prediking waren geraakt en naar de weg der zaligheid begonnen te vragen. Ook buiten het dorp sprak hij met dezelfde uitwerking. Zijn vriend en raadgever, Philip Pugh, vond zijn preken te eenzijdig en te weinig gericht op het Evangelie. 'Als je zo doorgaat om de wet op deze manier te preken', zo zei Pugh, 'dan zul je de helft van het volk in het land doodslaan.' Hij wist een betere weg: 'Preek het Evangelie aan het volk en pas de balsem van Gilead, het bloed van Christus, toe aan hun geestelijke wonden (...)' Rowlands nam deze raad ter harte en vanaf die tijd preekte hij wet en Evangelie als een tweeenheid van de Goddelijke boodschap.

Howell Harris, die wij al meermalen ontmoetten, was geen geordende predikant, omdat hij niet tot de Engelse kerk was toegelaten. Hij was in 1714 geboren, hetzelfde jaar als Whitefield. Zijn ouders woonden in Trevecka in Zuid-Wales; zij behoorden tot de arbeidersklasse. Zijn bekering vond in dezelfde tijd plaats als die van Rowlands en ook van Whitefield. In 1735 werd hij door het lezen van het boekje 'The Whole Duty of Man' onder overtuiging van zonden gebracht. Het mystieke werkje, waarin de rechtvaardiging door het geloof tevergeefs gezocht moet worden, was voor sommigen toch een middel tot levensverandering. De 'Evangelie-vrijheid' kwam voor de ziel van Harris op Pinksterzondag 1735 in de kerk van Talgarth. Het was Avondmaal en Harris ging aan. Aan

de tafel kreeg hij een bevinding van 'Christus bloedende aan het kruis'. Hij verhaalt: 'Mij werd kracht gegeven om te geloven dat ik vergeving had ontvangen vanwege dat bloed. Ik raakte mijn last kwijt. "O gezegende dag! Ik wilde dat ik deze altijd dankbaar mocht gedenken.'

De bekering van Harris was niet in een uithoek geschied. Spoedig kwam hij met Rowlands in aanraking, die hem onderwees in de leer van de soevereine genade. Harris huldigde aanvankelijk Arminiaanse opvattingen, maar spoedig werd hij een volbloed Calvinist. Na veel slingeren in zijn gemoed, besloot hij zich geheel te wijden aan de dienst van God. Hij werd een man met een brandende liefde tot verloren zondaren. Daar hem de episcopaaalse ordening was geweigerd, bleef hem niets anders meer over dan overal het Evangelie te preken. Velen kwamen tot het geloof in Christus. In de herfst van 1736 richtte hij op advies van Griffith Jones de eerste Sociëties in Wales op, om de beginnende gelovigen op te kunnen vangen. Op deze wijze werd de basis gelegd voor het Calvinistische Methodisme, dat in dit gebied zulke sterke wortels zou schieten. Wales werd het bolwerk van het opwekkingswerk, waaraan Rowlands en Harris leiding gaven. En evenals in Amerika en Schotland, zou Whitefield hieraan een belangrijke steen bijdragen. Whitefields contacten in Wales

Kort na een gesprek met Griffith Jones, besloot Whitefield om contacten in **Wales** te leggen. Hij hoorde van de successen van Howell Harris, wiens werkwijze frappante overeenkomsten vertoonde met de zijne. In december 1738 schreef hij hem vanuit Londen een brief waarin de volgende veelzeggende zinnen voorkomen: 'Ik ken uw persoon niet, toch ben ik met u in de geest verenigd en ik verblijd mij erin om te horen dat het welbehagen des Heeren in uw handen voorspoedig voortgaat.' Ga voort, ga voort; Hij Die u heeft gezond, zal u ondersteunen, vertroosten en beschermen. Hij zal maken dat u meer dan een overwinnaar zult zijn, door Zijn grote liefde.' Ik heb u lief en begeer dat u voor duizenden een geestelijke vader zult zijn en zult schijnen als de zon in het Koninkrijk van uw hemelse Vader.' Het antwoord van Harris was hartelijk. Hij had veel over Whitefield gehoord en wilde hem graag eens ontmoeten. Verblijd berichtte Harris hem dat 'een grote opwekking gaande is in Cardiganshire door een zekere Mr. D. Rowlands.' Ook op andere plaatsen in het land was het werk van Gods Geest merkbaar. Wales ging een gouden tijd tegemoet!

Whitefield en Harris spraken elkaar voor het eerst in Cardiff, in maart 1739, juist nadat de eerste met veel vrucht onder de mijnwerkers in Bristol had gewerkt. Met de boot kwam hij in deze havenplaats in het zuiden van Wales aan. Hij preekte in het stadhuis voor honderd hoorders, waarna hij voor het eerst Harris in het aangezicht zag. 'Toen ik hem voor het eerst zag, was mijn hart dadelijk met hem verbonden.' Hij noemt hem 'een brandende en lichtende kaars in dit gebied, een hinderpaal tegen profanie en onzedelijkheid en een onvermoeide bevorderaar van het ware Evangelie van Jezus Christus.'

De gesprekken tussen de twee nieuwe vrienden verliepen in een goede sfeer. Beiden waren overtuigd van de noodzaak van een opwekking. Beiden zagen de grote voordelen van rondreizende predikers en van de Sociëties. De hoorders in Cardiff waren eerst niet zo scheutig, maar toen Whitefield de volgende dag afscheid nam, kwamen sommigen met tranen in de ogen naar hem toe. 'Ik worstelde met God in gebed voor hen en gezegend zij Zijn Naam om mij naar Wales te zenden. Ik hoop dat dit de eerste vruchten zijn van een grote oogst (...)' De volgende dag vertrok hij naar Newport, waar hij kennis maakte met andere broeders. Ook William Seward, die zelf uit Wales afkomstig was, begeleidde hem. 'Ik denk dat Wales uitstekend wordt voorbereid voor het Evangelie van Christus', zo merkte hij op.

Het tweede bezoek van Whitefield aan Wales vond een maand later plaats. In Usk sprak hij vanaf een tafel onder een grote boom, omdat de toegang tot de kerk hem geweigerd was. Wat was hij blij hier zijn vriend Harris weer te ontmoeten. Samen gingen zij naar andere plaatsen om het Evangelie te verkondigen. Velen in Wales spraken alleen hun eigen taal, het Welsh, zodat zij het Engels van Whitefield niet konden verstaan. Maar geen nood, Howell Harris zorgde wel voor de vertaling! Ook kwam hij in Abergavenny, waar hij enkele jaren later zijn woonhuis zou hebben. Wat was de honger naar het Woord groot! Hij schreef met voldoening in zijn Journal: 'Door de bediening van Howell Harris en de prediking van anderen hongeren en dorsten zij naar de gerechtigheid van Jezus Christus.' Zijn reizen naar Wales vanuit Gloucester of Bristol waren voor hem in die tijd welkome uitstapjes, die bij hem aangename herinneringen nalieten. Het land, dat jaren lang in het duister had verkeerd, kwam tot nieuw leven. 'Het volk van Wales drukt vaak op mijn hart', zo schreef Whitefield.

Een grote opwekking

Het leek er veel op dat de *opwekking in Wales* zich tot alle gebieden van het land zou uitbreiden. Behalve Rowlands en Harris werd een grote groep Evangelisten aangesteld om overal het Woord uit te dragen. Het aantal Sociëties nam met de dag toe en zij vormden in feite de oogst van de prediking van de Methodisten. Regelmatig kwamen de Evangelisten bij elkaar om de voortgang van het werk te bespreken. In een brief, gedateerd 28 december 1741, schreef Whitefield vanuit Bristol aan een dergelijke vergadering, om hen een hart onder de riem te steken. 'Ik twijfel er niet aan of u zult bevinden dat Hij getrouw is aan Zijn belofte, dat Hij zeker in uw midden zal zijn, daar u in Zijn Naam samen komt.' U behoort steeds wakende en biddende te zijn, want u hebt veel van de wijsheid nodig die van boven komt.' Ook bindt hij op hun hart om zich af te vragen of zij van Godswege tot hun taak geroepen zijn en dat 'zij zich niet vermeten hebben om te lopen, voordat zij zijn gezonden.' Ook tijdens zijn tweede bezoek aan Amerika, bleef hij de ontwikkelingen in Wales met veel belangstelling volgen. De frequente correspondentie met Harris is daar een bewijs van. Tekenend is zijn vraag in een brief, die hij in Boston schreef: 'Is mijn lieve broeder Howell Harris steeds naar lichaam en ziel in leven? Ik verheug me in uw succes. Moge u opstijgen als met arendsvleugelen!'

Harris was meer gesteld op Whitefield dan op Wesley, hoewel hij steeds pogingen ondernam om beide stromingen van het Methodisme bij elkaar te brengen. De Wesley's konden weinig vat krijgen op Wales, zodat het Calvinisme alle gelegenheid kreeg om daar op te bloeien. Regels werden opgesteld voor de Sociëties en William Williams, een vriend van Harris, schreef een boekje als leidraad voor de zogenaamde 'Experience Meeting', een bijeenkomst waarin geestelijke zaken werden besproken. Bekende vraagstukken kwamen, behalve op dergelijke bijeenkomsten, ook in breder verband aan de orde. De districtssamenkomsten, de 'Associations', waren bij uitstek geschikt om 'gewetensvragen' te bespreken. De gevarieerdheid van de bezoekers van de samenkomsten bood stof tot nieuwe vragen. Sommigen waren nog 'onder de wet'; zij waren ontdekt aan hun verlorenheid en kenden Christus nog niet. Anderen zochten Christus, maar konden Hem niet vinden, weer anderen zaten met het probleem van de heilszekerheid en tenslotte waren er die de verzegelende kracht van de Heilige Geest hadden mogen ervaren en spraken vanuit het gerechtvaardigd zijn. Het viel niet mee om op de juiste wijze raad te geven en daarbij de klippen van volkomen afwijzing enerzijds, en van ongegronde vertroosting anderzijds te vermijden.

Geestelijk klimaat

Meer dan in Engeland en Schotland werd onder de Methodisten in Wales aandacht geschonken aan de bevindelijke kant van het geloofsleven. Wellicht had dit te maken met

de emotionele karakters van mannen als Harris en Rowlands. De eerste was wel wat overdreven subjectivistisch ingesteld en kon zich soms moeilijk verplaatsen in zwakke gelovigen, die de vergeving van zonden niet op zo'n gevoelige wijze hadden ervaren als hij. Omdat hij hierbij erg impulsief was, gaf dit wel eens botsingen met medebroeders, maar omdat hij ook overvloedig was begiftigd met de genade van nederigheid, kwam dit meestal wel op z'n pootjes terecht.

Vooraf het punt van de heilszekerheid was een heet hangijzer. Hierover was een tijd lang verschil van mening met Rowlands. De gesprekken die Harris hierover met Whitefield had en preken van de Schotse Ralph en Ebenezer Erskine waren hem en anderen op dit punt tot grote steun. Whitefield stond sceptisch tegenover de overtuiging van velen onder de Dissenters dat de zekerheid van de zaligheid praktisch onbereikbaar is in dit leven en niet tot het wezen van het geloof behoort, en Harris viel hem hierin bij. Maar de laatste ging toch teveel uit van de gevoelige verzekering, die bij de geloofsdaden kan ontbreken. Op dit punt verkreeg Rowlands meer inzicht, waardoor hij zowel degenen die deze gevoelige verzekering nog misten en toch Christus kenden en ook overtuigde zielen, die nog niet gerechtvaardigd waren, tot steun kon zijn. Gelukkig leidden deze 'liggingsverschillen' niet tot een blijvende verwijdering. Een positief punt was dat bijna alle Methodisten in Wales de Arminiaanse opvattingen van de Wesley's en hun aanhang afwezen.

De bevindelijke accenten die het geestelijk klimaat in Wales beheersten, hadden als gevaar dat deze tot excessen konden leiden. Hierbij kwam dat de volksaard emotioneel was. Het was heel gewoon dat onder de preken van Rowlands en Harris de 'halleluja's' en andere lofprijzingen werden gehoord. De spontaniteit van mensen die tot ruimte waren gekomen, ontbrak niet. Ook het zingen op straat was een verschijnsel dat overal voorkwam. Toch bleef het geschreven Woord van God de bindende regel van het geloof. De Methodisten waren kopschuw voor mysticisme en geestdrijverij en probeerden het eenvoudige volk in Wales een gezonde basis mee te geven. De eerbied voor het Woord van God was kenmerkend voor deze opwekking.

Vervolgens werd ook de leer niet verwaarloosd en was vooral Rowlands overtuigd van de noodzaak van goed onderwijs voor de jeugd en de beginnende gelovigen. Griffith Jones, de grote baanbreker, was hen door zijn ijver voor het stichten van scholen, hierin voorgegaan. Jammer was het, dat de laatste ten aanzien van de dubbele predestinatie toch meer de richting van Wesley koos, hoewel hij niet doorsloeg. Jones bleef zeer loyaal tegenover de Anglicaanse kerk en kon het niet waarden dat Whitefield kritiek uitte op de persoon van aartsbisschop Tillotson.

Verdere organisatie

Ondanks de felle tegenstand die de officiële kerk in Wales tegenover de opwekking liet zien, bleven de Methodisten trouw aan de kerk van hun vaderen. Het zou eerst tot de volgende eeuw duren, voordat zij genooddaakt werden om tot een vorming van een eigen kerkgemeenschap over te gaan. Wel werden na verloop van tijd eigen gebouwen neergezet, als vergaderplaatsen voor de plaatselijke Sociëties. Duizenden sloten zich bij de beweging aan, dit tot grote ergernis van hen die niets moesten hebben van de leer van vrije genade. Botsingen met de vijanden konden niet uitblijven. Evenals in Engeland was ook hier het gepeupel in de weer om de bijeenkomsten te verstoren. William Seward was één van de eerste martelaren voor de zaak van Christus. We zagen eerder hoe hij tijdens de tweede reis van Whitefield naar Amerika voortijdig terugkeerde.

Toen hij met Howell Harris op preektoer was in het zuiden van Wales, werd hij door een woedende menigte aangevallen. Hierbij raakte hij bijna zijn gezicht kwijt. Spoedig hierna werd hij tijdens het preken in Hay door een grote steen getroffen, die naar hem was geworpen. Hij stierf op 22 oktober 1740. Harris was bij Rowlands, toen zij van zijn dood hoorden. De laatste sprak over de Zaligmaker in de armen van Simeon, wat hen bepaalde

bij het heengaan van hun vriend en broeder. Overigens had deze preek een frappante overeenstemming met die van Ebenezer Erskine over dezelfde tekst, waarover de beide leiders met elkaar correspondeerden. De opvattingen van de Erskines over de zekerheid van het geloof, die zo duidelijk in deze preek naar voren komen, hadden hen op het punt van de geloofszekerheid dicht bij elkaar gebracht!

Evenals in Engeland maakte ook in Wales de grote aanwas van bekeerden een betere organisatie nodig. Aan predikers en Evangelisten was geen gebrek. Het waren meest mannen zonder opleiding, die vaak bijzondere gaven aan de dag legden. Zo muntte de één uit in gebedsgave, de ander in Schriftuitleg en weer een ander in het geven van persoonlijk onderwijs. Het was nodig om deze gaven op elkaar af te stemmen, want verwarring dient niet tot de opbouw van het lichaam van Christus. Vanwege gebrek aan orde, kwamen nogal eens botsingen voor onder deze godzalige mannen.

Om dit in het vervolg te voorkomen, werd op 5 januari 1743 de eerste 'Calvinistic Methodist Conference' gehouden. De plaats van samenkomst was Waterford in Zuid-Wales. Behalve Whitefield, Harris en Rowlands, waren ook William Williams, John Cennick en nog enkele 'lekepredikers' aanwezig. Whitefield werd tot voorzitter gekozen. De vergadering verliep in een goede harmonie en betekende een goede basis voor de verdere uitbouw van de beweging.

Besluiten werden genomen over de inhoud van de ambten van 'Exhorter' en de 'Superintendent'. Harris kreeg als taak om deze 'lekepredikers' bij hun werkzaamheden leiding te geven. De regels die hiervoor werden opgesteld, kwamen overeen met wat in Engeland gebruikelijk was. Er werd een verdeling gemaakt van de Sociëties naar district. Ook werd besloten dat de 'Exhorters' van Engeland en Wales om het half jaar gezamenlijk zouden vergaderen. Op deze wijze werd de band met het moederland aangehouden. De Tabernacle in Londen werd als hoofdkwartier van beide landen aangewezen. Na deze belangrijke vergadering vertrok Whitefield naar Londen om ook hier verder orde op zaken te stellen. Hij stelde zijn voorgenomen reis naar Amerika uit, waarschijnlijk met de bedoeling om eerst een aantal zaken van organisatorische aard aan te pakken.

Een overvloedige zegen

De eenheid onder de Methodisten in Wales betekende een bastion in de strijd van hen die deze beweging probeerden af te breken. Vooral de Associations, die tot toogdagen uitgroeiden, waren een uitstekend middel om deze eenheid in praktijk te brengen en te tonen aan de wereld. Op 2 februari 1743 schreef Daniel Rowlands aan zijn 'liefste, liefste broeder Whitefield' over een 'meest hemelse Association'. De broeders waren bemoedigd dat Gods werk zo krachtig door ging in hun land. 'In de meeste plaatsen is sprake van een algemene, nieuwe en ongewone beroering. Velen komen opnieuw onder overtuiging van zonde en wereldse belijders en afvalligen keren terug. Nooit eerder voelde ik zo'n kracht die mij bij het preken en het bedienen van het Avondmaal gegeven werd. De Heere daalt af onder ons, wat wij niet in woorden kunnen uitdrukken.' En tien dagen later schreef Harris aan zijn Engelse vriend: 'Ons werk gaat overal voort'. De 'Exhorters' vallen op door grote eensgezindheid en genade. Harris had intussen in elke plaats waar hij kwam, de Societies bezocht. 'Mijn dierbare Heere begunstigt mij iedere dag met voortdurende bezigheden en geeft mijn lichaam kracht. Op sommige plaatsen zegent Hij ons op een wonderlijke manier met Zijn tegenwoordigheid. Hij geeft soms grote vrijmoedigheid om voor de bisschoppen en de geestelijkheid te bidden.' Het valt niet mee om de vele gebeurtenissen te verwerken. De zegen is zo groot dat zij moeilijk kan worden geschat.

In maart schreef Harris over een bijzondere Avondmaalsdienst: 'De afgelopen zondag was ik met broeder Rowlands aan de bediening, waar ik zulke dingen zag en voelde die ik niet op papier kan doorgeven. Nooit tevoren was ik getuige van zo'n schreeuwen, hartverbrekend kreunen, in stilte huilen, rouwklagen en uitroepen van blijdschap. Hun

"Amens" en uitroepen van "Ere zij God in de hoge!" zou je ziel in vlam hebben gezet als je hier was geweest. Het is gewoon, als Mr. Rowlands preekt, dat honderden neervallen door de kracht van het Woord. Sommigen liggen daar urenlang; sommigen loven en bewonderen Jezus Christus en de vrije genade; anderen komen woorden tekort om hun gevoelens tot uitdrukking te brengen. Sommigen vallen op hun knieën en bidden een tijd lang; anderen liggen gewond neer, onder het gevoel dat zij Jezus hebben doorstoken, zodat zij dit nauwelijks kunnen verdragen; anderen roemen over al hun vijanden en weer anderen verblijden zich in de hoop van een helderder openbaring van Gods heerlijkheid.'

Harris verhaalt dat de gemeenten van Rowlands uit meer dan tweeduizend mensen bestaat, waarvan 'het grootste deel in de heerlijke vrijheid is gebracht.' Zij wonen verspreid over een groot gebied en hebben er mijlen lopen voor over om hun predikant te horen. 'O mijn broeder, mijn hart is vol. Ik ben er zeker van dat God bezig is om een groot werk in Wales te verrichten. Overal is sprake van een opwekking. Ik geloof dat jij je hier een langere tijd zou ophouden dan je tevoren denkt. Er zijn acht graafschappen voor je open en men dorst ernaar om je te horen', zo besluit Harris zijn brief.

Deze brief kon voor Whitefield niet anders dan hartverwarmend zijn. Hij haastte zich om naar Wales te gaan. Eerst bracht hij twee weken in Gloucester door, waarna hij begin april 1743 naar Wales ging. Daar woonde hij de tweede conferentie van de Calvinistische Methodisten bij, waarover hij in een brief opmerkt: 'De broeders en het volk voelden veel van de Goddelijke aanwezigheid.' Hij sloot de tweedaagse conferentie in Waterford af met een brief over 'de rust van de gelovige'. Weer was hij voorzitter geweest. 'De beste broeder Harris is in mijn aanwezigheid de 'moderator'. Whitefield was zich goed bewust dat hij de grote gaven, die hij van zijn Zender gekregen had, in diepe afhankelijkheid behoorde te besteden. Heerszuchtigheid was hem vreemd, ook als hij voorzitter was. Hij was een geboren leider, maar dan wel onder opzicht van genade alleen!

Tijdens de besprekingen werd de organisatie van de Sociëties opnieuw onder de loep genomen. De streekvergaderingen kregen steeds meer vorm en inhoud. Maandelijks zou in ieder graafschap een Association worden gehouden. De datum van de eerstvolgende kwartaalbijeenkomst van alle Sociëties uit Wales werd vastgesteld, evenals de plaats van samenkomst. Deze keer werd het Trevecka, de geboorteplaats van Harris, die de komende jaren tot het centrum van het Methodisme in Wales zou uitgroeien. Zo kreeg de beweging daar steeds meer structuur. Maar de organisatie was slechts een hulpinstrument, want men was er goed van doordrongen, dat de Heilige Geest Zich niet aan menselijke regels bindt.

Na de conferentie verbleef Whitefield de hele maand april in Wales. Overal preekte hij het Woord des levens. In Swansea sprak hij voor 4.000 personen, in Neath preekte hij vanaf een balkon voor ongeveer 3.000 personen, ja overal waar hij kwam, dromden menigten van duizenden rondom hem. Hij vond hier, evenals in Kingswood, mijnwerkers die een armoedig bestaan leidden. Wat voelde hij een band met hen en begeerde hij het heil van hun zielen. Een hoogtepunt was de Association in Carmarthan, waar hij voor 10.000 hoorders sprak. De honger naar het Woord was groot en deze bleef de komende jaren alleen maar toenemen.

Zoals gezegd, bleef ook de tegenwerking in Wales niet uit. Seward was het slachtoffer geworden van een aanslag op zijn leven en ook Harris had het soms zwaar te verduren. In januari 1741 sprak hij in de stad Bala, waar hij op een wrede manier werd aangevallen. De plaatselijke predikant zette in de hoofdstraat een vat met bier neer, om de mensen te lokken om de Evangelist aan te vallen. Het vuur van de haat werd aangewakkerd. De woede van de vervolgers kende geen grenzen. Eén van hen wilde Harris van een rots naar beneden werpen. Vrouwen besmeurden hem met modder, terwijl mannen hem met hun vuisten en knuppels bewerkten. Hij viel uitgeput op de grond, waarop de menigte op hem afstormde

om hem verder af te tuigen. Hij dreigde het leven te verliezen, als iemand hem niet te hulp was gesneld. Deze zag wel in wat de gevolgen hiervan konden zijn en bevrijdde Harris uit de handen van de onverlaten. Onbevreesd ging hij ook hierna voort om van zijn Zender te getuigen. Het strekte hem tot eer dat hij zo voor Christus smaadheid mocht ondergaan.

Kritiek

Na het 'uitstapje' van Whitefield naar Wales en Gloucestershire, keerde hij weer naar zijn 'hoofdkwartier' in Londen terug. Vierhonderd mijl had hij in een zeer korte tijd afgelegd. 'Dagon is overal voor de ark gevallen', zo schreef hij. 'De velden zijn wit voor de oogst. De gemeenten zijn groot en ik werd nooit eerder zo bekwaam gemaakt om met groter kracht te preken.' In Londen bleef hij maar kort; eigenlijk verlangde hij het meest naar zijn weeshuis in Amerika. Maar hier moest hij op wachten, omdat de nood in zijn vaderland ook groot was. De gemeenten waren hem dag en nacht tot een last. Het opzicht over de 'kudde' vergde veel van hem. Het viel ook niet mee om de eenheid te bewaren en een duidelijk standpunt te blijven innemen tegenover de Wesleyaanse Methodisten en niet te vergeten de Moraviërs. Niet dat Whitefield confrontatie opzocht, maar wel moest hij zich verweren wanneer men hem aanviel.

Zo had de graaf Von Zinzendorf in het begin van 1743 de oorlog tegen hem verklaard. Deze verzette zich vooral tegen de leer van de uitverkiezing, die Whitefield voorstond. De laatste verdedigde zich op een waardige wijze. Dit deed hij ook toen zijn vriend en secretaris John Syms naar de Moraviërs overging. Eigenlijk kon hij hem niet missen, omdat hij zoveel werk voor hem deed. Eerst was zijn vriend James Hutton naar de Broedergemeente overgegaan en nu Syms. Kennelijk ging er van deze Duitse beweging zoveel aantrekkingskracht uit dat zij zelfs uitgesproken volgelingen van Whitefield aantrok.

De Wesley's bleven actief bezig. Eigenlijk was er sprake van een zekere rivaliteit, al werd dit niet openlijk uitgesproken. Soms kwamen de Wesley's in gebieden waar Whitefield geweest was en omgekeerd was dit ook het geval. In die tijd was John Wesley in het noorden van Engeland. Charles Wesley was in Cornwall, Whitefield in Devonshire en aan het einde van 1743 in het westen van Engeland, met name in Staffordshire, de Moraviër Spangenberg in Londen en de Moraviër John Nelson in Yorkshire. De Methodisten richtten zich meer op de openluchtprediking, terwijl de Moraviërs zich beperkten tot het stichten van broedergemeenten. Whitefield probeerde zoveel mogelijk zijn sympathie voor de Wesley's en ook voor Zinzendorf te laten blijken. Hij haatte elke vorm van sektarisme en bleef op het standpunt staan dat hij zich niet van de Anglicaanse kerk mocht afscheiden. Ook met de Dissenters verliepen de contacten niet altijd vlekkeloos. Dr. Doddridge kreeg veel kritiek te verduren omdat hij Whitefield in zijn kapel in Northampton liet voorgaan. Vervolgens vielen enkele bisschoppen uit de Anglicaanse kerk Whitefield scherp aan. Vooral de openluchtprediking was hun een doorn in het oog. Zij beschouwden de Methodisten als een anti-kerkelijke sekte, die erop uit was om zoveel mogelijk zielen voor hun groep te winnen. Opnieuw ontstond een pamflettenstrijd tussen beide partijen die weinig opleverde, maar de tegenstellingen nog meer verscherpte.

Henry Tanner

Het ruime arbeidsveld dat Whitefield in Engeland en Wales had, was voor hem geen reden om af te zien van een nieuwe reis over de oceaan. De voorbereidingen voor zijn derde reis naar Amerika waren inmiddels getroffen. De problemen rondom het weeshuis konden niet vanuit Engeland worden opgelost, maar vereisten dat hij van tijd tot tijd ter plaatse was. Hij wachtte een gelegenheid af om van Portsmouth af te varen. Echter op het laatste moment weigerde de kapitein hem mee te nemen, zodat hij genoodzaakt werd om vanaf Plymouth te vertrekken. Begin augustus 1744 kwam hij in deze havenstad aan. Maar

inmiddels was een oorlog met Frankrijk uitgebroken en moest het schip dat hem overzee zou voeren, wachten op een konvooi. Zes weken duurde het, voordat hij Engeland kon verlaten. Die tijd besteedde hij om in Plymouth en omgeving het Evangelie te verkondigen. Onverwacht kwam hij daar in aanraking met een legerofficier, die met hem wilde spreken. Hij dacht met een 'zoekende ziel' van doen te hebben, maar het bleek een onverlaat te zijn die hem voor alles en nog wat begon uit te schelden en hem met zijn stok met gouden knop sloeg. Het scheelde niet veel of de man had hem doodgeslagen, als hij niet om hulp had geroepen en zijn hospita en haar dochter niet waren komen opdagen. Een tumult ontstond, de belager verweerde zich heftig, totdat hij door de vrouw van de trap werd geworpen. De buurt snelde te hulp, waardoor Whitefield het vege lijf kon redden.

Toen een andere onverlaat het ook op de Methodistenleider gemunt had, was het duidelijk dat sprake was van een complot om hem te vermoorden. Dit weerhield hem niet om overal het Woord te brengen. Hij sprak zelfs van een grote zegen onder de havenstadbevolking. Ook een zesentwintigjarige scheepstimmerman, Henry Tanner, werd getroffen. Hij en nog zes mannen hadden de zakken met stenen gevuld om naar de prediker te gooien. Maar Tanner werd zelf in het hart geraakt en liet zijn stenen in de zak zitten. Whitefield preekte over de barmhartigheid van Christus jegens de Jeruzalemse zondaars, naar aanleiding van Lukas 24:47, 'En in Zijn Naam gepredikt worden bekering en vergeving der zonden onder alle volken, beginnende van Jeruzalem.' Hij sprak van de zonde van het ongeloof en maakte melding van hen die Christus hadden gekruisigd.

'Toen', zo verhaalde Tanner later, 'kwam het nooit te vergeten ogenblik, dat mij aanging. Ik stond aan zijn linkerhand. Hij zag op dat ogenblik mij niet aan, maar had juist opgemerkt: "Ik veronderstel, dat u nadenkt over de wreedheid van die onmenselijke moordenaars, die hun handen met onschuldig bloed bevleekten", toen hij zich plotseling tot mij keerde, alsof het opzettelijk was (en ik geloof dat de Heere het zo voor mij beschikt had), mij vlak in het aangezicht zag, en uitriep: "Zondaar! gij zijt de man, die de Zoon van God kruisigde." Toen, en nooit te voren, voelde ik het Woord van God snel en krachtig, en scherper dan enig tweesnijdend zwaard (...). De 'steen' uit de buidel van deze Engelse David had doel getroffen in het hart van deze Goliath uit Plymouth.

Dergelijke bekeringsverhalen komen in de Methodistische traditie veelvuldig voor. De diepte van de zondekennis en de beleving van de schuldvergeving waren essentiële kenmerken van de bekeringservaring. Deze karakteristiek is opvallend, of het nu gaat over Wales, Schotland, Engeland of Amerika. Er is sprake van verscheidenheid in geestelijke werkingen, maar ook van een grote uniformiteit. Het ging bij Whitefield vooral om de 'ervaring' van de wedergeboorte. Als hij hiervan hoorde verhalen, betekende dit voor hem het onomstotelijke bewijs dat zijn werk vrucht droeg. Hoe meer zielen dit wonder mochten meemaken, hoe liever het hem was. Vandaar dat hij zich zo kon verblijden als hij van zijn vrienden overal vandaan hoorde, wat voor grote dingen de Heere gedaan had. Zo schreef hij aan een collega: 'Uit New England ontvang ik nieuwe en verbazend blijde tijdingen (...). In Schotland zijn de vruchten van mijn geringe arbeid overvloedig en opmerkelijk. In Wales hoort men dat het Woord van de Heere voortgaat en wordt verheerlijkt, evenals op veel plaatsen in Engeland. In Londen doet de Zaligmaker dagelijks grote dingen.' Het 'wonder van genade' bleef niet alleen beperkt tot Wales, maar vertoonde zich overal waar hij het Woord uitdroeg.

11. Uitbreiding en afkalving

De 'Great Awakening' in Amerika

Het was vier jaar geleden dat Whitefield zijn laatste tocht naar de Amerikaanse koloniën gemaakt had. In die tijd had de 'Great Awakening' niet stilgestaan, maar vooral in New England veel zegen verspreid. Na zijn vertrek uit Amerika in november 1741, was Gilbert Tennent naar Boston gekomen, waar diens prediking gevolgd werd door vele bekeringen. Ook in andere plaatsen droeg het Evangelie vrucht. Predikanten en theologische studenten kwamen tot verandering en brachten ingezonken gemeenten tot nieuw leven. Behalve geordende voorgangers voelden vele lekenpredikers zich geroepen om overal van Christus en van Zijn genade te getuigen. Zij verzamelden groepen om zich heen en trokken van plaats tot plaats. 'Sociëties' als in Engeland werden niet gevormd, zodat er geen sprake was van een Methodistische beweging, die buiten de gevestigde kerken tot ontwikkeling kwam. De opwekking verbreidde zich grotendeels binnen de grenzen van het geordend kerkelijk leven, waardoor sektarisme kon worden vermeden. Kenmerkend voor deze beweging was een nieuw en dieper bewustzijn van de tegenwoordigheid van God. Er was sprake van grote eerbied voor heilige zaken. Op deze wijze ging het eerste anderhalf jaar na het vertrek van Whitefield voorbij.

Er waren echter ook schaduwzijden. Zoals we in een vorig hoofdstuk zagen, bleef de scherpe kritiek niet uit. Dr. Isaac Chauncy was de voornaamste spreekbuis van hen die de opwekking aanvielen. Reeds vanaf het begin, toen Frelinghuysen en Edwards in hun eigen gemeenten veranderingen zagen plaatsvinden, verzetten boze tongen zich tegen de beweging. De kritische toon werd krachtiger naarmate de opwekking zich uitbreidde. Dit kwam ook door de toename van de zogenaamde lichamelijke verschijnselen. In sommige plaatsen was sprake van extreme emotionele effecten. Deze verschijnselen noopten enkele predikanten de pen op te nemen om voor overdrijving te waarschuwen. Zo schreef Jonathan Edwards zijn bekende *'The Distinguishing Marks of a Work of the Spirit of God'* (De onderscheidende kenmerken van een werk van de Geest van God), dat in 1741 verscheen. Edwards bleef oog houden voor de juiste balans en wilde ondanks de excessen de opwekking als een werk van God blijven beschouwen. In 1742 werd dit geschrift gevolgd door *'Thoughts on the Revival of Religion in New England 1740'*, waarin vooral gewezen werd op de blijvende vruchten van de 'Great Awakening'. Tevens wijst hij in dit boek op een aantal misstanden, zoals de geestelijke hoogmoed, de mening dat men door bijzondere openbaringen werd geleid, zucht naar nieuwigheden, verachting van de uitwendige orde, het aanstellen van leken tot het predikambt en het oordelen over andermans geestelijke staat.

De waarschuwende toon van mannen als Edwards bleek hard nodig te zijn. We zagen in een vorig hoofdstuk dat het fanatisme van James Davenport en zijn volgelingen roet in het eten gooide. De zuivere stroom van de begintijd werd vertroebeld door een toenemende ontaarding. Davenports beroep op de profetie van Joël, die door Petrus op de Pinksterdag werd overgenomen, dat 'jongelingen gezichten zouden zien en ouden dromen dromen', gaf een wending aan de voortgang van de opwekking. Davenport was ontegenzeggelijk een man die zich vanuit een heilig vuur voor de dienst van God inzette, maar hij beseftte niet dat deze ijver met vreemd vuur was gemengd. Hij legde door zijn exclusiviteit een claim op de opwekking.

In plaats van de vrede te bevorderen, stichtte hij veel verwarring. Zijn profetieën moesten als een ijzeren wet gelden. Zijn oordeel over de geestelijke staat van collega's werd als een boodschap uit de hemel beschouwd. Het subjectivisme begon op sommige plaatsen de

overhand te krijgen. De emoties laaiden op en brachten vele eenvoudige gelovigen in grote verwarring. Het fanatisme nam in 1743 toe, toen Davenport het volk opriep om zich te ontdoen van 'afgodische liefde voor wereldse dingen'. Sieraden en andere zaken werden hierop bijeengebracht en aan de vlammen prijsgegeven. Het sektarisme begon steeds meer vat te krijgen op het godsdienstige leven. Er waren gezelschappen waar de stichting verdween door 'schreeuwen, lachen, janken, languit liggen of flauwvallen.' Sommigen beweerden dat Whitefield tot deze negatieve wending aanleiding had gegeven. Tijdens zijn bezoek in 1740 was er echter nog geen sprake van dergelijke excessen. Hij beperkte zich alleen tot de prediking van het Evangelie. En met dezelfde bedoeling in het vizier begon hij zijn derde reis naar de koloniën.

Een moeilijke overtocht

Op zondagavond, 5 augustus 1744, ging Whitefield met zijn vrouw aan boord van de 'Wilmington' die in Plymouth lag aangemeerd. Zes weken duurde de overtocht; het werd een lange en gevaarlijke reis. Twee dagen later kwam een frisse bries opzetten, die de zeilen van het schip bol deed staan. Een konvooi van 125 schepen maakte de overtocht mee. Het was de tijd van oorlog met Frankrijk, die versterking van de koloniale legers nodig maakte. Het was oppassen geblazen, toen zij onderweg verschillende vijandelijke schepen tegenkwamen, maar gevechten bleven gelukkig uit. Onderweg maakten zij nog een ongeluk mee, toen een schip van het konvooi tegen de 'Wilmington' opvoer. De schade viel mee, maar de consternatie was groot.

Opkomende stormen gaven grote vertraging. De kracht van één storm was zo ontzettend dat Whitefield zich niet kon herinneren zoiets ooit eerder te hebben meegemaakt. Zeilen werden aan flarden gescheurd en een mast begaf het. 'De storm deed mijn gehele lichaam schudden en deed mij denken aan Jona in de buik van de walvis'. De angst aan boord was groot, een goede gelegenheid om de opvarenden te bepalen bij die God Die de stormen zendt en eenmaal op de jongste dag de storm van Zijn ongenoegen zal uitgieten over hen die Zijn woorden ongehoorzaam geweest zijn.

Het was 26 oktober toen het schip veilig de kust bereikte en in York in New England de ankers uitwierp. Voordat Whitefield vaste voet aan wal zette, gebeurde er iets waar hij niet op had gerekend. Hij en zijn vrouw waren op een klein vissersschip overgestapt, dat hen in de haven moest loodsen. Maar bij het vallen van de nacht miste de schipper de ingang van de haven en kwam het scheepje daardoor in de branding terecht, waar het heen en weer geslingerd werd. Hierbij kwam dat Whitefield door een vreselijke honger gekweld werd, zodat hij 'de planken zelfs afgeknaagd kon hebben.' Toen hij aan land kwam, was hij doodziek. Een zenuwkoorts raasde door zijn lichaam en bracht hem aan de poorten van de dood. Maar toen de predikant van York hem verzocht te preken, was het alsof een wonder gebeurde. De pijn week, maar tijdens een overtocht met het veer naar Portsmouth vatte hij kou en kwam de ziekte terug. Nu hoorde hij dat hij in de kerk van Portsmouth mocht voorgaan. Drie doktoren stonden bij zijn bed om hem bij te staan, toen hij opeens uitriep: 'Dokter mijn pijn is weggegaan; met Gods hulp zal ik gaan preken en daarna thuis komen en sterven.'

Hierop ging hij naar de kerk en besteeg daar de kansel. Doodsbleek zag hij toen hij begon te spreken. Hij vertelde het volk 'dat zij op hem moesten zien als op een stervend mens en dat hij was gekomen om zijn laatste getuigenis te doen horen van de waarheden die hij voorheen voor hen gepreekt had.' De kracht van God overschaduwde hem en zijn woord verwekte grote beroering. Verzwakt naar het lichaam verliet hij de kerk, maar naar de geest was hij gesterkt in zijn God.

Opnieuw in New England

Zijn zieke lichaam was een grote verhindering om zijn werk voort te zetten. Het leek erop dat hij in Amerika zijn graf zou vinden. Na de kerkdienst in Portsmouth legden vrienden hem bij het haardvuur op de grond. Met gesloten ogen lag hij daar. Hij hoorde één van zijn vrienden zeggen: 'Hij is heengegaan'. Maar onverwacht kwam het herstel. Langzaam knapte Whitefield op. Een arme negervrouw wilde hem zien en keek hem ernstig in het aangezicht, waarbij zij in gebroken Engels sprak: 'Meester, u zult zeker naar de hemelpoort gaan. Maar Jezus zei: Ga terug, ga terug, u moet nog niet hier komen, maar ga eerst nog meer arme negers roepen.' Het was alsof de vrouw profeteerde, want evenals bij Hizkia werd zijn levenseinde uitgesteld.

Whitefield was nog erg zwak toen hij een week of drie later naar Boston ging. Hier zag hij al gauw wat de opwekking de laatste jaren had veroorzaakt. 'Elke dag werd ik meer en meer bevestigd in wat ik over een heerlijk werk, dat hier en in bijna alle delen van New England de afgelopen twee jaar was begonnen en voortgegaan, had gehoord.'

Sommigen dachten dat het duizendjarig vrede-rijk begonnen was. 'Maar, zoals dezelfde zon die licht geeft en de aarde verwarmt, ook licht geeft aan schadelijke insecten, zo werd hetzelfde werk, dat eerst voorspoedig voortging, droevig beklad door de bedriegerijen van Satan en het gebrek aan ervaring bij de predikanten en onder het volk, die nooit eerder een dergelijk werk hadden meegemaakt.'

Toch kreeg de boze niet de overhand: 'Maar onder al die rook brak een gezegend vuur uit.' Wat Whitefield in Schotland, met name in Cambuslang, gezien had, kwam hij ook in New England tegen. Lichamelijk was hij gebroken, maar geestelijk was hij sterk, omdat hij roemde in zijn zwakheid. In Boston was hij geheel in zijn element. 'Ik zal naar Boston gaan', zo zei hij, 'als een pijl uit de boog uitgaat, als Jezus mij de krachten schenkt. Ik ben besloten om voor Hem te preken en te werken, totdat ik niet meer kan preken en werken.'

Toen Whitefield van de onrust hoorde, die door de activiteiten van Davenport was veroorzaakt, besloot hij om zich niet met persoonlijke vetes in te laten. Ook merkte hij dat sommige predikanten, die eerst tot zijn medestanders behoorden, nu wat argwanend tegenover hem stonden. Verkeerde berichten uit Engeland en passages uit zijn 'Journals' hadden hen tot de conclusie gebracht dat hij afscheidingen van gevestigde kerken bevorderde, omdat predikers zonder genade en roeping hierin vaak de dienst uitmaakten. Nu was zijn oordeel over onbekeerde predikanten wel negatief, maar hij verzekerde hen dat hij niet naar New England gekomen was om de orde van de kerken te bekritisieren, maar om het Evangelie te verkondigen. Gelukkig werden door middel van gesprekken veel misverstanden uit de weg geruimd. Wel stootte het sommigen dat hij in een kerk van de Congregationalists het Avondmaal bediende, wat voor een 'Anglicaanse priester' onbestaanbaar was. Hierdoor kwam de predikant, Benjamin Colman, onder een spervuur van kritiek te staan, maar dit alles werd ruimschoots goedge maakt door de grote vrijmoedigheid waarmee Whitefield preekte.

Zijn vrouw maakte zich eerst grote zorgen over zijn gezondheid, maar zij was blij toen hij wat opknapte en zo ondersteund werd in het preken. Zij schreef vanuit Portsmouth: 'De Heere doet hier grote dingen. De velden zijn inderdaad gereed voor de oogst, hoewel er enige tegenwerking is.' Hiermee bedoelde zij onder andere de vijandschap van enkele episcopale predikanten die hem de voet dwars zetten. En niet te vergeten Dr. Chauncy, die doorging met zijn scherpe kritiek. Deze keerde zich niet alleen tegen Whitefield, maar ook Davenport was het doelwit van zijn preek over 'Enthusiasm described and cautioned against' (het enthousiasme aan de kaak gesteld en ertegen gewaarschuwd).

Toen Chauncy nog meer pamfletten tegen Whitefield liet verschijnen, voelde deze zich geroepen om in verweer te komen. Hij liet in 1745 in Boston een brief aan zijn opponent van de pers rollen, waarin hij een zachtmoedige geest vertoonde. Hierin beledigde hij dat hij

zich verkeerd had uitgedrukt door te stellen 'dat velen, ja de meesten van de predikanten in New England, Christus niet bevindelijk kennen.' Ook had hij spijt dat hij aartsbisschop Tillotson had aangevallen. Het was beter geweest dat hij diens persoon had laten liggen en alleen diens leer bestreden had.

De ergste tegenwerking kreeg Whitefield van de kant van het Harvard College. In een pamflet noemden de professoren en de rector van deze universiteit hem 'een enthousiast', die 'van dromen, plotselinge impulsen en indrukken afhankelijk is'. Het had bij de geleerden in Harvard en ook aan de universiteit van Yale kwaad bloed gezet, dat Whitefield de daar geleerde theologie zo had aangevallen. Nog meer dan in andere geschriften gingen zij in op zijn persoon en uitten zij de beschuldiging dat hij zich met giften voor het weeshuis in Georgia zou hebben verrijkt. Het leek erop dat de rij van smaadschriften voorlopig niet aan een eind kwam.

Hiertegenover stonden veel adhesiebetuigingen met zijn werk. Hij werd omringd door vrienden, die hein vooral in de tijd van zijn ziekte tot steun waren. Maar boven alles gaf de liesre hem te midden van al deze beproevingen Zijn gunst en nabijheid te ervaren, Dit gaf hem moed om verder te gaan. Hij schreef op 19 november in zijn 'Journals': 'Enkele keren scheen ik mijn laatste adem uit te blazen, maar ik geloof dat de gebeden van Gods volk mij weer hebben doen terugkeren. Sommigen brachten hele nachten door in die oefening en anderen waren overdag steeds in gebed tot God. O, wie ben ik! De Heere vernedert mij, !lij belone mijn vrienden en dat om wille van Zijn geliefde Zoon, opdat ik uit deze smeltkroes mag komen (...).'

Het weeshuis

Negen maanden lang bleef Whitefield in New England. Hierna zakte hij naar het zuiden af, met als eindbestemming het weeshuis in Georgia. Het duurde een jaar voordat hij daar was. Eerst bezocht hij een groot aantal plaatsen in verschillende staten. In New York stroomden grote menigten naar hem toe om hem te horen. 'Ik ben bereid om, als ooit tevoren, op zielen te jagen', zo sprak hij toen hij hier aankwam. De kritiek tegen hem in de nieuwsbladen had alleen in zijn voordeel gewerkt. In Pennsylvania, vooral in de hoofdstad Philadelphia, was de belangstelling niet minder dan bij zijn vorig verblijf. Op weg naar deze stad preekte hij met behulp van een tolk voor enkele bekeerde Indianen. Onder dit inheemse volk was in Delaware een opwekking ontstaan door het zendingswerk van David Brainerd. Hij sprak in Plymouth, Rhode-Island en Connecticut voor duizenden, die aan zijn lippen hingen. In Virginia legde hij ongewild de grondslag voor de latere Presbyteriaanse kerk, want de Anglicaanse kerk had hier een soort monopoliepositie. In Charleston, in South Carolina, stuitte hij weer op de tegenwerking van de plaatselijke Anglicaanse predikant, die hem zelfs van zijn priesterambt wist te ontslaan. De vijanden in Amerika en Engeland juichten, maar Whitefield bleef onder dit alles rustig.

Na vier jaar van afwezigheid bereikte hij zijn 'Bethesda Home'. Het was een schitterend gezicht om de nieuwe gebouwen en de tuin te zien. De tijd had ook hier niet stil gestaan. De 'Trustees' van Georgia bleven hardnekkig in het onthouden van hun volle medewerking. Zij deden geen enkele moeite om financieel bij te springen. Ondanks alle teleurstellingen was het werk doorgegaan. Nieuw personeel was aangetrokken en oude bekenden waren verdwenen. Ook James Habersham, die in de beginjaren de leiding had, was vertrokken en was in zaken gegaan in Savannah. De 'huispredikant' en onderwijzer, Jonathan Barber, was baptistenpredikant geworden in Charleston. Whitefield begon direct een aantal huishoudelijke zaken aan te pakken. Zelfs de aankoop van vee, de introductie van een nieuw type schoffel voor de plantage, het weven van kleding voor de weeskinderen met het oog op de winter en het herstel van de 'grote karreweg' van Savannah naar 'Bethesda'

behoorden tot zijn activiteiten. Ook koos hij de kleuren uit voor het schilderwerk van de pronkkamer en andere vertrekken. Hij had een eigen kamer, waar hij zich kon terugtrekken. Alles ademde hier rust en vrede, hoewel de zorgen bleven.

De financiële kant bleek nog steeds een groot probleem. De beheerskosten waren voor hem niet op te brengen, evenals de nog bestaande schuld van de stichtingskosten. Hij was geheel afhankelijk van giften en collecten. Eén van zijn weldoeners, Thomas Noble uit New York, was inmiddels overleden en diens executeur eiste het volle bedrag op dat deze aan Whitefield geleend had. Habersham en nog twee vrienden waren zo inventief om een nieuwe bron van inkomsten te bedenken. Zij stelden voor om een plantage in South Carolina op te kopen en met gebruikmaking van negerslaven, als goedkope arbeidskrachten, winst te maken. De schande van de slavernij ging zelfs aan Whitefield niet voorbij. Het was inmiddels een volkszonde geworden, waarvoor veler ogen nog gesloten bleven. Zeker, de minzame en filantropische Methodist had oog voor de misstanden van de slavenhandel, maar hij trok niet de consequentie om deze ook scherp te veroordelen. Of was het idee van Habersham een noodsprong, om de schuldenlast te verkleinen?

Behalve het plan van de plantage, kwam Benjamin Franklin met het idee van een soort van openbaar donateurschap, waarvoor hij advertenties wilde plaatsen in de nieuwsbladen. Dit ging Whitefield te ver; hij vond dat het vertrouwen in God hierdoor werd geschaad en dat de indruk gewekt werd dat het weeshuis een geldzaakje was. Wel was hij ervoor om incidenteel donateurs te werven, zonder hiervoor reclame te maken. Om aan de kritiek van Harvard tegemoet te komen, besteedde Whitefield meer aandacht aan het financiële beheer en de verantwoording hiervan. Hoewel de steun voor 'Bethesda' toenam, bleek een aantal een zekere schroom te hebben om hun steun te geven. Het werd bekend dat Zinzendorf met betrekking tot het weeshuis toenadering zocht, om tot een gezamenlijke aanpak te komen. De gedachte ging uit naar meerdere tehuizen voor wees- en verwaarloosde kinderen. Een man als Gilbert Tennent vond een dergelijke samenwerking met de Herrnhutters te ver gaan. Hij kon niet waarderen dat Whitefield in zijn ogen zo amicaal met hen omging. Tennent en velen met hem verafschuwden hun 'bloed en wonden theologie' en beschouwden deze groepering als een anti-kerkelijke sekte. Door deze gang van zaken ontstond tussen Tennent en Whitefield enige verwijdering, maar gelukkig werd de vriendschapsband na gesprekken geheel hersteld.

Opening van zaken

Om de vele verzinsels die over het weeshuis de ronde deden, te ontzenuwen, had Whitefield vóór zijn overtocht een 'Account of the Orphan-House in Georgia' van de pers doen komen, waarin hij door middel van correspondentie e.d. opening van zaken geeft over de totstandkoming van 'Bethesda'. Hieruit krijgen we ook een indruk over de wijze waarop met de kinderen werd omgegaan. Zo moesten zij een aantal verzen uit het hoofd leren en regelmatig zingen, die speciaal voor hen waren geschreven. Zo zongen zij bijvoorbeeld:

*Come let us join our God to bless,
And praise Him evenmore;
That Father of the fatherless,
That Helper of the poor.*

*Kom, laten we ons verenigen om God te loven
En Hem voor altijd te prijzen;
Die Vader van de wezen,
Die Helper van de armen.*

En als nieuwe kinderen in het tehuis werden opgenomen, zong de kinderschare, als eerste couplet, gevolgd door nog drie:

Welcome, dear children, whom we love;

Bethesda this we call.

A house of mercy may it prove

To you, to us, to all!

Welkom, lieve kinderen, die we liefhebben;

Bethesda noemen we dit huis.

Een huis van barmhartigheid

Voor jullie, voor ons, voor allemaal!

'De zaligheid van de zielen is de belangrijkste zaak, die ik voor ogen had, toen God mij in het hart gaf om dit huis te bouwen', zo schreef Whitefield. De opwekking in de omgeving betekende voor hem een grote bemoediging om ook in 'Bethesda' veel zegen te verwachten. We zagen eerder dat deze verwachting niet beschaamd werd. In een brief merkt hij op dat 'vele arme negers in South-Carolina' tot bekering waren gekomen. Habersham had hem regelmatig op de hoogte gehouden van de voortgang van de opwekking onder de weeskinderen. Zo schreef deze op 24 maart 1741: 'De Geest des Heeren heeft naar het schijnt vele zielen in beweging gebracht (...)' 'Mijn ziel was in die tijd neergebogen, in het bijzonder vanwege de dodigheid van de arme lammetjes tegenover God, maar onze genadige Verlosser, Die altijd gereed staat om in tijd van nood te helpen, gaf mij de kracht om tot hun gewetens te spreken.' De komende dagen ontstond beroering onder de kinderen en op een zaterdag 'kwam de aanwezigheid van de Heere onder de kinderen, zowel de kleine als de grote, daar zij met elkaar spraken over de eeuwigheid. Zij riepen zo hard om Jezus van Nazareth, of Hij hen genadig wilde zijn, dat allen in het huis het hoorden.' Habersham zag dat zo'n dertig kinderen op hun knieën voor God lagen, van wie 'sommigen op de beloften pleitten en anderen Jezus aanriepen.' Er was sprake van een diepe overtuiging van zonden, die bij een aantal van hen werd gevolgd door een geestelijke bevrijding.

Van Whitefield is een aantal brieven aan weeskinderen van 'Bethesda' bewaard gebleven. Zo schreef hij op 27 juli 1741 aan Thomas Webb: 'Hoe onuitstaanbaar is de duivel! Hoe listig probeert hij arme zielen van Christus af te houden! Soms tracht hij hen tot wanhoop te brengen, soms tot zelfbedrog. Dit zijn twee rotsen waartussen hij arme zielen schipbreuk van het geloof en een goed geweten laat leiden. Ik bid God om je in staat te stellen een middenkoers te volgen. Mocht je je ellende zien en tegelijkertijd je geneesmiddel in het kruis en in de wonden van Jezus Christus. Hij roept alle vermoeide en belaste zielen en zo roept Hij ook jou. Je komen tot Hem zal een bewijs zijn van je verkiezing. De duivelen weten niets van Gods besluiten. Als hij je weer hiermee aanvecht, zeg dan: "Als ik omkom, dan kom ik om aan de voeten van Christus". Hij is gewillig om te verlossen, ja zelfs hen, die het verst zijn weggezonden.' Op deze wijze ging hij met het zieleheil van de kinderen in 'Bethesda' om.

Een jongeman uit Boston bezocht het weeshuis in 1742 om te zien hoe het hier toeging. Van de panikerige verhalen die hij gehoord had, bleef niets over. Hij schreef zijn vader eerst over de ligging en indeling van het tehuis, daarna over de leiding, het personeel en de kinderen. Treffend is de manier waarop hij het dagprogramma verwoordt: 'De bel luidt 's ochtends bij zonsopgang om iedereen te wekken. Wanneer de kinderen opstaan, zingen zij een kort lied en bidden zij voor zichzelf. Dan gaan zij zich wassen en aankleden. De bel luidt voor de morgengodsdienst, waarbij een gedeelte uit de Bijbel wordt voorgelezen en uitgelegd, waarna een Psalm wordt gezongen en met gebed wordt besloten. Dan ontbijten

zij en sommigen gaan daarna aan het werk en de rest naar school. 's Middags eten zij allen in dezelfde zaal en krijgen zij goed en gezond voedsel. Vóór en na het eten wordt een lied gezongen. Daarna begint de school weer en is er intussen genoeg tijd over voor ontspanning. Even na zonsondergang luidt de bel weer voor de avondgodsdienst, die precies eender toegaat als 's morgens. Daarna gebruiken zij nog wat en worden zo naar bed gebracht door hun begeleiders, die met hen bidden, wat zij vaak met hen doen.' Hierna laat de ooggetuige een verslag volgen van de manier waarop de zondag wordt doorgebracht. Alles ademt orde, rust en vrede. Uit alles blijkt dat het weeshuis in een grote behoefte voorziet en dat de meeste berichten van buitenaf niet op waarheid berusten.

Bermuda

Whitefields intensieve preektournees en verre reizen vergden steeds meer van zijn toch al zwakke gezondheid. Vanwege hoge koorts, lag hij in juni 1746 enkele weken op bed. De zomerse temperaturen in Amerika sloopten mede zijn gestel. Ondanks de hete zon hield hij zijn zwarte toga van zuivere wol aan, waar hij ook maar kwam! De honger naar het Woord in New England en in de Middle Colonies betekende voor hem een grote bemoediging. Ook de roerselen van Gods Geest in de zuidelijke staten, zoals in de Carolina's en Maryland, vervulden zijn hart met blijdschap. Hij wist zich ook gesteund door zijn vrouw, die hem vooral hielp om in het weeshuis orde op zaken te stellen. De drie wintermaanden van 1746 zijn zij daar gebleven, wat een onvergetelijke tijd voor hen was. Whitefield vond het droevig dat Savannah nog steeds geen predikant had. Hij preekte voor de soldaten van het regiment van generaal Oglethorpe en voor een aantal kolonisten. Het klimaat in dit gebied sprak hem wel aan. Hij voelde zich hier veilig, ondanks de oorlogsdreiging, die nog steeds bestond. Frankrijk en Spanje wilden alles in het werk stellen om de steeds toenemende macht van het Britse rijk te breken.

Whitefield voelde zich van harte verbonden met het protestantse vorstenhuis van Hannover en liet niet na om in zijn preken aandacht te schenken aan de gebeurtenissen, die ook hij met belangstelling volgde.

Het duurde tot begin 1747 dat Whitefield weer in Pennsylvania was teruggekeerd. Zijn vrouw bleef in Philadelphia, toen hij op medisch advies naar de Bermuda-eilanden ging. De doktoren waren bezorgd over zijn gezondheid, vandaar dat zij hem een verblijf op deze eilandengroep aanraadden. In mei klaagde hij weer over de steeds terugkerende koorts. Toch ging hij weer verder met preken en bezocht verschillende oostelijke staten. Weer zakte hij af naar het zuiden en wij vinden hem tegen het einde van het jaar in Charleston. Hij schreef aan een vriend: 'Alles is goed in 'Bethesda' en op de nieuwe plantage. Mijn lieve levensgezellin is in het weeshuis.' Zijn gedachten gingen uit naar Engeland, waar de gebeurtenissen elkaar ook opvolgden.

Toch gaf hij eraan toe om eerst op de Bermuda's tot rust te komen. De honderden eilandjes in de Atlantische Oceaan, niet ver van de kust van Amerika, waren dun bevolkt. De Anglicaanse kerk had hier een belangrijke positie, tenminste onder de blanke kolonisten. De laatsten reageerden met wantrouwen op de komst van de Methodist, omdat hij de negers zo welgezind was. Whitefield kon het niet laten om ook hier te preken. Het milde klimaat sprak hem wel aan. Het bezoek aan Bermuda in maart tot mei 1748 rekende hij later tot de meest gelukkige perioden van zijn leven. Van enige tegenstand was niets te merken en hij mocht geloven dat zijn verblijf niet zonder een blijvende zegen was.

Op 15 mei preekte hij hier afscheid. De ontroering onder blank en zwart was groot. 'Zeker is er een groot werk in sommige zielen in de Bermuda's begonnen. Ga hiermee door, o Heere! en als het Uw wil is, stuur mij dan naar dit volk terug'. Nadat Whitefield Georgia nog bezocht had, vertrok hij weer naar Engeland, waar hij op 6 juli 1748 in Deal aankwam. Bijna vier jaar was hij van huis geweest. Aan boord van de 'Betsy' voltooide hij een nieuwe

uitgave van zijn 'Journals'. Zij waren in het vuur van de eerste liefde geschreven, vandaar dat zij hier en daar verkeerde uitdrukkingen bevatten. In het besef van zijn feilen, maakte hij dit werk af en schreef daarover: 'Helaas, helaas! in hoeveel zaken heb ik verkeerd gedaan en geoordeeld. Ik ben te onbezonnen en haastig geweest in het beoordelen van plaatsen en personen. Omdat ik verknocht was aan de taal van de Schrift, heb ik te veel een stijl gebruikt die te apostolisch is en tegelijkertijd ben ik te onbezonnen in mijn ijver geweest. Een vreemd vuur was hiermee gemengd en ik heb bevonden dat ik vaak gesproken en geschreven heb in mijn eigen geest, terwijl ik dacht dat dit door de hulp van de Geest van God geschiedde.' Hij had door de jaren heen geleerd, dat er nog teveel van zijn 'vlees', van zijn eigen 'ik', was overgebleven. De beproevingen hadden eraan bijgedragen, dat hij zichzelf meer verloochende. Juist in deze weg werd hij tot een bruikbaar instrument van Gods Geest. Ook het laatste verblijf in Amerika was in dit opzicht een goede leerschool voor hem geweest.

Zorgen in Engeland

Tijdens zijn rondreizen in Amerika, werd hij regelmatig op de hoogte gehouden van het 'reilen en zeilen' van zijn medebroeders in het thuisland. De situatie in zijn eigen groepering was verre van rooskleurig. Tijdens zijn afwezigheid had Whitefield Harris als plaatsvervangend leider over alle 'Sociëties' benoemd en John Cennick als opziener over de Tabernacle. De laatste was erg populair, vooral vanwege zijn krachtige prediking. Maar in deze gemeente was geen sprake van eenheid. Een aantal gelovigen groepeerde zich rondom William Cudworth, die een nieuwe Society vormde. Cudworth was een man met een heldere kijk op de leer van wet en Evangelie, waarvan zijn geschriften getuigenis geven. Hij verzette zich vooral tegen het hypercalvinisme onder de 'Dissenters' en tegen de verduistering van de leer van de geloofszekerheid. Zijn waarschuwing ging uit tegen een overmatig waarden van de kenmerken van genade ten koste van de natuur en de grondbeginselen van het ware geloof. Het subjectivisme van de Moraviërs op dit gebied, evenals de dwalingen van Wesley, waren hem een doorn in het oog. Hij kon het niet zetten dat Cennick in relatie met de Herrnhutters stond en grote sympathie voor hen had. Vandaar dat Cudworth een aparte groep ging vormen en daarvoor sprak.

Cennick zelf nam in december de beslissing om zich bij de Moraviërs aan te sluiten en verliet de Tabernacle met 400 personen. Toen Whitefield dit bericht van Harris hoorde, sloeg dit bij hem als een bom in. Eén van zijn beste vrienden had zich van hem afgescheiden. Toch bleef de toon van zijn brief aan zijn lieve broeder mild en vriendschappelijk. Op 5 juli 1747 schreef hij hem vanuit New York: 'Hoewel ik erg ziek ben en zwak naar het lichaam, dringt de liefde, die ik je om Christus' wil toedraag, mij om je laatste vriendelijke brief te beantwoorden.' Hij verblijdt zich dat zijn vriend de 'onnaspeurlijke rijkdommen van Christus' mag verkondigen en spreekt de hoop uit dat 'het werk van de Heere in je handen gelukkig mag voortgaan'.

Hierna gaat hij over op een vermanende toon: 'Ik wilde je alleen waarschuwen om iets te ondernemen voor het Evangelie, dat alleen op het gezag van mensen gebaseerd is. Ga overall heen, waar je maar wilt, al zou je in het meest zuivere gezelschap onder de hemel verkeren, dan zul je bevinden dat de beste mensen, op z'n best genomen, toch maar mensen zijn.'

Cennick ging desondanks zijn eigen gang. Hij bezocht Herrnhut in Duitsland en werd hierna predikant onder de Moravische Broeders in Ierland. De vriendschap tussen hem en Whitefield bleef echter bestaan.

Toen Whitefield van zijn reis terugkeerde, bevond hij dat zijn gemeente van de 'Tabernacle' droevig verdeeld was. Zij waren als schapen zonder herder. Cennick had hen verlaten en Howell Harris, die diens plaats moest innemen, bleek niet in staat om orde op zaken te stellen. De verwarring was groot. 'Satan is al onze arme 'Sociëties' aan het ziften',

zo schreef Whitefield. Het volk in Londen was blij hem weer te zien. De rust in zijn eigen gemeente keerde spoedig weer. Het volk had ontzag voor hem en voelde zich zeer aan hem verbonden. Harris had geen overwicht, hoewel deze zich ook geheel opofferde. Inmiddels was hij in het huwelijk getreden, waardoor hij genoodzaakt werd om zich meer op Wales te richten dan op de Engelse 'Sociëties'.

Met de Wesley's ging het voorspoedig. Vooral John was een geboren leider en zijn broer wist hem goed aan te vullen. Het aantal van hun 'Sociëties' nam steeds toe. Evenals Whitefield kwamen de Wesley's in Cornwall, waar zij veel succes oogstten. Ook het werk in hun hoofdkwartier, de 'Foundery', niet ver van Whitefields 'Tabernacle', ging voorspoedig voort. Ook de Moraviërs oogstten succes. Zo werkten de drie groepen langs elkaar heen. Gelukkig was er geen sprake meer van water en vuur, maar wel van enige rivaliteit. Vooral de Moraviërs hadden er een handje van om volgelingen van Wesley en Whitefield naar zich toe te trekken. We zagen reeds dat James Hutton en John Syms voor hun leer hadden gekozen, evenals Cennick. Het stemde Whitefield tot droefheid dat de onderlinge verschillen niet oplosbaar bleken te zijn en dat de scheidsmuren daarom bleven bestaan.

De Calvinistic Methodists in de branding

De openluchtprediking was het middel bij uitstek, waardoor Whitefield velen wist te bereiken. Hij hervatte zijn preekdiensten in Moorfields enkele dagen na zijn terugkomst in Londen. De toeloop was zelfs groter dan voorheen. Ook in Gloucester en Bristol had hij een goed onthaal. Toch had Whitefield gemengde gevoelens. Wat moest hij doen? Op de preekstoel was hij in zijn element, maar als leider van de 'Calvinistic Methodists' voelde hij zich niet zo op zijn gemak. Hij zag zich dan meer als een rivaal van de Wesley's, wat hij niet ambieerde. Hij had in Amerika gezien wat verdeeldheid en macht konden aanrichten en dit wilde hij in zijn vaderland niet stimuleren. Het stuitte hem tegen de borst om overal de gesteldheid tegen te komen van 'ik ben van Paulus; ik ben van Apollos!' Hij wilde zich niet als leider profileren en een goed georganiseerde aanhang met zich meetrekken. Het ging hem in de eerste plaats om de verkondiging van het Evangelie, waar hij ook maar gelegenheid vond.

Jammer genoeg was Harris niet de aangewezen persoon om hem als leider op te volgen. De wildgroei van 'Exhorters' vereiste veel controle en begeleiding. Whitefield was beducht voor alle wind van leer, vooral die van het antinomianisme. De nadruk op de rechtvaardiging door het geloof kan ontaarden in de verwaarlozing van de noodzaak van heiligmaking en verachting van de functie van de wet, als regel van dankbaarheid.

In juli 1748 riep Whitefield alle predikers op om in Londen bijeen te komen, voor een driedaagse conferentie. Op de eerste dag wees hij op de verwarring die door jonge lekepredikers was veroorzaakt, die overhaast 'hun grens overschreden'. Hij was niet van plan om samen te werken met eigenzinnige voorgangers, die 'geen leergierig gemoed vertoonden en geen gewilligheid om zich te Onderwerpen' aan de dag legden. Het was daarom van belang om 'de talenten en bekwaamheden te verbeteren'. Daarom was het nodig om de regels wat aan te scherpen. De groei van de 'Sociëties' en ook van de 'exhorters' bleek onstuitbaar. Velen hadden amper theologisch onderricht gehad en bleken ruimhartig om te springen met dogmatische grenzen en schriftexegese. Whitefield bezocht ook de 'Association' in Wales, waar hij met dezelfde problematiek geconfronteerd werd.

Zoals hij meermalen gepoogd had, probeerde hij de twee groepen Methodisten bij elkaar te brengen. Hij nam contact op met Wesley om hierover met hem te spreken. Hij dacht dat deze in zijn theologische opvattingen wat milder geworden was, maar dit bleek niet het geval te zijn. Hun ontmoeting ging niet door, wat voor Whitefield teleurstellend was. Nu nam hij een beslissing waarvan de beweegredenen nooit geheel duidelijk geworden zijn.

Hij trok zich terug als leider van de Calvinistische Methodisten en ook als voorganger van de 'Tabernacle'. Zijn houding tegenover zijn eigen groepering bleek plotseling een andere wending te hebben genomen. Niet dat hij de band met zijn geestverwanten geheel doorsneed, maar hij was vastbesloten om zich als leider terug te trekken. Was deze last te zwaar, of wilde hij zich geheel op andere activiteiten concentreren? Speelde zijn gezondheidstoestand hierbij een rol? Het blijft slechts gissen, omdat de juiste beweegredenen nooit geheel duidelijk geworden is.

Het laat zich raden dat Whitefield zich als leider te veel in zijn taak belemmerd zag. Hij zag zijn roeping meer in de breedte van het Engelse Gemenebest. Schotland en Amerika waren daarbij de gebieden die hij van tijd tot tijd bezocht. Deze bezoeken waren zeer intensief, waardoor hij zich niet geheel kon geven voor zijn organisatorische taak, als leider van de Engelse 'Calvinistic Methodists'. Ook de zorg voor het weeshuis kostte hem veel tijd en energie. Dit alles in aanmerking genomen en gelet op zijn zwakke gezondheid, was het nodig om taken af te stoten.

De eenheid brokkelt verder af

Howell Harris was nu de nieuwe leider geworden van de Methodisten in Engeland en Wales, die de leer van Whitefield aanhingen. Dit wilde niet zeggen dat de laatste zich geheel van hen terugtrok. In de eerste week van september 1749 bracht hij vijf dagen in de 'Tabernacle' door om met de leiding te vergaderen. Harris was niet gelukkig met de veranderingen. Hij vond zich ongeschikt als nieuwe leider van een groepering die zich zo snel uitbreidde. Naarmate de Methodisten in getal toenamen, vermeerderden ook de problemen. Harris voelde zich met een aantal predikanten en zelfs met velen van de leden in Wales verre van verenigd. Tijdens een 'Association' in Llanidloes in 1751 kwam het tot een conflict, ten gevolge waarvan Harris de weg koos van afscheiding. Hierop trok hij zich terug en ging naar zijn geboorteplaats Trevecka, waar hij tot aan zijn dood in 1773 bleef. Hier preekte hij voor een kleine groep van aanhangers. Hij bleef echter tot het laatst met Whitefield bevriend en was te vredelievend om de Calvinistic Methodists af te vallen. Ondanks zijn tekorten en gebreken, was zijn diepste drijfveer de eer van God en de uitbreiding van het Koninkrijk van Christus.

De verhouding tussen Whitefield en de Wesley's en de nieuwe ontwikkelingen binnen het kamp van zijn eigen groep, brachten veel volgelingen in verwarring. Ook het vertrek van John Cennick naar de Moravians was een stap die de gemoederen danig in beweging had gebracht. Als grote leiders het lieten afweten, wat moesten de vaak eenvoudige 'Exhorters' dan wel doen? De wildgroei onder hen zou alleen maar toenemen en voor nog meer verdeeldheid zorgen. Om te voorkomen dat de groep in een soort vacuum zou verzinken, besloot Whitefield de herdersstaf over de Tabernacle voorlopig niet neer te leggen, totdat een geschikte opvolger zou zijn gevonden. Hier had hij immers zijn residentie en hier liet hij ook zijn nieuwe woning inrichten.

Zijn vrouw Elisabeth was nog in Amerika, toen hij van zijn reis terugkwam. Vanwege zijn uitstapje naar de Bermuda-eilanden, was hij niet in staat geweest om samen met haar de terugreis te maken. Het was eerst zijn bedoeling geweest om haar in Georgia op te halen, maar dit ging niet door. Zijn vrouw kon eerst een jaar later terugkeren en kwam in juni 1749 in Londen aan. Inmiddels had haar man de nieuwe woning in laten richten, zodat zij niet naar haar 'Cottage' in Wales behoefde terug te keren.

Opnieuw ondernam Whitefield pogingen om de beide stromingen van de Methodisten bij elkaar te brengen. Op 2 en 3 augustus 1749 hield hij samen met Harris een conferentie met de beide Wesley's. De besprekingen verliepen in een goede verstandhouding. Men besloot om elkaar geen schade te berokkenen, door steeds op hetzelfde aambeeld van de

leerverschillen te hameren. Uitwisseling van elkaars predikanten behoorde nu tot de mogelijkheden, waarbij werd beklemtoond dat de band met de Engelse kerk bleef gehandhaafd. Harris was wel bang dat bij samensmelting Wesley de grote leider zou worden. Ondanks het wederzijdse begrip kwam het niet tot een vereniging. Whitefield was van mening dat de naam van 'Methodist' alleen aan zijn groep toekwam, omdat hij de eerste geweest was die deze in openbaarheid bracht.

Maar hoe het ook zij, de beide Methodisten-groepen bleven van elkaar gescheiden, hoewel het vuur van de strijd was uitgeblust.

'Laat mijn naam worden vergeten'

Whitefield was geen volmaakte predikant. Ook hij had gebreken, maar daartegenover stond een grote mate van zelfverloochening. Welgemeend gaf hij uitdrukking aan een diep doorleefde en gepraktiseerde ootmoed. Zo schreef hij een vriend: 'Laat mijn naam worden vergeten, laat mij onder de voeten van alle mensen worden vertreden, als Jezus maar mag worden verheerlijkt.' Op deze wijze spreekt hij vaak in zijn brieven en in zijn preken. 'Ik wil zielen toebrengen en geen partij (...), maar dan door een gevoel van hun verloren toestand van nature door het ware geloof in Jezus Christus.' Hij verafschuwde partijvorming of een voorkeur voor bepaalde predikanten. 'Maar wat is Calvijn en wat is Luther? Laten we boven alle namen en partijen uitzien; laat Jezus alles en in allen zijn.'

Zijn preektoernees gingen ondanks alle tegenslagen, ook in eigen kring, gewoon door. In het najaar van 1748 bezocht hij **Schotland** voor de derde keer. Twaalf dagen bracht hij in Cambuslang en Glasgow door. Hij preekte in de kerk van zijn vriend John Gillies, de College Church in Glasgow. Grote menigten hoorden hem graag en de zegen bleef niet uit. De kerkelijke vergaderingen stelden zich soms kritisch op. De Erskines en hun aanhang bleven zich tegen hem verzetten. Enkele provinciale synoden en classes namen besluiten aan om hem van de kansels te weren. Bij dit verzet was de invloedrijke partij van de 'Moderates' het meest betrokken. Deze kwam op voor verdraagzaamheid, maar streefde in feite naar de macht. De Schotse kerk werd al jaren beroerd door discussies over het zogenaamde patronaatsrecht, dat de overheid toestond om in zaken van het beroepen van predikanten over het veto te beschikken. Ook Evangelisch gezinde predikanten vonden Whitefield te ver afstaan van de kerkelijke praktijk, zoals die in Schotland gold.

Onder de verdedigers van Whitefield bevond zich vooral Dr. Alexander Webster uit Edinburgh, die hem ook in geschrift steunde. Ondanks de tegenwerking preekte Whitefield ook meermalen in diens Tolbooth Church in Edinburgh en zo'n dertig keren in het park van het Orphan Hospital, het ziekenhuis voor weeskinderen.

Bezoeken aan Schotland volgden in de komende jaren. Bijna jaarlijks ging hij naar het noorden en hij bleef daar een welkome gast. In Engeland vervolgde hij zijn tochten naar Portsmouth en andere streken in het westen. In februari ging hij naar Exeter en Plymouth, waar hij vijf jaar hiervoor ook was geweest. Toen was de ontvangst niet altijd even hartelijk, maar nu riep men hem een warm welkom toe. Velen gaven blijken van hun bekering tot God. 'Nu schijnt Plymouth een nieuwe plaats voor mij te zijn', zo merkte hij op. Vaak moest hij zijn lichaam meeslepen, omdat zijn gezondheid zo te wensen overliet. 'Wees niet bang voor mijn zwakke lichaam', zo schreef hij Hervey. 'Wij zijn onsterfelijk, totdat ons werk klaar is. De arbeiders van Christus moeten door wonderen leven, of anders moeten zij helemaal niet leven. God alleen weet wat ik dagelijks heb te verduren. Mijn voortdurend braken doodt mij bijna en toch is de preekstoel mijn genezing, zodat mijn vrienden minder medelijden met mij beginnen te krijgen en vaker hun ondankbare voorzichtigheid nalaten van: 'houd je in acht'.'

In maart 1749 keerde hij, na een reis in het westen van meer dan 600 mijlen, in Londen terug. Hij kon spreken van een grote oogst van vele overtuigde zondaren. Dergelijke successen maakten voor hem alles goed. Niets en niemand kon hen die in Christus veilig waren immers uit Gods handen rukken. Bristol en Wales bleven steeds tot zijn arbeidsveld behoren, hoewel de begrenzing hiervan steeds meer opschoof naar het noorden. Zo bezocht hij Lancashire, Sheffield en Nottingham. Inmiddels was het jaar 1750 aangebroken. Hij ging begin februari vanuit Londen naar zijn geboorteplaats, Gloucester. Het weer was, evenals zijn gezondheid, niet al te best. Vandaar ging hij weer naar het zuiden en in mei bezocht hij in Ashby de la Zouch in de buurt van Leicester, Lady Huntingdon, die ziek was. Zijn contacten met deze adellijke vrouw waren de laatste jaren toegenomen. In het volgende hoofdstuk zullen we zien hoe zij de Calvinistische Methodisten steunde. Tijdens zijn verblijf op haar slot probeerden sommige onverlaten roet in het eten te gooien. Tijdens een dienst verzamelden zij zich en het had niet veel gescheeld of er waren slachtoffers gevallen.

Het zou te ver gaan om Whitefield overal op de voet te volgen. Hij verplaatste zich als een vogel van boom tot boom. Het leek erop of hij ieder dorp en elke stad in Engeland en daarbuiten met het Evangelie wilde bereiken. In mei 1751 stak hij zelfs de Ierse zee over in de richting van Dublin. Het overwegend rooms-katholieke eiland scheen weinig belang te stellen in het Evangelie van zonde en van genade, maar toch vond hij overal een goed onthaal. Behalve in de hoofdstad Dublin, sprak hij in Cock, Belfast en in andere plaatsen. Zo wilde hij het gehele Verenigde Koninkrijk bereiken. De nood van de vele zielen kon geen uitstel lijden!

12. De kring van Lady Huntingdon

De weldoenster

In 1746 was de Gravin van Huntingdon, die de meisjesnaam Selina Shirley droeg, weduwe geworden. Haar man was de invloedrijke graaf van Huntingdon, die met zijn voorvaderen in het plaatsje Ashby de la Zouch in Leicestershire zijn kasteel had. Zij was op 24 augustus 1707 in Chartley geboren. Vanaf haar vroege jeugd was haar leven getekend door ernst en toewijding. Haar gaven waren opvallend en toen zij op eenentwintigjarige leeftijd met Theophilus, graaf van Huntingdon, trouwde, kreeg zij nog meer gelegenheid om deze gaven te tonen. Vanwege haar man verkeerde zij in de hoogste kringen van Engeland. Zij was een getrouw lid van de Engelse kerk, maar wist nog niets van de genade van de wedergeboorte, totdat zij in aanraking kwam met de Methodisten.

Lady Margaret, een zuster van haar man, kwam onder het gehoor van de Methodist Benjamin Ingham, en diens prediking werd haar tot een eeuwige zegen. Zij vertelde Lady Huntingdon van het verlossingsbloed van Jezus en van de vrede die alle verstand te boven gaat. De Lady was geschokt bij het horen van dit getuigenis en zij kwam erachter dat zij de ware genade miste. Nog meer werd zij gealarmeerd, toen zij op een ziekbed werd neergeworpen en de vrees voor de dood haar in beslag nam. De woorden van haar schoonzuster troffen doel en kort hierop kwam zij tot de volle geloofsdoorbraak. 'Met wenende ogen wierp zij zich op haar Zaligmaker: 'Heere, ik geloof; kom mijn ongeloof te hulp!'. De schellen vielen van haar ogen en de angst voor de dood maakte plaats voor een gevoel van blijdschap en vrede.

Het was in die tijd dat de 'Holy Club' in Oxford van zich liet horen. En nadat de Wesley's tot het geloof gekomen waren, kwam de Lady met hen en met andere Methodisten in aanraking. Zij hoorde hier de taal van haar hart en sloot zich bij hen aan. Het was haar sterke begeerte om de Methodisten te helpen, zowel door gebed als door geestelijke en stoffelijke ondersteuning. Zij was zeer vermogend en was vast besloten om haar geld niet alleen voor belegging te bewaren. Ook haar grote gaven werden geheiligd en zij mocht leren die te besteden in de dienst van Gods Koninkrijk, binnen de mogelijkheden die haar als vrouw werden geboden. Zij bleef de Anglicaanse kerk, de kerk van haar vaders, trouw en onderhield regelmatig contact met predikanten, die de leer van de Hervorming bleven vasthouden.

Haar eerste contacten met Whitefield stamden waarschijnlijk uit de tijd dat deze in juni 1748 van zijn derde reis naar Amerika terugkeerde. Zij stuurde Howell Harris naar hem toe, toen hij in Deal aankwam, om hem naar haar huis in Chelsea te brengen. Met Wales was zij goed bekend en zodoende had zij al eerder kennisgemaakt met Harris en met andere Methodisten in dit gebied. Zij benoemde Whitefield tot één van haar huispredikanten en legde op deze wijze beslag op hem. Haar invloed was misschien mede de oorzaak dat Whitefield zich wat meer van zijn eigen achterban ging losmaken. Er ontstond een geestelijke band tussen beiden, die verstrekkende gevolgen zou hebben. Lady Huntingdon werd de raadvrouw van Whitefield, vooral na het overlijden van haar man. Zij voelde een onweerstaanbare begeerte om in Gods Koninkrijk bezig te zijn. De Wesley's spraken haar vanwege hun Arminiaanse opvattingen minder aan, omdat zij met hart en ziel had gekozen voor de leer van vrije genade. Zij voegde zich bij de Calvinistische Methodisten en zocht naar mogelijkheden om hen met raad en daad te steunen.

De kringen van de aristocratie

Voor Whitefield en Harris betekende de hulp van de 'Lady' een welkome aanvulling op hun werk. Toch had zij waarschijnlijk andere oogmerken met haar inbreng, dan Whitefield voor ogen had. Volgens sommige historici heeft haar bijdrage geleid tot de afscheiding van

Whitefield van de Calvinistic Methodists. De nieuwe koers, die steeds meer gestalte kreeg, werd gericht op een reformatie van de Anglicaanse kerk van binnenuit. Whitefield was door zijn optreden feitelijk buiten de gevestigde kerk komen te staan. Zijn reizen naar Schotland en Amerika hadden dit proces verhaast, vooral vanwege zijn intensieve contacten met de Presbyterianen en met andere kerkverbanden, die door zijn collega's in de Engelse kerk als 'Dissenters' werden beschouwd. Lady Huntingdon wilde zich vooral richten op de steun van Evangelisch gezinde predikanten binnen de officiële kerk, die dezelfde opvattingen als Whitefield huldigden. Het leek erop dat zij een concentratie van strikt Calvinistische predikanten voorstond. Niet dat zij kerkistisch was, want haar contacten met Doddridge en andere 'Dissenters' bewezen wel het tegendeel, maar zij was zich de nood van haar eigen kerk zo diep bewust, dat zij een nieuwe reformatie als de enige weg tot herstel aanmerkte.

Zodra Whitefield uit Amerika terugkwam, nodigde Lady Huntingdon hem uit om voor haar te komen preken. Hij werd haar huispredikant en kwam zodoende in aanraking met de hogere standen in Engeland. Velen uit de aristocratie voelden zich tot de Methodistenvoorganger aangetrokken, hoewel het meer uit nieuwsgierigheid dan uit werkelijke belangstelling was. Het hofleven van George III was corrupt, de kringen rondom minister Walpole waren niet veel beter, en ook onder de hogere en lagere adel heersten veel misstanden. Voelde de zoon van de barbier uit Gloucester zich thuis in dit mondaine gezelschap? De oprechtheid van zijn karakter duldde geen kronkelpaden en ook geen vleierij.

Zijn prediking onder hen was precies eender als voor de mijnwerkers in Kingston of voor de duizenden Londenaren uit de verpauperde wijken die hem in Moorfields of op andere plaatsen hoorden. Wel was het nodig om de zonden van de welgestelden met name te noemen. Dit deed hij niet om af te stoten, maar om ook hen voor Christus te winnen. Soms viel dit niet in goede aarde, zoals bij Lady Suffolk, de bijvrouw van de koning. Whitefield wist niet dat zij onder zijn gehoor was en hield een bestraffende preek, waarin haar zedeloze karakter scherp werd veroordeeld. Zij was furieus en beschuldigde Lady Huntingdon ervan dat zij de Methodist onoorbare zaken uit haar leven had doorverteld. Ook anderen waren zeer ontstemd over de zondebestraffende preken van Whitefield en staken dit niet onder stoelen of banken.

Er waren echter ook aristocraten, die hem wel gaarne hoorden. Zo was daar Lady Fanny Shirley, die één van de grote schoonheden aan het hof van George I was geweest, de hertogin van Argyll, Lady Betty Campbell en zo kunnen nog vele tientallen namen worden opgesomd. Kennelijk gaf het wufte leven in de kringen van de aristocratie niet de innerlijke bevrediging, waarnaar velen zochten. De teleurstellingen, die achter de façades van het frivole leven schuilgingen, drukten op velen van hen een stempel. Juist de prediking van de eenvoudige Methodist, die de schijnvreugde van de wereld zo wist te ontmaskeren en de eeuwigheidswaarde van een leven met God als het hoogste geluk bestempelde, bood voor sommigen nieuwe perspectieven. Weliswaar hield de consequentie hiervan een radicale breuk in met het wereldse leven, maar hierdoor werden nieuwe wegen geopend, die een diepere waarde verschaften. Het moet voor Whitefield een apart schouwspel zijn geweest, om voor de geparfumeerde en opgemaakte dames op te treden. Maar hoeveel voldoening moet het hem niet gegeven hebben, toen hij waarnam dat ook onder hen schuldverslagenheid en een vragen naar de weg ten leven werd gevonden, al was hun getal in vergelijking met het gehoor van zijn openluchtpreken relatief veel kleiner. De 'last' van de rijkdom bleek voor velen te zwaar te zijn om te kiezen voor het pelgrimsleven van Gods kinderen.

De kring rondom de 'Lady'

Lady Huntingdon had de schijnwereld van de aristocratie, waartoe zij behoorde, al lang ontdekt. Zonder zich onbekommerd op te stellen tegenover de hogere kringen, was het haar toch om ander gezelschap te doen. Zij voelde zich het meest op haar gemak tussen Gods kinderen en knechten. Evenals Mozes lag haar keus bij Gods verachte kudde. Haar hartelijke verbondenheid met een man als Whitefield wordt bewezen door hun correspondentie. Nadat hij was verhuisd naar Londen, gaf de Lady hem gelegenheid om in haar huis in de Parkstreet te spreken. Op een dag arriveerden hier Lord Chesterfield en Lord Bolingbroke, met nog meer van de hoge adel. Beide hoge heren, die wij al eerder tegenkwamen, bedankten hem voor zijn preek. 'Lord Bolingbroke was bewogen en vroeg mij om hem de volgende morgen te ontmoeten.' Kort hierop overleed Lord St. John, die Whitefield in hetzelfde huis gehoord had. Hij luisterde naar het lezen uit de Bijbel en riep uit: 'O God, wees mij zondaar genadig'. Lord Bolingbroke was bij dit sterfbed aanwezig. De Lady schreef over hem dat hij hierdoor zeer was aangegrepen. 'O dat zijn ogen door de verlichtende invloed van de Goddelijke waarheid mochten worden geopend.'

De trotse aristocraat huilde als een kind en zo was het ook met anderen. Lady Chesterfield was de natuurlijke dochter van koning George I. Zij werd onder de prediking van Whitefield onder een diepe overtuiging van zonden gebracht en leerde daarna Christus als haar persoonlijke Verlosser kennen. Haar verandering was al gauw merkbaar aan het hof, vooral toen zij de overdreven opsmuk in haar kleding achterwege begon te laten. Dit ontlokte de koning eens de opmerking: 'Ik weet wie deze japon voor jou heeft uitgekozen - Mr. Whitefield; en ik hoor dat je de laatste anderhalf jaar naar hem geluisterd hebt.' Zo waren er meer voorbeelden aan te wijzen van de vrucht die Whitefield ook in hogere kringen oogstte.

Lady Huntingdon was een geboren leidster en daarbij een oprechte discipelin van Christus. Het Woord van God was haar enige leidraad. Zij verstond de Calvinistische genadeleer en was bereid om haar leven daarvoor te geven. Haar ijver in de dienst des Heeren was groot en onbaatzuchtig. 'O dat ik meer en meer nuttig mocht zijn voor de zielen van mijn medeschepselen', zo schreef zij Whitefield. 'Ik begeer ieder ogenblik van mijn leven in alle ijver voor God te zijn en mij steeds tot een diepere gemeenschap met Hem uit te strekken'. Niet alleen binnen haar eigen kring, maar ook daarbuiten, beijverde zij zich voor de uitbreiding van het Koninkrijk van Christus.

De Evangelische Partij

Lady Huntingdons streven was erop gericht om de 'Evangelicals' binnen de kerk van Engeland en de Calvinistische Methodisten bij elkaar te brengen. Beide stromingen dreigden een eigen leven te gaan leiden, zonder elkaar echter af te vallen. Er was wel sprake van een wederzijdse beïnvloeding, maar toch hadden beide groepen originele wortels. De Methodistische beweging was aanvankelijk gericht op een mystiek gekleurde genadeleer, die weinig weg had van het reformatorische gedachtengoed. We zagen dat Whitefield, vooral tijdens zijn polemiek met de Wesley's, opschoof in de richting van de Calvinistische geloofsleer. Met behoud van mystieke elementen, zoals hij deze bij schrijvers als William Law had aangetroffen, begon hij de nadruk te leggen op de rechtvaardiging van de Goddeloze door het geloof in Christus. De toegerekende gerechtigheid van de Middelaar vormde het 'summum' van zijn prediking. Hij voelde zich hierdoor verwant met de Reformatoren en maakte zich daarbij de opvattingen van Calvijn over de predestinatie eigen, zonder een slaafs navolger van deze Hervormer te worden. Overigens was het niet diens 'Institutie' die hem tot deze gedachte had geleid, maar door een nauwgezet Schriftonderzoek was hij erachter gekomen dat de genade een vrucht is van Gods verkiezend handelen in Christus met de Zijnen.

Nu was er binnen de Engelse kerk een kleine minderheid, die dezelfde accenten legde als Whitefield. Deze stroming had zich geheel los van de Methodistische beweging ontwikkeld. Sommige schrijvers spreken over 'de opkomst van het Anglicaanse Evangelicalisme'. Zij vormde een reactie op de heersende theologie, die mede bepaald werd door de nomistische preken van John Tillotson. Eigenlijk was er binnen de Engelse Staatskerk incidenteel sprake van een opwekking, voordat de Methodistische beweging in openbaarheid kwam. Het waren meest dorpspredikanten, die bij dit werk betrokken raakten. Veelal kwamen zij tijdens hun predikantschap tot bekering en tot herontdekking van de reformatorische genadeleer, zoals zij deze ook in de 39 Artikelen van hun kerk terugvonden. De vader van deze stroming binnen de Staatskerk was George Thomson, die sinds 1732 aan de parochie van St. Gennys in Cornwall verbonden was. Het lezen van het derde hoofdstuk van de Romeinenbrief was het middel om zijn ogen te openen voor de leer van de toegerekende gerechtigheid van Christus. Het graafschap Cornwall, waar hij woonde, werd zodoende de wieg van de Evangelische beweging binnen de Kerk van Engeland. Ook in andere gebieden stonden mannen op, die op dezelfde wijze het Woord brachten, zoals Henry Venn, William Grimshaw en James Hervey.

De Evangelicals in de Anglicaanse Kerk gingen in stilte hun weg en werkten soms op afgelegen plaatsen mee aan de uitbreiding van Gods Koninkrijk. Volgens Ryle preekten zij heel diep 'de totale verdorvenheid van de menselijke natuur', maar ook 'de dood van Christus aan het kruis als de enige voldoening voor de zonde van de mens'. De klassieke genadeleer werd weer op de kansel gebracht. De leer van de rechtvaardiging door het geloof stond centraal; het onlosmakelijk verband tussen het ware geloof en de persoonlijke heiligheid werd benadrukt; 'Gods eeuwige toom tegen de zonde en Gods liefde tegenover zondaren' was het aambeeld waarop zij hamerden. Hun prediking was eenvoudig, 'vurig en direct'. Zij geloofden in wat zij verkondigden en spraken in een diepe afhankelijkheid van de bediening van Gods Geest. Het geluid van hun Evangeliebasuin was identiek aan dat van de Methodisten.

Contacten tussen Methodisten en Evangelicals

Zoals gezegd was het werk van een man als George Thomson geheel onafhankelijk van dat van Whitefield en zijn helpers. Toen Thomson van hem hoorde, gaf hij zich op als donateur van het weeshuis in Georgia. We spreken dan over het jaar 1738, maar hun eerste persoonlijke ontmoeting was waarschijnlijk van latere datum. Tijdens Whitefields eerste bezoek aan Cornwall in 1743 ontmoetten beide predikanten elkaar. Hij maakte toen kennis met het werk van deze eenvoudige dorpspredikant in een uithoek van Engeland, dat zo'n rijke zegen had afgeworpen.

Een ander contact met een Anglicaanse Evangelical was met **James Hervey**. Deze behoorde eerst tot de 'Holy Club' van Oxford en kende dus ook Whitefield. Hoewel beiden met elkaar bleven corresponderen, hadden zij in hun werk niet direct met elkaar te maken. Toen Hervey in 1736 'curate' werd in het plaatsje Weston Favell, had hij nog geen vrede voor zijn gemoed gevonden. Een eenvoudige boer uit Northamptonshire en Whitefield zelf, werden het middel om zijn ogen voor het Evangelie, voor de noodzaak van de rechtvaardiging door het geloof, te openen. Hoewel hij zich niet bij de Methodisten aansloot, voelde hij zich nauw met Whitefield en zijn helpers verbonden. Hij maakte naam door een aantal boeken, zoals het bekende *'Theron and Aspasio'*, waarin hij de leer van de toegerekende gerechtigheid uiteenzet.

Whitefield kon moeilijk vatten, waarom Hervey niet in de openlucht preekte, maar later verstond hij dat diens zwakke gezondheid hiervoor een verhindering betekende. Hervey had een helder inzicht in de verhouding van wet en Evangelie en onderkende de dwalingen die tot verduistering hiervan kunnen leiden. In een briefwisseling met John Wesley wist hij

op bekwame wijze het 'Sola Fide' van de genadeleer tegenover diens Arminianisme en Perfectionisme uiteen te zetten. Voor Whitefield had hij groot respect en dit was wederzijds. Toen hij eens een avond met hem had doorgebracht, kon hij niet nalaten het volgende beeld van hem te geven: Wat mij betreft, heb ik nooit eerder zo'n afdruk van onze Heere gezien, zo'n levend beeld van de Zaligmaker, zo'n verheven smaak in God, zo'n uitgebreide welwillendheid tegenover de mens, zo'n standvastig geloof in de Goddelijke beloften en zo'n vurige ijver voor de Goddelijke eer (...).'

Een andere collega en vriend, die uit hetzelfde hout gesneden was, vond Whitefield in **William Romaine**. Diens 'Life, Walk and Triumph of Faith', (Leven, wandel en overwinning van het geloof), behoort tot de klassieken van de christelijke stichtelijke lectuur. Ook hij behoorde tot de huispredikanten van Lady Huntingdon. Zijn prediking in de kerk van St. Ann van Blackfriars in Londen was voor velen tot eeuwige zegen. Evenals Hervey verkondigde hij de grondstukken van de reformatische leer op een levendige en bevindelijke wijze. Het is dan ook niet vreemd dat hij ter gelegenheid van het overlijden van Hervey in 1759 een preek hield over de woorden: 'Nu laat Gij, Heere, Uw dienstknecht gaan in vrede naar Uw woord.'

John Berridge was een vriend van Whitefield, die ook tot de kring van Lady Huntingdon behoorde. Aanvankelijk was deze predikant onbekeerd, totdat in 1757 zijn ogen geopend werden voor de verdorvenheid van zijn bestaan en voor de noodzaak van het geloof in de Gekruiste. Desondanks bleef hij problemen hebben met de Calvinistische predestinatieleer en duurde het een aantal jaren, voordat hij hiervoor werd ingewonnen. Op het tijdstip van zijn bekering was hij enkele jaren verbonden aan Everton in Bedfordshire. Zijn bekering werd direct merkbaar in zijn prediking. Zijn superieuren in de Engelse kerk konden niet verhinderen dat hij grote menigten begon te trekken, zodat hij evenals Whitefield en de Wesley's tot de openlucht-Evangelisatie overging. Zijn contacten waren veelvuldig en zijn werkgebied strekte zich uit over Bedfordshire, Cambridgeshire, Huntingdonshire en andere gebieden in het midden en oosten van het land.

Een naam die niet mag worden vergeten is die van **Henry Venn**. Hij was vanaf 1759 'Vicar' van Huddersfield in Yorkshire en daarvoor enige tijd in Clapham in Londen en op andere plaatsen werkzaam. Zijn vriendschap met Whitefield en ook met de Wesley's dateert van latere datum. Hij preekte later vaak in de 'Chapels' die op kosten van de 'Lady' overall werden gebouwd. Venn was een man met een nobel karakter, die de genadegaven van onbaatzuchtigheid en nederigheid met Whitefield gemeen had.

De genoemde predikanten en vele anderen, die door Lady Huntingdon werden gesteund, bleven de Anglicaanse kerk trouw. Zij werden niet afgezet en ontvingen dan ook de gelegenheid om in woord en geschrift de klassieke leer van hun kerk te verdedigen en te verbreiden. Whitefield was er de man niet naar om hen over te halen om zich bij de Methodisten te voegen. Dit deed hij ook niet met Dr. James Stonehouse, een bekende geneesheer uit Northampton, die eerst deïstische principes aanhing, totdat hij tot het geloof kwam. Gesprekken met Doddridge en Hervey waren het middel om hem tot Christus te leiden. Hij was te scrupuleus om zich een Methodist te noemen en stak dit niet onder stoelen of banken. Whitefield bestrafte hem hierover uit liefde en schreef hem: 'Gezegend zij God, Die de Methodisten zulk een eer waardig keurt, dat wie de wereld verzaakt en het kruis van Christus op zich neemt, de leer der genade gelooft en deze voorleeft, als een Methodist moet worden bestempeld, of hij nu wil of niet.' Stonehouse koos tenslotte toch voor het priesterambt in de Engelse kerk en werkte vanaf 1749 tot aan zijn dood in 1795 met veel vrucht in de bediening van het Evangelie, ondanks dat hij zich niet bij de Methodisten aansloot.

William Grimshaw

Een andere opmerkelijke bekering van een geestelijke in de Engelse kerk was die van William Grimshaw. Deze was sinds 1742 'Vicar' in Haworth in Yorkshire, en werkte hier meer dan twintig jaar onder een ruwe en onbeschaafde bevolking. Ook hij was al predikant, toen de Heere hem door een plotselinge bekering staande hield. Hij wordt gerekend tot de meest vurige Evangelieverkondigers in zijn dagen. Hij preekte niet alleen met veel bewogenheid, maar bezocht huis aan huis in zijn standplaats, waarbij hij de bewoners zonder omwegen confronteerde met hun eeuwig belang. En waar hij in de omgeving ook maar gelegenheid vond, al was het in een oude schuur, aan de weg of in het veld, daar getuigde hij van de rijkdom van Gods genade in Christus tegenover verloren zondaren. De uitwerking bleef niet uit. Hij schreef hierover: 'Zielen werden door het Woord geraakt, ertoe gebracht om hun verloren staat van nature te zien en om de vrede door het geloof in het bloed van Jezus te ervaren. Mijn kerk raakte overvol, zodat velen genoodzaakt werden om buiten de deuren te staan.'

Tussen Grimshaw en Whitefield ontstond een hechte band. Altijd was de leider van de Methodisten welkom en stond de deur van zijn kerk voor hem open. Bekend is de anekdote dat Whitefield in Haworth sprak en hierbij handelde over 'die belijders van de godsdienst, die door hun losse en verkeerde gedrag de oorzaak waren dat de waarheid werd gelasterd'. Hij wilde hier verder niet op ingaan, omdat hij veronderstelde dat Grimshaw zijn gemeente in de loop der jaren anders gevormd had. De laatste kon zich met deze opmerking niet verenigen en aarzelde niet om hem staande de bijeenkomst van repliek te dienen: 'O, mijnheer, spreek zo om Gods wil niet!' zo zei hij. 'Ik bid u, vlei toch niet, want ik ben bang dat het grootste deel van de parochie met open ogen naar de hel zal gaan.' Deze correctie veroorzaakte grote beroering onder de parochianen, die waarschijnlijk niet zonder blijvende vrucht bleef.

Ondanks zijn strikt Calvinistische beginselen, bleef Grimshaw ook met de Arminiaanse gebroeders Wesley contacten onderhouden. De Wesleyanen waren in Yorkshire en omgeving goed vertegenwoordigd en soms gingen Whitefield, Grimshaw en Charles Wesley gezamenlijk op pad. Voor duizenden spraken zij van de Ene Naam tot zaligheid. Op een keer preekte Whitefield in de buurt van Haworth in de open lucht over de tekst: 'Het is de mens gezet eenmaal te sterven en daarna het oordeel'. Ook Grimshaw was hierbij aanwezig. Plotseling klonk een kreet als van iemand in doodsnood. Grimshaw ging op onderzoek uit en riep opeens naar Whitefield: 'Broeder Whitefield, u staat tussen de doden en de levenden! Een onsterfelijke ziel is zojuist de eeuwigheid ingegaan. De engel des verderfs gaat door de gemeente; roep luid en spaar niet!'. Grimshaw preekte tot 1763, totdat zijn Meester hem van zijn post afloste.

Weerstand bij geestelijke leiders

Evenals bij Whitefield en anderen het geval was geweest, zochten geestelijke leiders van de Engelse kerk naar middelen om de sympathisanten van de Methodisten de mond te snoeren. Het was hun vooral een doorn in het oog dat zij buiten hun eigen parochie voorgingen. Meer dan eens werd Grimshaw opgeroepen om voor de aartsbisschop van York verantwoording af te leggen van zijn openluchtprediking buiten Haworth. Bij een dergelijke gelegenheid vroeg de aartsbisschop hem hoeveel Avondmaalgangers hij had, toen hij in Haworth kwam. 'Twaalf, mijnheer', was zijn antwoord. 'Maar hoeveel heb je er nu?' In de winter drie tot vierhonderd en in de zomer twaalfhonderd'. Verrassend was de reactie die de hoge geestelijke hierop gaf: 'We kunnen het niet verkeerd vinden dat Grimshaw het instrument mag zijn om zoveel mensen tot de Tafel des Heeren te brengen'.

Niet altijd reageerde de aartsbisschop op deze wijze. En zeker niet George Lavington, sinds 1747 bisschop van Exeter, die in twee vlugschriften onder de naam van 'The Enthusiasm of Methodists and Papists Compared', de Methodisten op een vernietigende

wijze aanviel en hen met de Jezuïeten vergeleek. Deze smaadschriften kwamen in 1749 in Londen anoniem van de pers. Lavington kon weinig zelfbeheersing opbrengen en probeerde in beledigende bewoordingen Whitefield over de hekel te halen. De laatste werd gedwongen om op de lasterlijke aantijgingen van de hoogerwaarde in te gaan en zijn verdediging verscheen in hetzelfde jaar. Hij gaf bewijzen dat hij een afkeer had van het roomse geloof en niets anders wenste dan te staan in de traditie van de Britse Reformatoren, zoals Latimer, Ridley, Cranmer 'en zovelen van onze eerste Hervormers die aan de staak werden verbrand.'

Lavington schroomde niet alleen om Whitefield in geschrift aan te vallen, maar hij wist hem ook tijdens een openluchtpreek in zijn diocese te vinden. Hij stond met een verbeterd trek op zijn gezicht vlakbij de preekstoel. Toen stenen in de richting van de Methodist door de lucht vlogen, protesteerde de bisschop niet, ook niet toen een steen Whitefield trof en een diepe hoofdwond veroorzaakte. De woede van het gepeupel kende geen grenzen en maandenlang moesten de aanhangers van de Methodisten de meest brutale aanvallen incasseren. Had het gedrag van Lavington deze vijandschap niet mede gestimuleerd?

Howell Harris trekt zich terug

De kring van Lady Huntingdon met geestverwanten in de Engelse kerk opende nieuwe perspectieven voor Whitefield. Hij kwam zodoende niet alleen in aanraking met hogere kringen, maar behield ook de band met de Anglicaanse kerk. Niets liever zou hij doen, dan in de kerkgebouwen voorgaan en hier zijn ambtelijk werk verrichten, zij het dat hij zijn bijzondere opdracht als Evangelist hierdoor niet wilde verwaarlozen. Zijn akker was de wereld, en met dit uitgangspunt voor ogen wilde hij iedereen bereiken. Voor de rijken van de wereld had hij een woord, maar de lagere klassen zag hij niet over het hoofd. Zelfs in het huis van Lady Huntingdon wist hij de armen te bereiken. Toen het gezelschap van welgestelden in de pronkkamer naar Whitefield luisterde, was de keuken gevuld met minder bedeeden. Eén van hen, een oudere, onverzorgd uitziende, armoedig geklede vrouw sprak de prediker aan en vertelde hem dat zij hem de vorige avond had horen preken, toen zij de deur van de 'Chapel' voorbij liep. 'Ik hoorde u zeggen dat Jezus Christus zo gewillig is om zondaren te ontvangen, dat Hij zelfs de weggeworpenen van de duivel niet zou afstoten.' En tot de laatste categorie rekende zij zich, zodat het niet vreemd leek dat zij hierop vroeg: 'Denkt u, mijnheer, dat Jezus Christus mij wil ontvangen?' Het onderwijs dat Whitefield hierop gaf, werd haar tot zegen en toen zij stierf getuigde zij dat het bloed van Jezus Christus haar van haar zonden gereinigd had.

Hoe verging het Howell Harris? Met hem onderhield Lady Huntingdon ook een hechte band. Meermalen bezocht zij hem in Wales en was zij getuige van zijn onvermoeide arbeid in Gods wijngaard. Ook Harris bleef zich verbonden voelen met de Kerk van Engeland, ondanks dat deze hem niet tot de bediening had willen toelaten. Zijn ijver was onbaatzuchtig, hoewel deze de grenzen van zijn bekwaamheden en uithoudingsvermogen wel eens overschreed. In 1746 en 1747 werd hij door een mentale inzinking getroffen. Hij was uitgeput van de vele honderden preken, die hij overal had gehouden. Het was voor zijn ziel geen werk van tegenzin, maar zijn psyche en lichaam begonnen op den duur te protesteren.

Dertig jaar was hij, toen hij geheel uitgeput geraakte. Hij voelde zich toen reeds een 'oude en vervallen man.' Algehele rust was voor hem nodig, maar dat liet Harris zich zomaar niet gezeggen. In die tijd was Whitefield in Amerika en moest hij de zaken rondom de 'Sociëties' als plaatsvervangend leider waarnemen. We zagen dat onenigheid de 'Tabernacle' verdeelde, hoe velen 'overliepen' naar de Moravische Broeders. Ook zagen we dat allerlei wind van leer de Calvinistic Methodists begon te beïnvloeden. Ook Harris ont kwam, mede door zijn verzwakte geest, niet aan zekere extremiteiten. Hij was een

gevoelsmens, die zich vaak door impulsen liet leiden, zonder daarbij eerst zijn gezond verstand te raadplegen.

Zijn gemoedsgesteldheid was door de inzinking nog minder stabiel geworden. Hij kon van het ene ogenblik op het andere veranderen. Zo kon hij de ene dag iemand prijzen en hem de dag daarop scherp veroordelen. Zijn hang naar het subjectivisme ontaardde in onbijbelse ervaringen. In het begin voelde hij zich erg aangesproken door de 'bloed-en-wonden-theologie' van de Herrnhutters, maar nu meende hij dat God de Vader aan het kruis van Golgótha gestorven was. Hij beeldde zich in dat hij door de Goddelijke Geest werd geïnspireerd en werd hierdoor op den duur ongenaakbaar en onaantastbaar. Hierbij gaf hij meermalen blijk van wantrouwen en argwaan, ook tegenover zijn vrienden. Soms nam hij zijn toevlucht tot ongeoorloofde middelen, zoals het kopen van loten om geld te winnen voor het weeshuis van Whitefield! Vanwege zijn labiele psyche is het niet juist om hem dit excentrieke gedrag aan te rekenen.

Zijn extreme gedrag bleek te zijn verergerd, toen Whitefield uit Amerika terugkeerde. Harris gaf hem te kennen dat hij zijn werk in Londen wilde neerleggen en een rustiger leven in zijn geboortestreek wenste te leiden. Maar zijn vriend en meerdere had het opzicht over de 'Tabernacle' voor hem weggelegd. Deze last bleek voor Harris te zwaar te zijn, zodat het niet vreemd was dat hij kort hierop instortte. Inmiddels was Whitefield bezig om voor zichzelf een nieuwe koers uit te zetten en zich geheel voor het Evangelisatie-werk vrij te maken. Dit zou dan ten koste gaan van zijn leiderschap van de Calvinistic Methodists, zoals wij al eerder zagen. Nu Harris op zijn taak niet berekend bleek te zijn, moest Whitefield noodgedwongen de touwtjes zelf in handen houden, daar het geheel anders bij gebrek aan leiding uiteen zou vallen.

Een nare bijkomstigheid in de affaire van Harris was zijn verhouding tot Madam Griffith. Deze vrouw van een dronken landjonker uit Wales was in 1747 onder de prediking van Harris tot bekering gekomen. Kort hierna vluchtte zij weg uit het huis van haar man en nam haar intrek in de woning van Harris in Trevecka, overigens met instemming van de vrouw van Harris. Zij bleek al gauw een negatieve invloed op hem uit te oefenen. Met vermeende apostolische gaven van 'profetie' en 'onderscheiding van geesten' probeerde zij hem voor haar karretje te spannen. Hoewel de geschiedenis geen onoorbare praktijken vermeldt, gaf zijn overdreven omgang met haar reden tot zorg en ook tot laster. Zijn medestanders konden de 'Madam' moeilijk aanvaarden en waarschuwden hem voor haar invloed. Harris ging echter gewoon door, totdat Whitefield in de 'Tabernacle' terugkwam en orde op zaken ging stellen. De traditie verhaalt dat hij naar zijn huis in Wales ging en de 'indringster' gelastte om bij Harris weg te gaan. Toen Harris later toch weer vergezeld van de vrouw naar Londen ging en in de 'Tabernacle' wilde voorgaan, verbood Whitefield hem dat. In zijn dagboek schreef Harris op 28 augustus 1751: 'Hij zei dat hij niet kon goedkeuren dat Madam Griffith met mij meeging, dat dit tegen Gods Woord was en hij sprak met een groot gezag in zijn gemoed.'

Harris had groot ontzag voor Whitefield en dit is altijd zo gebleven. Ondanks zijn feilen en zwakheden bleef de vriendschap bestaan. Madam Griffith kon sinds 1752 geen invloed meer op hem uitoefenen, daar zij in dat jaar overleed. Sindsdien leidde hij een teruggetrokken leven. Door alle verwickelingen was onenigheid tussen hem en Daniel Rowlands ontstaan. De meeste Methodisten in Wales groepeerden zich sindsdien rondom Rowlands en een handjevol getrouwen bleef in Trevecka de preken van Harris beluisteren. Gelukkig verdwenen de psychische problemen na enkele jaren en begon Harris weer met zijn openluchtpreken. Zijn huis in Trevecka moest meermalen worden uitgebreid om de toename van hoorders te kunnen opvangen.

Twee Tabernacles

Het jaar 1753 betekende een mijlpaal voor Whitefield en de zijnen. Met steun van velen kon hij twee nieuwe 'Tabernacles' in gebruik nemen, één in Londen en de andere in Bristol. De steun van de 'Lady', zowel moreel als stoffelijk, betekende voor hem een goede rugdekking. Naast God, voelde hij zich beschermd door velen uit de aristocratie, die ontegenzeglijk hun invloed deden gelden tegenover de tegenwerking vanuit de Staatskerk. Een grootscheepse vervolging van de Methodisten was tot nu toe uitgebleven en ook het bouwen van vergaderplaatsen voor de 'Sociëties' kon doorgaan. Niet allen onder hen waren met de inbreng van Lady Huntingdon ingenomen. Wellicht dat Whitefield zich wel eens te veel liet leiden door haar adviezen. Het viel niet mee om vooral bij geldelijke ondersteuning de objectiviteit en eerlijkheid te handhaven. Soms leek het erop dat Whitefield meer de dienstknecht van de 'Lady' was, dan zij de dienende Martha van hem. Er zijn echter geen voorbeelden aan te wijzen dat Whitefield op de een of andere wijze water in de wijn deed, als het ging over de eerlijkheid waarmee hij met zielen omging en de zonden aan de kaak stelde.

Om terug te keren naar de 'Tabernacles'. De oude houten vergaderruimte in Moorfields in Londen had jarenlang dienst gedaan en was nu door het weer en de tijd aangetast. Vele duizenden hadden hier geluisterd naar de Evangelieboodschap van mannen als Whitefield, Cennick en Harris. Velen waren hier tot het geloof gekomen. Plannen voor vervanging van het gebouw bestonden al enige tijd, maar Whitefield had met zijn weeshuis in Georgia leergeld betaald en wachtte totdat hij een aanzienlijk bedrag had gespaard. Op 1 maart 1753 legde hij de eerste steen en vijftien weken later, om precies te zijn op 10 juni, kon hij het gebouw voor gebruik openen. Vanwege de gaanderijen die geheel doorliepen, kon het gebouw ongeveer vierduizend mensen herbergen. Gelijk met de opening introduceerde Whitefield een nieuw gezangenboek, dat hij zelf had samengesteld en dat hierna vele drukken beleefde. Naast de 'Tabernacle' werd een groot huis gebouwd, waarin hij de overige tijd van zijn leven met zijn vrouw doorbracht en vanwaaruit hij zijn activiteiten organiseerde.

Lady Huntingdon begon in 1749 een fonds te vormen voor een nieuwe 'Tabernacle' in Bristol. Afgezien van de grote aanhang die Wesley hier had, betekende dit nieuwe bedehuis geen sinecure. In november 1753 was dit gebouw gereed voor gebruik. De 'Tabernacles' in Londen en Bristol betekenden voor Whitefield een goede stimulans om zijn werk te vervolgen. De rust was weergekeerd en nu kon hij met zijn helpers de verdere consolidatie ter hand nemen. De zaak van Christus vereiste niet alleen een voortdurend gebed, maar ook veel daadkracht. De honger naar het Woord bleef groot en het uitstallen van het levende Brood maakte vooral in de wintermaanden een goede accommodatie nodig, zowel vanwege het vijandige gepeupel als vanwege het instabiele Engelse klimaat. Whitefields strijd was om bij de uitbreiding van Gods Koninkrijk de bijkomende zaken niet te verwaarlozen en ook niet als de belangrijkste te beschouwen. 'Hoe gelukkig is de mens, die noch dol is op geld en aantallen mensen, noch steunt op kracht, die dag aan dag voortgaat met geen ander oogmerk dan om de zaligheid onder het volk van alle groeperingen en kerken te helpen bevorderen!'

Verhouding met de Wesley's

De verhouding met de Wesley's ging na verloop van tijd steeds meer de goede kant op. Het leek erop of beide partijen voorgoed de strijdbijl hadden begraven. Tegen het einde van 1749 kwamen Charles Wesley en Whitefield elkaar in het noorden van Engeland tegen. Hier hadden de Wesley's veel aanhang en waren zij succesvol in het stichten van 'Sociëties'. Charles nodigde zijn oude vriend uit Oxford uit om in de Society Room in Newcastle te preken. Whitefield nam dit aanbod dankbaar aan en sprak hierop ook in Leeds voor zo'n tienduizend hoorders. Voor de Wesley's betekende deze bijdrage een

welkome aanvulling op hun drukbezette taak. Maar dit hernieuwde contact had meer consequenties dan zij konden bevroeden.

Wat gebeurde er? John Wesley had vriendschap aangeknoopt met een jonge weduwe, Grace Murray. Zij hadden trouwplannen, waartegen broer Charles zich verzette. Er deed zich de ongelukkige bijkomstigheid voor, dat Grace ook connecties had met John Bennet, één van Wesley's predikanten. Hierdoor kon zij niet besluiten wie zij nu als haar toekomstige echtgenoot moest kiezen. Uiteindelijk bleek zij toch het meeste voor Bennet te voelen, wat Charles goed doorhad. De laatste was zo tactisch om haar in de richting van Bennet te sturen, waardoor de relatie met John Wesley eindigde. John was woedend op zijn broer, vanwege zijn aandeel in deze onverkwikkelijke affaire en dreigde zelfs de broederband te verbreken. Whitefield had diep medelijden met John, die gebroken was door liefdesverdriet. Hij zocht hem op, hilde met hem mee en bad met hem, zoals het dagboek van John bij oktober 1749 aangeeft. Eerst wilde John zijn broer niet meer zien, maar op aandrang van Whitefield werd de vete beslecht. Hierdoor kon een breuk tussen beide broers en ook binnen de Wesleyaanse Methodisten worden voorkomen. Whitefield was, zoals altijd, de bruggenbouwer, die samenbindend en verzoenend optrad.

Nadat Whitefield de Wesley's de helpende hand geboden had en voor hen in Leeds en op andere plaatsen in Noord-Engeland was voorgegaan, ging hij weer naar Londen terug. Hij stelde zelfs voor om John in zijn eigen kapel te assisteren, wat deze accepteerde. Samen met John gaf hij leiding aan de eredienst, die nog steeds volgens het ritueel van de Anglicaanse kerk plaats vond. Toen hij in Bristol hetzelfde aanbod aan Charles deed, ging deze er niet op in. De twee grote 'Tabernacles' in Bristol bleven voorlopig apart voortbestaan. Ook zocht Whitefield contact met zijn oude vriend Benjamin Ingham, die naar de Moraviërs was overgegaan en in Yorkshire Evangeliseerde. Hij vergezelde hem op een preektoernee door dit gebied. Harris was verheugd toen hij van de pogingen hoorde om de broederband opnieuw aan te halen. En nog meer verheugd was hij, toen hij hoorde dat de prediking zoveel mensen trok. 'Ga voort', zo schreef hij Whitefield, 'ga voort en baan de weg voor de eer van Jezus, totdat je met de ontelbare menigte mag neerknielen in Zijn onveranderlijke heerlijkheid!'

Aan Whitefield zou het niet liggen als de verbeterde verhouding met de Wesley's opnieuw stuk zou lopen. Tijdens zijn vierde reis naar Amerika kreeg hij bericht uit Londen dat John de leer van de volharding weer begon aan te vallen. De wijze waarop hij dit deed, was voor Whitefield een zaak van droefheid. Hij had er geen oren naar om de oude verschillen opnieuw op te halen. In 1753 werd John ernstig ziek en naar het zich liet aanzien had hij niet lang meer te leven. Zijn grafschrift had hij opgesteld, maar de Heere beschikte anders. Weer werd toenadering gezocht en bood Whitefield zich aan om de Wesley's te helpen. Vooral Charles had veel waardering voor deze vorm van zelfverloochening, maar toch was een volledige samensmelting van de partijen voorlopig niet in zicht. Lady Huntingdon sprak van John Wesley's 'trots en listigheid', wat bij sommigen argwaan opriep. Er waren er zelfs die aan de genadestaat twijfelden. Maar Whitefield viel zijn oude vriend niet af. Toen iemand hem eens vroeg of hij Wesley in de hemel verwachtte te zien, antwoordde hij zonder ook maar even te aarzelen: 'Ik ben hier niet bang voor, want hij zal zo dicht bij de eeuwige troon staan, dat wij op zo'n afstand hem nauwelijks kunnen zien!'

Whitefields aanval op de Moraviërs

De verzoeningsgezindheid was voor Whitefield een tweede natuur geworden, maar deze ging nooit ten koste van de waarheid. Hij waardeerde zelfs de Quakers tot op zekere hoogte en was bereid om met hen de broederband te onderhouden, hoewel hij grote kritiek had op hun leer. Ditzelfde gold voor de Moravische broeders. In Amerika probeerde hij met hen samen te werken om een nieuw project voor een weeshuis op te zetten. Hoewel hij

de ontwikkelingen in de 'Society' aan de Fetter Lane in Londen, die nu tot de Herrnhutters behoorde, met zorg had gadegelegen, wilde hij aanvankelijk de band met hen niet verbreken. In dit opzicht waren de Wesley's radicaler, want zij hadden reeds lang besloten om de samenwerking met hen te beëindigen.

De ervaringen die Whitefield met de Moravians opdeed, werden steeds slechter. Op 21 december 1748 schreef hij vanuit Londen: 'De Moraviërs hebben eerst mijn 'familie' verdeeld (hiermee bedoelt hij waarschijnlijk 'zijn' weeshuis, 'Bethesda'), toen mijn gemeente in Georgia, daarna de 'Sociëties' die ik met Gods hulp bijeenvergaderd heb. Ik veronderstel dat door hun toedoen niet minder dan 400 personen de 'Tabernacle' hebben verlaten.' De toon van teleurstelling wist hij niet te verbergen, want als iemand voor eenheid onder de gelovigen was, dan was dat wel Whitefield!

Op den duur kon Whitefield niet langer zwijgen. Niet vanwege de smaadheid, die de Moraviërs hem als persoon hadden aangedaan, maar vanwege de onbijbelse leringen die hij bij hen bespeurde. Naar zijn gedachte weken Von Zinzendorf en diens volgelingen steeds verder van het rechte pad af. De leervrijheid, die zij vanaf het begin propageerden, begon hen nu pas goed parten te spelen. Het grootste probleem was dat hun stichter de Bijbel niet geheel als het Woord van God beschouwde. Hij hield staande dat de Schrift zowel waarheid als dwaling bevatte. Vervolgens dwaalde hij en zijn volgelingen steeds verder af in hun mystiek getinte bloed-en-wondenleer', die zij tot in het extreme doordreven. Op deze wijze ging de eerbied voor het plaatsvervangend borgwerk teloor en werd over het lijden van Christus op *een pseudo-intieme manier gesproken*. Ook de eredienst kreeg steeds meer het karakter van gezochte vormen van ritualisme. Het Woord van God maakte plaats voor een toneelachtige devotie, waarbij de eigenaardige kledingvoorschriften de kroon spanden. De graaf Von Zinzendorf uitte zich in seksueel getinte bewoordingen over het Goddelijk Wezen, hoewel hij dit zo niet bedoelde. Hij vergeleek de Drieëenheid met een gezin, noemde de Heilige Geest de moeder en liet de 'Bruidskerk' geboren worden in de 'zijde-wond' van Christus. Op deze wijze vertekende hij zaken, die met de meeste eerbied behoren te worden genoemd, tot 'vulgaire voorstellingen'. Vanwege de ontaarding in leer en in leven, die Whitefield onder de Herrnhutters waarnam, kon hij niet langer zijn mond houden.

Hij schreef op 24 april 1753 een brief aan Von Zinzendorf, waarin hij de genoemde misstanden opnoemde. De inhoud hiervan ligt er niet om, als we het volgende hieruit lichten: 'Vergeef me daarom, mijnheer, als wij tenslotte, hoewel met grote spijt, gedrongen worden om u mee te delen dat u, tezamen met enige van uw leidende broeders, het ongelukkige middel bent geweest om vele oprechte, eenvoudige en rechtschapen christenen te misleiden, talrijke gezinnen geheel te verwoesten en een mengelmoesje van bijgelovige, om niet te zeggen afgodische fatterigheden in Engeland te introduceren.'

De graaf was zeer beledigd en ging direct in de verdediging. Hij wees alle beschuldigingen als laster van de hand en richtte zich op een arrogante manier op de persoon van Whitefield. De wijze waarop Von Zinzendorf, James Hutton en Peter Bitshler zich op Whitefield wierpen was *beneden peil* en versterkte alleen maar de mening dat deze het bij het rechte eind had, temeer daar zij geen tegenargumenten aanvoerden om de beschuldigingen te ontkrachten.

Gelukkig brak na verloop van tijd voor de Moravische Broeders een periode aan dat de Bijbel meer gezag kreeg en dat minder waarde werd gehecht aan bijzondere ervaringen en profetieën. Ontegenzeglijk heeft deze groepering mogen bijdragen tot grote zendingsactiviteit, waardoor het Evangelie tot aan de einden der aarde kon worden verbreid. De relatie met de Methodisten bleef echter voorgoed verstoord, waarover Whitefield bij het waarnemen van zoveel excessen niet rouwig kon zijn.

De vijfde reis naar Amerika in zicht

De drie jaren van 1748 tot 1751, die lagen tussen de vierde en vijfde reis naar Amerika, worden gekenmerkt door eensdeels een grotere slagvaardigheid in het Evangelisatiewerk en aan de andere kant door verzwakking van eigen gelederen. De steun van Lady Huntingdon en de samenwerking met Calvinistische predikanten in de Anglicaanse kerk en ook met de Wesleyanen kwam het Evangelisatiewerk ten goede. Het 'overlopen' van een aantal medebroeders naar de Moraviërs en het gebrek aan leiding en coördinatie onder de Calvinistic Methodists verhinderde de bloei van de 'Sociëties' en leidde ontegenzegglijk tot verkeerde voorstellingen over de leer van de heiligmaking, zeker onder hen die pas op 'de weg' waren.

De activiteiten van Whitefield hadden zich uitgebreid tot Ierland en het noorden van Engeland. In Ierland ontstonden grote weerstanden tegen de opkomst van het Methodisme, dat zowel door Whitefield als de Wesley's was ingevoerd. In Cork werden zij zelfs vervolgd, wat zulke ernstige vormen aannam dat de hoge overheid in Londen hieraan te pas moest komen. Whitefield had begin 1749 meer succes in het westen van Engeland. In een aantal plaatsen vond hij een goed onthaal. Zo sprak hij op een avond in Kingsbridge. 'Ik preekte op straat. De maan scheen. Alles was rustig en ik hoop dat sommigen hun eigen zaligheid met vreze en beven beginnen uit te werken.' In Cornwall vond hij voor de zoveelste keer veel ingang. Selina Huntingdon verblijdde zich over de successen die haar gunsteling oogstte. 'De preken en vermaningen van de beste Mr. Whitefield zijn nauwkeurig, doorzoekend, bevindelijk, ontzettend en ontdekkend. Zeker, God is met hem.' Whitefield leek onvermoeid, maar zijn gezondheid bleef zwak.

Eind 1750 werd hij ernstig ziek. In zijn dagboek schreef hij op 17 december: 'Gisteren ben ik 37 jaar geworden. Ik schaam me dat ik zo lang geleefd heb en zo weinig gedaan heb.' En vier dagen later lezen we: 'Ik ben tot aan de poorten van de dood gekomen (...). Niets anders dan ziekte of dood kan mij, naar ik geloof, verhinderen om volgend jaar verder te gaan. Me dunkt, de winter is lang. Ik wil graag weer het veld in.' Zijn gedachten gingen bij de jaarwisseling naar Amerika en zijn weeshuis, want hij had opnieuw plannen om daar naartoe te reizen. Zijn vrouw was vaak eenzaam, omdat hij zo vaak op pad was. Vandaar dat hij voor een huishoudster zorgde, maar deze kon het verdriet niet wegnemen. Zij moest steeds opnieuw leren dat haar man, behalve voor haar, nog meer voor een hogere dienst was bestemd.

13. Brieven en anekdotes

Briefwisseling

De contacten die Whitefield onderhield, waren veelzijdig. Tijdens zijn rondreizen kwam hij in aanraking met mensen van allerlei soort. Zijn prediking sprak velen aan en had op velen een diepe uitwerking. Zij die hierdoor 'geraakt' waren, hadden vaak behoefte aan een persoonlijk gesprek. Een aantal schriftelijke reacties op zijn prediking behandelde hij soms op de preekstoel. De traditie verhaalt dat de zakken van zijn toga soms uitpuilden vanwege de 'notes', die men hem in de handen had gestopt. Het was voor hem echter ondoenlijk om ook de complete nazorg op zich te nemen; hiervoor stonden ook zijn helpers klaar. Tevens was er binnen de 'Sociëties' gelegenheid om over zielevragen te spreken. Toch besteedde Whitefield veel tijd en energie aan gesprekken met hen die voor zichzelf nog geen zekerheid hadden dat zij een kind van God waren. We zagen meermalen met wat voor wijsheid en voorzichtigheid hij zich van deze taak kweet.

Behalve de persoonlijke contacten met vrienden, collega's en anderen, besteedde hij veel tijd aan het schrijven van brieven. Het zullen vooral de kleine nachtelijke uren geweest zijn, die voor dit doel werden gebruikt. Vooral zijn reizen over de oceaan besteedde hij voor zijn correspondentie. De honderden in druk verschenen brieven vormen een gedeelte van zijn omvangrijke briefwisseling. Met sommige vrienden en vriendinnen onderhield hij regelmatig een persoonlijk en schriftelijk contact, zoals met Howell Harris, John Wesley en Lady Huntingdon. Een bekende correspondent uit de begintijd was de boekhandelaar uit Gloucester, Gabriel Harris. En dan niet te vergeten de vrienden uit het overzeese, die hij regelmatig op de hoogte bracht van het wel en wee in het thuisland, zoals de gebroeders Tennent en Thomas Noble uit New York. Helaas ontbreken de brieven die hij terugkreeg, waardoor het beeld van zijn briefwisseling niet compleet is. In de gedrukte editie worden de personen aan wie hij schreef door initialen weergegeven, zodat het vaak niet duidelijk is wie hiermee bedoeld worden.

Inhoud van de brieven

De brieven vormen, met de nagelaten preken en de 'journals', een goed beeld van de persoon van de grote Methodistenleider. Terecht merkt S.M. Houghton in een heruitgave van het eerste deel van zijn 'Works' op, dat we Whitefield zonder zijn brieven niet kunnen leren kennen. Hij schrijft: 'Persoonlijke brieven openbaren het hart van een mens. Zoals bij wijze van voorbeeld een lezer de apostel Paulus niet goed kan kennen zonder zijn brieven aan de gemeenten en personen, zo kunnen we geen volledig beeld krijgen van Whitefield, zonder dat wij kennis nemen van zijn brieven.' We kijken bij hem in het hart van een man, die brandde vanwege de liefde tot zijn Heiland. De brieven nodigen uit tot lezen door de levendige en warme toon, die hieruit spreekt. Hij geeft niet alleen een stuk van zichzelf bloot, maar toont zich steeds belangstellend met het wel en wee van de 'ander'. Er is sprake van een rijke harmonie van een innerlijk, dat zich aan God verbonden voelt en daarbij toegewijd is om Zijn eer in alles te bedoelen. En tot het laatste behoort het acht geven op de geestelijke en natuurlijke welstand van de naaste.

De onderwerpen die Whitefield in zijn correspondentie aan de orde stelt, zijn veelzijdig en hebben meestal te maken met zijn werk als rondreizend Evangelist en zielzorger. Hij geeft verslag van zijn belevenissen, waarbij de nadruk valt op de uitwerking die zijn Evangelieverkondiging heeft. De persoonlijke noot loopt hierbij als een rode draad door al zijn brieven heen.

Opvallend is de positieve manier waarop hij over zijn eigen geestelijk leven spreekt. Ondanks alle teleurstellingen en zijn zwakke gezondheid, spreekt hij goed van zijn Koning. Het blijkt duidelijk dat hier een verzekerd gelovige spreekt, die geworteld is in het

verzoenend werk van Christus. Deze zekerheid maakt hem niet arrogant, maar ootmoedig. De toonaarden van het zich gekocht weten door het bloed van het Lam en zichzelf de laagste plaats waardig te keuren, beheersen zijn brieven en maken deze zo uniek.

Als het in zijn brieven over theologische onderwerpen gaat, dan is dit meestal in praktisch pastorale zin. Whitefield is er de man niet naar om discussies uit te lokken. Wel steekt hij zijn Calvinistische principes niet onder stoelen of banken, maar het is hem in alles eraan gelegen om de Schrift te doen spreken en niet het dogmatische systeem. Als het over onderwerpen als geloofszekerheid, rechtvaardiging of uitverkiezing gaat, weet hij zijn gedachten goed te formuleren en met Gods Woord te staven. Hij had geen behoefte om verschillen op de spits te drijven en was zich goed bewust dat ook hij maar 'ten dele' kende. Soms is Whitefield in zijn brieven een open boek en legt hij zijn innerlijk bloot, zoals bij voorbeeld aan de Amerikaanse plantage-eigenaar Jonathan Bryan. Hij schreef hem op 17 februari 1741, aan boord van de 'Minerva', waarop hij naar Engeland terugkeerde, in de volgende bewoordingen: 'Ik denk dat ik u een brief schuldig ben; ik geloof dat u mij liefhebt in de ontfermingen van Jezus Christus. Ik hoop dat onze liefde wederkerig is. Hoe kan het anders zijn met hen die van dezelfde Geest gedronken hebben? Ik verlang naar die gelukkige tijd, wanneer wij zullen zijn verzwolgen in het aanschouwen en het volle genieten van de heerlijke Godheid. Het trosje druiven doet mij verlangen naar de volle trossen in het hemelse Kanaän. De eerstelingen doen mij hijgen naar de volle oogst. 'Misschien mag u eerst gaan en er deel aan hebben, en vóór mij de nieuwe wijn drinken in het koninkrijk van onze Vader; ik hoop dat ik niet lang na u hier hoeft te blijven, zo ik niet eerder opgeroepen word. Mijn ziel is ziek van liefde. Niets kan mij bevredigen dan het volle zien en genieten van Christus. Hij bezoekt nu mijn ziel, en doet haar zich nu machtig verheugen in Zijn heil.'

Zielzorg

Zoals we opmerkten, wordt de inhoud van zijn brieven voor een belangrijk deel bepaald door het geven van geestelijke leiding. Hierbij gaat het niet alleen over hen die een christelijke opvoeding hebben genoten, maar ook over mensen die totaal vervreemd zijn van de grondbeginselen van het christelijk geloof. Ook bij de laatste categorie komen zijn kwaliteiten als zielzorger naar voren. Alhoewel hij niet direct zendingswerk verrichtte onder de heidenen in Amerika, zijn er brieven bewaard gebleven aan negers en Indianen. Aan het einde van zijn tweede reis schreef hij op 21 mei 1740 vanuit Reedy Island een brief aan de '**Allegany Indianen**'. Deze brief is een duidelijk voorbeeld van het onderwijs dat hij geeft aan onwetende zielen. Hij begint zijn brief als volgt: 'Mijn lieve broeders, want ik noem u zo, omdat u en ik en allen één gemeenschappelijke Vader hebben, de enige God, in Wie wij leven, bewegen en zijn.' Dan geeft hij eerst een overzicht van de schepping en val van de eerste voorouders. 'Wij stierven in hen en komen arm, ellendig, blind en naakt in deze wereld, zoals zij waren, toen zij van de verboden boom aten. Hieruit komt voort dat wij overgegeven zijn aan begeerte, toom, haat, hoogmoed, boosheid en al die vervelende hartstochten, die u allen in uw eigen harten moet gewaar worden (...).'

Whitefield houdt de Indianen een spiegel voor en geeft daarna weer, waaraan hij dit beeld heeft ontleend: 'Maar God heeft ons een boek gegeven, waarin Hij ons van de waarheid hiervan verzekert. Wij weten dat dit boek van God komt, omdat niemand anders dan God ons de dingen die hierin vermeld staan kon vertellen. Ik spreek hier eerst van, omdat u niet kunt komen tot de kennis van Jezus Christus, totdat u dit gevoelt en gelooft.' Daarna schildert hij de Persoon van Christus. En dan verbloemt hij de realiteit niet dat 'duizenden van de witte mensen alleen met hun hoofd' in Christus geloven.

Over zichzelf is hij ook eerlijk. 'Ik ben een predikant van dezelfde Jezus,' zo merkt hij op, 'en eens was ik ongeveer net zo onwetend van Hem als u nu kunt zijn. Ik leefde als de andere mensen, maar de Heere Jezus heeft mij ertoe gebracht om in Hem te geloven en nu

leef ik niet meer zoals voorheen. Ik was eens vol van afgunst, haat, boosheid en nog meer van dergelijke vervloekte begeerten, maar nu heb ik liefde, vrede en blijdschap. Omdat Jezus Christus mij Zijn barmhartigheid heeft bewezen, wens ik dat alle anderen net zo gelukkig gemaakt worden, ja nog gelukkiger dan dat ik ben.' Dan drukt hij de noodzaak van wedergeboorte en geloof op het hart van de Indianen, 'want de Heere Jezus is voor u gestorven, evenals voor de witte mensen onder u (...).' Hier treffen we Whitefield op zijn best aan. Hij plaatst zichzelf als medeschepsel en -zondaar onder hen, laat iets van zichzelf zien en wijst op Jezus Christus, als de Zaligmaker van zondaren. Dit is de teneur van de wijze waarop hij zielen raad geeft. Hij confronteert hen niet alleen met hun eeuwig belang, hij probeert niet alleen 'knopen te ontbinden', maar plaatst zichzelf onder de zondaren, met al zijn zwakheden en gebreken. Het masker van afstandelijkheid is hem totaal vreemd en juist dat maakt zijn brieven zo levensecht en eerlijk.

Brieven aan Lord Leven and Melville

Enkele voorbeelden uit de lange rij van correspondenten willen wij noemen. Onder hen neemt de graaf van Leven and Melville een aparte plaats in. Hij ontmoette hem in 1741 tijdens zijn eerste bezoek aan Schotland. Lord Leven was een aantal malen 'Commissionee, vertegenwoordiger van de kroon, op de vergaderingen van de General Assembly van de Schotse kerk. Uit de eerste brief die Whitefield aan deze edelman richtte, kunnen we opmaken dat deze in zijn ziel aangeraakt was en onderwijs nodig had om tot doorbraak te komen. Hij toont begrip voor de 'gevaarlijke toestand', waarin de graaf verkeert. 'Vrees voor verachting en liefde tot zogenaamde eer maakt de godsdienst niet aantrekkelijk voor de rijken van de mensheid. Maar het bloed van Jezus is almachtig en maakt de ziel meer dan overwinnaar. Hier is een fontein, waarvan u en ik gebruik moeten maken om al onze zonden af te wassen. En deze is toch geopend voor alle arme zondaren? Kom dan, mijnheer en leg uzelf neer aan de voeten van Jezus. Hij kan, Hij wil dat doen, en als u in Hem gelooft, zal Hij u overvloedig vergeven. Maar het geloof is een gave van God. Ik bid God om u geen rust te geven, totdat u de volle verzekering van het geloof ontvangen hebt.' Zijn opwekking om tot Christus te komen is welgemeend. Het is zijn verlangen dat de graaf mag delen in het volle heil, dat ook hem ten deel is gevallen. 'O, mijnheer, het is een gezegende zaak om met de Vader en met de Zoon gemeenschap te hebben. Ik ben een arme, verachte prediker van...Jezus Christus, maar ik wil mijn Meester voor nog geen tienduizend werelden verruilen. Ik heb voedsel om te eten, waarvan de wereld niets kent. Ik verlang ernaar dat u hiervan ook de smaak ontvangt en dat u als in barensood mag zijn, totdat Jezus Christus een gestalte in u krijgt.'

In de volgende brief wijst Whitefield hem opnieuw op de gevaren van een werelds aanzien. Maar als de graaf Christus mag leren kennen, hoeft hij geen afstand te doen van zijn bezit. 'Zie alleen op Christus door het geloof en uw grote bezittingen zullen niet achterblijven, maar uw voortgang in het geestelijke leven bevorderen. Wat voor een zoete gemeenschap zult u dan in uw tuinen en op uw wandelpaden met God hebben? Het zal dan een klein paradijs voor uw ziel zijn en iedere zaak die ti tegenkomt zal u alleen maar dichter tot Jehova brengen, in Wie alle volheid woont.'

Lord Leven voelde dat hij met God verzoend moest worden, maar hij kon de weg tot het heil in Christus nog niet vinden. Whitefield merkt op dat Gods Geest met hem bezig was, maar dat ook de Satan aan hem bleef trekken. 'O dat de steen van ongelooft, die voor de deur van uw hart ligt, nu mag worden weggerold!' is zijn verlangen. Het uur van verlossing is nu niet ver weg. De toon van Whitefields brief van 23 februari 1742 is die van lofprijzing. 'Zing o hemelen! Verheug u, o aarde! Ik zou tezamen met engelen en aartsengelen willen zingen: 'Ere zij God in de hoge'. Welkom in de wereld van de nieuwe schepselen. U bent oneindig gelukkiger dan zij die onlangs de hand van zijne majesteit

gekust hebben.' Op deze manier vervolgt hij zijn brief. Het is zijn liefste wens om te zien hoe zielen in het net van het Evangelie worden gevangen en zich aan Christus overgeven.

Ann Dutton

'Mijn lieve zuster in Christus'. Zo noemt Whitefield Ann Dutton, een godvrezende vrouw uit Gransden in Huntingdonshire. Zij onderhield tot aan haar dood in 1765 een regelmatige briefwisseling met Whitefield. In 1745 liet zij een boekje uitgeven met brieven, die zij aan hem en anderen van zijn vriendenkring had geschreven. Ook verscheen een brief van haar hand, gericht aan John Wesley, als 'verdediging van de leer van absolute onvoorwaardelijke verkiezing, bijzondere verlossing, inwendige roeping en uiteindelijke volharding.' Hieruit blijkt dat zij niet alleen doorkneed was in de leer van Gods genade, maar ook de dwalingen van de Arminianen onderkende.

De eerste brief aan Ann Dutton schreef Whitefield op 10 november 1739 vanuit Philadelphia in Amerika. Het verlangen om altijd bij Christus te zijn vormt de kern hiervan. 'Ik verlang om ontbonden te worden en met Christus te zijn. Soms komt dit verlangen uit een vrees voort van in zonde te vallen, wetende wat voor een lichaam van zonde ik in mij omdraag. Soms vanuit een vooruitzicht op komende arbeid en lijden (...).''Op andere keren, omdat ik aangevallen word en ik van deze aanvechtingen wil verlost worden. Maar zo is het niet altijd. Er zijn tijden dat mijn ziel zulke voorsmaken van God heeft, dat ik vuriger verlang om bij Hem te zijn (...).' Het vooruitzicht op de komende heerlijkheid geeft hem opnieuw moed. 'Door Zijn genade zullen ik en u en al Zijn verkorenen uiteindelijk zalig worden. Dan, mijn beste zuster, zullen we niet met inkt en papier met elkaar spreken, maar van aangezicht tot aangezicht.'

In die tijd genoot Ann Dutton bekendheid door haar geschriften. Behalve dat zij brieven voor de pers gereed maakte, gaf zij een boekje uit over het wandelen met God, dat volgens Whitefield ook in Amerika voor sommigen tot zegen was. Hij verhaalt in een brief, geschreven 'aan boord van de Minerva', wat voor grote dingen de Heere in Amerika gedaan had. Ook wijst hij op de noodzaak om voor hem te bidden: 'Help me door uw gebeden.' Hij spreekt uit achting voor Ann en vanuit een besef van onwaardigheid aan zijn kant. 'O, mijn lieve zuster, ik ben minder dan de minste van alle heiligen, ik ben de voornaamste van de zondaren en toch heeft Jezus mij lief een heeft Hij Zijn bloed overvloedig door Zijn Heilige Geest in mijn hart uitgestort.'

Anna Dutton

Ca. 1692 - 1765

Ontboezeming

Zoals we reeds opmerkten, geeft Whitefield in zijn brieven regelmatig iets van zijn innerlijk weer. Zo schrijft hij op 31 december 1755 in een brief aan Lady Huntingdon, naar aanleiding van zijn verjaardag: 'Afgelopen zaterdag op mijn verjaardag werd mijn ziel van de morgen tot aan de avond geoefend in de gedachte hoeveel ik in die 41 jaren heb gezondigd en hoe weinig ik gedaan heb voor een oneindig goede en altijd geprezen God. Iedere dag en elk uur behoren wij van de dood tot het leven in te gaan. De doding en de levendmaking maken het geheel uit van het werk van God in de opnieuw geboren ziel. *Kom, Heere Jezus, kom haastelijk*; heb medelijden met deze onvruchtbare vijgenboom en als deze weer een jaar gespaard mag worden, moge er dan rondom deze boom worden gegraven en mest gelegd, opdat hij meer vrucht voor God mag voortbrengen.'

Twee jaar eerder schreef hij aan vriend S. in Londen: 'Waarop sommigen zich dan ook beroemen weet ik niet, maar dit weet ik, dat ik, zij het door rijke, vrije en soevereine genade, mag zeggen dat ik deze negentien jaren verwaardigd ben om tot God te zeggen: *'Gij zijt mijn Vader'*. Toch kan ik ook tot de verdorvenheid zeggen: *'Gij zijt mijn zuster'*. De tijd en de bevinding zullen anderen ook van deze belangrijke waarheid overtuigen. God weerhoude mij en allen die over mij zorg dragen, van zulke openbaringen die ons meer leiden in de kamers van verbeelding, die verborgen en niet ontdekt zijn irk, Cle diepste hoeken van onze harten!' Hij bedoelt te zeggen dat de zogenaamde openbaringen die tot hoogmoed leiden niet van God zijn, maar van 'een duivelse afkomst.' Paulus had een doorn in het vlees nodig om te leren hoe hij met zulke openbaringen van genade moest omgaan. Ik beef over hen die hun waanideeën koesteren en op de mesthoop van verdorvenheid zien alsof deze geheel is weggenomen, terwijl deze slechts overdekt is met een laagje sneeuw.' Als de dauw komt, verdwijnt de sneeuw en blijft de zonde over! Door diepere ontdekking had Whitefield in de loop van de jaren geleerd dat de inwonende zonde in de gelovigen een realiteit is, die door geen stellingen van het zogenaamde 'Perfectionism' of door een wettische strijd om heilig te leven kan worden weggedrukt. De heiligmaking is enkel Gods werk, als vrucht van het verzoenend werk van Christus. 'Gezegend zij God voor het leiden van u in de kennis van de verborgenheid van de Evangelische heiligmaking. Dit is een heiligheid die niet op Mozes gebouwd is, of op de zandbodem van onze trouw, maar op Jezus, die Rots der eeuwen Wiens getrouwheid ons getrouw maakt (...):

Whitefield is behalve voor het perfectionisme ook beducht voor een wettische heiligmaking. Zijn brieven doorstralen iets van de oefening om steeds minder te worden en alleen in Christus te groeien in geloof en liefde. Heiligmaking is voor hem geloofswerk en bestaat niet in pogingen van het 'vrome vlees' om heilig voor God te leven. Hij kende dit grote geheim uit ervaring en deze oefeningen werkten mede aan een zelfopofferend leven in dienst van zijn Heiland. Op 15 december 1753 schrijft hij aan Henry Venn: 'Zie ik ben vuil! Zwart en toch liefelijk; niet in mijzelf, maar in de liefelijkheid, waarmee mijn dierbare Jezus mij heeft omgedaan. Meer dan dat kan ik niet voortbrengen'.

Het zou te ver voeren om alle bewaard gebleven brieven de revue te laten passeren. Het gaat om een globale indruk van de wijze waarop hij met zijn correspondenten omging. Op vaderlijke toon behandelt hij geestelijke problemen, op een eerlijke manier legt hij zijn innerlijk bloot en, niet te vergeten, eindigt hij steeds opnieuw in de lof van Gods onverdiende genade. Gods genade maakt arm en klein in eigen oog en geeft Hem alleen de eer. Kenmerkend is de raad die hij aan het slot van een brief van 16 februari 1741 aan James Bryan meegaf: 'Wees standvastig en sterk, toch zachtmoedig en ruim in uw gesprekken en praktisch. En als God u door mijn prediking heeft beïnvloed, geef Hem de eer en bid om Christus' wil voor uw toegenegen broeder en dienstknecht in Christus.'

Vruchten op zijn werk

De brieven van Whitefield, die voor het nageslacht zijn bewaard, geven iets weer van de rijke vrucht op zijn werk. Velen danken het uur van hun wedergeboorte aan zijn indringende prediking. Sommigen hadden behoefte om hem hierover te schrijven en hem om raad te vragen voor hun verdere geestelijke leiding. Sommigen zochten raad bij anderen, vooral bij zijn helpers.

Ook een aantal predikanten was veel dank aan hem verschuldigd, vanwege de geestelijke leiding die hij hun gaf. Sommigen werden door zijn prediking in het hart geraakt en daarna door God 'in de wijngaard uitgezonden.' Er waren er die eerst de spot met hem dreven, maar die later toch voor zijn boodschap moesten vallen.

Tot de laatste categorie behoorde John Thorpe. Deze en drie vrienden, hadden eerst andere bedoelingen met de Methodist. Zij hadden hem horen spreken, maar zijn woord had geen uitwerking gehad. Nu probeerden zij de mensen te vermaken door hem na te doen en bespottelijk te maken. Thorpe klom op een tafel, sloeg de Bijbel open en wilde beginnen. Maar plotseling viel zijn oog op Lukas 13: 3, 'Indien gij u niet bekeert, zult gij allen insgelijks vergaan'. Toen hij deze woorden voorlas, sloegen deze dadelijk bij hem in. De pijlen van overtuiging doorpriemden zijn gemoed. Zijn mond ging open om over deze ontzettende woorden te spreken. Alle lachlust en spot weken van hem. 'Als ik ooit in mijn leven door de hulp van Gods Geest heb gesproken, dan was dat toen.' Het nadoen van Whitefield veranderde in een ernstige preek, die de harten raakte. Het was doodstil in de zaal. Zo werd Thorpe op een indirecte en excentrieke manier voor de leer van Whitefield ingewonnen. Ook hij werd een vurig prediker van de vrije genade, waarin hij tot zijn dood in 1776 volhardde.

We noemen nog enkele onbekende predikers, die hun bekering te danken hebben aan de prediking van Whitefield. Zo was James Relly een ruwe en onverschillige jongeman, toen hij Whitefield tijdens één van diens vele rondreizen door Wales hoorde spreken. Ook hij dreef eerst de spot met de prediker en probeerde met nog enkele leeftijdgenoten de dienst te verstoren. Maar toen zijn vrienden weg wilden gaan, bleef hij staan, zo gefascineerd was hij door de preek. Hij werd getroffen en na zijn bekering voelde hij zich geroepen tot lekenprediker, die eerst in Wales en later in Londen tot aan zijn dood in 1778 in de wijngaard van de Heere werkzaam bleef.

Thomas Olivers was een andere 'vuurbrand' die door Whitefields prediking 'uit het vuur werd gerukt'. Ook hij was uit Wales afkomstig, waar hij als wees voor galg en rad opgroeide en zich overgaf aan allerlei vormen van grofheid en Goddeloosheid. Toen hij op een keer met enkele vrienden in het kwaad, in Bristol kwam en zoveel mensen in dezelfde richting zag lopen, werd hij nieuwsgierig. Hij hoorde dat het om Whitefield ging, en diens naam was inmiddels zo wijd en zijd bekend, dat hij meer van hem wilde weten. Zo kwam hij onder het gehoor van de grote Methodist en werd dadelijk getroffen door diens tekstkeus: 'Is deze niet een vuurbrand uit het vuur gerukt?' Tegen dit woord kon hij niet op. Hij verhaalt hiervan: 'Toen de preek begon, was ik een vreselijke vijand van God en van alles dat goed was, en één van de meest losbandige jongemannen, maar tijdens die preek was er in mij een machtige verandering gaande. Tranenbeken vloeiden over mijn wangen en vanaf dit uur brak ik met alle kwade praktijken en verliet ik al mijn Goddeloze en dwaze metgezellen zonder uitstel. Ik gaf mij met mijn gehele hart over aan God en aan Zijn dienst. O, wat voor reden heb ik om te zeggen: 'Is deze niet een vuurbrand uit het vuur gerukt?' Kort hierop werd hij predikant en later onderscheidde hij zich als één van de meest bekwame medewerkers van John Wesley.

Een andere lekenprediker, die door toedoen van Whitefield tot geloof kwam, was John Fawcett. Deze was in 1740 in Bradford in Yorkshire geboren. In 1755 hoorde hij de

Methodist in zijn geboorteplaats preken. Hij verhaalt hoe hij een dag later in Bristol was, waar Whitefield voor een menigte van 20.000 mensen voorging. 'Ik lag onder het podium', zo merkt hij op, 'en het scheen alsof alle woorden tot mij waren gericht, alsof hij de meest heimelijke gedachten vanaf mijn tiende jaar wist. Zo lang als ik leef, zal ik mij zowel de tekst als de preek herinneren. Zo kwam hij onder diepe overtuiging van zonden en vond hij kort daarop de weg van vrede in Christus Jezus.

Anekdoten

Nog veel meer anekdotes zijn over Whitefield opgetekend. Het spreekwoord zegt, dat wie verre reizen maakt, veel kan verhalen, en dit geldt zeker voor hem. Het waren echter niet zozeer de belevenissen tijdens zijn verre tochten, maar de bemoeienissen van de Heere die hierbij voorop staan. Hij was geen pionier die nieuwe gebieden zocht te ontdekken, maar een pionier in Gods Koninkrijk, die zoveel mogelijk mensen met zijn preken wilde bereiken. Zijn reizen waren ontdekkingstochten in de wildernis, waarin mensen een leven leidden, vervreemd van God en van Zijn genade. Juist hen wilde hij met het Evangelie bereiken en daartoe was geen ontbering te zwáár. Zowel in dicht bevolkte gebieden, als in streken waar haast nooit een blanke predikant geweest was, vond hij een ruim arbeidsveld. Een bepaalde voorkeur kende hij niet, want waar hij de nood 'proefde' daar vond hij werk, of het nu in de kringen van de welgestelden was, of onder het gepeupel, de negers en de Indianen. Hij wist door zijn unieke persoonlijkheid en aansprekende boodschap een stempel te drukken op velen, hoewel het verzet hier en daar oplaaide. Het betekende voor hem geen spanningsveld, dat hij zowel de massa als het individu wilde bereiken. Het één ging niet ten koste van het ander. Wel ambieerde hij het persoonlijk contact, omdat hij op deze wijze in aanraking kwam met een verscheidenheid aan praktische problemen, die hem weer stof tot overdenking bood voor zijn preken. Het was hem er alles aan gelegen om zijn 'schapen' te leren kennen, opdat hij op de juiste wijze leiding mocht geven.

De anekdotes over hem en zijn 'schapen' zijn legio. J.B. Wakeley verzamelde een selectie hiervan in een boek. Een aantal hiervan behoort tot bekende voorvallen uit zijn leven, die in de meeste biografieën een plaats hebben. In dit boek, de 'Anecdotes of George Whitefield', vinden wij behalve voorbeelden van krachtdadige bekering ook opvallende fragmenten uit zijn preken.

Zo lezen we, dat hij eens aan de oevers van een rivier in Virginia sprak. Hij handelde vooral over de kracht van de verdorvenheid en over de onmogelijkheid om in eigen kracht bekeerd te worden. 'Zondaren', zo zei hij, 'denk niet dat ik een enkele ziel verwacht te bekeren zonder de hulp van Hem Die machtig is om te verlossen. Ga en sta eens bij deze rivier, die als een diepe en sterke stroom in de richting van de oceaan loopt. Vraag of deze stroom gestopt kan worden en u zult zien dat de rivier u niet gehoorzaamt. Zo is het onmogelijk om door een woord, en dus ook door mijn preken, de vloed van de zonde die u tot het verderf leidt, te keren.' Daarna riep hij opeens met een krachtige stem uit: 'Vader in de hemel, zie! Zij haasten zich allen naar de hel toe. Red hen of zij vergaan!' Groot was de indruk die deze woorden op de toegestroomde menigte maakten. Velen beefden over hun hele lichaam, toen zij dit hoorden. Tranen werden gezien en gebeden werden gehoord. Het was alsof men uitriep: 'Red ons, Heere, of wij vergaan!'

Ouden en jongen

Toen Whitefield op een dag in Blackneath preekte, kwam op de weg een oude man met zijn vrouw voorbij, die samen in Londen geweest waren en met een volgeladen ezel naar hun huis in Kent terugkeerden. Nieuwsgierig vanwege de grote menigte en de stem van de prediker, hielden zij stil. Whitefield sprak over het lijden van Christus dat 'buiten de legerplaats', meer dan 1700 jaar geleden, plaatsvond. De man wilde verder gaan en sprak de ezel aan: 'Ga verder, Robin, dit is zo lang geleden. Ik hoop dat het niet waar is.' Maar

zijn vrouw wilde nog even blijven staan om verder te luisteren. Toen werden beiden getroffen en diep onder de indruk gingen zij naar huis. De man realiseerde zich dat hij een oud boek had, waarin de geschiedenis die de predikant behandeld had, wellicht voorkwam. Toen haalden zij de oude Bijbel onder het stof vandaan en lazen daarin de geschiedenis van het lijden van Gods Zoon. Spoedig vonden beiden de Zaligmaker en gaven zij door hun leven getuigenis van het goede werk dat de Heere door middel van Whitefield in hen begonnen was.

Een andere anekdote gaat over een meisje van zeven jaar, dat op sterven lag en om een gesprek met Whitefield verzocht. Deze vroeg haar wat hij voor haar kon doen. 'Ik kunt me over Christus vertellen en voor mij bidden.' 'Mijn lieve kind, wat weet je over Christus?' 'Ik weet dat Hij de Zaligmaker der wereld is.' 'Mijn lieve kind, dat is zo.' Daarop antwoordde het meisje: 'Ik hoop dat Hij ook mijn Zaligmaker wil zijn.' 'Ik hoop dat dit de taal van het geloof is uit de mond van een kind. Maar vertel me, op wat voor grond je dit gezegd hebt?' 'O, mijnheer, Hij vraagt zulke kleine kinderen als dat ik ben tot Hem te komen en Hij zegt dat derzulken het koninkrijk der hemelen is, en bovendien heb ik Christus lief en ben ik altijd blij wanneer ik aan Hem denk.'

Whitefield luisterde met aandacht naar haar en sprak: 'Mijn lieve kind, je doet mijn hart van blijdschap opspringen, maar ben je dan geen zondaar?' 'Ja, ik ben een zondaar, maar mijn gezegende Verlosser heeft mijn zonden weggenomen en ik verlang om bij Hem te zijn.'

'Mijn lieve meisje, ik vertrouw erop dat de wens van je hart vervuld zal worden, maar waar denk je je Verlosser te zullen vinden?'

'O, mijnheer, ik denk dat ik Hem in de hemel zal vinden.'

Denk je dan dat je naar de hemel zult gaan?

'Ja, dat denk ik.'

Maar wat zal het zijn als je Christus daar niet zult vinden?'

Als ik Christus daar niet vind, zal ik er zeker van zijn dat dat niet de hemel is, want waar Hij woont moet de hemel zijn, want God woont daar met de heilige engelen en met allen die Christus heeft verlost.'

De spotter, de schouwburgbezoeker en de acteur

In Edinburgh sprak Whitefield eens onder de schaduw van een boom, toen een man omhoog klom en op een dikke tak, net boven het hoofd van de prediker ging zitten. Het was een spotter die door allerlei grimassen en geluiden de aandacht van het volk probeerde af te leiden. Whitefield zag hem zitten, maar ging onverstoorde door. Hij sprak met grote aandrang dat de genade zelfs voor de grootste van de zondaren bestemd is. Toen hij het hoogtepunt van zijn preek bereikt had, hield hij opeens stil, wendde zich tot de spottende man en riep op een indrukwekkende toon uit: 'Zelfs hij kan het onderwerp worden van de vrije en onweerstaanbare genade.' Dit woord was een pijl uit de hemelse pijlkoker, die de spotter in het hart trof. Als Zacheüs haastte hij zich om uit de boom te komen. Evenals de tollenaar werd hij hierop een ware zoon van Abraham.

In die dagen werd het fenomeen 'theater' steeds meer bekend. In Londen werd een schouwburgzaal geopend, die veel belangstelling trok. Een zekere Crane ging op een avond naar de Covent Garden, om een voorstelling bij te wonen. De zaal was echter uitverkocht, evenals een andere schouwburg. Ten einde raad besloot hij om Whitefield te gaan horen. Het was geen acteur en geen tragedie, die hij hier tegenkwam. Wel wist de predikant op een levendige manier de kruisheuvel Golgótha uit te beelden en wat daarop had plaats gevonden. Behalve het schouwspel van de aardbeving, de dikke duisternis en de opstanding van de ontslapenen, trof het bittere lijden van Christus de man het meest. Hij was niet alleen verbijsterd vanwege de voordracht van de predikant, maar werd ook

verbroken in zijn ziel vanwege de stervende liefde van de Zaligmaker. Hij mocht geloven dat zijn zonden waren vergeven en dat hij een nieuw schepsel in Christus was geworden. Hierop vertrok hij naar Amerika en werd hij de beheerder van het weeshuis in Georgia!

Edward Shuter was zelf een acteur, die door iemand eens 'de grootste komiek die ik ooit gezien heb' genoemd werd. Toen zijn 'ster' tot het hoogtepunt van populariteit was gestegen, vooral door het toneelstuk 'Ramble' (zwerfver), kwam hij in contact met de prediking van Whitefield. Wat zijn beweegredenen geweest is om de Methodist, die zo'n aversie had tegen alles wat met theater te maken had, te gaan beluisteren, vermeldt de geschiedenis niet. Wel dat hij met een ongewone ernst in een bank, net voor de preekstoel zat, toen de prediker hem aanzag en uitriep: 'En gij, arme 'Ramble', die zo lang van Hem bent afgedwaald (rambled), komt gij ook. O, houdt toch op met uw omzwervingen door tot Jezus te komen!'. Sindsdien werd hij een regelmatige bezoeker van Whitefields 'Tottenham Court Road Chapel'. Helaas was de indruk, die de preken op hem maakte, maar tijdelijk; als een 'morgenwolk en vroeg komende dauw' ging zijn ernst voorbij, omdat hij de wereld al te lief had.

'Brood op het water'

'Werpt uw brood uit op het water en gij zult het vinden na vele dagen.' Deze belofte werd tijdens het leven van Whitefield meermalen vervuld. Zo sprak hij tijdens zijn eerste bezoek aan Pennsylvania vanaf het balkon van het 'Courthouse' in Philadelphia, toen een geluid zijn preek verstoortte. Het bleek een lantaarn te zijn, die een jongen uit zijn handen had laten vallen en op de straat in stukken brak. De jongen was zo onder de indruk van de woorden van Whitefield, dat hij geen erg in zijn lantaarn had. Tijdens zijn vijfde bezoek aan Amerika in 1754 ontmoette hij John Rodgers, predikant in St. George's in Delaware. Deze vroeg hem of hij zich de jongen herinnerde die zo door de preek was getroffen, dat hij zijn lantaarn liet vallen. 'O ja', ze antwoordde Whitefield, 'ik herinner mij hem goed en ik heb vaak gedacht dat ik er alles aan wilde doen om te weten wie die jongen was en wat er van hem is terecht gekomen.' Met een glimlach op zijn gezicht, zei Rodgers: 'Ik ben die kleine jongen.' Met tranen van blijdschap stond Whitefield van zijn stoel op en klapte in de handen. Hij zei dat hij nu de veertiende persoon was, die hij na zoveel jaren had ontmoet en voor wie hij bij zijn eerste bezoek het middel tot bekering was geweest.

Het werk van Whitefield was veelzijdig, hoewel de doelstelling dezelfde bleef: Het winnen van zielen voor Christus. Het unieke van zijn werk was, dat zijn persoon zo hiermee was verstrengeld, dat zijn eigen karakter in alles doorstraalt, zowel in zijn preken, gesprekken als in zijn brieven. Iemand merkt hierover op: 'Hij bezat een hart, waarin alle gevoelens, zowel natuurlijke, als godvruchtige en godsdienstige, zeer sterk werkzaam waren en hij was daarbij zo mededeelzaam, om dezelfde gevoelens bij anderen op te wekken (...).''Dit laatste was naar het oordeel van sommigen, een bepaalde trek in zijn karakter.

Het maakte zeker een belangrijk deel daarvan uit. In zijn 'Journals' en brieven zal een onpartijdige lezer bijna op elke bladzijde daarvan voorbeelden ontmoeten, zoals daar zijn, een vurige dankbaarheid tot God in de eerste plaats, en vervolgens dankbaarheid tegenover allen, die God als instrumenten gebruikt had, om hem goed te doen; een oprechte liefde, die hem met allen, waarmee hij gemeenschap onderhield, zo openhartig deed handelen over hun zielsbelangen; voortdurende en bijzondere voorbeden voor zijn vrienden, zijn vijanden en voor alle mensen; een groot genoegen in het gezelschap van de godvrezenden; grote droefheid bij het afscheid nemen en grote vreugde bij het weer ontmoeten van vrienden (...).''En dit was zeker een belangrijk middel, waardoor hij in staat gesteld werd om de harten van anderen zo sterk te treffen.' De brieven en anekdotes, die voor het nageslacht bewaard gebleven zijn, laten iets zien van de diepe gevoelens van een man, die als het ware door de liefde van Christus verteerd werd!

14. Rondom de 'Tottenham Court Road Chapel'

Vijfde reis naar Amerika

Van maart 1754 tot mei 1755 maakte Whitefield zijn vijfde tocht naar Amerika. Hij nam 22 kinderen mee, die hij voor het Bethesda Home bestemd had. Het schip deed op de heenreis de stad Lissabon aan, waar hij kennismaaakte met de bijgelovige rooms-katholieke gebruiken. Hij had diep medelijden met de inwoners van Portugal, die in zo'n geestelijke duisternis verkeerden. Toen hij een jaar later van de vreselijke aardbeving hoorde, die Lissabon getroffen had, schreef hij: 'O, dat allen die onlangs in Portugal zijn omgekomen, de Goddelijke Verlosser gekend hadden!' Arm Lissabon! Hoe spoedig zal al uw rijkdom en heidens bijgeloof worden verzwolgen!' Whitefield verafschuwde de dwalingen en macht van het Pausdom. 'O, dat een andere Luther zou opstaan! O, dat verlangen naar de tijd dat alles wat antichristelijk is, door de adem uit de mond van de Verlosser geheel zal worden tenietgedaan, als Hij in Zijn heerlijkheid zal verschijnen!'

Na zes weken varen kwam het schip op 26 mei 1754 in South Carolina aan. Het eerste wat hij deed was zijn weeshuis bezoeken. Het werd een kort bezoek. Het ging goed met de weeskinderen en de organisatie daaromheen. De schuldenlast was geslonken door de revenuen van de plantage. Eigenlijk was Whitefield ermee verzoend dat ook in Georgia negers als slaven op de plantages werden ingezet. Het kwaad van de slavernij had zich in die tijd geheel ingenesteld en was niet meer weg te denken uit de koloniale samenleving. Whitefield was tevreden over de gang van zaken in het weeshuis en schreef op 12 juli vanuit Charleston: 'De Bethesda-familie bestaat nu uit meer dan 100 personen. Hij, Die de menigte in de woestijn gevoed heeft, kan en wil de wezen in Georgia voeden.' Hij was blij dat een jongeman, die een tijd in 'Bethesda' gewoond had, bijna tot predikant was geordend en een assistent zou worden van zijn vriend Josiah Smyth in Charleston.

Met zijn gezondheid ging het eerst redelijk. Hij schreef hierover aan Charles Wesley: 'Mijn gewone overgeven is weg en hoewel ik hele nachten rijd en vaak zware onweersbuien, hevig weerlichten en hevige regenbuien meemaak, ben ik beter dan gewoonlijk (...).' Whitefield vertrok van Charleston naar New York, waar hij op 26 juli aankwam. Hier begon hij weer zijn gewoonlijke preektochten, totdat zijn gezondheid weer een gevoelige klap ontving. Een hevige cholera-aanval wierp hem op bed, maar enkele dagen later was hij weer op. We vinden hem opeens in Philadelphia, waar hij weer probeerde te preken.

Een bezoek dat voor hem een grote eer betekende, was dat aan het nieuwe college in Princeton in New Jersey. Het jaar daarvoor hadden Gilbert Tennent en Samuel Davies (de laatste was een bekende opwekkingsprediker uit Virginia) een bezoek gebracht aan Engeland, met het doel om gelden voor deze nieuwe universiteit te verzamelen.

Aaron Burr was de tweede rector van dit college, dat al enige tijd bestond en eigenlijk uit het 'Log College' van de Tennents was voortgekomen. Eerst was het in Newark gevestigd, totdat in 1756 een nieuw gebouw in Princeton in gebruik werd genomen, de zogenaamde Nassau Hall. Nog staat het standbeeld van Whitefield voor het oude gebouw, omdat hij zoveel voor de oprichting en instandhouding heeft gedaan, met name als het ging over de opleiding van dienaren des Woords. Als blijk van waardering voor zijn werk verleende het Princeton College hem een eredoctoraat.

De universiteiten van New Haven en Harvard waren in die tijd zo in verval geraakt, dat een Calvinistische universiteit voor Amerika geen overdreven luxe betekende, zeker gelet op de studenten die hun bekering aan de 'Great Awakening' te danken hadden en een plaats in Gods wijngaard begeerden. Met Aaron Burr had Whitefield een goede vriendschapsband en via hem werd hij goed van het 'wel en wee' van het Princeton College op de hoogte gehouden.

Tijdens zijn terugtocht naar Georgia deed hij Virginia aan. Hier woonde en werkte Samuel Davies met veel zegen. Het verzet van de kant van de Anglicaanse kerk was groot, maar in de loop der jaren had hij zeven Presbyteriaanse gemeenten gesticht. Virginia stond aan het begin van een tijd van grote opwekking. Whitefield merkte dat de honger naar het Woord groot was, waarover hij zich verbaasde. Hij schreef hierover aan Charles Wesley: 'Ware ik niet zo lang in het noorden vastgehouden geweest, wat voor een grote en krachtige deur zou hier (in Virginia) dan niet geopend zijn geweest. Hier, zowel als elders, komen rijken en armen om het Evangelie te horen. Velen hebben veertig of vijftig mijl gereisd en een geest van overtuiging en van vertroosting schijnt door alle samenkomsten te gaan.'

Terug in Engeland

Nadat hij weer op vaderlandse bodem was teruggekeerd, verbleef hij eerst zes weken in Londen. Hij schreef op 27 mei 1755 aan Lady Huntingdon over de voortgang van het werk van God in deze hoofdstad: 'Wat een gezegende week hebben we gehad! Zondaren zijn als een wolk gekomen en als duiven tot de vensters genaderd.' Maar ook de dood naderde tot in de vensters. Het bericht dat John Cennick was gestorven, sloeg bij Whitefield in. Al was Cennick uit zijn vizier verdwenen, toen deze de band met de Calvinistic Methodists verbrak, daarom had hij nog wel een plaats in zijn hart. Sinds hij in 1745 Whitefield had verlaten en zich bij de Moravische Broeders had gevoegd, was zijn ijver in de dienst van God niet minder geworden. Hij had met veel tegenstand in Ierland gewerkt en eindigde zijn jonge en bewogen leven op 4 juli 1755 in de moedergemeente van de Moraviërs, de bekende Fetter Lane Society in Londen.

Vrienden gingen heen en andere vrienden kwamen hiervoor in de plaats. Cornelius Winter werd een nieuwe metgezel in het geloof en in het werk van de bediening. In het jaar van het overlijden van Cennick was hij dertien jaar oud, toen hij Whitefield voor de eerste maal hoorde preken. Het duurde tot 1760 voordat hij verzekerd werd van zijn eeuwige zaligheid; dit was door een preek van de grote Evangelist over 1 Korinthe 15:51, 52, 'Ziet, ik zeg u een verborgenheid: wij zullen wel niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden. (...)'. Later werd hij één van de meest actieve helpers van Whitefield.

Na zijn korte verblijf in Londen reisde Whitefield naar het noorden van Engeland. Onderweg deed hij de pastorie van Weston-Favell aan, waar zijn vriend James Hervey woonde. Hervey was in een conflict gewikkeld met John Wesley, dat ging over de predestinatie en het rechtvaardigend geloof. De vriendschap tussen hem en de Arminiaanse Wesley was bekoeld, toen hij hem zijn boek 'Theron and Aspasio' ter correctie gaf. Wesley had bezwaar tegen de term 'toegerekende gerechtigheid', omdat hij deze niet in de Bijbel terugvond. De reden van dit verschil was niet nieuw; het waren misvattingen over de aard van het geloof. De Wesley's bleven hardnekkig vasthouden aan hun Pelagiaan-se dwalingen en emotionele geloofsopvatting. De in druk uitgegeven briefwisseling tussen beide opposanten toont aan waar de schoen wringt. Whitefield was bedroefd dat de verschillen op deze wijze moesten worden uitgevochten en hij probeerde in deze zaak te bemiddelen. Drie jaar later, om precies te zijn eerste Kerstdag 1758, stierf Hervey. Het was in hetzelfde jaar dat ook Whitefields vrienden Aaron Burr en Jonathan Edwards heengingen. Dit waren voorboden van zijn komende einde, dat zich door een afnemende gezondheid steeds meer begon af te tekenen. Zijn vrouw was hem in deze dagen van droefheid tot grote steun, zoals ook het geval was toen zijn moeder in 1751 op de leeftijd van 70 jaar was overleden. Wanneer zou hij volgen?

Long Acre

De politieke situatie gaf in die tijd een somber beeld te zien. Toen Whitefield Amerika verliet, deelde koning George II het Parlement mee dat een oorlog met Frankrijk

onvermijdelijk was. Aanstonds begon de Zevenjarige Oorlog, die ook voor Amerika gevolgen zou hebben. Whitefield maakte zich bezorgd over Georgia en volgde de oorlogsontwikkelingen op de voet. De briefwisseling tussen hem en Lady Huntingdon was in deze roerige tijd frequent, temeer daar zij via contacten in hooggeplaatste kringen goed op de hoogte was van de politieke ontwikkelingen.

In het midden en noorden van Engeland sprak Whitefield in verschillende plaatsen. Het onthaal van het volk was hoopgevend, maar ook de schaduwkant ontbrak niet. In Leeds werd hij geconfronteerd met een scheuring in de 'Sociëties', waarover hij direct naar Wesley schreef. Hoe verfoeide hij partijtivist uit de grond van zijn hart! 'O die eigenliefde, die eigen wil! Dit is de duivel van de duivelen!'

Tegen het einde van het jaar keerde hij naar zijn 'hoofdkwartier', de 'Tabernacle' in Londen terug. Een nieuwe plaats van samenkomst in het West End van Londen werd de 'Long Acre Chapel'. Hier was John Barnard, één van zijn bekeerlingen, predikant van een Independent gemeente. In dit gebouw ging Whitefield wekelijks verschillende malen voor. Het was een uitstekende gelegenheid om de inwoners in deze buurt van de stad, waar ook verschillende schouwburgen waren te vinden, met het Evangelie te bereiken.

Toen hij hier een keer sprak, ontstond buiten een opstootje. Een aantal onverlaten probeerde de dienst te verstoren. Whitefield vond het nodig om de bisschop van dit district, dr. Zachary Pearce, hiervan in kennis te stellen. Steeds meer mensen kwamen, gewapend met trommels en andere middelen om lawaai te maken, in de richting van de kapel. De ruiten moesten het ontgelden, toen stenen naar binnen gesmeten werden en soms op de hoofden van hoorders terechtkwamen. Dit werd een onhoudbare situatie. De bisschop was pas van zins hem te helpen, als Whitefield hier met preken stopte. Op een waardige toon wees Whitefield de bisschop op zijn roeping en noemde hij de grote zegen, die hij van God op zijn werk mocht ontvangen. Hij besloot dan ook om de diensten in de kapel gewoon te vervolgen, hoewel de dreigementen aan zijn adres niet mals waren. Zelfs de koning ging zich met deze zaak bemoeien, hoewel diens pogingen om de rust te herstellen ook vruchteloos bleken te zijn.

Het rumoer rondom de persoon en prediking van Whitefield werd steeds groter. De oorlog die tussen de beide grootmogendheden woedde, had de gemoederen in Londen niet zodanig in de ban, dat men Whitefield met rust liet. Ondanks dat bleef zijn politieke belangstelling bestaan. Whitefield publiceerde een 'Short Address to Persons of all Denominations', een korte aanspraak aan personen van alle kerkelijke groeperingen, waarin hij op het gevaar van een invasie vanuit Frankrijk wees. Hij was zich de zaak van het Britse rijk goed bewust en was overtuigd van het belang dat het Protestantisme niet alleen in zijn vaderland gehandhaafd bleef, maar ook in Amerika en daarbuiten moest worden beschermd. Zoals de Puriteinen uit de vorige eeuw, zag hij Frankrijk als de verpersoonlijking van de roomse macht. Het Evangelie beschouwde hij echter als het beste wapen om deze macht te bestrijden. De bloedarmoede van het godsdienstige leven had steeds nieuwe impulsen nodig, die door het opwekkingswerk konden worden gegeven. De prediking van het kruis van Christus moest daarom ook buiten de kerkgebouwen worden verkondigd.

'Tottenham Court Road Chapel'

De lokatie van de Long Acre bleek na verloop van tijd niet zo gelukkig te zijn. Whitefield had verwacht theaterbezoekers in zijn kerk te kunnen lokken, maar dit had een averechtse uitwerking gekregen. Hij vond een meer geschikte plaats om een gemeente te vormen. Het was een strook grond aan de Tottenham Court Road, dat hij aanschafte en waarop hij een kerk liet bouwen. Begin 1756 legde hij de eerste steen, waarbij hij sprak uit Ezra 3:11. En op 7 november van hetzelfde jaar hield hij de openingspreek uit 1 Korinthe 3:11, 'Want

niemand kan een ander fundament leggen dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus.' Het was een waardig bedehuis geworden met galerijen aan drie kanten, twee boven elkaar. Binnen drie jaar na de ingebruikname moest het gebouw worden uitgebreid, omdat het te klein was. Naast de Chapel liet Whitefield twaalf armenhuizen bouwen en ook een pastorie voor de predikant, maar niet voor zijn eigen bewoning, want hij bleef zijn pastorie bij de 'Tabernacle' houden. Wel wilde hij hier begraven worden, zelfs met de gebroeders Wesley! Onder de kapel liet hij een grafkelder maken, die echter voor dat doel nooit gebruikt is.

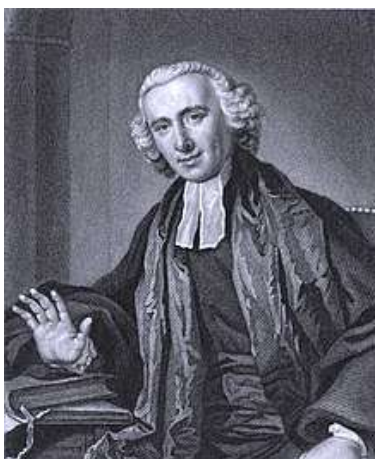
De beide bedehuizen in Londen, de 'Tabernacle' en de nieuwe kapel, trokken vele Londenaren. Wanneer Whitefield als rondreizend Evangelist elders was, namen anderen zijn plaats waar. De meerderheid van de hoorders die in de kapel van Long Acre samen kwamen, ging naar de nieuwe kapel over, evenals sommigen van hen die de samenkomsten in het huis van Lady Huntingdon bijwoonden. Zo was ook Lord Chesterfield een regelmatige bezoeker van de diensten in de kapel. Whitefield was enthousiast over zijn nieuwe vergaderplaats. Hij sprak van de Chapel als de plaats waarin 'de Verlosser mij verwaardigde om het meest belovende werk te doen.' Kort na de opening schreef hij: 'Honderden gingen de afgelopen zondagmorgen terug, omdat zij niet konden binnenkomen. Op Kerstdag en afgelopen dinsdagavond (...) was de kracht van de Heere aanwezig, zowel om te wonden als om te genezen.'

Tot de bezoekers van de kapel behoorde ook de later zo bekend geworden **Joseph Hart**. Hij had via de Tabernacle al contact met Andrew Kinsman, één van de naaste medewerkers van Whitefield. Toen Whitefield in mei 1755 uit Amerika terugkeerde en Hart de grote Methodisten-prediker voor het eerst op de kansel zag verschijnen, getooid met pruik en toga met linten, sloeg de preek over de verloren zoon bij hem aan. Het huis van zijn rechtzinnige belijdenis, dat hij had opgebouwd, schudde op zijn grondvesten. Hij ging na de opening over naar de nieuwe kapel en in het jaar daarop kwam de uiteindelijke bevrijding voor zijn ziel. Joseph Hart werd geroepen tot dienaar van het Woord en diende tot aan zijn dood in 1768 een Independent Chapel in de Jewin Street in Londen. Hij kreeg vooral bekendheid door zijn 'Hymns', die voor velen werden gezegend.

Nieuwe rondreizen

De stichting van de 'Tottenham Court Road Chapel' betekende geen wijziging in de koers die Whitefield volgde. Het liefst had hij gezien dat de kapel onder een diocese van de Anglicaanse kerk zou vallen, maar dit bleek, na ingewonnen advies, niet mogelijk te zijn. De band met zijn moederkerk was door de vijandige houding van de geestelijkheid wat losser geworden. Wel bleef hij regelmatig contact onderhouden met een aantal predikanten die tot de zogenaamde 'Evangelical Party' in deze kerk behoorden. Gedurende de wintermaanden was Londen zijn werkgebied, waarbij hij met predikanten als William Romaine en Henry Venn samenwerkte. De laatste was erg actief in de stad en preekte in verschillende locaties.

Whitefield bleef op dezelfde wijze voortgaan, zoals hij jarenlang gewend was. Zodra de weersomstandigheden het toelieten, maakte hij vanuit Londen uitstapjes naar verschillende gebieden in Engeland. Regelmatig was hij in het zuiden van Wales te vinden en jaarlijks bezocht hij Schotland. Ook hield hij zich in het noorden van Engeland op, om de Wesleyaanse 'Sociëties' te ondersteunen. Zo verdeelde hij zijn aandachtsveld, al kostte hem dit vanwege zijn zwakke gezondheid steeds meer moeite.

William Romaine

In 1757 combineerde hij zijn negende reis naar Schotland met zijn derde bezoek aan Ierland. In Dublin had hij de eerste weken een goed onthaal. Velen begonnen te zeggen: 'Wat zullen we doen om zalig te worden?' Maar dit bleef niet zo. Nadat hij eens met veel vrijmoedigheid voor een grote menigte op de 'Oxminton-Green' gesproken had, werd hij door een woeste bende in het nauw gedreven. Hij kon geen kant meer uit en de soldaat en de vier Methodistische predikanten die hem beschermen moesten, hadden de wijk genomen. Daar stond Whitefield, geheel alleen en hulpeloos. 'Een regen van keien kwam van alle kanten en bij elke stap die ik deed, werd ik door een nieuwe steen getroffen. Zo werd ik naar achteren en naar voren geslingerd, tot ik bijna zonder adem was en alles onder het bloed kwam.' Hij moest aan Stefanus denken en het leek erop dat hij hetzelfde levenseinde zou vinden als deze martelaar. Gelukkig woonde een predikant vlakbij de grasvlakte. Met veel moeite wist hij diens huis te bereiken. De woedende menigte liet hem daar met rust en zodoende konden zijn bloedige wonden worden verbonden. Ondanks dit droeve incident was zijn bezoek aan het roomse eiland gelukkig niet zonder resultaat.

Spot en schimp

De oppositie tegen Whitefield en de Methodisten verplaatste zich soms. Een tijdlang waren enkele Anglicaanse bisschoppen zijn voornaamste tegenstanders geweest. Plotseling kwam de vijandschap uit een geheel andere hoek. Tegen het einde van het jaar 1759 hield hij een preek, waarin hij zich richtte tegen het schouwburgbezoek, die hij in druk uitgaf. De voorstellingen trokken steeds meer mensen, ook uit kerkelijke kringen. Niet iedereen nam deze kritiek in dank aan. We zagen dat het theaterpubliek de diensten in de Long-Acrekapel verstoorde. Nu zag een acteur zijn kans schoon om Whitefield aan te vallen. Het was Samuel Foote, die een toneelstuk schreef en opvoerde, waarin hij de Methodist voor het voetlicht liet verschijnen. In 1760 werd het stuk 'The Minor' geïntroduceerd, waarin Whitefield en zijn volgelingen op een profane manier belachelijk en bespottelijk werden gemaakt. Ook de Naam van God werd onteerd en de lach van de duivel werd zelfs nagebootst. Het was een teken aan de wand dat dit spel een groot succes werd. De haat tegen de Methodisten werd hierdoor des te meer aangewakkerd. Een stroom van pamfletten verscheen, waarin Whitefield op de meest obscene wijze over de hekel werd gehaald. Spotprenten van hem werden verspreid, ballades werden in de pubs en op de straten gezongen, kortom het leek wel of een ware hetze tegen hem goed op gang kwam.

Het is tekenend voor die dagen dat een dergelijk toneelstuk werd toegelaten. Engeland was qua moreel gehalte zover weggezonden, dat aan deze uitwassen geen paal of perk meer werd gesteld. Lady Huntingdon deed een krachtig protest horen bij Lord Chamberlain, maar deze deed er niets tegen. Het leek wel of de populaire Foote, een zoon van een parlamentslid, de hoge bescherming genoot. Het toneelstuk 'The Minor' werd een groot financieel succes en betekende een impuls om meer van dergelijke godslasterlijke stukken op de planken te brengen. Whitefield zelf zweeg in alle talen. Hij voelde zich niet geroepen om tegen deze liederlijke kritiek op zijn persoon de pen op te nemen. Het bedroefde hem dat zijn vaderland al zo ver weggezakt was. Ondanks de grote successen van de opwekkingen, bleven nog velen in de roes van de wereld voortleven. Een algemeen ontwaken bleef uit, wat voor Whitefield teleurstellend was.

Invalide

Het liet zich al jaren aanzien dat de werkdruk van Whitefield steeds meer parten zou gaan spelen. Zijn lichaam was op den duur niet meer opgewassen tegen het werktempo dat hij erop nahield. Toen hij in het begin van 1761 tijdens een verblijf in Bristol kou vatte, had hij zo weinig weerstand meer dat hij geheel uitgeput in Londen aankwam. In een Londense krant werd zelfs aangekondigd dat hij dood was. Voor het eerst moest hij een verzoek om hulp afwijzen. Zijn vriend Andrew Kinsman vroeg of hij naar Plymouth wilde komen, maar dit was hem te veel en te ver.

Eén van de leden van het bestuur van de Tabernacle nam hem mee naar zijn huis, Canonbury House, in een buitenwijk van Londen. Hier kreeg hij een prima verzorging, wat hij hard nodig had. Hij was ernstig ziek en enkele dagen was dit zo erg dat hij dacht te gaan sterven. Zijn vrienden vreesden het ergste en vele vurige gebeden werden opgezonden. Geleidelijk aan knapte hij wat op. Sommige vrienden informeerde hij per brief hoe hij zich voelde. Zo schreef hij dat hij 'van de grenzen van de eeuwige wereld was teruggekeerd. O, in wat voor een wereld was ik geworpen! Maar de gebeden van Gods volk hebben mij teruggebracht. Heere Jezus, dat dit mag zijn tot Uw eer en tot het welzijn van kostelijke en onsterfelijke zielen! O, hoe behoren predikers te werken, voordat de nacht van ziekte en dood komt, wanneer niemand meer werken kan.'

Op 2 mei schreef hij aan zijn Schotse vriend, John Gillies: 'Inderdaad mijn beste vriend, is het nieuws dat je gehoord hebt juist. Ik ben aan de poorten van de dood geweest. Zij schenen zich voor mij te openen, om mij door de enige gerechtigheid van de gezegende Jezus in het eeuwige leven toe te laten. Maar nu zijn zij weer gesloten en de alleen wijze Verlosser weet voor welk doel dit is.'

De volgende twaalf maanden was Whitefield in feite invalide. Het leek wel of hij was uitgeblust. Preken kon hij niet meer. Wel reisde hij hier en daar heen, maar dit was meer voor zijn gezondheid, dan voor zijn eigenlijke taak. Hij besloot in Schotland enkele doktoren te raadplegen. In Edinburgh kreeg hij te horen dat zijn toestand niet hopeloos was. Hij kreeg 'mosterdzaad en enkele andere medicijnen' voorgeschreven. Gelukkig stonden zijn helpers klaar om zijn werk op te vangen. Andrew Kinsman preekte in de Tabernacle en anderen in de nieuwe kapel. Hij volgde alles op de voet en ook het wereldgebeuren bleef zijn belangstelling houden. Zo hoorde hij in juli dat de Engelse vloot successen had geboekt op de Fransen. De Zevenjarige Oorlog naderde het einde en het was Whitefields verlangen dat de overwinning van Engeland zou bijdragen aan de uitbreiding van Gods Koninkrijk over de gehele wereld.

Het volgende jaar probeerde hij zijn taak weer op te nemen. Zijn gezondheid was wat verbeterd, maar toch bleef hij eigenlijk een wrak. In april 1762 ging hij naar Bristol, waar hij de eerste week zo'n vijf keer preekte, zonder dat dit hem hinderde. Twee maanden later zeilde hij naar de andere kant van de Noordzee. Hugh Kennedy, predikant van de Schotse kerk in Rotterdam, had hem voor een bezoek aan de Zeven Provinciën uitgenodigd. Een

maand lang bleef hij in Holland, waarbij hij op verschillende plaatsen preekte. 'Kon ik in het Nederlands preken, dan zouden predikanten en volk mij met blijdschap hebben aangehoord.' Zijn enige bezoek aan de lage landen liet prettige herinneringen na. 'Diepe indrukken werden door het gepredikte Woord onder de Engelsen in Rotterdam veroorzaakt', zo schreef hij. In Rotterdam was behalve een Schotse, ook een Engelse gemeente van Puriteinse oorsprong. In Den Haag was een Anglicaanse kerk, evenals in Amsterdam. Behalve deze plaatsen bezocht hij Gouda, Haarlem en Leiden. De jonge Cornelis Brem, later ouderling in de Schotse gemeente van Rotterdam, hoorde hem ook. Hij verhaalt dat Whitefield vier keer in zijn woonplaats met een 'verbazend zware stem' preekte.

Opnieuw naar Amerika

De reis naar Holland was Whitefield goed gekomen. Het ging nu wat beter met hem, wat hem aanmoedigde om wat meer te gaan doen. Hij bezocht Schotland voor de dertiende keer. Hier ontmoette hij John Wesley, die zijn zesde bezoek aan het noorden bracht. Hij dacht er zelfs weer aan om naar Amerika te gaan. De oorlog met Frankrijk was nu beëindigd, zodat van die kant geen gevaar meer viel te verwachten. Misschien dat de zeelucht zijn gezondheid goed zou doen. Ook verlangde hij weer naar zijn weeshuis 'Bethesda' en had hij voor deze locatie nieuwe plannen ontwikkeld.

Op 4 juli 1763 vertrok hij vanuit Schotland naar de Nieuwe wereld. De overtocht duurde lang; bijna twaalf weken bracht hij op zee door en hij kon niets anders zeggen dan dat dit hem goed bekwam. Toch kwam door zijn verblijf op de oceaan niet het begeerde herstel van zijn lichaam. Zijn geest kwam wel tot rust, maar zijn lichaam bleef zwak. Hij had last van kortademigheid en andere ongemakken, waardoor hij erg werd gehinderd. Hij spreekt zelfs over 'de laatste worstelingen van een stervende man, of van een flikkerend licht van een kaars die bijna is uitgebrand.'

In Virginia ging hij aan land. Hij was van plan om direct naar Georgia door te reizen, maar vanwege de hitte besloot hij eerst naar het noorden te gaan, waar het wat koeler was. Twee maanden bracht hij in Philadelphia door, maar zijn gezondheid verbeterde niet. De band met Benjamin Franklin werd opnieuw verstevigd. Deze invloedrijke politicus was hem tot grote steun, alhoewel hij op geestelijk gebied niet één met hem was. Hij sprak vaak met Franklin over de eeuwige waarden, maar dit had jammer genoeg weinig vat op hem. Franklin kwam ervoor uit dat hij het geloof dat Whitefield beleed, niet kende, en later bevestigde hij openlijk dat de gebeden van zijn vriend om zijn bekering tot dan toe nog geen effect hadden gehad!

'Bethesda Home'

Whitefield stond te popelen om naar Georgia te reizen, maar zijn gezondheid liet dit maandenlang niet toe. Zijn vriend James Habersham, die ook in Pennsylvania was, had hem inmiddels op de hoogte gebracht van de gang van zaken in 'Bethesda Home', maar hij wilde alles zelf in ogenschouw nemen. Hij liep met plannen om in Georgia een college te stichten en de gebouwen hiervoor op het terrein van het weeshuis neer te zetten. Toen in november 1763 de begeerde tocht naar het zuiden begon, moest hij onderweg afhaken. Hij was genoodzaakt om twee maanden in New York te blijven. Habersham kon niet langer wachten en ging alvast vooruit, want er was zoveel in het weeshuis te regelen. Hij kon dan de nodige voorbereidende werkzaamheden doen, zodat het voor Whitefield wat makkelijker zou zijn. Wat was Whitefield afgemat. 'Ik neem mij voor om naar New England te gaan, maar het zou beter zijn om naar de hemel af te reizen', zo schreef hij op 7 december vanuit New York. Als een vermoeide pelgrim moest hij zich voortslepen. Als het enigszins kon, preekte hij in de stad, wat door velen op grote prijs gesteld werd. Hierna

was New England aan de beurt. Wat had hij hier vaak gepreekt. Het was een blij weerzien in Boston en op andere plaatsen. Jonathan Edwards was er niet meer en ook zijn vriend Aaron Burr was gestorven, maar Gods werk was doorgegaan. De studenten aan de Universiteiten hadden, zoals altijd, een grote plaats in zijn hart. Toen de bibliotheek van de Harvard Universiteit in vlammen opging, zorgde Whitefield ervoor dat er een grote collectie van Puriteinse boeken op de nieuwe planken kwam. Met blijdschap vernam hij dat tientallen studenten tot het geloof gekomen waren, wat nieuwe perspectieven bood voor de toekomst.

Eindelijk kon hij zijn reis naar het zuiden aanvangen. De tocht ging door Virginia en de beide Carolina's en begin december 1764 bereikte hij Savannah. Een jaar en vier maanden waren inmiddels verlopen, sinds hij in Amerika voet aan wal gezet had. Binnen een week diende hij bij de gouverneur en de landsraad een verzoekschrift in om een strook grond aan te kopen, met het oog op de bouw van een universiteit. Inmiddels was het weeshuis bijna 25 jaar oud. Toen hij in 1739 de eerste steen voor 'Bethesda' legde, had hij al gezegd: 'Ik leg het fundament voor een universiteit in Georgia', en dit was hem sindsdien bij gebleven. Nu was James Habersham, de eerste 'vader' van het weeshuis, de President van de Council van de kolonie, zodat deze grote invloed had op de besluitvorming. Mede door hem kwam het dat het verzoek van Whitefield werd ingewilligd.

De winter bracht hij grotendeels in Savannah door. Het was voor hem een aangenaam verpozen. 'Vrede en overvloed regeren in 'Bethesda'. Alle dingen gaan voorspoedig voort.' Thomas Dixon zwaaide op bekwame wijze de scepter over het tehuis. De financiële verantwoording, die ook aan de overheid werd gedaan, gaf geen reden tot vragen, maar werd geheel in orde bevonden. Medio februari nam hij afscheid. Wat was hij blij dat alles hier zo voorspoedig ging. De gouverneur gaf hem complimenten voor het vele dat hij voor Georgia gedaan had. Dat was in het begin wel anders geweest, vooral toen de lasterpraatjes over hem de ronde deden. Het afscheidsdiner met de gouverneur en anderen deed hem goed, maar toch was dit niet wat hij zocht. Hij begeerde geen eer van mensen, maar de voortgang van Gods Koninkrijk. Hij was ervan overtuigd dat ook de nieuwe universiteit er zou komen. Goed onderwijs was broodnodig en zonder nieuwe predikanten zou deze kolonie geestelijk ten dode zijn opgeschreven.

Whitefield beseft misschien niet dat dit zijn laatste bezoek aan het weeshuis was. Of had hij hier een voorgevoel van, toen hij neerschreef: 'Vaarwel, mijn geliefde 'Bethesda'! zeker de meest genoeglijke plaats in al de zuidelijke delen van Amerika.' Optimistisch bleef hij als het ging over het geestelijk welzijn. Hij schreef vanuit Charleston: 'Mensen van allerlei rangen vluchten naar het Evangelie, als duiven naar de vensters.' Hij zag ook dat zwarte mensen hongerig waren naar het Woord van God. Dit waren voor hem tekenen dat de opwekking zich ook over de zuidelijke staten zou gaan uitbreiden.

In het vertrouwen dat de Heere Zijn erfdeel in Amerika niet zou verlaten, ging hij weer naar Engeland terug. Hij scheepte op 9 juni 1765 in New York in en kwam slechts een maand later in Engeland aan. Inmiddels was hij 50 jaar oud, maar als men zijn leeftijd aan de hand van zijn gezicht en gestalte had moeten schatten, leek hij eerder een bejaarde, afgeleefde man. Toen hij jong was, had hij een slank figuur, maar nu was dit dik en vervallen. Dit kwam niet door veel eten, want hij bleef tot het laatste toe matig, maar de zwakten en ziekten hadden zijn lichaam gesloopt. Hij noemt zich in een brief aan John Wesley 'een arme, verachte, uitgeworpen en nu bijna versleten rondreizende Evangelist.' Bijna opgebrand naar het lichaam, maar evenals Johannes de Doper 'een brandende en lichtende kaars', vanwege de grote genade die hij had ontvangen!

15. Gestorven in den vreemde

De laatste jaren in Groot Brittannië

Vermoeid kwam Whitefield op 7 juli 1765 weer in Engeland aan. Zijn zesde reis naar Amerika was achter de rug. Wat zag hij er tegenop om zijn werk in de twee grote gemeenten in Londen voort te zetten! Konden zijn helpers hem niet vervangen? In Andrew Kinsman had hij wel vertrouwen en hij vroeg hem om zowel in de 'Tabernacle' als in de 'Chapel' te preken. Ook verwachtte hij dat Robert Keen en Charles Hardy hem zouden bijstaan in het pastorale werk. Het volk drong er toch bij hem op aan om te preken, wat hem de veelzeggende opmerking ontlokte: 'De arme, oude, gebroken brik is nog niet eens één week in het dok geweest.' Het liefst preekte hij in de 'Chapel', die tot de belangrijkste vergaderplaats was uitgegroeid. In Bristol kwam hij niet zo graag meer, omdat hij daar dingen zag die hem tegenstonden. Whitefield was niet meer opgewassen tegen de dagelijks terugkerende problemen. De 'kudden' waren zo uitgegroeid, dat de last hiervan niet door de schouders van één 'herder' kon worden gedragen.

Lady Huntingdon was hem tot grote steun. Zij zag de nood van de schapen, die zonder herder ronddoelden. Zij zocht de eenheid onder de 'Evangelical predikanten te bevorderen, vooral van hen die de Calvinistische beginselen waren toegedaan. Ook de Wesley's droeg zij een warm hart toe, maar als het erop aankwam, koos zij voor de leer van de Puriteinen. Door middel van de stichting van kerkgebouwen, probeerde zij de Bijbelse prediking te verbreiden. In Bath liet zij een kerkgebouw neerzetten, dat in oktober 1765 door Whitefield in gebruik genomen werd. Verschillende andere predikanten, zoals Romaine en Venn, waren hierbij aanwezig. In de loop van de jaren volgden meer 'Chapels' die door de Lady werden bekostigd, zoals in 1769 in Tunbridge Wells.

Whitefields hart en gedachten waren in die tijd veel bij zijn plannen voor 'Bethesda'. Hij probeerde met inspanning van al zijn overgebleven krachten het plan om hier een college te stichten te verwezenlijken. Een andere zaak die zijn aandacht opeiste, was het zendingswerk onder de Indianen in Amerika. Een zekere Eleazar Wheelock was jaren geleden in Lebanon in New England een school onder de Indianen begonnen. Eén van zijn leerlingen, Samson Occum, die tijdens één van de eerste bezoeken van Whitefield aan Amerika tot bekering was gekomen, bezocht in 1766 Engeland en preekte meer dan 300 keer in kerken en kapellen. Het geld dat hij collecteerde, bestemde hij voor het Dartmouth College, een hogere school voor Indianen, die aan de oorspronkelijke school werd toegevoegd. Occum was de eerste Indiaanse predikant, die Engeland bezocht en daarbij door Whitefield werd begeleid. Op deze wijze werd veel goodwill gekweekt voor het werk dat Whitefield in Amerika verricht had. Zowel het weeshuis als het zendingswerk onder negers en Indianen, hadden de liefde van zijn hart. Ook in dit opzicht was hij de grote samenbinder, die niets liever zou zien dan dat alle nationaliteiten in één kerkgemeenschap zouden vergaderd zijn.

Verhouding met de Wesley's

De eenheid onder de gelovigen was een zaak van zijn voortdurende zorg. In Londen moest hij als vrederechter fungeren onder een aantal Wesleyanen, die de leer van hun leermeester over de 'volmaaktheid' tot in het extreme hadden doorgedreven. Sommigen dweepten met dromen en visioenen, die zij als teken van een volkomen heiliging propageerden. Wesley was zo verstandig om deze uitwassen scherp te veroordelen, maar hij was zich weinig ervan bewust dat hijzelf hiertoe aanleiding gegeven had. Whitefield wist in ieder geval de partijen zo bij elkaar te brengen dat de belangrijkste 'dissident' niet langer in antipathie tegenover Wesley voortging.

De verhouding tussen Whitefield en de Methodisten rondom de Wesley's was in die tijd goed te noemen. De verschillen in de leer bleven wel bestaan, maar er was sprake van een wederzijds respect. De wijze waarop Whitefield hun steeds opnieuw zijn vriendendiensten aanbood, deed wonderen. In september 1766 kwamen de twee Wesley's en Whitefield op initiatief van Lady Huntingdon voor een tweedaagse conferentie bij elkaar. De Lady stelde voor dat ook de Wesley's in haar kapellen zouden voorgaan, wat vooral door Charles werd gewaardeerd. Deze sprak zelfs van 'een drievoudig snoer dat nooit meer zou verbroken worden.' Ook werd besloten dat de 'helper' van de Wesley's, John Fletcher, een aantal weken in de Tabernacle en Chapel van Whitefield zou preken. John William Fletcher was 'vicar' in Madeley in Shropshire, toen hij met de Methodisten in aanraking kwam. Dit leidde tot zijn bekering, waarbij hij de kant koos van Wesley's leer. Ondanks dat hij een vurig verdediger werd van de leer van de Perfection' en van het Arminianisme, was hij een godzalig predikant, die voor velen tot zegen werd. Wesley bestemde hem als zijn opvolger, maar door zijn dood in 1785, werd deze wens niet vervuld. Lady Huntingdon was erg op Fletcher gesteld en zij kon dan ook niet anders dan waarderen dat Whitefield in het vervolg met hem samenwerkte.

Een ander positief punt was, dat Howell Harris weer contact zocht met de Engelse Methodisten. Als een overspannen man had hij zich teruggetrokken in Trevecka, maar nu het beter ging en hij sinds 1760 weer preekte, kreeg hij weer oog voor de eenheid onder de gelovigen. De verhouding tussen hem en de Methodistische leiders in Wales, Daniel Rowlands en Howell Davies, was verbeterd en in 1767 bracht hij enkele dagen in de 'Tabernacle' van Whitefield door. De laatste was ook blij dat de oude vriendschapsband op deze wijze weer werd aangehaald.

Whitefields gezondheid was in die tijd vooruitgegaan. Hij kon wat meer in zijn eigen gemeenten doen en maakte in 1767 zelfs een tocht naar het noorden van Engeland. Ook preekte hij weer in de streek van Gloucester, zijn geboorteplaats. De belangstelling aldaar was niet teruggelopen: 'Ik heb twee keer in de openlucht gepreekt', zo schrijft hij. 'Duizenden en duizenden wonen de diensten bij'. Het leek erop dat Whitefield zijn verloren krachten weer terugkreeg.

Twee nieuwe helpers

Het overgebleven werk in de 'Tabernacle' en de 'Chapel' bleef voor Whitefield te veel tijd en energie vergen, zodat het nodig bleek dat zijn plaats geleidelijk zou worden ingenomen door nieuwe vaste voorgangers, die hem te zijner tijd konden opvolgen. Andrew Kinsman was inmiddels teruggegaan naar zijn oude woonplaats, Plymouth, waar hij predikant geworden was in de 'Society' bij de haven. Drie jaar later kwam Whitefield in contact met Torial Joss, die vele jaren als kapitein op zee had gediend en door een krachtadige bekering voor God en Zijn dienst was ingewonnen. Deze ging overal preken en werd bekend door zijn levendige voordracht, die bij velen insloeg. Whitefield, die zijn genade en kwaliteiten opmerkte, bestemde hem voor zijn gemeenten in Londen. Zonder medeweten van Joss, kondigde de voorbarige Methodist aan, dat Joss in Londen zou voorgaan. Joss had zijn zeemansleven nog niet geheel opgegeven en Whitefield rustte niet eerder totdat hij zich geheel aan de bediening van het predikantschap overgaf. In dit verband dacht hij zelfs aan zijn eigen 'Tabernacle'. Toen Joss een keer met zijn schip in Londen kwam, hoorde hij tot zijn grote verbazing van anderen dat Whitefield had besloten dat hij hier moest preken. Hij kon niet meer terug en Whitefield was zo met zijn preek ingenomen dat hij hem dringend vroeg zijn zeemansbestaan op te geven en assistent te worden. Het duurde enige tijd voordat het zover was. In 1766 kwam Joss voorgoed naar Londen en tot aan zijn dood in 1797 sprak hij in de 'Tottenham Court Road Chapel' en op vele andere plaatsen in het land. Berridge noemt hem terecht de 'Aartsdiaken van Tottenham.'

Een andere helper van Whitefield werd Captain Scott, die op zeventienjarige leeftijd een militaire loopbaan begon en daarbij meermalen kennis maakte met het oorlogsgeweld. Al gauw namen diepe indrukken zijn ziel in beslag. Jarenlang zocht hij de zaligheid 'als uit de werken van de wet', totdat hij William Romaine hoorde preken over de tekst: 'Ik ben de Weg'. Dit woord bracht hem tot volle overgave aan Christus en daarna zocht hij een plaats in Gods koninkrijk. In 1766 werd hij door Whitefield aangezocht om in de 'Tabernacle' te spreken, maar toen hij op de preekstoel stond, werd hij zo overmeesterd door een gevoel van onwaardigheid dat hij in tranen uitbarstte en geen woord kon uiten. De hemelse leerschool maakte van hem een oprechte discipel en spoedig ontwikkelde hij zich door Gods genade tot een krachtige 'krijgsknecht van Jezus Christus'.

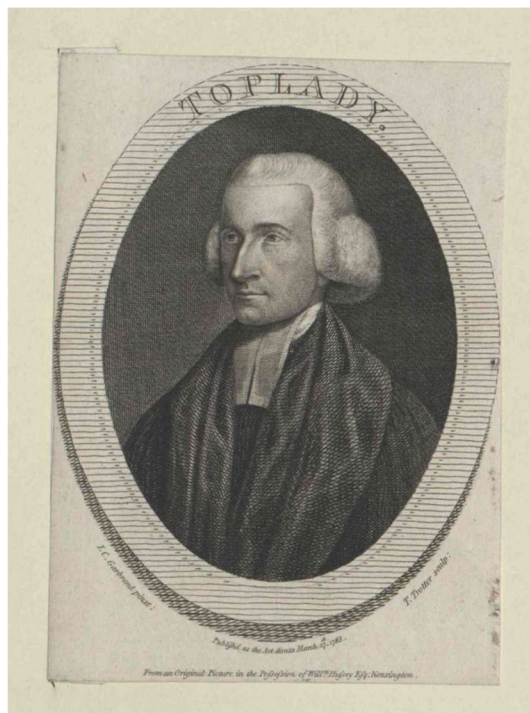
Cornelius Winter

Een andere helper die Whitefield 'zeer nuttig was tot de dienst', was Cornelius Winter. We kwamen hem in een vorig hoofdstuk tegen, toen hij in 1753 als dertienjarige jongen Whitefield hoorde preken. Vijf jaar later werd diens prediking gezegend, tot zijn bekering. Sinds 1767 was hij Whitefields voornaamste metgezel. Zoals de jonge Timotheüs de apostel Paulus van dienst was, zo was hij voor een afgetobde Evangelist tot een hand en een voet op diens preektochten door het land en tijdens de laatste reis naar Amerika. Op deze wijze leerde hij Whitefield van zeer nabij kennen en heeft hij voor het nageslacht een verslag bewaard van zijn persoonlijke omgang met deze grote in Gods Koninkrijk. Dit portret is misschien het meest waarheidsgetrouwe beeld dat een tijdgenoot van Whitefield gegeven heeft en is des te meer uniek vanwege de kritische ondertoon die Winter erin laat doorklinken. Hij voelde zich in liefde aan zijn leermeester verbonden, maar leerde hem ook kennen in zijn fouten en gebreken.

Whitefield was blij dat hij de jonge Cornelius in het korps van zijn helpers mocht opnemen. Het eerste gesprek over diens roeping was kort. Winter zegt hiervan: 'Mr. Whitefield gaf mij een milde ontvangst. Het gesprek was kort. Hij zei dat hij verwachtte dat ik de volgende morgen om zes uur in de 'Tabernacle' zou preken en hij stelde een tijd vast waarop ik weer terug zou komen. Ik hoorde hem 's avonds. Hij kondigde aan dat een vreemdeling op aanbeveling van Berridge de volgende morgen zou voorgaan. Ik had die nacht weinig rust en bad meer dan dat ik studeerde voor de dienst.' Whitefield beschouwde hem als een aangenomen zoon. Hij bepaalde zijn dagindeling en gaf hem instructies wat hij moest doen en waar hij moest preken. Ook gaf hij hem een plaats in zijn eigen huis, waardoor hij niet alleen een goede leerschool ontving, maar ook het huiselijk leven van Whitefield en van zijn vrouw van nabij leerde kennen. Hij las ook gebeden in de Tottenham Court Road Chapel', assisteerde Whitefield in zijn studeerkamer, zat aan zijn tafel en sliep bij hem als hij met hem op reis ging. Deze tijd maakte een onuitwisbare indruk op zijn leven. Het stempel dat Whitefield in die tijd op hem drukte, was hem tot groot nut voor zijn verdere loopbaan in de wijngaard van zijn Meester.

Contacten met andere 'Evangelicals'

Voornamelijk via de kring van Lady Huntingdon onderhield Whitefield regelmatig contacten met de 'Evangelicals' in de Anglicaanse kerk. William Romaine en John Berridge kruisten meermalen zijn pad en overleefden hem ook. Anderen met wie hij jarenlang had omgegaan waren inmiddels gestorven, zoals James Hervey in 1758 en William Grimshaw in 1766. Henry Venn was sinds 1759 in Huddersfield, waarvandaan hij tochten maakte om het Evangelie ook op andere plaatsen uit te dragen. Hij had dezelfde Calvinistische inslag als Whitefield. Nieuwe namen, die mannen van onverdachte vroomheid en rechtzinnigheid aanduidden, verschenen aan het 'front', zoals Augustus Toplady en Walter Shirley, maar zij bleven in hun eigen parochie en kozen dus niet voor het reizende leven van een Evangelist.

Augustus Toplady

Toplady was erg op Whitefield gesteld, maar tegenover Wesley bleef hij afstandelijk. Hij had een afkeer van het Arminianisme en stak zijn mening niet onder stoelen of banken. In 1757 hoorde hij Whitefield in Londen 'een heerlijke preek preken over de woorden: 'Word vervuld met de Geest'. Hierover schrijft hij: 'De wonderlijke kracht waarmee hij omgord werd om te spreken toonde aan dat hij inderdaad met de Geest vervuld was.' Later kreeg Toplady bekendheid door zijn 'hymns', vooral het wereldberoemde vers 'Rock of Ages.' Omstreeks 1769 was er een hechte vriendschapsband gevormd tussen hem en Whitefield, die hij als de 'Prins der predikers' beschouwde en ook benoemde met 'het minst onvolmaakte karakter'. Toplady leefde tot 1778 en vond zijn laatste rustplaats in de 'Tottenham Court Road Chapel'.

Een treffend beeld geeft Toplady van de situatie in de Engelse kerk, zowel voor als na Whitefields succesvolle loopbaan. Hij schreef na Whitefields dood: 'Ik geloof dat geen kerkgemeenschap van belijdende christenen, de roomse kerk uitgezonderd, in het algemeen zo leeg was van het licht en leven van godzaligheid, zo verstoken van de leer van de genade van het Evangelie, als de Kerk van Engeland ongeveer vijftig jaar geleden. In die periode was een bekeerde predikant in dit kerkgenootschap net zo'n groot wonder als een komeet. Maar, gedankt zij God, sinds die grote apostel van het Engelse rijk, wijlen Mr. Whitefield, in de geest en kracht van Elia werd opgewekt, is het Woord van God voortgegaan en verheerlijkt. Velen kwamen tot geloof en werden in alle drie de koninkrijken de Heere toegevoegd. Gezegend zij de Naam van de grote Opperherder van de zielen; het Woord mag voortgang hebben en groot is het gezelschap van predikanten en dit wordt ieder jaar groter en groter.' Het Methodisme was ongetwijfeld een licht op de kandelaar, maar zeker zo helder was het licht dat door Whitefield en vele Evangelische predikanten binnen de moederkerk verspreid werd! Het ideaal van Lady Huntingdon werd op deze wijze verwezenlijkt en haar vele 'Chapels' waren middelen om het Evangelie dat deze mannen preekten op vele duistere plaatsen te verbreiden.

De twee Hills

Twee personen, die enkele jaren vóór het overlijden van Whitefield in de Engelse kerk en daarbuiten bekendheid kregen, waren Rowland Hill en diens broer, Richard Hill. Zij behoorden tot de Engelse aristocratie van Shropshire en wisten zodoende na hun bekering ook in hogere kringen de zaak van het Evangelie te bepleiten. Richard Hill werd geen predikant, maar diende later het Engelse Lagerhuis. Tijdens zijn studietijd in Oxford kwam hij in 1758 tot bekering en na een tweejarig verblijf op het Europese vasteland, koos hij openlijk de zijde van Whitefield en van de Methodisten. De Universiteit van Oxford, waar de bakermat van de Methodisten gevonden wordt, kenmerkte zich nog steeds door een afkeer van de Evangelische richting. In 1768 werden zes studenten van de hogeschool verwijderd, omdat zij openlijk voor het Methodisme kozen. Richard koos partij voor hen en veroordeelde in een scherp pamflet de koers van de leiding, wat hem niet in dank werd afgenomen. Ook Whitefield voegde zich in de rij van hen die het beleid aan het oude college in krachtige bewoordingen veroordeelden, wat echter weinig effect had. Richard Hill was echter niet alleen kritisch tegenover de heersende theologie in de Engelse kerk, maar hij veroordeelde ook het Arminianisme van de Wesley's.

Zijn jongere broer, Rowland Hill, studeerde in Cambridge, waar hij dezelfde geest tegenkwam als zijn broer in Oxford. Na zijn bekering vormde hij een groep studenten om zich heen, niet alleen met het doel om met elkaar de Schrift te onderzoeken, maar ook om daadwerkelijk het christendom in praktijk te brengen, bijvoorbeeld door zieken- en gevangenenbezoek. De leiding van de universiteit probeerde hem de toegang tot de collegezalen te ontfangen en ook van zijn vader kreeg hij tegenstand, maar toch kwam het niet zover dat hij zijn studie moest afbreken. Hij kwam in contact met Whitefield en Berridge, die hem in deze moeilijke omstandigheden tot grote steun waren. Uiteindelijk kwam het zover dat hij tot diaken in de Engelse kerk geordend werd, maar een plaats in een parochie lag voor hem niet in het verschiep. Zodoende werd hij genooddaakt om andere wegen te zoeken, die voor hem door middel van Whitefield en vooral door toedoen van Lady Huntingdon werden geopend.

Rowland Hill vroeg, toen hij in Cambridge in moeilijkheden was, Whitefield per brief om raad. Deze stak de student een hart onder de riem: 'Je huis is, naar ik vertrouw, beter gebouwd. Is het niet op een rots gebouwd? Is die rots niet de gezegende Jezus? De poorten van de hel zullen daarom niet de overhand krijgen. Ga daarom door, mijn beste jongeman, ga door. De oude Berridge zou je dezelfde raad gegeven hebben.' God zegene en ondersteune je; Hij zal, Hij zal het doen. De goede Lady Huntingdon is in de stad; zij zal blij zijn om te horen dat je onder het kruis verkeert (...). Deze brief dateert van 27 december 1766.

De keus die Rowland Hill gemaakt had om zijn leven geheel aan God toe te wijden, heeft hem nooit berouwd. Lady Huntingdon gaf hem gelegenheid om in haar kapellen te preken. De zegen die op zijn werk rustte was groot. Ook Berridge was met hem ingenomen. Deze schreef aan de Lady: 'Ik bevind dat u de beste Rowland naar Bath gestuurd hebt. Hij is een aardige jonge spaniël, geschikt voor land en water en hij geeft een wonderlijk gekef. Hij heeft vader, moeder en broers verlaten en alles voor Jezus opgegeven (...). De Heere heeft hem veel in Cambridge en in het noorden gebruikt en ik vertrouw erop dat Hij hem ook in het westen een overvloedige zegen zal geven.'

Whitefield schreef hem op 4 juni 1767, dat hij nu meer eer ontvangen had, dan hij 'als de grootste professor aan de Universiteit van Cambridge' kon hebben behaald. Het was alsof het enthousiasme van de vurige jonge prediker des te meer op Whitefield oversloeg. Zijn gezondheid bleef zwak, maar zijn geest was des te vuriger. Zo schreef de meerdere in het geloof aan de jonge 'recruut': 'De afgelopen drie weken ben ik bezig geweest om nieuwe

recruten in Gloucestershire en South Wales op te jagen. Duizenden en nog eens duizenden waren aanwezig en de goede Lady Huntingdon was bij één van onze parades aanwezig. Haar adjudant sprak in Brecknock Street en Captain Scott, die heerlijke veldofficier, heeft onlangs zijn standaard op het paardenblok van Fletcher in Madeley geplant. Ik werd uitgenodigd om daar te komen en ik heb grote begeerte om het vaandel van de Verlosser volgende week in dezelfde plaats te planten. Je zult later zien wat voor succes jij en je geliefde kandidaten hebben geoogst ten behoeve van de verachting die de Methodisten moeten ondergaan.' Zijn nieuwe helpers verruimden zijn hart, maar vanwege de teleurstellende ervaringen met sommigen van hen, bleef hij ook kritisch! Het was niet alles goud wat blonk, ook niet onder hen die hem moesten bijstaan! Maar het vertrouwen in Rowland Hill werd zeker niet beschaamd.

De bloei van het Methodisme

De versterking van de reformatorische stroming in de Anglicaanse kerk stemde Whitefield tot blijdschap. Het was niet tevergeefs geweest dat hij zijn aandacht gegeven had aan de voortgang van het Evangelie in de vervallen Staatskerk. Het was nooit zijn bedoeling geweest om de band met de moederkerk door te snijden, ondanks al het verzet dat hij jarenlang had ondervonden. Vele kansels in Londen, Gloucester en Bristol waren voor hem gesloten geweest, maar andere parochies hadden de deuren geopend. Ook bij de Methodisten was veel ten goede veranderd. De verdeeldheid onder hen had hem wel gesmart en de zorg voor zijn 'Sociëties' had als een zware last op hem gedrukt. Maar ook hierin had de Heere voorzien, door hem mannen te geven, aan wie hij zijn werk met een gerust hart kon overdragen. De twee grote kapellen in Londen waren zodoende niet zonder opvolgers. Op veel plaatsen, van noord naar zuid, waren 'Sociëties' gevormd. Zijn openluchtpreken bleken een groot succes te zijn geweest. Hij hoopte op een algemene bloei van het protestantisme in Engeland en zijn ideaal bleef dat alle kerkverbanden zich tot één grote kudde zouden verenigen. Het ging hem om de 'Una Sancta', om het lichaam van Christus. De ware gelovigen behoorden de eenheid in het Hoofd van de kerk ook naar buiten te openbaren, opdat het zou worden 'één kudde en één Herder'.

De band met de Wesley's was nog niet eerder zo goed geweest als in die tijd. In augustus 1767 bezocht Whitefield met een aantal van zijn medewerkers de jaarlijkse conferentie van de 'Sociëties', die onder het opzicht van de Wesley's vielen. Wesley tekende met vreugde in zijn dagboek aan dat zijn oude vriend van het eerste uur, tezamen met Howell Harris en anderen van de Calvinistische vleugel, hierbij aanwezig waren: 'Liefde en eensgezindheid heersten van het begin tot aan het einde.' Whitefield nodigde alle aanwezigen uit om in zijn 'Tabernacle' te komen en 'verordende allen rondom het front van de galerijen plaats te nemen.' Hij preekte, volgens Thomas Olivers, de rechterhand van de Wesley's, 'een goede preek en bemoedigde hen in hun heilige roeping'. Na afloop nodigde hij hen uit om bij hem in de pastorie te komen, waar hij hen op de 'meest deftige, meest gastvrije en meest vriendelijke manier onderhield.' Hier was hij in zijn element, nu hij zag hoe dat 'broeders van hetzelfde huis in liefde met elkaar samenwoonden.' Zijn vele gebeden voor de eenheid onder de gelovigen waren verhoord!

De problemen waarmee Rowland Hill tijdens zijn studententijd in Cambridge werd geconfronteerd en het feit dat zes studenten vanwege hun reformatorische principes van de universiteit van Oxford werden verwijderd, scherpte de actualiteit van goed theologisch onderwijs aan. Hierbij maakte de toestroom van de 'Exhorters' en andere lekenpredikers, die veelal geen studie hadden ontvangen, de noodzaak van een eigen opleidingsinstituut nog meer urgent. Whitefield had het Princeton College in Amerika voor ogen, dat eigenlijk uit het 'Log College' van de Tennents was voortgekomen. Overigens was de kwaliteit van de theologie aan de Harvard en Yale Colleges in de koloniën van een beter gehalte dan in

Oxford en Cambridge. Zijn plannen om ook in Georgia een universiteit te stichten, waren nog niet uitgevoerd, maar was de urgentie in zijn eigen vaderland niet groter?

Lady Huntingdon, de grote weldoener van de Methodisten en Evangelicals, bood uitkomst. In Trevecka, de woonplaats van Howell Harris in Wales, stond een oud gebouw, dat in het verleden deel had uitgemaakt van een kasteel. Harris was de eigenaar van dit bouwwerk geworden dat geschikt bleek te zijn voor een op te richten opleidingsinstituut voor predikanten. Hij verhuurde het aan de Lady die de verbouwing hiervan voor haar rekening nam.

Zo gebeurde het dat op 24 augustus 1768 het nieuwe college in gebruik kon worden genomen. Een grote vergadering was op de binnenplaats bij elkaar gekomen en Whitefield preekte bij die gelegenheid over Exodus 20:24: 'Aan alle plaats waar Ik Mijns Naams gedachtenis stichten zal, zal Ik tot u komen en zal u zegenen.' Het college was tot stand gekomen via een 'Alliance' van Lady Huntingdon, Whitefield en de beide Wesley's. De toelating van studenten geschiedde op strikte basis: kandidaten moesten verslag geven van hun wedergeboorte en roeping tot het ambt. De eerste rector was John Fletcher, die werd bijgestaan door Harris. De Wesley's, Daniel Rowlands, Howell Davis, William Williams en anderen bezochten het Trevecka College regelmatig om de studenten in hun werk bij te staan. Vooral voor Wales betekende dit nieuwe instituut een welkome aanwinst voor de zaak van de Calvinistic Methodists die hier in de meerderheid waren.

De laatste reis naar Amerika voorbereid

Whitefields gezondheid speelde hem opnieuw parten. Op 12 september 1768 schreef hij: 'Door te hard rijden en vaak preken is een bloedvat gebarsten. De stroom is gelukkig gestelpt (...).' De eerste maanden van het jaar daarop was hij zeer zwak, maar toen het voorjaar in aantocht was, verbeterde de situatie. Iedere keer als het lampje dreigde uit te gaan, werd het weer wat aangeblazen en flikkerde het op. Zijn vrienden maakten zich soms meer zorgen over hem, dan hijzelf deed. Hij moest 'werken zolang het dag is', en in dit opzicht was hij 'onsterfelijk', zolang hij krachten kreeg om verder te gaan met zijn werk.

Een gevoelige slag trof Whitefield door het sterven van zijn vrouw. In juni 1768, toen hij van zijn veertiende en laatste reis naar Schotland was teruggekomen, trof hij zijn vrouw in zieke toestand aan. De laatste jaren was zij niet veel meer waard en nu sloopte de koorts haar laatste krachten. Zij overleed op 9 augustus 1768 op de leeftijd van 65 jaar. Haar man leidde de begrafenis en sprak uit Romeinen 8:20, 'Want het schepsel is der ijdelheid onderworpen, niet gewillig, maar om diens wil, die het der ijdelheid onderworpen heeft.' Haar lichaam werd bijgezet in de grafkelder van Tottenham Court Road Chapel.

De meningen over het huwelijksleven van Whitefield zijn niet alle eenduidig. Cornelius Winter en John Berridge, beiden vrijgezel, oordeelden niet erg positief over de verbintenis van hun vriend. Winter sprak zelfs van een bevrijding voor hem, toen zijn vrouw gestorven was. Deze uitspraken kunnen niet vanuit zijn eigen brieven worden bevestigd. We moeten hierbij bedenken dat Elisabeth Whitefield een moeilijk leven had. Zij was al vroeg weduwe, moest haar enige zoon uit haar tweede huwelijk verliezen en maakte vier miskramen mee. In 1746 was zij de dood nabij, gevolgd door twee jaar waarin zij haar man niet zag, omdat hij in Amerika was. Vaak was hij uithuizig en bleef zij eenzaam achter. Het is bekend dat zij zich moeilijk kon verzoenen met de situatie dat haar man meer weg was dan thuis. We mogen stellen dat zij veel aandacht tekort kwam en dat zowel haar man als zijn vrienden zich moeilijk konden indenken, wat dit voor haar betekende.

Overigens was zij een vrouw met een tere godsvreze, die ondanks haar gebreken toch zoveel zelfverloochening kon opbrengen, dat zij dit alles tot het laatste toe wist te dragen. De gedenksteen die de herinnering aan haar in de kapel van haar man levend hield, vertoonde de volgende veelzeggende inscriptie en geeft een beter beeld van haar veelbewogen leven: 'Ter nagedachtenis aan Mrs. Whitefield, die na dertig jaar van sterke en

veelvuldige openbaringen van de liefde van de Verlosser, gemengd met krachtige en veelvuldige worstelingen met de aanvallen van Satan en veel ziekten en inwonende zonde, hiervan met vreugde werd bevrijd'.

Na de dagen van rouw besloot Whitefield opnieuw de oversteek over de Atlantische Oceaan te wagen. Zijn ideaal om in Savannah een college te stichten, stond bij hem nog steeds overeind. Hij had via aartsbisschop Secker geprobeerd om een charter voor de stichting hiervan te verkrijgen, wat hem niet gelukt was, en nu deed hij pogingen om via het koloniale bestuur de vereiste vergunning te bemachtigen. Zijn gezondheid was verre van optimaal, toen hij aanstalten maakte om zich in te schepen. "Bethesda' drukt nacht en dag op mijn hart', zo schreef hij op 12 november 1768.' Hij liet zich door de zwakte van zijn lichaam niet weerhouden om de reis te maken. Besepte hij, dat de laatste dag dat hij op vaderlandse bodem was, niet ver meer weg was?

Sommige brieven, die hij vaar zijn vertrek schreef, laten tussen de regels iets van een afscheidsgroet doorschemeren. Aan zijn medewerker Thomas Adams schreef hij op 19 augustus 1769: 'Adieu! Houd niet op om voor mij, je dierbare trouwe oude vriend, te bidden.' Zes dagen later hield hij de laatste Avondmaalsdiensten in Engeland. Bijna tweeduizend Avondmaalgangers waren in de 'Tabernacle' bij Moorfields aanwezig.

Op de volgende zondag hield hij zijn laatste preek in de 'Tottenham Court Road Chapel'. Zijn tekst was uit Genesis 28:12-15, die handelde over de droom van Jakob in Bethel. In de 'Tabernacle' hield hij op 30 augustus zijn afscheidspreek, over de woorden van Johannes 10:27 en 28, 'Mijn schapen horen Mijn stem (...)'. Het waren meer flarden van meditatie dan een goed geordende preek. 'Dit is de dertiende keer dat ik de machtige wateren oversteek', zo sprak hij. 'Ik verwacht vele beproevingen aan boord. Satan ontmoet mij daar altijd, maar God, geloof ik, zal mij bewaren. Ik dank God dat ik de eer heb om alles aan beide kanten van de stad heel goed achter te laten.

Als ik verdrink, dan zal ik zeggen; 'Heere, zorgt U voor mijn Engelse vrienden!' Ik twijfel er niet aan of sommigen van u zullen vóór mijn vertrek naar Christus gaan (...)."God geve dat niemand die nu bij mijn vertrek weent, dat zal doen in de dag van het oordeel!' En dan klonk het door het kerkgebouw: 'Kom zondaar, kom en zie wat het is om het eeuwige leven te hebben! Haast u! Haast u om naar de grote Opperherder te gaan!' De zegenbede waren zijn slotwoorden: *'De Heere verheffe Zijn aangezicht over u en geve u vrede!'*

Hier sprak een vermoeide pelgrim, die zijn laatste reis maakte, zijn laatste reis naar het hemelse vaderland. De God van Bethel ging hem voor. Groot was de ontroering die door de kapel ging. Tranen werden geschreid, harten werden gebroken, toen het volk de geliefde 'herder' de kudde zag verlaten.

Aan boord van het schip 'The Friendship' schreef Whitefield op 12 september 1769 een laatste brief aan zijn vriend John Wesley. 'Wat heeft God voor ons, in ons en door ons gewrocht!', zo begon hij. 'Drieëndertig jaar geleden zeilde ik uit Downs. O de hoogte, de diepte, de lengte, de breedte van Uw liefde, o God! Zeker, zij gaat de kennis te boven. Help ons, help ons, o hemelse Vader, om te aanbidden wat wij niet ten volle kunnen begrijpen!' Verheugd is hij dat het Trevecka College aan de verwachtingen voldoet. 'Ik ben blij om te horen dat je op het college zo'n Pinkstertijd hebt doorgemaakt. Men zou hopen dat dit een voorproef is van komende goede dingen en dat onze Heere Zijn kandelaar van ons niet zal wegnemen (...)'. Met een gerust hart kon hij nu afscheid nemen, zeker nu de verhouding tussen hem en John zo goed was. 'Wederzijdse christelijke liefde zou jou en die met je verbonden zijn niet toestaan om een gewillige pelgrim te vergeten, nu hij voor de dertiende keer de Atlantische Oceaan zal overvaren. Op dit moment word ik ervoor bewaard om

wankelmoedig te zijn, want ik ben ten volle verzekerd dat deze reis zal dienen tot de eer van de Verlosser en tot het welzijn van kostelijke en onsterfelijke zielen.'

Inmiddels waren ook twee helpers van Wesley op de oceaan, met het voornemen om in Amerika te Evangeliseren. De Wesley's waren niet in de voetstappen van Whitefield gegaan om de koloniën meermalen te bezoeken. Hun volgelingen gingen nu wel de stap wagen en na verloop van tijd ontstond een grote Methodistische gemeenschap, die zich aan de bisschopsregering en het ritueel van de Anglicaanse kerk zou houden. Hoewel hier de Arminiaanse leer werd verkondigd, was de bijdrage van deze geloofsgemeenschap aan de 'revivals' van de eeuw die volgde aanzienlijk.

Voor het laatst in 'Bethesda'

De zeilen van 'The Friendship' waren op 4 september 1769 gehesen, maar toch duurde het tot het einde van de maand voordat Whitefield zijn laatste blik op

zijn vaderland kon slaan. Het onstuimige weer veroorzaakte grote vertraging. Cornelius Winter en Richard Smith reisden met hem mee. Na negen weken varen arriveerden zij in Charleston. Vandaar ging de tocht in een open boot naar Savannah. Begin 1770 zag Whitefield zijn geliefde 'Bethesda' weer, waar hij zich zo thuis voelde. De tijd had ook hier niet stil gestaan. Het jaar daarvoor was de bouw gestart van het onderkomen van het nieuwe college. Whitefield had opdracht gegeven om bouwvakkers te sturen en onder grote belangstelling werd toen de eerste steen gelegd.

Zijn lang gekoesterde wens was nu vervuld. Op 28 januari kon het nieuwe gebouw in gebruik worden genomen. De gouverneur en vele andere hooggeplaatste personen waren bij de plechtigheid tegenwoordig. Men had eerst de komst van Whitefield, de grote weldoener van 'Bethesda' afgewacht. Met grote voldoening bekeek hij met de genodigden de ruime vertrekken van de 'Orphan House Academy.' Hierna toog de stoet naar de kapel om de kerkdienst bij te wonen. De wezen, getooid met 'zwarte, platte petten en in zwarte pijen', de werklieden, het personeel, de docenten en vele genodigden liepen statig door de gang, toen de 'Clerk' van de kapel de 'doxology', de 'lofprijzing', had ingezet. De weeskinderen lieten een welluidend gezang horen van het lied:

*'Live by heaven and earth ador'd,
Three in One, and One in Three,
Holy, holy, holy Lord,
All glory be to Thee!'*

De gouverneur van Georgia, James Wright, kreeg een versierde zetel aangewezen en toen hij hierop had plaatsgenomen en het gezang ophield, kon de dienst beginnen. Whitefield sprak drie kwartier over de woorden: 'De handen van Zerubbabel hebben dit huis gegrondvest, zijn handen zullen het ook voleinden; opdat gij weet dat de Heere der heerscharen mij tot ulieden gezonden heeft (...)' (Zach. 4:9,10).

De preek was indrukwekkend. Hij memoreerde de situatie in Georgia toen hij hier dertig jaar geleden voor het eerst kwam. Hierbij richtte hij zich tot zijn vriend James Habersham, die hem op deze eerste tocht had vergezeld en die daarna zoveel voor het weeshuis had mogen betekenen. Hij legde de tweede steen voor dit huis en waakte, bad en werkte voor het goede van de 'familie'. U was getuige van de onnoemelijke beproevingen en deelgenoot van mijn blijdschap en verdriet (...).'

Na de preek en een korte toespraak van een wees, liet het koor opnieuw een lied horen. Hierop aansluitend werd een groots diner opgediend, dat met verschillende toespraken werd opgeluisterd. De glazen werden geheven en toen de gouverneur op de gezondheid van de koning dronk, voegde Whitefield eraan toe: 'En al het volk zegge, Amen', waarna

het gezelschap instemmend een luid 'Amen' liet klinken. Een waardig slot van een mijlpaal in de geschiedenis van 'Bethesda' en in het leven van Whitefield!

De 'inwijding' van de nieuwe school had, vreemd genoeg, op zondag 28 januari 1770 plaatsgevonden. Berridge en andere Engelse vrienden namen het Whitefield niet in dank af dat de Dag des Heeren voor deze plechtigheid was uitgekozen! De informatie die zij later over het weeshuis en het nieuwe opleidingsinstituut kregen, was minder rooskleurig dan de berichten in de pers aangaven. Whitefield wist te weinig van wat zich achter de schermen afspeelde en dat de leiding niet voorging in godsvrucht. Hij zag in dit verband nog teveel op de uiterlijke voorspoed, hoewel zijn hart naar de blijvende geestelijke vrucht uitging. Hij schreef Charles Wesley in dezelfde maand: 'O, om te werken terwijl het dag is! O, om zich geheel uit te mogen strekken voor Hem, Die Zich geheel overgaf, smarten had, bloedde en voor ons stierf! Onuitsprekelijke liefde! Ik verlies mijzelf in verwondering en verbazing (...).' De onbaatzuchtigheid en mededeelzaamheid van zijn liefdevolle hart was altijd opmerkelijk, maar hij beseftte soms te weinig dat anderen zich meer door bijbedoelingen lieten leiden dan door liefde tot de zaak waarom het ging.

Een positief punt was ook dat de nieuwe school zonder schuldenlast begon, wat voornamelijk te danken was aan een uit Schotland afkomstig legaat. Met voortvarendheid werkte Whitefield tijdens zijn verblijf in Savannah mee aan de start van het studiejaar. Hij stelde regels vast voor docenten en studenten en bepaalde ook welke theologische boeken werden gebruikt. De bekende namen van Doddridge, Matthew Henry, Boston, Hervey, Edwards en Bunyan ontbraken vanzelfsprekend niet. Ook vermaakte hij alle bezittingen van 'Bethesda', inclusief het negerpersoneel, aan Lady Huntingdon, wat voor de autoriteiten een teleurstelling betekende. Nu wist hij zeker dat de toekomst van dit instituut in goede handen was, want het beginsel moest worden nageleefd, ook als hij er niet meer zijn zou!

Het oordeel van John Wesley over de oprichting van de nieuwe universiteit was niet zo gunstig. Hij was bang dat hierdoor aan het oorspronkelijke doel, om weeskinderen te helpen, zou worden voorbijgegaan. Zijn brief aan Whitefield, gedateerd op 21 februari 1770, windt hier geen doekjes om. Hij schrijft daarin: 'Kan iets op aarde een grotere liefdadigheid betekenen dan om wezen groot te brengen? Wat is een college of academie hiermee vergeleken?' Hij wees hem erop dat de giften voor 'Bethesda' in feite voor het weeshuis bestemd waren. 'Ben je dan vrij om dit voor een ander doel te gebruiken, ten minste als er nog wezen in Georgia zijn overgebleven?' Whitefields enthousiasme werd door deze brief niet getemperd. Het weeshuis bleef bij hem de eerste plaats innemen. Na enkele uitstapjes kwam hij in april weer in Savannah terug. Hij nam zich voor om in het najaar weer te komen. Bij zijn afscheid schreef hij: 'Halleluja! Prijs de Heere! Alles is goed, alles is meer dan goed! Nooit eerder heb ik mij zo verheugd in zo'n huiselijke vrede en geluk. Ik heb ongeveer tien wezen aangenomen. Prijs! Prijs! Halleluja!' Hij had ook alle vertrouwen in de 'vader' van het weeshuis, Robert Wright en noemde hem 'een rustig, onschuldig, goed schepsel en zijn vrouw een uitstekende meesteres van de familie'. Met een gerust hart trok hij hierop noordwaarts.

De dag van aflossing nadert

Tot het laatste toe richtte hij zich op het hoofddoel van zijn taak, de Evangelieverkondiging. 'Bethesda' was een deel van zijn leven geworden, maar hij was er de man niet naar om zich tot in finesses met de leiding hiervan te bemoeien. Als hij voor vele duizenden de boodschap van Christus uitdroeg, dan pas was hij in zijn element. Hij reisde weer in de richting van Philadelphia, de stad met zoveel herinneringen. Hier ontmoette hij de twee helpers van Wesley, die hij bij hun nieuwe taak bemoedigde. Drie

weken preekte hij hier elke dag. Met zijn gezondheid ging het redelijk, ook toen hij naar New York trok. Toch was hij onverstandig bezig, door zoveel van zijn lichaam te vergen. Dit kon niet goed blijven gaan. Toen hij in september in Boston was en vandaar naar Newbury reed, werd hij door een hevige slapte getroffen en begon hij over zijn hele lichaam te beven. Dit was opnieuw een waarschuwing om zo niet verder te gaan. Hij was van plan om naar Canada te reizen, maar hiervan zag hij nu af. De ontwikkelingen op kerkelijk en ook op politiek gebied bleef hij op de voet volgen. Met belangstelling nam hij kennis van het onderwijs aan de Indianen. Met zorg hoorde hij dat de verhouding tussen Engeland en de koloniën steeds meer verslechterde. Alles hield hij in de gaten, omdat hij Gods hand in de geschiedenis waarnam en zo verlangde naar de komst van Zijn Koninkrijk.

Hij kon niet nalaten zijn oude vriend William Tennent in zijn pastorie op te zoeken. Tijdens een maaltijd, waarbij meer predikanten aanwezig waren, bracht hij in het midden *dat hij verheugd was bij de gedachte dat hij spoedig zou sterven en in heerlijkheid worden opgenomen*. Hij vroeg zijn collega's of zij dit gevoel ook hadden, waarop allen, behalve Tennent, bevestigend antwoordden. 'Broeder Tennent', sprak Whitefield, 'u bent de oudste onder ons. Bent u niet verheugd dat u binnenkort zult worden thuisgehaald?' Ik heb in dit opzicht geen begeerte', antwoordde Tennent. Weer stelde Whitefield hem de vraag, waarop Tennent sprak: 'Nee dit behaagt mij in het geheel niet. Als u uw plicht kende, zou u hier net zo Over denken. Ik heb niets met de dood te doen. Mijn taak is om zo lang en zo goed als ik kan, te leven.' Whitefield was met dit antwoord niet tevreden en weer stelde hij de oude man zijn indringende vraag, of hij niet voor de dood zou kiezen als het erop aankwam.

Tennent hield aan zijn standpunt vast en voegde hieraan toe: 'Maar mag ik u, broeder Whitefield, ook een vraag stellen? Wat zou u ervan denken als ik mijn knecht Tom naar het veld zou sturen om te ploegen en als ik hem 's middags lui onder een boom zou aantreffen, met de klacht op de lippen: 'Meester, de zon is heet en het ploegen zwaar en ik ben moe van mijn werk en uitgeput door de hitte. Meester, laat mij toch naar huis gaan en rusten.' Wat zou ik dan zeggen? Wel, dat hij een luie knecht was en dat het zijn taak was om het werk te doen, dat ik hem had opgedragen, totdat ik het tijd zou vinden om hem naar huis te roepen.'

Whitefield was stil, toen zijn vriend hem deze les voorhield. Hij moest werken, zo lang het dag was en op het tijdstip wachten dat de Heere hem zou thuishalen!

De tijd dat zijn pelgrimstocht zou eindigen, was nu vlakbij. Eigenlijk deed hij niet anders dan wat Tennent hem had voorgehouden. Hij hield zijn lamp brandende en wist dat deze in stilte zou uitgaan. Vanuit Boston schreef hij zijn laatste brieven. De eerste was gericht aan Wright, de 'vader' van het weeshuis. Hij dacht binnen korte tijd weer in Georgia aan te komen. 'Ik vind Gods tijd de beste tijd', zo merkte hij op. De oppositie tegen zijn werk stak soms de kop op, maar hij wist dat de Heere alles doet medewerken ten goede. 'Hij heeft beloofd om een vurige muur rondom Zijn volk te zijn.' Op 23 september 1770 schreef hij Robert Keen van de 'Tabernacle' in Londen. Dit was zijn laatst bekende brief. De tijd van zijn ontbinding volgde zeven dagen later.

In de vreugde ingegaan

Whitefield maakte op 29 september aanstalten om naar het zuiden te gaan. 's Middags bereikte hij Exeter. Vanaf een podium sprak hij hier tot een groot gezelschap. Een oudere omstander, die zijn vermoeidheid had opgemerkt, sprak hem aan: 'Mijnheer, u kunt beter naar bed gaan dan preken.' Dit is waar, mijnheer', waarop hij in zijn handen klapte en uitriep: 'Heere Jezus, ik ben vermoeid in Uw werk, maar niet van Uw werk. Als ik mijn loop nog niet heb beëindigd, laat mij dan gaan en voor U nog eens in de velden spreken, Uw waarheid verzegelen en dan thuiskomen en sterven.'

Het leek wel of hij zijn laatste krachten inspande, toen hij in zijn preek, na enkele minuten niet in staat te zijn om te spreken, opeens uitriep: 'Ik zal wachten op de genadige bijstand van God, want Hij zal mij, en daar ben ik zeker van, nog eens ondersteunen om in Zijn Naam te spreken.' Toen hield hij misschien wel één van zijn beste preken. 'Ik ga', zo riep hij uit, 'ik ga naar de rust die bereid is. Mijn zon is opgegaan en door de hulp vanuit de hemel heb ik voor velen licht mogen geven. Nu gaat mijn zon onder, nee, zij is nu op het toppunt gekomen om op te stijgen in de onsterfelijke heerlijkheid. Velen mogen mij dan op aarde overleven, maar zij kunnen mij niet in de hemel overleven. O, Goddelijke gedachte! Ik zal spoedig in een wereld komen, waar de tijd, de eeuw en de smart onbekend zijn. Mijn lichaam bezwijkt, maar mijn geest neemt toe. Hoe gewillig zou ik willen leven om Christus te preken! Maar ik sterf om bij Hem te zijn!'

Twee uur lang sprak hij over de woorden: 'Onderzoek uzelf of gij in het geloof zijt.' Het was alsof hij in de tegenwoordigheid van God stond, tussen de doden en de levenden. Het was alsof de hemel zich opende om hem voor de laatste maal vanuit de volheid die in Christus is te beademen. Hierna vervolgde hij zijn reis en besloot de nacht door te brengen in Newburyport, een dorp in Massachusetts. Hij logeerde bij Jonathan Parsons, die 24 jaar predikant was van de Old South Presbyterian Church, één van de grootste Presbyteriaanse gemeenten van Amerika. Doodmoe kwam hij in de pastorie aan. Na het eten zag hij voor de deur van het huis mensen staan, die geduldig wachtten om nog wat woorden uit zijn mond te horen. 'Ik ben vermoeid en moet naar bed gaan', zo sprak hij. Hij nam de kandelaar en wilde zich naar zijn kamer begeven. Maar op de trap hield hij stil en begon het volk, dat in de hal was toegestroomd, toch toe te spreken. Bevend stond hij daar en zijn stemgeluid stierf weg met het uitgaan van het licht. Dit was zijn laatste toespraak. Langzaam brandde zijn licht op, zoals de kandelaar op de trap uitging!

Richard Smith, die hem op zijn reis vergezelde, volgde hem naar zijn kamer. Hij vond hem verdiept in zijn Bijbel, met het psalmboekje van Dr. Watts ernaast. De dodelijk vermoeide dronk wat, knielde voor zijn bed om te bidden en ging toen slapen. 's Nachts om twee uur werd hij wakker, vroeg om wat cider en dronk hiervan een glas vol. Hij klaagde over ademnood, want de astma speelde hem weer parten. Even later vroeg hij Smith om het raam wat verder te openen, want zo zei hij: 'Ik kan niet ademen, maar ik hoop dat het wat beter zal gaan. Goed zweten op de preekstoel zal mij goed doen en mij vandaag wat verlichting geven. Na het preken zal het wel wat beter gaan.'

Het was zondagmorgen, 30 september 1770. De benauwdheid op zijn borst werd niet minder. Smith was bang dat hij de vorige dag onder het preken kou had gevat, wat hij bevestigde. Toen richtte hij zich op in bed om wat verlichting te krijgen. Hij bad of het God wilde behagen om zijn werk te zegenen 'en ook vandaag zijn prediking te zegenen, dat meer zielen tot Christus zouden worden gebracht (...)'. Ook bad hij voor de reis naar het zuiden, voor het Bethesda College, de 'Tabernacle' en de 'Chapel' in Londen, voor al zijn relaties aan beide kanten van de oceaan. Toen was het drie uur.

Een half uur later klaagde hij: 'Mijn astma, mijn astma wordt erger (...)'. Hij was bang dat hij maandag niet kon preken op de afgesproken plaats. Smith maakte wat warmes te drinken voor hem klaar, waardoor de heer des huizes wakker werd. Parsons liep naar Whitefields kamer en vroeg hem hoe hij het maakte. 'Ik ben bijna gestikt en kan nauwelijks ademen. De astma blokkeert me.' Hij ging zijn bed uit en zocht bij het open raam verlichting. Steeds benauwder kreeg hij het.

Hij keerde zich om en sprak: 'Ik ben aan het sterven'. Parsons keek verschrikt op en ging de dokter halen. De doodskleur begon zich op zijn gezicht af te tekenen. Toen Smith terugkwam, sprak Whitefield weer: 'Ik ben aan het sterven.'

Hij stond bij het raam, waarop zij hem in een stoel zetten met een kleed over hem heen. Spreken kon hij niet meer. Wat ze ook probeerden, het hielp niet. Steeds meer stokte de adem; slijm kwam uit zijn mond. De hoop was nog niet vervlogen, toen de dokter binnen kwam. Deze voelde de pols en zei: 'Hij is een dode man.'

Verbijsterd stonden de twee erbij. Parsons kon het niet geloven, maar de dokter verzekerde hem dat hij aanstonds de laatste adem zou uitblazen. En zo geschiedde. Het was precies zes uur in de morgen, toen Whitefield stierf. Hij was nog geen 56 jaar oud, toen hij heenging.

'Ik zal in stilte sterven', zo had Whitefield kortgeleden tegen de rector van het Princeton College gezegd. 'Ik zal in stilte sterven. Het heeft God behaagd om zoveel getuigenis van Hem in mijn leven te laten horen, dat Hij niets van mij zal eisen als ik sterf.'

Deze woorden werden vervuld. Zonder doodstrijd ging hij heen in de vreugde van zijn Heere en God. Verslagen zaten zijn broeders bij het sterfbed. 'De Sabbat brak aan' en de eeuwige rustdag was voor de moegestreden pelgrim werkelijkheid geworden. In Newburyport, in den vreemde, ver weg van zijn vaderland, was aan zijn woestijnreis een einde gekomen. De stem van de 'prins der predikers' zou niet langer worden gehoord.

Rouw en droefheid in Amerika en Engeland

Het nieuws van Whitefields dood ging als een lopend vuurtje door New England. De dag van de begrafenis was bepaald op 2 oktober. Onder de preekstoel van de Presbyteriaanse kerk van Newburyport werd een kelder gemaakt, waarin het stoffelijk overschot zou worden bijgezet. Velen waren naar de kerk gekomen om de begrafenisplechtigheid bij te wonen. Om één uur in de middag begonnen al de klokken van het dorp een half uur te luiden en lieten de schepen in de haven de misthoorns horen. Om twee uur volgde weer klokgelui en een uur later gebeurde hetzelfde, nu om de begrafenis aan te kondigen. Inmiddels had een groot gezelschap van predikanten zich in de pastorie van Parsons verzameld. De begrafenisstoet was een mijl lang. Ongeveer 6000 personen hadden in de kerk een zit- of staanplaats ingenomen en vele duizenden stonden daarbuiten. De kist met het stoffelijk overschot werd voor de preekstoel geplaatst. Daniel Rogers deed het gebed en beleet in het openbaar dat Whitefield voor hem het middel geweest was tot zijn bekering. Toen riep hij uit: 'O mijn vader, mijn vader!' Hij hilde bij de baar als een kind en de aanwezigen huilden met hem. Een diaken gaf als lied op:

'Why do we mourn departing friends?', waarna Jedediah Jewet de begrafenispraak uitsprak.

Toen kreeg de kist met de geliefde dode een plaats in de grafkelder. De droefheid was groot en toen de menigte uiteen ging, bleven de straten van Newbury nog urenlang bezet met de vele treurenden. Vele duizenden bezochten in de loop der jaren het graf. In 1828 werd boven de kelder een monument, 'Cenotaph', opgericht dat versierd werd met een uitgebreide inscriptie. 'Whitefield is dood'. Overal werd dit bericht gehoord. In Savannah werd 'Bethesda' in grote rouw gedompeld en de kerk was stampvol toen de rouwdienst gehouden werd.

Het duurde niet lang of het doodsbericht bereikte de kusten van Engeland, om vandaar naar alle plaatsen in het Britse rijk te worden verspreid. Overal heerste verslagenheid, vooral in de beide kapellen in Londen. Op 5 november bereikte het nieuws van Whitefields dood Londen, toen John Wesley in Norwich was. Wesley kreeg als taak om de rouwpraak te houden, want dit had Whitefield uitdrukkelijk aangegeven.

Hij sprak op zondag 18 november in de 'Tottenham Court Road Chapel' voor een grote menigte over de woorden: 'Mijn ziel sterve de dood der oprechten en mijn uiterste zij gelijk het zijne'. Hij schreef hierover in zijn dagboek: 'Een immense menigte was van alle hoeken van de stad hier samengekomen. Ik was eerst bang dat een groot deel van de vergadering mij niet kon horen, maar het behaagde God om mijn stem te versterken, zelfs zo, dat zij die bij de deur stonden, mij duidelijk konden horen. Het was een ontzettende ure; alles was zo

stil als de nacht. De meesten bleken diep bewogen te zijn en op velen werd een indruk gemaakt, waarvan men zou hopen dat die niet spoedig zou worden uitgewist.' Dezelfde preek hield hij ook in de Tabernacle'. Ook hier was de verslagenheid groot. Het hele gebouw was afgeladen vol. Toen Wesley verscheen, werd het zo rumoerig dat hij zich niet verstaanbaar kon maken, maar toen hij begon te spreken, werd het stil. Hij schetste de persoon van Whitefield en zijn betekenis voor de kerk van God. 'Hebben wij van één persoon na de apostelen gelezen of gehoord, die zo'n getuigenis heeft afgelegd van het Evangelie van de genade van God en dat heeft verbreid over zo'n groot gedeelte van de bewoonde wereld?' zo vroeg hij zijn gehoor. 'Hebt u van iemand gelezen of gehoord, die zoveel duizenden, zoveel tienduizenden zondaars tot bekering heeft geroepen? Bovenal, hebt u van iemand gelezen of gehoord, die zo'n gezegend instrument in de hand van God geweest is door zoveel zondaars uit de duisternis tot het licht en van de macht van Satan tot God te brengen?'

Een onvolledig portret

Velen hebben geprobeerd om een getrouwe weergave te geven van zijn leven en werk. Velen hebben gepoogd zijn portret te schetsen, maar zij kwamen tot de conclusie dat het niet af was. De kwaliteiten en genade die Whitefield had, laten zich moeilijk in woorden uitdrukken. Hij had veel van het beeld van zijn Meester, dat zich in menselijke termen onmogelijk laat tekenen. Whitefield was een sterfelijk mens met gebreken, in wie de kracht van de Geest en het beeld van Christus zo rijk schitterden. Maar deze kracht volbracht hij in zwakheid, omdat hij in zichzelf zo diep afhankelijk, zo klein, was. De genade maakte hem arm en behoeftig, maar gaf ook een schittering weer van de Zon der gerechtigheid, Die hem omstraalde.

Zijn Schotse vriend John Gillies heeft geprobeerd een ruwe schets te geven van zijn persoon, waarin zoveel gaven uitblonken. Eerst geeft hij een beschrijving van zijn voorkomen. Zijn persoon was 'sierlijk en goed geproportioneerd. Zijn gestalte was meer dan het middelmatige; zijn voorkomen was schoon; zijn ogen waren donkerblauw, klein maar oprecht.' Zijn gelaatsuitdrukking was manlijk en zijn stem buitengewoon krachtig; toch werden beide verzacht door een ongewone mate van liefelijkheid. Hij was altijd erg netjes en zei vaak vermakelijk dat 'een prediker van het Evangelie zonder enige vlek behoort te zijn.' Zo somt hij nog een aantal natuurlijke gaven op. Hij was beleefd en aangenaam in de omgang. Zijn leef- en eetgewoonte was sober en eenvoudig. Natuurlijk roemt Gillies zijn welsprekendheid, 'waarbij zijn krachtige en muzikale stem' niet mag ontbreken. Maar één ding kan hij moeilijk verwoorden, namelijk 'de kracht van God die zijn werk zo opmerkelijk vergezelde.' Hierin lag het geheim van zijn bediening en de kern van zijn persoonlijkheid. Zijn aangename karakter en vele talenten waren hieraan ondergeschikt, of beter gezegd, door Gods overvloedige genade geheiligd.

Zijn trouwe jonge metgezel, Cornelius Winter, wist meer door te dringen in Whitefields privéleven. Hij kende zijn geestelijke vader en vriend van zeer nabij. De laatste twee jaar van zijn leven reisde hij met hem mee en tijdens zijn laatste tocht naar Amerika was hij bij hem. Opvallend vond hij zijn voorzichtigheid tegenover mensen. Slechte ervaringen hadden hem geleerd om een zekere afstand te bewaren, zonder afstotend te zijn. Vandaar dat Winter begrip hiervoor kon opbrengen, hoewel hij toch wat kritiek hield. Meer dan Gillies had Winter kennisgemaakt met Whitefields verborgen omgang met God. Hij sloeg hem gade in zijn overdenkingen, vooral op zaterdag en zondag.

Veel studie maakte Whitefield niet van zijn preken, maar wel maakte hij werk van zijn worstelingen om licht in het Woord. 's Nachts was hij vaak met zijn gedachten bij God. Vaak zei hij na afloop van een preek: 'Deze preek kreeg ik toen de meesten van jullie in een diepe slaap waren.' Ik hoorde hem nooit preken, zonder dat hij hierbij meer of minder

hulde. Ik geloof echt dat dit niet anders dan tranen waren van oprechtheid.' Het was het besef van de werkelijkheid van de verlorenheid van de zondaar en zijn eeuwige toekomst, wat hem zo bewogen maakte. Maar dat was het niet alleen. Vooral de diep gevoelde liefde van Christus drong hem om zijn gehoor met tranen te wijzen op de enige en eeuwige Schuilplaats. Deze bewogenheid karakteriseerde zijn persoon en werk en maakte hem zo uniek.

Betekenis

George Whitefield was een inspirerende persoonlijkheid. Hij heeft nieuwe sporen in de kerkgeschiedenis aangegeven. Zijn invloed op de Methodistische beweging en daarbuiten is enorm geweest. In tegenstelling tot Wesley, had hij weinig aandacht voor organisatorische aspecten. Hij had een afkeer van groepsvorming en partijzucht. Zijn volgelingen verenigden zich niet als 'Whitefieldianen', maar werden in allerlei groeperingen gevonden, om op hun plaats en in hun situatie uitdrukking te geven aan hetzelfde ideaal: zondaren te winnen voor Christus.

De oecumenische gezindheid van Whitefield was opvallend. Toen hij in 1740 in Philadelphia een groot gehoor toesprak, zei hij: 'Vader Abraham, wie zijn daar bij u in de hemel? Misschien Anglicanen?'

Neen. "Misschien Presbyterianen?"

Neen. "Zijn er misschien Independenten of Afgescheidenen?"

'Neen.' Zijn er misschien Methodisten?"

Neen, neen, neen.' Wie zijn er dan?"

'Wij kennen al die namen hier niet. Allen die hier zijn, zijn Christenen, die overwonnen hebben door het bloed van het Lam en het Woord van Zijn getuigenis. "O, is dat het geval? Dan moge God ons helpen, God moge ons allen helpen om partijnamen te vergeten, en christenen te worden in daad en in waarheid.'

Zoals gezegd heeft Whitefield geen aparte kerk nagelaten. Het valt buiten het kader van dit boek om het Methodisme na Whitefields dood te volgen. In organisatorische zin volgden de meeste Methodisten de koers en de leer van de Wesley's. In verschillende nuanceringen ontstonden later Methodistische kerkverbanden, waardoor de band met de Anglicaanse traditie voorgoed was verbroken.

In Wales ontwikkelde zich het Calvinistisch Methodisme, dat zich in de negentiende eeuw vormde tot de Presbyteriaanse kerk van Wales. De 'Tabernacle' en 'Chapel' in Londen bleven jarenlang zelfstandig voortbestaan, hoewel de connecties met de Wesleyanen werden gehandhaafd. Deze gemeenten onderhielden nauwe contacten met de 'Chapels' van Lady Huntingdon, waarin de 'Evangelical' predikanten uit de Anglicaanse kerk een werkplaats vonden om hun boodschap te verbreiden. Later kwamen deze 'Chapels' ook buiten de officiële kerk te staan.

Het Methodisme, dat in de persoon van Whitefield en zijn geestverwanten gestalte kreeg, had als ideaal de Evangelisering van volk en natie, en dat op Calvinistische basis. Hiervan vormde de zogenaamde 'Revival-idee' het voornaamste kenmerk. Het waren de krachtige Evangelieverkondiging, vergezeld van massale bekeringen, die plaatsen, streken en zelfs landen van gedaante deden veranderen. Op onnavolgbare wijze gaf Whitefield leiding aan deze beweging. Zijn leven is kort, maar wel erg vruchtbaar geweest. Evenals Johannes de Doper was hij 'een brandende en lichtende kaars', een man 'van God gezonden', 'om van het Licht te getuigen', opdat velen tot het 'Licht der wereld' zouden worden geleid!

Literatuur opgave

- Anon., *The Moorfields Preacher*, London, z.j.
- Bakhuizen van den Brink, J.N., Danbaar, W.F., *Handboek der kerkgeschiedenis*, deel 4, Den Haag, 1968.
- Beaurepaire, Anthony, *George Whitefield*, London, 1972.
- Belden, Albert D., *George Whitefield, The Awakener*, London, z.j.
- Bennett, Richard, *The Early Life of Howell Harris*, London, 1962.
- Bennett, James, *The History of Dissenters*, vol. II, London, 1803.
- Berg, J. van den, and Nuttall, G.F., *Philip Doddridge (1702-1751) and The Netherlands*, Leiden 1987.
- Berg, J. van den en Wall, E.G.E. van der, *Vroomheid en opwekking in de zeventiende en achttiende eeuw*, Zoetermeer, 1994.
- Brem, Cornelis, *Evangelische Schatkamer*, deel 4, Rotterdam, 1802.
- Butler, D., *John Wesley and George Whitefield in Scotland*, Edinburgh and London, 1898.
- Clark, Henry W., *History of English Nonconformity*, vol. II, London, 1913.
- Crawford, Michael J., *Seasons of Grace*, New York, Oxford, 1991.
- Dallimore, Arnold A., *George Whitefield*, vol. I, London, 1971.
- Dallimore, Arnold A., *George Whitefield*, vol. II, Edinburgh, 1980.
- Dallimore, Arnold A., *George Whitefield*, (a short biography), London, 1990.
- Evans, Eifion, *Daniel Rowland and the Great Evangelical Awakening in Wales*, Edinburgh, 1985.
- Fawcett, Arthur, *The Cambuslang Revival*, London, 1971.
- Gillies, John, *Historical Collections of Accounts of Revival*, reprint Edinburgh, 1981.
- Gillies, John, *Memoirs of the Life of the Reverend George Whitefield*, Falkirk, 1798.
- Gledstone, James Paterson, *George Whitefield, Field-Preacher*, London, 1901.
- Knight, Helen C., *Lady Huntingdon and her Friends*, reprint Grand Rapids (U.S.A.), 1979.
- Maris, J.W., *Geloof en ervaring, van Wesley tot pinksterbeweging*, Leiden, 1992.
- Morgan, Derec Lloyd, *The Great Awakening in Wales*, London, 1988.
- Murray, Iain H. *Jonathan Edwards*, Edinburgh, 1987.
- Murray, Iain H., *The Puritan Hope*, London, 1971.
- Nuttall, Geoffrey F., *Howell Harris*, Cardiff, 1965.
- Packer, J.I., *Keep in step with the Spirit*, Leicester, 1984.
- Philip, Robert, *The Life and Times of George Whitefield*, London, 1837.
- Pibworth, Nigel R., *The Gospel Pedlar*, (John Berridge), Welwyn, 1987.
- Praamsma, L., *De kerk van alle tijden*, deel 3, Franeker, 1980.
- Rees, Thomas, *History of Protestant Nonconformity in Wales*, London, 1861.
- Ridderbos, J., *De theologie van Jonathan Edwards*, 's-Gravenhage, 1907.
- Roberts, Richard Owen, *Whitefield in Print*, Wheaton, Illinois, 1988.
- Roberts, Richard Owen, *Revival Literature*, (A Bibliography), Wheaton, Illinois, 1987.
- Ryle, J.C., *Christian Leaders of the Eighteenth Century*, Edinburgh, 1978.
- Sidney, Edwin, *The Life of the Rev. Rowland Hill*, London, 1835.
- Skeats, Herbert S., *History of the Free Churches in England 1688-1891*, London, 1891.
- Skevington Wood, A., *ne Inextinguishable Blaze*, London, 1967.
- Stoughton, John, *History of Religion in England*, vol. VI, London, 1881.
- Stout, Harry S., *The Divine Dramatist*, (George Whitefield), Grand Rapids, 1991.
- Toit, J.D. du, *Het Methodisme*, Amsterdam en Pretoria, z.j.
- Tracy, Joseph, *The Great Awakening*, Edinburgh, 1976.
- Tyerman, L., *The Life of the Rev. George Whitefield*, 2 vols, London, 1890.

- Valen, L.J. van, Een rijke oogst, Leiden, 1993.
 Venn, Henry, The Letters of Henry Venn, reprint Edinburgh, 1993.
 Wakeley, J.B., Anecdotes of George Whitefield, London, 1879.
 Ward, W.R., The Protestant Evangelical Awakening, Cambridge, 1992.
 Whitefield, George, Works, 6 vols., London and Edinburgh, 1771-1772.
 Whitefield, George, Sermons, vol. I, New Ipswich (U.S.A.), 1991.
 Whitefield, George, Sermons, vol. II, New Ipswich (U.S.A.), 1993.
 Whitefield, George, Journals, Edinburgh, 1985.
 Whitefield, George, De breuk van Sion, 1 en 2, (Bibliotheek Overjarig Koren), Gorinchem, november en december 1983.
 Whitefield George, Select Sermons of George Whitefield, London, 1964.
 Whitefield, George, Letters for the period 1734-1742, reprint Edinburgh, 1976.
 Wright, Thomas, Joseph Hart, London, 1910.
 Wright, Thomas, Augustus M. Toplady, London, 1911.

Red. Gihonbron:

Gadsby William. Baptist prediker; door B.A. Ramsbottom

... misschien werden er duizend mensen of meer getroffen onder één preek van George Whitefield. We zouden geen moment Gadsby met Whitefield willen vergelijken, maar we kennen geen enkele predikant die meer echte, betrouwbare getuigenissen heeft van aantallen mensen die onder zijn prediking gezegend werden.

Kershaw John. Zijn leven en arbeid door J.A. Saarberg

... Onder de dissenters in Engeland is in de loop der geschiedenis steeds veel volk des Heeren geweest. Om dit aan te tonen, is het noemen van de volgende namen zeker voldoende: John Bunyan, John Owen, Philip Doddridge, Joseph Hart, John Whitefield, Torial Joss, **William Huntington**, William Gadsby, John Warburton, Joseph Charles Philpot, William Tiptaft, Joseph Chamberlain, Jenkin Jenkins en John Vinall.

... De richting van George Whitefield, waartoe predikanten als Torial Joss, Brooks, Jenkins, Huntington, Beeman, Turner, Chamberlain enz. kunnen gerekend worden, en de Wesleyaanse richting, welker gemeenten en predikers een uitgesproken remonstrants karakter hadden.